

მ ო ნ ე ზ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეცხრე

№ IV

ა პ რ ი ლ ი, 1902

ტ ფ ი ლ ი ს ი

საბჭოთა ენციკლოპედია

1902

6 8 6 6 9 6

საქართველოს მთავრობის

გარე საქმეთა

Довволено цензурою. Тифлисъ, 3-го Мая 1902 г.

ს ა მ მ მ მ მ მ

შინაარსი

- I—**დიდი-დედა მარიამი და სატაურა.**—მოთხრობა შ. ანტ-გვისპარჯიასა, (დასასრული) 1
- II—**დაძირული ზარი.**—დრამა ხუთ მოქმედებად გერგატ ჰაუპტმანიზა, თარგმანი ინ-ანიზა, (დასასრული) 19
- III—**ტორკვემადა.**—დრამა 5 მოქმედებად, ვაქტორ-ჰუგოსა, თარგმანი კ. ყაფიანისა 51
- IV—**წინაპრების თაყვანისცემა კავკასელეზში.**—პროფესორ მ. მ. კოგტევესკისა, თარგმანი —სსი. 1
- V—**უცხოეთის მიმოხილვა.**—1. აგრარული კითხვა იტალიაში.—2. მფარველობით სისტემა (პროტექციონისმი) ინგლისში.—3. საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები.—4. კათოლიკური პარტია (ცენტრი) გერმანიაში და პოლონელები; პოლონელი წარმომადგენლები პრუიის ზემო პალატაში 15
- დამატება.**—საბერძნეთის ძველი ისტორია დასაწყისიდან დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე.—ფრანგულიდან ნათარგმნი ვ. ლორთქიფანიძისა 65—96

დიდი-დედა მარიამი და ხატაურა

მოთხრობა

დიდ-მარხვის უკანასკნელ კვირისთვის გადაჰწყვიტა ზიარება და ბზობიდან კიდევაც შეუდგა. რამდენიმე დღის წინაღობის ქალს—მიტრუას დედას—მისწერა წერილი და ეხვეწებოდა: „ჩამოდი, შეილო, თორემ წავწყმენდებიო“... მაგრამ ქალი არ მოუვიდა. მაინც დაიწყო მზადება. მთელ დიდ-მარხვას წირვა-ლოცვა არ გამოუტოვებია, ყოველთვის დადიოდა წირვა-ლოცვაზე, მაგრამ სეფისკვრის აღება არ შეეძლო, რადგანაც თავის ხატაურათი კარებქეში იდგა და შიგ არ შედიოდა. თავის ქალი მხოლოდ იმ განზრახვით გამოიწერა, რომ ხატაურა მიებარებინა და თითონ სხვებსავეთ საყდარში ეარნა...

ბზობა დღიდან მარხულობა დაიწყო. დიდ შაბათს უნდოდა ზიარება. მარხულობა ისე კი არა, როგორც დღეს ჩვენ გვაქვს წარმოდგენილი. გავძღვნით ლობიოთი, ან სხვა რაიმე მცენარეულობით და ძლივას-ღა ვსუნთქავთ და ვიძახით: ვმარხულობთო, და, თუ ზომიერად ყველი, ან ერბოთი გაკეთებული საქმელი შექამა მარხვის დროს, ვუკიჟინებთ (ჩვენ სოფელზე ვამბობთ, თორემ ქალაქზე ამას არ ვიტყოდით)...

დიდი-დედა მარიამმა ნამდვილად მარხულობა დაიწყო. აკვეთა საქმელ-სასმელი, თუმცა კი ისევ თავის ხატაურათი

*) იხილეთ „მომამბე“ № 3.

დადიოდა და საყდრის კარებზეში წირვა-ლოცვის დროს გულმხურვალედ ლოცულობდა. ყოველ დღე თავის ქალს მოელოდა, რომ დროებით თავის ხატურა იმისთვის გარდაეცა და სხვებსავით წინ წამდგარიყო. მაგრამ მისი ქალი არ მოდიოდა და დიდი-დედა მარიაში ისევ კარებზეში დაჩოქილი ღმერთ ავედრებდა თავის ცოდვილ სულს...

სოფლის ახალგაზდებმა და ხნიერებმაც კი სულ სხვანაირად მოისაზრეს. კუდიანობა ღამე ახლოვდებოდა და გადასწყვიტეს: ჭიაკოკონაზე გადახტომის შემდეგ დიდი-დედა მარია-ამისთვის ეყარაულნათ და ენახათ, თუ ის კატაზე შემჯდარი იალბუზისკენ როგორ გაჰკურცხლავდა...

ჭიაკოკონა ღამეს სოფელი მთლად ცეცხლის აღმა მოიცვა; უცხო, შორიდან მნახველს ეგონებოდა, მთელი სოფელი იწვისო, და სოფლიდან ამოხეთქილი ჟრიალ-ხივილი და კისკისი ხომ ცრემლებსაც გადმოაყრევენებდა და ათქმევინებდა: „საბრალონი, უეცარი უბედურების გამო ბევრი გაგიყვებულა და ამისთვის უგონოდ კისკისებსო“. მით უფრო იტყოდა ამას, რომ ხშირად კასკასში გაისმოდა სასოწარკვეთილი კივილი გასათხოვრად შედღერებულ ქალთა, რომელთაც ცეცხლზე გადალაჯებისა ჰრცხვენოდათ.

ტანისამოსის და თმის სუნი ტრიალებდა სოფელში, რადგანაც ბევრი გაძლიერებულ ცეცხლის აღში თუ ტყვიასავით ვერ გავევლებოდა თავის მოუხეშაობით და ცეცხლი წაეკიდებოდა, ან შიგ ჩავარდებოდა, მაყურებელთა ხარხარ-კისკისის ჰგვრიდა. ახალგაზდები ჟივოლ-ხივილით იქით მირბოდნენ, სადაც უფრო ძლიერი ჭიაკოკონა იყო...

დიდი-დედა მარიაშმა თავის ხატურათი საღამოს ლოცვა მოისმინა და კარები შეიკეტა. სახლშიაც კიდევ ილოცა, თავის ხატურას ასვა-აქამა და უკმელ-უსმელობით გაყუნწებულნი, გასუსტებული ტანისამოსიანად მიწვა, რომ ძვლები მოესვენებინა. ჩქარა, სულ ჩქარა ღრმად მიეძინა..

მის ეზოში ცეცხლი არ ანთებულა. წინად, წინა წლებში მოვალედ სთვლიდა თავის-თავს ოდნავ მაინც აებჟუტებინა

თავის ეზოში ჩალა, რადგანაც კაქეკის მომტანი არავინ ჰყვანდა და სხვა რამეს ვერც იშოვიდა. დღეს კი სულაც არ მოჰგონებია, ისე გამოშტერებული იყო წაწყმედ-ცხონების აზრით და სიმშვილ-წყურვილითა.

მეზობლებმა კი სულ სხვანაირად ახსნეს ეს გარემოება. „ეშმაკის კერძია და, აბა, როგორ ანთებდა თავის ეზოში ცეცხლსაო“?!—ბუტბუტებდნენ და, როცა ექვსიოდე ახალგაზდა ქალი და ვაჟი ყარაულობას დასთანხმდნენ, მხოლოდ მაშინ წავიდნენ და მოსვენებით დაიძინეს...

ღარაჯებად სამი ვაჟი თავიანთ დედებით იყო და ამისთვის ვერავინ ვერაფერს იტყოდა. თამამად გაისტუმრეს მეზობლები და თითონ კი შეკავებულ ფრუტუნ-სიცილით დიდი-დედა მარიაშის სახლის მოშორებით დარჩნენ, რომ ბუხრის თავიც კი დაენახათ.

შემთხვევით, თუ განზრახ, ან თუ განგებამ შეარჩია ესე, სამივე ვაჟა მათთან მყოფი ქალები უყვარდათ, მაგრამ თავიანთ დები კი არა; დებს სოფელში სრულებით ყურადღებას არ აქცევენ და არც უყვართ, ისინი მეტ ბარგად მიაჩნიათ და ცდილობენ, თავიდან ჩქარა მოიშორონ, როგორც ხორც-მეტნი. არა. სამივეს სატრფოები იქ იყვნენ, და არც ერთი ერთიმეორეს არ შეეცილებოდა. სულ ნახევარ საათი არ გასულა, რომ შეკავებულ ფრუტუნ-სიცილით წყვილად დაიყვნენ, მაგრამ ისე კი, რომ ვაჟი ვაჟს არ შეჭხვედრია და ქალი თავის ძმას. სამივე ვაჟს არც კი ახსოვდა, თუ მისი და აქ იყო, და ქალებს კიდევ—თავიანთ ძმების არსებობა. სულ უნებურად, მოუფიქრებლივ სამივე წყვილი სიცილ-ფრუტუნითვე, —თუმცა ერთი წყვილის ლაპარაკი მეორეს და მესამეს არ ეყურებოდა, მაგრამ სამივე წყვილის საფრუტუნ-სასაცილო ერთი და იგივე იყო.—დაჰშორდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ათეულ ნაბიჯის მანძილით და, თითქოს სამივე წყვილს პირობა ჰქონოდა, ერთ დროს დასხდნენ და ვაჟებმა წამოიძახეს:

— აქიდან კარგად ვადევნებთ თვალს!

— ჰო, აქიდან კარგად ვაღევენებთ თვალს!— უპასუხეს ქალებმა.

სამივე წყვილი დადუმდა; ხმას არ იღებს. სოფელი ხომ კარგა ხანია გაჩუმდა და მხოლოდ მის არსებობას ცაში ნატისუსლის სუნის ტრიალი-და ამხელდა. მდინარეები ხომ თავიანთ ჩვეულებრივ-მუდმივ ძილის-პირს მოსთქვამდნენ...

— უთუოდ ბუხრიდან ამოძვრება— ჩახველებით წამოიძახეს ვაჟებმა.

— იქნება კარებიდან გამოვიდეს!— უპასუხეს ქალებმა.

— ჰხუ!— ჩახხველეს ვაჟებმა.

— ჰუხ!— ჩახხველეს ქალებმაც.

განვლო რამდენმამე საათმა და სამივე წყვილი გაჩუმებული იხსდნენ. მხოლოდ დრო-გამოშვებითი მხრების შმუშვნა და ოდნავ წაფშმუილება თუ გამცნობდნენ, რომ იგინი ფხიზლობდნენ, თორემ სხვა არაფერი. მხრების ჩეჩით და ტუჩების ოდნავის გაბობით ქურდულად შეჰხედავდნენ ვაჟები თავიანთ სატრფოებს, ქალები კი— ამის დამნახველნი— ჩაჰლუნავდნენ თავს, ვითომ ვაჟების თვალების ელვარება და სხეულის მოძრაობა არ შეუმჩნევიათო, და თავებს დაბლად იხრიდნენ. ვაჟები სწორედ ამ მომენტს აშტერდებოდნენ. ქალების ამგვარ თავის ჩაკიდვას თავისებურად ჰხსნიდნენ და გულ-ჩაწყვეტილები ფშმუილით თავებს უკანვე აბრუნებდნენ, დაბლა ეხრებოდნათ, და მხრები ძირს უცვიოდნათ და ღრმად, ძალიან ღრმად უფიქრდებოდნენ იმას, თუ ქალები ასე თავ-ჩაღუნულები რაზე ფიქრობენო...

ვაჟები რაკი მწუხარებით თავებს ჩაჰკიდებდნენ, ზევიდან გადაჰხედავდნენ და ისინიც ვაჟებსავით ღრმად, ძალიან ღრმად უფიქრდებოდნენ, თუ ესენი ასე თავ-დაღუნვილები რაზე ფიქრობენო...

ორივე მხარე ამ ამოცანაზე იმტვრევდა თავებს. ორივე მხარე მზად იყო თავდავიწყებისთვის მიეცა თავი, მაგრამ მხოლოდ ის აზრი აყენებდა: „იქმნება არ მიმიღოსო“...

— ხომ არ გცივა?! — სწორედ ერთ წამს ჰკითხა სამივე ვაჟმა თავ-თავიანთ სატრფოს განთიადისას და ხელი წაატანა ხელის დასაქერად, მაგრამ ქალებმა ერთ-ნაირად უპასუხეს: „არაო“, და ხელები მუხლებში ჩაიმაღლეს.

— ეჰ! — სხეულის შმუშვნით წამოიძახა სამივე ვაჟმა და მწუხარებით თავი ჩაღუნა.

— ეჰ! — ქალებმაც გულ-ჩაწყვეტით წამოიკვნესეს და თავები ჩაჰკიდეს.

არც ერთ წყვილს ერთმანეთისა არა ჰსმენია-რა, მაგრამ ერთსა და იმავეს კი ლაპარაკობდა, მოძრაობდა და ერთ გვარად ჰსუნთქავდა...

კარგა დროს ისხდნენ ესე თავ-ჩაკინტრულები და სრულებით დაავიწყდათ დიდი-დედა მარიამი...

— ამ დილა აღრიანად აქ რას უსხედხართ? — შეეკითხა მენახირე, რომელიც გულა წამოკიდებული სანახიროსკენ მიდიოდა და თან გამხმარ პურის ლუკმას ჰლოღნიდა.

მხოლოდ მაშინ იგრძნეს, რომ თავს დაჰსთენებოდათ და თითქმის ყველამ ერთ-ხმად უპასუხეს:

— აი, დიდი-დედა მარიამს ვყარაულობდით!

— მერე, რა ჰნახეთ? — მენახირემ მაშინვე გაიგო, რისთვისაც უყარაულებდნენ, და ამისთვის ასე ჰკითხა.

— ვერაფერი! ვერც წასვლა და ვერც დაბრუნება ვერ ვნახეთ! — ფეხზე წამოდგომით უპასუხა ერთმა და სხვებს გადაჰხედა.

სხვებიც ამავე დროს წამოდგნენ და შმუშვნით, — ვერა, ვერ ვნახეთ! — დაემოწმნენ პირველს...

ამ დროს ცისკრის ზარი ჩამოჰკრეს. მაშინვე ყველამ პირჯვარი გადიწერა და ექვსივემ დაამთქნარა. მხოლოდ ესლა იგრძნეს, რომ ეძინებოდათ.

— ჰო, ჰო, კუდიანის გზა-და-კვალს ვინ ადევნებს თვალ-ყურს?! — წამოიძახა მენახირემ და ფეხი სანახიროსკენ გააშურა.

ქალ-ვაჟთ კიდევ გადაჰხედდეს ერთმანეთს, დიდი-დედა მარიამის კარებს შეჰხედდეს, რომელიც ისევ მოხურული იყო, და: „როგორ გამოგვეპარა, როგორა“?!—თავების ქნევით სახლებისკენ წავიდნენ, მხოლოდ ისე კი არ იყვნენ დაწყვილებულნი, როგორც მთელ ღამეს... ცისკრის ზარი კი სამგლოვიაროდ გამოსცემდა ხმას...

VI

საზიარებელნი ჩქარა შეგროვდნენ საყდარში. ერთმანეთს დილაშვიდობისა უთხრეს და ყური დაუგდეს მეფსალმუნეს, რომელიც ისე კითხულობდა, როგორც ზარი ირეკებოდა. უეცრივ წინადადების პირველ სიტყვას ხმა-მალლა, ძალიან ხმა-მალლა წამოიძახებდა, როგორც ზარის ენის შემოკვრა, და შემდეგ კი გუ... გუ... გუ...ნის მეტი არა მოისმოდა-რა.

— ნააუუ... უგუ... გუ... გუ... ნააუ... უ... უგუ... გუ... გუ... გუ!...—მოისმოდა ზარის ხმა საყდარში.

ზარმა შესწყვიტა გუგუნის. მლოცველთაც გუგუნის შეჰსწყვიტეს. გუგუნებდა მხოლოდ მეფსალმუნე დასაყდარიც ზევით, გუმბათის ძირას ბანს აძლევდა.

დედა-კაცები ერთ ადგილას შეგროვდნენ და კაცები კიდევ მეორეს. დედა კაცებმა ჩქარა ერთმანეთში ჩურჩული დაიწყეს:

— ქა, როგორ მოხდა, რომ დიდი-დედა მარიამი თავის ხატურათი კარებქვეში არ დაგვხვდა?—იკითხა ერთმა.

— მართლა, ქა?!—ეს სიტყვა ყველა იქ მყოფს პირში ამოევლო.

— ქეშმარითად ჰობ, ჰობ!..—ერთგვარ გუგუნში წამომხვილებული სიტყვა ყურებში ჩაერქოთ და ყველა იქ მყოფთ წამოიძახეს თითონაც და ოხვრით და ფშმუნით პირჯვრის წერა დაიწყეს...

აირია ერთმანეთში ოხვრა-ფშმუნვა და მეფსალმუნეს გუგუნის...

— ქეშმარიტად!..—წამოიძახა ერთმა ყველაზე უკან მდგომმა რამდენიმე წამის შემდეგ და იმანაც დიაკვნის გუგუნს შეუერთა თავისი გმინვა. ყველაზე გვიან იმას შეესმა სიტყვა „ქეშმარიტად“. სხვები რომ დაწყნარდნენ, იმან მაშინ წამოიძახა. უთუოდ ფიქრობდა რასმეზე, ან ხატების რამდენიმე ყვითელ სანთლის შუქზე ციმციმობამ გაიტაცა იგი, რომ ძალიან გვიან გამოერკვია და იგივე ჩაიდინა, რაც სხვებმა რამდენიმე წუთის წინ. საყდარმა აიტაცა მისი „ქეშმარიტიც“ ზევით და ჯერ იქ, გუმბათის ქვეშ, სხვების ისევ მოძრავ ქეშმარიტს შეუერთა.

ყველამ მიიხედა უკან და, რა იცნეს, ვინც იყო, ისევ აღმოსავლეთისკენ ჰქმნა პირი..

— დიდი-დედა მარიაში იქნება იმიტომ არ მოვიდა ისე ადრე, რომ წუხელის იმოგზაურებდა იალბუზის მთისკენ!— წაიჩურჩულა ერთმა ქალების ჯგუფითგან.

— ჰო, მართლა, კუდიანობა ღამეს ხომ იქით მიფრინავენ, დასწყევლოს წმინდა გიორგიმ მათი თავი და ტანი!..—ყველამ თითქმის ერთად წამოიძახა და პირჯვარი გადიწერა...

— ქალო, წუხელის ხომ ჰყარაულობდნენ დიდი-დედა მარიაში?!. ნეტა, დაინახეს თუ არა?!.

— ვინა, ქა?

— აი, ქუკანთი, ღიპანთი და შავლეგანთ გოგო-ბიჭები!

— შავლეგანთი კი არა, ჭიპანთი!—შეასწორა მეორემ.

— ნეტა კატაზე იჯდებოდა, თუ...

ამ დროს კრეტსაბმელი ხრიალით მიიკრიფა ცალ-მხრივ, გაისმა ოდნავი ჩხაკუნი და აღსავლის კარი გაიღო, სადაც მღვდელი გამოჩნდა.

ყველა აჩმუნდა, გულიდგან ყველას ოხვრა ამოსკდა და ყველამ თვალები აღსავლის კარებს მიაპყრო.

მღვდელი, თავის დაკვრის შემდეგ, გატრიალდა და სამკვეთლოსკენ წავიდა, სადაც საცეცხლური მიაწოდეს... დიაკვანმა რაღაც საგალობელი დაიწყო.

მღვდელს წინ სანთლით ხანში შესული ზარის მრეკავი მოუძღოდა. მღვდელმა ხატებს უკმია. საკმლის სული დადგა. მლოცვეთაც უკმია და აღსავლის კარებში შევიდა.

მლოცველები მოძრაობდნენ, ქშენავდნენ, ოხრავდნენ...

გამოვიდა ცისკარი. კარებზე გამოვიდნენ თუ არა, უფრო ეუცხოვათ, რომ დიდი-დედა მარიაში ჩვეულებრივ იქ არ იდგა, და კუდიანთა მოგზაურობაზე ათასი რამ ჰთქვეს...

საყდარში და საყდრიდან მიმავალ-მომავალნი დიდი-დედა მარიაშის სახლს ვერ აჰსცდებოდნენ. ამიტომ დედაკაცების ჯგუფმა ამ დილასაც აქით ამოიარეს, — მამაკაცებმა იმათზე აღრე აიარეს, — და უნებურად შესდგნენ და ეზოში გადიხედეს.

უეცრივ კატის გულ-საკლავი კნავილი მოესმათ და სარკმლის მინების მაგივრად ჩაყვითლებულ ქალღმრთელზე ფხატუნნი. დედაკაცები სმენად გარდაიქცნენ და ადგილიდან აღარ იძვროდნენ...

კიდევ კნავილი, კიდევ ქალღმრთელის ფხატუნნი და უეცრივ მინის მაგიერი ქალღმრთელი გაიხა, და კატის კლანჭი გამოჩნდა. ამ გარემოებამ დედაკაცებს პირი ოდნავ დააღებინა, და, როდესაც ხატაურა გამოვარდა და პირ-და-პირ ამათკენ ისარივით გამოქანდა, ხომ „აჰ!“ წამოაკვივლებინა.

ხატაურამ კი სასოწარკვეთილებით ხან ერთს წაჰკნავლა, ხან მეორეს და მესამეს და ტოტი წამოჰკრა; ბალან აბურძგვნილი ისევ ღობეზე გადახტა და ოთახში სარკმლიდანვე შევარდა.

დედაკაცები და ქალები აცმუკებდნენ ფეხებს და პირ-ჯვარს იწერდნენ.

მოფიქრება არც-კი დააცალა ხატაურამ. იგი სწრაფად უკანვე გამოსრიალდა და ისევ ის გულსაკლავი კნავილი, ისევ ის კლანჭის გასმა, და ქალების ფეხების ტოკვა...

— ქა, რაღაც უბედურება უნდა იყოს!.. — წამოიძახა ერთმა უფრო მიმხვედრავმა მათგანმა, როდესაც კატა ისევ ეზოს ღობეს გადაეწლო და ოთახში შევარდა, და ეზოს კარი შეიარა.

სხვებიც მიჰყვნენ იმას და ჩქარა ოთახის სარკმელს, მინის მაგიერ კატისაგან გახეულ ქალაღდთან ყველა ცნობის-მოყვარეობით ჰცდილობდა თვალი მიეტანა.

ოთახში ბნელოდა. ვერა დაინახეს-რა...

— უიჰ!..—იკივლეს და სწრაფად თავები უკან გადიღეს. ცოტათი გულებიც აუტოკდათ და:

— მიაუუ!..—რომ გაიგონეს ფხაკუნზე, რამაც აგრე შეაშინა იგინი, დამუვიღდნენ და სიცილიც აუვარდათ, რათა ამ უბრალო ფხაკუნმა შეაშინა...

გამვლელ-გამომვლელი ყველა ეზოში შემოვიდა, და დედაკაცებში მამაკაცებიც აირივნენ. ზოგი ინდაურსავით თვალღებ დაჰყეტილი იღვა და ვერა გაეგო-რა, თუ ხალხი რად შეკრებილიყო აქ.

ჩქარა აყაყანდა ხალხი.

— დიდი-დედა მარიაშ, დიდი-დედა მარიაშ!..—დაიწყო ყვირილი სარკმელთან და კარებთან, მაგრამ ოთახიდან მხოლოდ დროგამოშვებით ხატურას კნავილი გამოისმოდა...

კარები შიგნიდან ჩაკეტილი იყო. რომ შესულიყვნენ, უნდა გაეტეხნათ. ერთი ახალგაზდა, გამბედავი (გამბედავად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც სხვები ყაყანის მეტს არას აკეთებდნენ) მივიდა სარკმელთან, გახეულ ქალაღდში ხელი შეჰყო, სარკმლის ქვევითა რაზა გააღო, მერე ზევითას აეპოტინა და, რადგანაც სარკმელი დაბალი იყო, ზევითასაც მისწვდა, გააღო სარკმელი და სწრაფად ოთახში გადაძერა.

ყველამ ვერც კი მოასწრო გაბედულის მოქმედებისათვის თვალი მოეკრა, რომ კარები გაჯახუნდა, ტყვიასავით გარედ გამოვარდა და ეზოს ღობეში თავი წაჰყო სარკმლიდან გადამძვრალმა.

ვისაც სარკმლიდან გადაძვრენა არ შეემჩნია, იმას პირი ღია დაჰრჩა, თუ ეს ოთახში როგორ გაჩნდა, და ან ასე კისრის მტვრევით რამ გამოსტყორცნაო, და იმათ კი, ვინც დაინახა გადაძვრომა, პირი ღია დაჰრჩათ, თუ ეს კაცი ვინ გამოსტყორცნა ოთახიდანო.

ყველას შეეშინა. ერთ წამს პირ-დადებულებს პირში ნერწყვი გაუშრათ და დაავიწყდათ, რომ ხმა ყანყაროდან ამოდის. იგინი თქმობებზე ეძებდნენ ხმას...

— წყალიიი!..—წამოიკნავლა ლობეში თავ-წყაფილმა და ისე ქშენვა დაიწყო, რომ მის ცხვირის ქვეშ მიწას კორიანტელი ასდიოდა.

მხოლოდ მაშინ-ღა მიჰმართეს ყანყაროს და პირჯვრის წერით:

— დიდება შინთვის, ღმერთო, დიდება შენტვის!—წამოიძახეს და პირქვე წაწოლილს მიჰსცვივდნენ.

გადმოაბრუნეს პირქვე წაგდებული, რომელსაც, თითქოს დამბლად ჩავარდნილიაო, მოძრაობის არაქათი აღარ შესწვდა, და ხელ-ფეხი მოწყვეტით გადმოუცვივდნენ გადმობრუნების დროს.

წყალი მოუბრუნინეს. დაასხეს. დაალევივნეს. მოსულიერდა, ნაცრად ქცეულ ლოყებზე სიწითლემ აითამაშა, გაბედულმა წამოიფშმუვლა და ძლივას შუბლზე ხელი გადისო.

— როგორ გაჰჩნდი იქ, ანდრო, რა დაგემართა?! გაკვირვებით ეკითხებოდნენ ანდროს, მაგრამ ანდრომ მხოლოდ ეხლა, როდესაც სისხლი ისევ აემოძრავა, დაიწყო კნავილით:

— რა როგორ, კაცო...

ბევრი კიდევაც გავიდა გარედ, ნამეტნავად დედაკაცები და გარედან ლობეს აეკუნწლნენ. შიგ ეზოში დარჩენა საფრთხედ მიაჩნდათ...

— გადავძვერ თუ არა... ჰო, ჯერ გულადად გადავყავ ფეხი და...—კიდევ გადისო შუბლზე ხელი...

კატა რამდენჯერმე გამოვიდა, შეჰკნავლა ამათ და უკანვე შებრუნდა, მაგრამ მისი კნავილი არავის გაუგონია, ისე გატაცებული იყო ყველა ანდროს ამბით.

— მაშინვე რალამაც თავზე მომიქირა, სულ კისრის-კვრით კარებთან მხრებში ცემით მომათრია, და, მეც არ ვიცი, აქ როგორ გაეჩნდი.

მართლაც, ანდრუა გადაძვრა თუ არა ოთახში, თვალის დახამხამებაზე იალბუზი, კატით მოგზაურობა კუდიანებისა, მათი გრძნეულობა და ჯადოსნობა, რაც-კი აკენიდან აქნობამდის ამის შესახებ გაეგონა, ყველაფერმა ცხადად, სურათებად გაუელვეს თვალ-წინ და, მართალი სთქვა, მერე აღარა გაუგიარა. თავში სისხლი შეუგუბდა, გული აუთრთოლდა და რომ კარის გაღებისთვის არ გადასულიყო და ეს ისე დაჰმართნოდა, უქვევლად, იქვე გაშრებოდა. მაგრამ მიზანმა კისრის-კვრით, როგორც თითონა სთქვა: „რალამაც“, მიათრია კარებამდის, უგონოდ გააღო კარი, მიახეთქა და, სინათლე რომ თვალთ მოჰხვდა, გადარჩენის შიშმა ჰკრა კისერში და გარედ გამო-სტყორცნა...

ბევრმა გაიგო ანდროს სიტყვები, ბევრმა კი ვერა, თუმცა ყველამ გაიგონა, ყველანი კი შიშმა აიტანა და ეზოს გარედ გასვლას ცდილობდნენ...

— რა ამბავია?— შეუღრიალა მამასახლისმა, რომელიც გზირთან ერთად ნაღვინები, ვინ იცის, საიდან მოდიოდა.

— რა ვიცით, რა ამბავია?!.— თითქმის ერთ-ხმად წამოიძახა ყველამ და გზა დაუგდეს.

— აგერ, შადი და გაიგებ!— ზოგიერთმა დაუმატა.

მამასახლისი, თუმცა გადაკრულში იყო, მიჰხვდა, რომ აქ რალაც ამბავია, გამოკითხვით ვერას გაიგებს, თუ თავის თვალთ არ გაჰსინჯავს, და ამისთვის წამოიძახა:

— აბა, გზირო, წინ გამიძელო!.— და კისერში ხელი წაჰკრა გზირს.

გზირი ხმის ამოუღებლივ წინ გაუძღვა, მამასახლისიც უშიშრად მიჰყვა. რამდენიმე წუთის წინ რომ აქ ყოფილიყვნენ, ასე უშიშრად არ გაემგზაურებოდნენ; მაგრამ იმათ არა იცოდნენ-რა, მხოლოდ ავაზაკობის აღმოჩენის სურვილით იყვნენ გატაცებულნი, რომ დილა ადრინად მოეხსენებინათ ბოქაულისთვის და მისი ნდობა დაემსახურებინათ და ამისთვის პირდა-პირ ოთახის კარისკენ გასწიეს.

მათმა უშიშრობამ ბევრს გააბედვინა, და ეზოში შეჰყვა. ეზო ჩქარა ისევ ქალებით და კაცებით აივსო...

საშინელის ცნობის მოყვარეობით იღრჩობოდნენ; მოელოდნენ მამასახლისისა და გზირის დაბრუნებას; მოელოდნენ კიდევ რაღაცას და გული უჩერდებოდათ, სუნთქვა ეხუთებოდათ; კარებთან ახლოს მისვლას მაინც ვერ ჰბედავდნენ...

— თქვე ოჯახ-დაქცეულიშვილებო, რა შორიდან გამოიციქრებით და კატის ამარა დაგიგდიათ ე მკვდარი? ჩალა სანთელს მაინც აუნთებდით, ერთი კვერცხის საკმელს მაინც დაუკმევდით, თქვე!—ალარ გაათავა სიტყვა კარებში და გარედ გამოვიდა...

— აქაც მამასახლისმა უნდა გიწინამძღვროთ?!—წყრომით წააფურთხა გამშრალ ხალხს და შემდეგ გზირს მიუბრუნდა:

— წადი, მღვდელს შეატყობინე, რომ მიცვალებულია...

VII

მართლაც დიდი-დედა მარიამი გაცივებული იყო, როდესაც მამასახლისი და გზირი შევიდნენ მის ოთახში. იგი საკუბოოდ მომზადებულიყო; გულ-ხელი დაეკრიფა და თვალები დაეხუჭა...

დიდი-დედა მარიამს დაძინების შემდეგ ალარ გამოჰღვიძებია. იგი გამოურკვეველად, თავის-და უნებურად, თითქოს ეს ხელმძღვანელობდა მის მოქმედებას, რომ გულ-ხელის დამკრეფი არ ეყოლებოდა, ძილის დროს დაიკრიბა ხელები, ფეხები გაშხლართა და ძილში უჩუმრად გაიპარა...

ხატაურას არ გამოჰპარვია დიდი-დედა მარიამის მოძრაობა. იმას ყოველთვის დიდი-დედის მკერდზე ეძინა. უკანასკნელი მისი მოძრაობა კატის გულზე მიკვრა იყო...

ხატაურა ამ ალერსით დადნა, სუნთქვა გაკმინდა ისე, როგორც დიდი-დედამ, და თავისი კისერი დიდი-დედის კისერს გადუჯვარდინა... რამდენსამე წუთს ასე იყო გატვრენილი... ეუცხოვა ხატაურას, რომ დიდი-დედა მარიამის სხეუ-

ლი ასე უმოძრაოდ იყო. სხვა დროსაც ჩაუკრავ გულში ხატაურა, მაგრამ ყოველთვის მისი მკერდის მოძრაობა უგრძობია, მისი ოდნავი სუნთქვა ჰსმენია. ეხლა კი არც ერთი და არც მეორე. უფრო გატვირინდა, თითქმის სმენად გარდიქცა. მაგრამ დიდი-დედის მდგომარეობისა ვერა გაიგო-რა.

დიდ ხანს იყო ასე ხატაურა. სოფელს მთლად მიეძინა. გარედან არავითარი ხმაურობა არ შემოისმოდა. ხატაურამ თავი აიღო და ჩვეულებრივ დიდი-დედის სახეზე მოისრისა თამისი პირი და...

თვალეზ დაქყეტილი დააშტერდა მისსახეს. უფრო დაიბნა და ველარა გაიგო-რა. სახის დასრესის დროს დიდი-დედის სახიდან სითბოს, რაც ისე საამოდ ურბენდა სხეულში და ჰშლიდა, მაგივრად სიცივე ვადვიდა, რამაც ასე შეაშფოთა და თვალეზი დაქყეტინა. ამოცანის ამოკითხვით ავესო სხეული, მაგრამ მისი ბრიალა თვალეზი მაინც ჰხედავდნენ...

დაეშო კატა. დაქიმული ძარღვეზი მოადუნა, თუმცა მის სახეს თვალეზს არ აშორებდა. მარჯვენა წინა ფეხი ფრთხილად ცხვირზე გაუცაცუნა. მისმა ფეხმაც კი სიცივე იგრძნო. საჩქაროდ თავის ცხვირი დიდი-დედის ცხვირთან მიიტანა, ულვაშეზი ცხვირში შეუყო, რომ ეღიზინა, და თავისი ცხვირი რომ მის ცხვირს შეახო, სწრაფად უკან ვადმოიზნიქა და შეჰკნავლა. სრულეზით ველარა გაიგო-რა. დიდი-დედის ცხვირი ვაყინული იყო...

მისმა კნავილმაც არავითარი შედეგი არ მოიტანა. მკერდიდან ბალიშზე ვადახტადა იქ ვაინაბა და თვალს არ აშორებდა დიდი-დედას... მამლეზმა იყივლეს. ხატაურა შეშოშმანდა, წამოდგა სინარულით და ძირსაც ვადმოხტა ტახტიდან. ამ დროს დიდი-დედა მარიაში იღვიძებდა და ლამპრის ანთების შემდეგ, თუ არ ლოცულობდა, დაფუსფუსებდა ოთახში, კარებსაც ვაალებდა ხოლმე.

ხატაურამ ყველა კუთხეეზი მიირბინ-მოირბინა, ლამპარ-თანაც ახტა, რაც ჩვეულებად ჰქონდა და ელოდა, დიდი-დედა

მოვა და გააშუქებსო, მაგრამ მოლოდინი გაუცრუვდა, კნავილით ისევ დიდი-დედა მარიამის ბალიშამდის მივიდა, ზედ წამოჯდა და დალონდა.

მამლებმა მეორედ იყიველეს, მესამედაც, მაგრამ დიდი-დედა არ ინძრევა.

მისთვის გაუგებარი ამოცანა უფრო და უფრო იხლართება, რთულდება.

ცისკრისთვის რომ ზარი ჩამოჰკრეს, მაშინ ხომ მისი მდგომარეობა აუტანელი გახდა. ამ დროს ისა და დიდი-დედა კარბუქეში იდგნენ ხოლმე და ეხლა კი ოთახის კარიც არ გაღებულა.

ახმაურდა ხატაურა: დაიწყო კნავილი, კლანჭებით ბალიშისა, საბნის ფხაჭენა, რამდენჯერმე დიდი-დედის ხილაბანდსაც გაჰკრა კლანჭი და თითქმის ნახევრად გადააძრო! მაგრამ იგი მაინც არ ინძრევა...

დაწყნარდა ხატაურა... ზარის ხმა დიდი ხანია შესწყდა. სულ გათენდა. რამდენი ნიშანი ჰქონდა, რომ დიდი-დედა ამდგარიყო... არც ერთ დანიშნულ დროს არ ადგა და მაშ...

გადმოვარდა ძირს. ასტეხა საშინელი კნავილი, კარების ფხაჭენა. რაკი კარებს ვერა დააკლო-რა, სარკმელთან მიიბინა და გაიმარჯვა კიდევაც: უნდოდა მოეწვია ვინმე, რომ აეხსნათ მისთვის, და აკი მოიწვია...

ვერა გაიგო-რა ხატაურამ: ლაპარაკი, სალამოთი ტირილიც, სანთლები, შემოსილი მღვდელი, ყოველგვარი მოძრაობა, ეგონა, დიდი-დედა მარიამს ფეხზე წამოაყენებსო, მაგრამ დიდი-დედა არ ინძრეოდა. ისაც ვერ გაიგო, თუ რად უბარტყუნებდენ იმას ხან ფეხს, ხან კიდევ ხელს და თავს მიწაზე უგლიდნენ. ვერ აელსნა.

ეხლა საცოდავი ხატაურა კნავილსაც ვეღარ ახერხებდა. რაიმე ნივთს ამოეფარებოდა, რომ არავის დაენახნა, და იქიდან თავის საყვარელ დიდი-დედა მარიამის გახვევებულ უძრავ სახეს უმზერდა...

გაასვენეს დიდი-დედა მარიამის გვამი, ხატაურა შორიან-ლოს გაჰყვა, რომ არავის შეეხებინა იმისთვის. მინდვრად, სად-ღაც, საცა ჯერ არ ყოფილა, დადგეს გათბრილი მიწის პირას. ის ქვებში გაინაბა და იქიდგან ადევნებს თვალ-ყურს. ცოტა მოძრაობისა და—მისთვის გაუგებარ—ბუტ-ბუტის შემდეგ ჩაუ-შვეს შიგ თბრილში და ხრიალი აუყენეს, მიწას აყრიდნენ... წავიდ-წამოვიდნენ... ოთხი-ლა მუშაობდა. რაღასაც ლაპარაკობდნენ. თბრილი ამოივსო. მივიდა ხატაურა და მოწიწებით:

— მიაუუ!—შეჰქნავლა. თითქოს ეკითხებოდა: „გეთაყვათ, დიდი-დედას რა უყავითო?..“

— აი, შეე!..—თითქმის ოთხივე მესაფლავემ ერთად შეუტია და ნიჩბები მოუქნია.

ხატაურა გახტა. ქვებიც მიაყოლეს, მაგრამ ქვებში დამალვა მოასწრო.

სრულებით დაცარიელდა სასაფლაო. მხოლოდ გახატულ-ლის ნიავი-ლა დაფარფაშობდა და აქა-იქა წინა-წლის გამხმარ-გაროკილ ნარ-ეკალს აზუზუნ-ასისინებდა; ახალი კი ჯერ დედა-მიწას არ აჰცდენოდა...

ხატაურა ნელის ნაბიჯით მიიპარა დიდი-დედა მარიამის საფლავამდის და დასავლეთით გაწვა. ყური მაგრად დაჰჩირა დიდი-დედის საფლავის ჯერ ისევ სველ მიწას და საღამომდის ასე გამწარებით მოელოდა საფლავიდან ამოხმას...

მთლად გარეტიანებულმა დიდხანს უარა გარს დიდი-დედის საფლავს; დავთრები სულ აერია და მოქანცული გაუგებრობით და სიმშლით სოფლისკენ ლას-ლასით გაემგზავრა. ცოტა არ იყოს, თავში უეცრივ გაურბინა იმ აზრმა, რომ დიდი-დედა მარიამი იქნება შინ იყოსო...

სარკმლიდან მოწიწებით—ბოლო დროს მისი მოძრაობა მოკრძალებული იყო, რადგანაც ცემა-ტყების მეტი არა მიუღია რა—გადაძვრა, უჩუმრად მიიარ-მოიარა და ორ გაშლილ ლოგინს წააწყდა. ფეხ-აქრებიტვე შემოუარა გარს; თავებზე დააცქერდა, მაგრამ არც ერთი მათგანი დიდი-დედა არ იყო.

პირველ-ნახვაზე კინალამ სიხარულით გულში არ ჩაეკრა, მაგრამ მერე კი წელ-მოწყვეტილი გაშტერდა...

დღემდის დიდი-დედა მარიამი მის თვალთ წინ იყო. დღეს კი თვალიდანაც მოაშორეს. ვერც მოსიარულეს და ვეღარც უძრავად მდებარეს ვერ ჰხედავს. ეს რა მოხდა?!

— მიაააუუუ!...—სასოწარკვეთილებით წაიკნავლა ხატურამ და სრულებით დააფიწყდა, რომ ოთახში იყო...

დედა და შვილი გულებ-დახეთქილები—ეს მიტრუა და მისი დედა იწვნენ დიდი-დედის ოთახში—წამოცვივდნენ და ორივემ ერთად შეჰკივლეს:

— ჰა, რა იყო?!..

ხატურა კი ამათ კვილზე განაბვით სარკმლის რაფაზე შეხტა და სწრაფად შურდულის ქვასავით გარედ გავარდა. მინის მაგიერად გაკრულმა ქალაღმა უეცრივ გაიშრიალა კატის შეხებისაგან...

ორივე მიჰხვდა და ორივემ ერთად წამოიძახა:

— ი ვერანა ხატურა იქნებოდა!..

ორივეს ერთად გაურბინა აზრმა: „ნამდვილი კუდიანი ყოფილა, რო...“ მაგრამ არც ერთმა სიტყვებით არ გამოთქვა. ერთმანეთისა დაერიდათ...

— მუთაქა მაინც მიაღე ი ვერანა სარკმელს!—უეცრივ წამოიძახა მიტრუამ.

— ჰო, მართლა!..—პასუხად სთქვა მიტრუას დედამ და წამოდგა...

— შვილო, მიტრო,—დაუძახა დედამ კარგა სიჩუმის შემდეგ, როდესაც სარკმელს მუთაქა მიათარა და ისევ ლოგინში ჩაწვა:—ხვალ შინ წავიდეთ, თორემ სახლი დაგველუპება!...

— ჰო, კარგს ვიზამთ!..

— ე ქოხს რაღა ვუყოთ?!

— გავყიდოთ!

— ჰო, კარგი იქნება!.. მყიდველი გამოჩნდება.

სიჩუმეა. არც ერთს არ ეძინება, თუმცა ორივეს თვალები მოხუჭული აქვთ. ორივე ფშმუვილით კოტრილობენ ლოგინ-

ში. ორივე შიშმა შეიპყრო, მაგრამ ვერც ერთი ვერ გამოტეხილა. შინ წასვლაც მხოლოდ შიშმა აფიქრებინა ორივეს, თორემ სახლის დაღუპვამ კი არა...

ხატაურა კი სასაფლაოსკენ გაეშურა და ამის შემდეგ დიდი-დედის ქოხს აღარ მიჰკარებია. დარწმუნდა, რომ დიდი-დედა მიწის ქვეშ არის და არა ოთახში. ამისთვის სულ იქ იყო... დღე გაჩუმებული იყო, რადგანაც ეშინოდა დიდი-დედის მგზავსებისა, რათა ყოველ იმის შეკითხვაზე, თუ ეს რა ამბავიაო, კისერში, თავში, ფერდში, გვერდში ან ჯოხს, ქვას, ხელს, ფეხს ან ნიჩაბს მიიღებდა პასუხად. ღამე კი თავისუფალი იყო და შესძახდა ცას, ღამის მნათობთ, თვით საფლავს, თუ რა დაემართა მის დიდი-დედას?!. მისი მოთქმა კატის კნავილი არ იყო, იგი მწუხარე ადამიანის მოთქმას ემგზავსებოდა. ამისთვის იყო, რომ შეგვიანებული მგზავრი ამ ხმაზე შიშისგან კანკალს იწყებდა და, თუ კი შეეძლო, ფეხ-მარდად ეშურებოდა სახლისკენ. ერთი კიდევაც გულ-შეწუხებული შემთხვევით იპოვეს დილა ადრიანად სასაფლაოს მახლობლად. როცა მოაბრუნეს, თავის ჭკუაზე აღარ იყო. ღამიანად წასულიყო ტყეში და რა დაემართა და რა არა, ვეღარა გაიგეს-რა...

ბევრმა გაიგონა ეს გულ-საკლავი მოთქმა და სოფელი დაშინდა. ვერავის გაეგო, თუ რა იყო. ბევრი ამბობდა: „უთუოდ, ცოდვილი სული შესტირის ღამ-ღამობით ღმერთსა და პატიებას სთხოვსო!“ ბევრსა ჰჯეროდა. ნაკლებნი კი ამბობდნენ: „ეგ უთუოდ დიდი-დედა მარიაშის ხატაურა კნავისო!“; მაგრამ პასუხად უმრავლესობა ეუბნებოდა: „ადამიანო, ხატაურა როგორ ილაპარაკებს?!. ადამიანივით მოსთქვამს და ტირისო“... ყველა დარწმუნდა, რომ ხატაურა კი არა, თითონ დიდი-დედა მარიაშის სული ტირის, მოსთქვამს, რადგანაც იგი კუდიანი იყო და უზიარებელიც მოკვდა... „უთუოდ ისეთი ცოდვილი იყო, რომ ეშმაკებმაც არ მიიღესო!“—გაიძახდნენ ბოლოს დროს სოფლელები, და შიშით ღამ-ღამობით კარშიაც ვეღარ გადიოდნენ, უფრო დიდი-დედის მეზობლები. ყველას ჰჯეროდა, რადგანაც სოფელში ყველაზე ჭკვიანად მიმჩნეული მანდილო-

სანი, მთლად გათეთრებული და ქმარ-შვილით გახარებული—
 ერთი ქალი კიდევაც გაათხოვა, ისეთი ბედნიერება ეწვია,—ამას
 ამტკიცებდა და აბა სხვები, რომელთაც, ქვევრებივით, რასაც
 ჩაჰძახებ, იმას ამოიძახებენ, როგორ არ გაიმეორებდნენ ბედ-
 ნიერი მანდილოსნის სიტყვებს და სხვებსაც როგორ არ დაარ-
 წმუნებდნენ?!...

მ. შაველაძე

დაპირუული ზარი

დრამა-ზღაპარი 5 მოქმედებად

გერგარტ ჭაუჭტმანისა.

მოაქმედება მეოთხე.

(ქრისის მოწოდებლობა შიგნიდან ისრეთივით, როგორც მე-3 მოქმედებაში. მარჯვნივ, კედლის კედელში, გამოქვაბულია, მარცხნივ სამკედლოა, საბურველებითა და ბოლის ასასვლელ ბუნრით. სამკედლო კერაზედ ცეცხლი ღვივის. კერაზედ ცეტა მოშორებით სამკედლო გრდემლი სდგას).

1

ჭენრის გრდემლზედ გახურებული რკინის ნაჭერი უჭირავს. ჭენრისის გვერდით ექვსი ქონდრის კაცი სდგას, მანების მთხრელთა ტანისმოსით. პირველს ქონდრის კაცს ჭენრისთან ერთად მარწუხი (მაშა) უჭირავს; მეორე უშველებელს ჩაქუჩს სტემს გახურებულს რკინას; მესამე საბურველით ცეცხლს აღვივებს; მეოთხე მუშაობას უურადლებით თვალს ადევნებს; მეხუთე ცდაშია, ხელში წერაჭვი უჭირავს; ეტეობა მზად არის ესაც საქმეს შეუდგას; მეექვსე ჰატარა შემაღლებულს ადგილზე ზის: თავზედ

*) იხ. „მოამბე“ № 3.

ბრწინვალე გვირგვინი ადგას. კარშემა მოსჩანან სხვა-დასხვა გვარი ჩამოსხმული შუა ფორმები, სახუროთ-მოძღვრო სამკაულები, ფიგურები.

ქენრიხი. დაჰკა, სანამდის ძალა გაქვს! ეგ შენი დაღლა სრულიადაც არ მაწუხებს: არ გააკეთებ, როგორც დაგინიშნევი და მაშინვე წვერს შემოგტრუსავ. (შეორე ქანდრის კაცი ჩაქუჩს გააგდებს). ო, შე ცბიერო, განა არა, ვიცოდი აგრე იზამდი, მაშ კარგი, ჰნახავ ახლავე, რომ არ გეხუმრებოდი. (წაუღებს ხელსა და ცეცხლზედ ატრიალებს. ქანდრის კაცი ფართხალებს და ჭვივის. საბერკველზედ მომუშავე ქანდრის კაცი უფრო ერთგულად უბერავს ცეცხლს).

შირე. ქანდრის კაცი. ოსტატო, მეტი აღარ შემიძლიან, ხელი დამიბუჟდა!

ქენრიხი. ახლავე მოვალ (შეორე ქანდრის კაცს). რა, დაისვენე? (შეორე ქანდრის კაცი თავს მხიარულად უკანტურებს, ჩაქუჩს ისევ აიღებს და სცემს) ვფიცავ მამალსა, მხოლოდ შიშითა და მუქარით შეიძლება თქვენი მორჩილება! (მარწუხს მოსჭიდებს ისევ ხელს). ნალი რა არის, ნალს ვერ გამოჰკვერავდა მქედელი, რომ თქვენისთანა ზარმაცებს თავაზიანად მოეპყრას. დაჰკრავთ ჩაქუჩსა და გგონიათ, მეორეზედ ძელა აღარ შეგყვებათ, არავითარი მუყაითობა და სურვილი არა გაქვთ რიგიანად იმუშაოთ. ჰა, ცოცხლად დაჰკა! არ გესმის, შენ რაღას სჩადიხარ მანდა?

შირეული ქანდრის კაცი (ერთგულადობით გატაცებული, ხელითა სცდის გახურებულს რკინას საჭირო სახე მისცეს). ხელით მინდა ყალიბში გამოვიყვანო.

ქენრიხი. უგუნურო! იქნება გინდა ხელი დაიბუგო? რაღა ვქნა მაშინ, რომ სამსახური ვეღარ გამიწიო? როგორ-ღა ავმართო მზემდე ჩემი ტაძარი?

შირეული ქანდრის კაცი. ყალიბი მზად არის. ხელი-კი ცოტათი დამიბუჟდა, დამელალა, მეტი არასფერი.

ჰენრიხი.

ჩქარა აუზისაკენ, წყლის ბერს უთხარ, თითებზედ მწვანე შლამი დაგადოს. (მეორე ქანდრის კაცს) კარგი, გეყოფა, დაისვენე, ზარმაცო (ახლად გამოკვეთილს რკინის ნაჭერს აიღებს, დაჯდება და სინჯვას დაუწყებს). მშვენიერია! საუცხოვოა! ნატვრას ველირსე. ჩემის დღევანდელ შრომით სრულიად კმაყოფილი ვარ: უბრალო რკინის ნატვრამა აზრიანი სახე მიიღო, ხაოსიდგან საუცხოვო რამ გამოვიდა. ახლა ის-ღაა საჭირო, რომ ეს ახლად გაკეთებული ნაწილი დაუმთავრებელს ქმნილებას შეუერთდეს, სხვა არასფერი (მეოთხე ქანდრის კაცი ტაბურეტზედ შედგება და ჰენრიხს ეურში რადსაც ჩასჩურჩულებს). რას მეჩურჩულები?.. გამეცა! მომწყდი, მომასვენევი, თორემ ხომ იცი, შეგკრავ და ემა ავ-ყია, უგნურს პირს მალე დაგიცობ! (ქანდრის კაცი გაიქცევა). რაო? ვითომ რა არ მოგწონს ამ ნამუშევარში? რით არ არის მთელ ქმნილებასთან შეთანხმებული? მითხარ, შენ გეკითხები. არსად ისე სწორედ და კარგად არ მიმუშავნია, როგორც ახლა: ხელი აზრს სრულიად ემორჩილება და შენ-კი მიბედავ, მუშაობას მიწყუნებ? ან იქნება მე ხელოსანი არა ვარ? იქნებ შენ ჩემზე ხელოვანი ხარ! მოდი და გამაგებინე, რისი თქმა გინდა? (ქანდრის კაცი მივა და ეურში ჩასჩურჩულებს. ჰენრიხი გაფითრდება, თხრავს, აიღებს გაკეთებულს ნაჭერს რკინისას და ისევ გრდემლზედ დასდება). დეე, ეშმაკმა დაამთავროს მაშ ეს ჯოჯოხეთის სამუშაო; მე-კი მებოსტნეობას შევუდგები ისევ; დავრგავ კომბოსტოს, კართოფილს, მოსვენებითა ვჭამ და ვიცოცხლებ, მერე-კი მოვკვდები კიდეც. (მესუთე ქანდრის კაცი გრდემლთან მივა) არ გაჰბედო, ხელი არ ახლო! გესმის? ვხედავ, როგორა სცახცახებ სიბრაზისა და ბოროტისაგან, თმები ჯაგარივით როგორ აგბურძგენია, თვალებს ელვასა-

ვით აკვესებ, მკვლელო! კარგად ვიცი, — რომ, ვინც
 დამორჩილებას ვერ შესძლებს შენსას, მაგ წერაქს
 იქით გზა არა აქვს, უნებურად თავი უნდა შეუშვი-
 როს! (მეხუთე ქანდრის კაცი გაკეთებულს ნაჭერს რკი-
 ნისას გასტეხავს. განრისხებული ჭენრისი კბილებს აკრ-
 ჭუნებს). კმარათ! დღეს სალამოთი უქმეა. მუშაობა
 გათავებულა. წადით. დილაზე კი კვლავ ძალას შე-
 მოვიკრებ და თქვენც მოგიწვევთ. შენ რაღას სდგე-
 ხარ საბერველთანა? დამეკარგევი! (უკვდა ქანდრის კა-
 ცები გადაინ, კანდა იმისა, რამქვსაც გვირგვინი ადგას).
 შენც, გვირგვინოსანო, მთელს სიცოცხლეში რომ
 ერთხლის მეტად არ ჰლაპარაკობ, რაღას უცდი?
 წადი. არც დღეს, არც ხვალ შენს ბედით სიტყვას
 ჯერ ვერ იტყვი. ღმერთმა იცის, ველირსები, თუ
 არა, გავიგონო: „აღსრულდა ყოველივეო!“ ოჰ, და-
 ვილაღე. არ მიყვარს ეს სალამოს ჟამი მწუხარე,
 დღე-ღამის შუა რომ მიიპარება და ერთისაც და მე-
 ორისათვისაც უცხოა. ხელიდან ჩაქუჩს დამაგდები-
 ნებს ხოლმე, მაგრამ ძილს-კი არ მომაკარებს. ძი-
 ლი-კი ხომ სიცოცხლეს და ძალას უკანვე გვიბრუ-
 ნებს. განთიადის ნათელი დიახ გვამხნევენს, მაგრამ,
 დავა მზე თუ არა, წამსვე ქვეყნად მოწყენილება
 მეფდება, მარტოდ მყოფნი ბნელა ღამეში უძლუ-
 რად ვკანკალებთ. დილით მეფენი ვართ—სალამოთი
 მხოლოდ გლახანი. (ქვავედ წამოწვება და თვალე-გასე-
 ლიდი ოცნებას ეძლევა. კედლის ხერხედიდან თეთრი ბურუსი
 ჩამოწვება. მერმედ ისევ გადიურის და აუზიდან წყლის ბერი
 ამოჭყოფს თავს).

წყლის ბერი. ყვარაქს! ბრეკეკეს! ხელოსანს მოუსვენია. წევს
 და არა-რა ესმის, ვერც-თუ რას ჰხედავს, რომ იქ,
 კლდეებზედ, აჩრდილნი დაცოცვენ, მუშტებს იღერე-
 ბიან, იმუქრებიან, გამწარებულნი ცოფიანებივით
 ჰყვირიან... ჩვენი ხელოსანი-კი დაღლილი წევს.

ძვლებში ტკივილსა და სიცივესა ჰგრძობს, მაგრამ სიზმარშიაც-კი დღის მუშაობისათვის თავი ვერ დაუღწევია. სჯობს თავი დაანებო! ეგ შენი შრომა უქმი ბრძოლაა. ღმერთს ებრძოდი, მაგრამ გარე მიიქცია პირი თვისი შენგანა და შენც დასუსტდი! (ქენრახი კვანისთ გადაბრუნდება). ეგ შენი მსხვერპლი სულ ტყუილია, დამნაშავე ხარ, მაგრამ დანაშაულს ვერაფერ შრომით ვერ გამოისყიდდი. ზეცისგან კურთხევა არა გაქვს აღებული, რომ ცოდვა მადლად, სასჯელი ჯილდოდ ჩაგეთვალოს. სიამაყემ, სიამპარტავენემ გძლია, მაგრამ სამაგიეროს ჟამმაც მოაწია. მთის ბორბოტნი სულნი ხეობაში სანადიროდ შეყრილან. გესმის, გესმის შავი ძაღლი როგორა ჰყეფს? უთუოდ საზრდოს იპოვნის ბორბოტი! ჰხედავ: ბუმბერაზთ ღრუბლებში როგორ შავი ციხე-დარბაზნი აჰმართეს, როგორ ახლიან მთის ციცაბოებსა და ანგრევენ, რომ ქვეშ მოგიყოლონ, მატლივით გაგსრისონ შენც და შენის ოცნების საცოდავი ქმნილებაც!

ქენრახი. ვიხრჩვები, რაუტენდლინ! სადა ხარ, მოდი, მიშველე!

შელას ბერი. დეე, ისმინოს და მოვიდეს, მაგრამ შველით-კი ველარ გიშველის. თუნდაც მშვენიერ ფრეთაც იქცეს და შენ კიდევ ბაღდერად; თუნდაც მზის სხივებს იტყორცნებოდე შურდულით, მაშინაც ველარა გიშველის-რა, დაიღუბები! ჰო, ყური დამიგდე, რა გითხრა: იქ, ტბაში, ქვიანს ნიადაგზედ, დაძირული ხარი სძევს და ჰლამობს ამოცურებას, საღ ლურჯს, მოშაო ტალღებში, ცის მნათობთა შუქი გამოჰკრთის და საცოდავად გუგუნებს,

თითქოს მკვდრისათვის ჰრეკავდესო

— ბიმ-ბომ!

ოჰ, ითრთოლებ მწარე ტანჯვისგან,

როდესაც მოგესმის ხმა,

— ბიმ-ბომ!

სამარადისოდ დაჰკარგავ ძილსა,
სამარისებურს რომ მოისმენ ხმას

— ბიმ-ბომ!

ჭენჩხი. მიშველეთ! მიშველეთ! (გამოეფიქება). რა დამემა-
რთა? მოვეკედი თუ ცოცხალი ვარ? (თვალებს იფშვნი-
ტავს და აქეთ-იქით იუურება). არავინ არის?

ჩაუტენდღეინი (ქოხის შესვლაში გამოჩნდება). აგერ აქა ვარ,
მიძახდი, არა ჰენრიხ?

ჭენჩხი. ჰო, ჰო, მოდი ჩემთანა, მოდი! ხელი მომეცი! გახუ-
რებულ შუბლზე დამადე. ჰო აგრე. მინდა შენს აქ
ყოფნას, შენის აბრეშუმის თმების შრიალს, შენს
გულის ძგერასა ვგრძნობდე... დამეყრდნე გულზედ.
მაკოცე! მაგ შენს კოცნას გაზაფხულის სულ-თქმა,
ტყისა და ყვავილების სუნნელოვნება მოაქვს თანა.

ჩაუტენდღეინი. ოჰ, ჩემო ძვირფასო, ავად ხარ თითქოს?

ჭენჩხი. არა... არასფერია... აქ ვიწექი, გავცივდი... საბა-
ნი დამხურე... გრძნობა დავკარგე, გულმაც თი-
თქოს ცემა შესწყვიტა, მეგონა ბოროტნი სულნი
დამესივნენ და მტანჯავდნენ, მაწვალეზდნენ... მა-
გრამ ყველაფერმა გაიარა. ახლა ველარავითარს მო-
ქმედებას ვერ იქონიებენ.

ჩაუტენდღეინი. ვინ, ჰენრიხ?

ჭენჩხი. მტრები.

ჩაუტენდღეინი. რომელი მტრები?

ჭენჩხი. ყველანი, ყველანი, არ ვიცი, რას ეძახიან. მგელ-
კაცივით ბნელაში მომეპარნენ, ჩემი დალუბვა უნ-
დოდათ. მაგრამ არ დავმორჩილდები, არა?

ჩაუტენდღეინი. ჰენრიხ, შენ სიცხე გაქვს.

ჭენჩხი. მართალია, ცოტათი თითქოს მაციებს, მაგრამ ნუ
შეშინდები, მომეხვიე, მაგრა მომეხვიე... აგრე.

ჩაუტენდღეინი. ჩემო საყვარელო! ჩემო ძვირფასო!

ჭენაძე. მითხარ, ჩემო კეთილო: გჯერა რამ ჩემი?

რაუტენდელიანი. ჰენრიხ, ჩემო ღმერთო! შენ ხარ ჩემი ბალდერი! სახე მკრთალი, მძლავრი რაინდი მზისა! ჰხედავ, თეთრს შუბლს გიკოცნი, შენის თვალების ცქერით ველარა ვძღვები! (შაუზა).

ჭენაძე. მართალია, აგრეა. ბალდერსა ვგვევარ, განა? ხომ თვითონა სთქვი? ჩემო კეთილო მეგობარო, გულში ჩამიკარ მაშ, დამარწმუნევი კიდევც, რომ აგრეა. შემოქმედებისათვის სასმელი რამ თავდავიწყების საჭირო არის. როცა-კი მუშაობისგან მარჯვენა გელდება, ჩაქუჩი და მარწუხი ხელიდგან გვარდება და რაიმე მცირე მარცხი გაწუხებს, გაღვლეებს, ან მხნეობა და რწმენა სულისა გეკარგება, ბრწყინვალე იდეალი და ციური ნიჭი ზეშთაგონებისა მიმკრთალებიან, სდგევხარ მაშინ მოტყუებული და ჰნატრობ, ამ შემოქმედების ტანჯვას, როგორც ფუქს ოცნებას, თავი როგორმე დააღწიო... მაგრამ ამის შესახებ ახლა მეტს აღარას ვიტყვი. კვამლი ჩემის სამსხვერპლოისა პირდაპირ ზეცად აღევლინება, მაგრამ თუ მარჯვენე უფლისა ისურვებს და უკანვე მოუვლენს დედამიწას, მაშინ მე უძლოური ვარ, ველარას ვიღონებ. მოვიხსნი მაშინ ქურუმის სამოსელსა და ბედს დავემორჩილები; ჯერ-ჯერობით-კი დეე, იბრწყინვოს ვარსკვლავმა! აბა, ანთე ჩირალდნები! თვალთმაქცობა მიჩვენე შენი: მოიტა ღვინო და, როგორც უბრალო ხალხმა, ვიმხიარულოთ, ბედნიერების ვიგემოთ წამი.

რაუტენდელიანი. მე, ჩემო საყვარელო, ობობასავით ქარს ვდევდი კვალში, ციციანათელასავით ყვავილებსა და ბალახებს თავს ვეველებოდი და ყველასაგან ფიცს ვითხოვდი, რომ არავითარს ვნებას არ მოგაყენებდნენ. დედამიწის არც ერთი ბოროტი სული თავის

ისარს სასიკვდილოდ შენ წინააღმდეგ არ გაჰლესავს, რაც უნდა მტრობა ჰქონდეს!

ქენჩხი. რაო, რას ამბობ, ისარიო? მერე, ვინ იქნება, რომ ისარი მტყორცნოს?

წაუტენდჯიანი. არავინ, ჩემო კარგო, არავინ, დამუვილდი. ჩემთან არასოდეს უიში არა გაქვს. მანიშნე ერთი და წამსვე ნათელი თვალთ-მაქცობის შემოგვევლება, აბჯრად დამცველად გარეშემო შემოგვერტყმება, რომელსაც ვერც ხმა ხალხისა და ვერც ნაღვლიანი ზარისა რეკა ვერ შემოუვა. მანიშნე და კლდენი ალყად შემოგვერტყმიან, მხიარულნი სულნი ტყისანნი შენდა სამსახურად მზად იქნებიან, სადღესასწაულო სუფრას, თავხეებს, კედლებს, არე-მარეს ყვაველებით შეგვიმკობენ, იგრგვლივ ყველგან სათვალთ-მაქცო ცეცხლის ალი ავარდება...

ქენჩხი. არა, საყვარელო, ყველა მაგას თავი დავანებოთ! მეჯლისი მე ვერ გამახარებს, ვიდრე ეს ჩემი ქმნილება ასე საცოდავად არის დარჩენილი. დადგება ის ნეტარი წამიც გამარჯვებისა, როდესაც სული ჩემი სრულს სიხარულს იგრძნობს. მინამდის-კი ისევ იქით, ზევით, ვისწრაფვი: მინდა ჩემი შემბორკველი უცხო შენობა ვიხილო. აიღე ჩირაღდანი, გზა გამინათე! ვგრძნობ, რომ ვილაც უსახელო მტრები ჩემს ძვირფასს ტაძარს საძირკველს დაფარულად უთხრიან. მოქმედებაა საჭირო და არა მხიარულობა (უნდა წავიდე, მაგრამ გასაჯალში შედგება). მაგრამ რისთვის მოგიწყენია, ჩემო კარგო? იქნება რითიმე შეუტრაცხვყავი?

წაუტენდჯიანი. არა... არა...

ქენჩხი. მაშ რა დავმართენია?

წაუტენდჯიანი. არასფერი.

ქენჩხი. საბრალოვ! მესმის, რაც გაწუხებს: ბავშვი ციციანათელას სიხარულით დაიჭერს ხოლმე, მაგრამ ჰკლავს

იმიტომ, რომ უყვარს. ნუ-თუ ციციანათელას აღარ
ვჯობივარ?

კახუტკინი. მერე, მე რილათი არა ვარ იმ ბავშვზე უკეთესი?

ქენჩაძე. ოჰ, რასაკვირველია, უკეთესი ხარ! ეს რომ ოდესმე
დამევიწყნა, მაშინ ხომ სიცოცხლესაც აზრი და
ბრწყინვალეობა მთლად დაეკარგებოდა. მოდი მაშ
ჩემთან! ეგ ცრემლი ნალველს და მწუხარებას, ჩემ-
გნით შემოძღვნილს, ჩემო კარგო, ნათლად მიჩვენებს.
მერწმუნე მიყვარხარ! ნუ სტირი. შენ არ იყავი,
რომ კვალად საბრძოლად აღმადგინევი, ღმერთებთან
საქმის დასაქერად ოქრო მომეცი. აგერ, ახლაც-კი
ვგრძნობ, რომ ეგ შენი მომხიბლველი სილამაზე ჩემს
ტანჯულს გულს ჯილდოდ აუწერელად მოევლინა,
მიუწლომელ ბედნიერების ვიგრძენი ძალა!
მაშ წინ, ჩემო კარგო, მინათე ბნელი!

2

ქაჯი (შესავაძთან). აქეთ! აქეთ! მარდათ ამოდით! რას იზ-
ლაზნებით და იგვიანებთ, ეშმაკმა-კი წაიღო თქვენი
თავი! წინ, ბ-ნო პასტორო! წინ დალაქო! ყველაფე-
რი აქ არის, ჩალაც, ფიჩხიც, კუბრიც. ხელოსანი
ჭენრიხი-კი თავის ფერიასა ჰკოცნის.

ქენჩაძე. ვგონებ, გაცოფებულა სულელი. შენ ეი, რა გა-
ღრიალებს ამ ღამით? მიფრთხილდი, თორემ ხომ
იცი!

ქაჯი. ვისი უნდა მეშინოდეს? შენი თუ?

ქენჩაძე. მაშ, თუ ეგრეა, ჰნახავ როგორ დაგიტრევე მაგ წვე-
რით, შე თხის ფეხიანო არამზადავ! ვიცი, შენისთა-
ნებს კისერი როგორ მოეუგრიხო. გიჩვენებ მართ-
ლაც, რომ ხელოსანი ვარ! მთლად გაგკრეჭავ. აი,
მაშინ მოხვალ გონსა, ერთგულად მემსახურები. ჰხე-

დავ ამ გრდემოსა და ჩაქუსს? ვგონებ, საკმაოდ მძიმეა, რომ ლავაშივით გაგაპრტყელოს.

ქაჯი (ზურგის მიუშეკრს). სცადე აბა და დამარტყი! ჩაქუ-ჩი-კი არა, მახვილიც-კი არ მიდგება, მხოლოდ ოდნავ მილიტინებს ხოლმე.

ქენჩახა. დამაცა, მაშ, წყეულო ყვიყვიანო ქაჯო! არა უშავს-რა, თუნდაც აი იმ ფიჭვნარზე ბებერი და დათვზე ძლიერიც იყო, მაინც შევიძლებ ძალღვივით დავაბა; ჰნახავ მალე წყალსა და ქვას როგორ გაზიდვინებ, ქოხს გაგვეინებ! დაზარმაცდები და სახრით ტყავს ავადრობ!

რაუტენდჯიანი. ჰენრიხ, ეგ ხომ მხოლოდ გაფრთხილებს.

ქაჯი. აქეთკენ, ბიჭებო, აქეთ! ჰა, მხიარულად! კარგი ოინი-კი იქნება. მეც მოგეხმარებით. აი, ხომ ჰხედავ, ხბოსავით აკკუწავენ მოსახრაკადა. მე-კი გოგირდს, ზეთსა და კუბრს მოგუტან. ისეთს ცეცხლს ავადგურ-გურებთ, რომ კვამლმა ქვეყანა დააბნელოს! (შიდას. სცენის იქიდან ბრბოს უფირილი ისმის).

რაუტენდჯიანი. გესმის, ჰენრიხ, ხალხის ხმა! გემუქრებიან! ახლოვდებიან! ბები! გვიშველე! (ქვები ცვიფა. ერთი რაუტენდჯიანს მოჰხვდება).

ქენჩახა. მესიზმრა, ვითომ შავი ძალღვივით მომდევდა უკან. აგერ, ეს ყმუილი ახლა მესმის. არ მეშინიან, მოდით! თუნდაც ანგელოზიც ჩამოვიდეს ახლა ზეცი-დან და დამარწმუნოს, რომ ჩემი შრომა ასე დიდ-მნიშვნელოვანია, მაინც ვერას გახდებოდა; ნაკლებ გავუგონებდი, ვიდრე ამ საზიზღარს ყმუილს. მოდით! მოდით! ვეცდები თქვენისავე თავის წინააღ-მდეგ დაგიცვათ როგორმე: ჰა, ჩემი სიტყვა!

(შიდას)

რაუტენდჯიანი (შეშფოთებულად). გვიშველეთ! გვიშველეთ! წყლის ბერო, გთხოვ: ამ კლდეებზედ მოუშვა წყა-

ლი და ყველანი წაღეკო, გარეკო! გევედრები,
ამისრულე ეს თხოვნა!

წელის ბერი (აუზში გამოჩნდება). ბრეკეკეკეს! რაო, რა უნდა
ეკმნა?

რაუტენდღეანი. გადარეცხე, წაღეკე ყველა.

წელის ბერი. არ შემოძლიან.

რაუტენდღეანი. კმარა, წყლის ბერო, ვიცი, რომ შეგიძლიან.

წელის ბერი. მაგრამ, მოითმინე, რა აზრი ექნება? ვერ ჰხედავ,
განა, რომ ჰენრიხი მხოლოდ გვაბრკოლებს ჩვენა.
ღვთისა და ხალხის ბატონობა განუზრახნია. დეე,
მოჰკლან. ჩემთვისაც უმჯობესია.

რაუტენდღეანი. წადი ჩქარა, მიეშველე.

წელის ბერი. მერე, ამისათვის რას მომცემ?

რაუტენდღეანი. მითხარ, რა გინდა, რომ მოგცე.

წელის ბერი. რა და შენ. ბრეკეკეკეს! მინდა, ეგ შავგვრე-
მანი მხრები გადმიხსნა, ფეხიდან წითელი მესტი
წაიძრო. გაშიშველდე ისრე, როგორც წინად იყავი,
ჩამოხვიდე ჩემთანა და წამომყვე შორს, შორს, საცა
წაგიყვან.

რაუტენდღეანი. ჰხედავთ, რა კარგად მოუფიქრია! იცოდე,
მაშ, რაკი აგრეა, რომ არასოდეს მე შენი არ გავ-
ხდები, თუნდაც ბებიაზედ ორჯელ და სამჯერ დი-
დიც იყო, თუნდაც მარგალიტივით სადაფში ჩამ-
სვა,—გესმის: არასოდეს!

წელის ბერი. მაშ თუ აგრეა, დეე, დაიღუბოს ხელოსანი!

რაუტენდღეანი. სტყუი, ბებერო, ვგრძნობ, რომ სტყუიხარ!
გესმის, მეძახის! ჰა, შეგეშინდა, ხმა რომ გაიგონე!
(წელის ბერი დაიმალება. შემოდის ჰენრიხი. ბრძოლი-
საგან მთლად აღეფეგებუდი, და გამარჯვებუდი რაგორღაც
ველურად ხაჩხარებს).

ჰენრიხი. ძაღლებივით დამესივნენ, ძაღლებივით ანთებულ
მუგუზლებით გავლალე. კლდეს ვგლეჯდი და ლო-

დებს ბურთივით ვესროდი ზემოდგან: ვინც გადარჩა, ყველა გაიქცა. წყალი მასვი. ცხარე ბრძოლა მუდამ სულს გვიახლებს: სისხლი მარდად სჩქეფს, სიყვარულსა და სიძულვილს გული უკეთ გრძნობს.

რაუტენდლეინი. აჰა, დალიე ჰენრიხ.

ჰენრიხი. მოიტა, მოიტა, ჩემო კარგო! კვალად მწყურთან სიყვარული, მასთან ნათელი!

(ჰსვამს).

ესვამ შენს სადღეგრძელოსა, ჩემო ზეციურო ბედნიერებავ, ჩემო სიყვარულო. ვიცი დაიღუპება უთუოდ, ქვეყნიურს ბოროტს ველარა სძლევს, ვინც შენ არ გმეგობრობს. იყავი ჩემთან: ერთად-ერთი ჩემი გამამხნევებელი, ჩემო კარგო, შენა ხარ! გევედრები, ნუ დამტოვებ!

რაუტენდლეინი. შენ არ დამტოვო, ჰენრიხ, თორემ...

ჰენრიხი. არა და არა! ღმერთმა დამიფაროს. აჰა, ერთი საკრავი რამ გამაგონევი!

რაუტენდლეინი. აქეთ, ჩემო პაწიებო, სოროებიდან, ნაჩვრეტებიდან, კლდეთა ნაპრალებიდან, ყველა მხრიდან აქ შემოკრბენით! წკრიალა სალამური და ფანდური მომართევით. დეე, სიხარულით აღიბეჭდოს ეს გამარჯვების დღესასწაული!

(მუსიკა ისმის).

თქვენის საკრავების ხმაზედ მეც ტურფად ცეკვას დაეუვლი! ოქროს ფერს ხუჭუჭებზედ ციციანათლებისაგან შეკონვილს სამკაულს დავიდგამ; დეე, ცოცხლად იელვარის ფერიის თავზედ!

ჰენრიხი. ჩიუ-უ,—ცსს! მელანდება, ვითომ...

რაუტენდლეინი. რა, ჩემო კარგო?

ჰენრიხი. არ გესმის, განა?

რაუტენდლეინი. რა არ მესმის?

ჰენრიხი. ისე, არასფერი...

რაუტენდლეინი. მაგრამ, რა დაგემაართა, ძვირფასო?

ჰენრიხი. არ ვიცი...

მეჩვენა, ვითომ ამ მუსიკის ხმასთან ერთად
 რაღაც უცნაური ხმა შემომესმა...

რაუტენდლეინი. რა ხმა, ჰენრიხ?

ჰენრიხი. ხმა საბრალოსი... რომელიც დიდი ხანია აღარ ის-
 მოდა... მაგრამ ეს არასფერი... თავი დავანებოთ.
 მოდი, მოდი ჩემთან და მაგ მომხიბლავს ფიალას—
 მშვენიერს წითელს ტუჩებს დამაკონე, რომლის
 წყურვილითაც კაცი აგრე ადვილად ვერ გაძღება.
 დეე, დამათროს ეშხმა, თავი დამავიწყოს. (ერთმანეთს
 ჰკოცნიან, ხანგრძლივი ჰაუხაა. შემდეგ ხელი-ხელს გადა-
 ხვეულები გასავალ კართან მივლენ და მთის ქედობათა
 დიდებულ სანახაობით სტკბებიან).

შეჰხედე აგერ: შავი კლდეებიდან ძირს ველი
 ჩასდევს. ადამიანები სცხოვრობენ იქა. მეც ხომ
 კაცი ვარ. მაგრამ უცხო ვარ მათთვის; გესმის:
 სახლში ყველას ვეუცხოები. და აქ, მთებშია, ას-
 რევე უცხო ვარ... ხომ გესმის ჩემი ნათქვამი!

რაუტენდლეინი (ჩუმაღ). მესმის, ჰენრიხ! მესმის!

ჰენრიხი. ეგ „მესმის“ თითქოს როგორღაც უცნაურადა სთქვი,
 არა?

რაუტენდლეინი. ჰენრიხ, მეშინიან.

ჰენრიხი. რისა?

რაუტენდლეინი: არ ვიცი, რისა?

ჰენრიხი. წავიდეთ, დროა მოსვენებისა. (აქეთ გამოიფანს, მაგ-
 რამ შესავალ კართან უცბად შედგება და აქეთ-იქით იუუ-
 რება) მაგრამ ერთი რამ მენატრება: რომ ეს მკრთალი
 მთოვარე თავისს შუქს დაბლა ველს, ჩემს სამშობ-
 ლოს, არ აფრქვევდეს: დეე, ნულარ ვიხილავ მას,
 რაც ჯანყით დაფარულია... მაგრამ ეს რა არის?..
 არ გესმის, განა, ჩემო კარგო?

რაუტენდლეინი. არა. ვერც შენის ნათქვამისა გავიგე რამე.

ჰენრიხი. როგორ? არც ახლა გესმის?..

რაუტენდლეინი. რა უნდა მესმოდეს, არ გამეგება? მესმის აი, რომ ქარი ბალახს, ფოთლებს აშრიალებს, ბუს ძახილიც მესმის და მასთან შენი უცნაური სიტყვები, შეშინებული რომ მეჩურჩულები.

ჰენრიხი. იქ, დაბლა, სისხლის ფრად აშუქებს მთვარე. ჰხედავ, წყალში როგორ ჩასახულა?

რაუტენდლეინი. ვერაფერსაც ვერა ვხედავ.

ჰენრიხი. როგორ ვერ ჰხედავ შენ, რომელსაც მიმინოს თვალისკი ვერას გამოგაპარებს? შეუძლებელია! ნუ-თუ ვერ ჰხედავ, რომ ქვეიღვან რალაც ნელ-ნელა, წყნარად, ზემოდ მოცოცავს?

რაუტენდლეინი. ვერა, ჩემო კარგო, ვერ ვხედავ! უთუოდ მოგეჩვენა!

ჰენრიხი. არა, სუ, სუ! სრულიადაც არ მომჩვენებია. ეს ის-რევე მართალია, როგორც ის, რომ ზეცისაგან პატიების იმედი მაქვს. შეჰხედე, აბა, აგერ, ბილიკის პირად, ქვებზედ, ვილასიც აჩრდილი წამოდგა...

რაუტენდლეინი. კმარა. იქით ნულარ იცქირები. კარებს დაეკეტავ. ვეცდები ძალათი როგორმე გადაგარჩინო.

ჰენრიხი. თავი დამანებე, გესმის? მსურს ვუცქირო, დავინახო!

რაუტენდლეინი. გთხოვ მოჰშორდე. სუსტადა ხარ. იქ, დაბლა, ხევში, ღრუბლებს ატრიალებს ქარი და იმისი ნაჩრდილი ღელვა მოსჩანს.

ჰენრიხი. არა სუსტად არა ვარ. არაფერია. გამიარა.

რაუტენდლეინი. ჰო, ეგ კარგია. მოსულიერდი, ჩემო ჰენრიხ, და კვლავ დაეუფლე იმას, რაც ბედმა მოგცა. აიღე ჩაქუჩი და კვალად ძლიერად მოიქნიევი!

ჰენრიხი. ნუ-თუ არც ეხლა ჰხედავ? აგერა, მთაზედ მოცოცავენ?..

რაუტენდლეინი. სად, სად?.

ჰენრიხი. აიქ, მალლა, მთის ბილიკზედ. მარტო პერანგები აცვიათ...

რაუტენდლეინი. ვის, ჰენრიხ?

ქენჩისხა. ფეხშიშველა პაწია ბიჭუკებს. თან რალაც კოკა მოაქვთ. მაგრამ ისრე მძიმე, რომ ძლივს ერევინან: ხან ერთი შეუდგამს მუხლს, ხან მეორე...

ჩაუტენდღეინი. მითხარ, ჰენრიხ, რა გეპართება?

ქენჩისხა. თითქოს წმიდანები არიანო, ორთავეს შარავანდელი აღვია თავზედ.

ჩაუტენდღეინი. არა, ეგ მხოლოდ მოჩვენებაა. შორის მიმკრთალი ცეცხლი გატყუებს.

ქენჩისხა. არა-და, არა! აბა, ხელი მიიშველიე და შეჰხედე. ვერც ახლა ჰხედავ? აგერ, აგერ ისინი. ხომ ჰხედავ? (ქენჩისხი მუხლის თავზედ დაიჩქებს. გამჩნდება ორი ბავშვი, ტანთ მსოფლად ჰერანგები აცვიანთ, მოკრძალებით მიდიან და თან კოკა მოაქვთ).

ზარგული ბავშვი. მამი!

ქენჩისხა. რა გინდა, შვილო?

ზარგული ბავშვი. დედამ გვიბრძანა სალამი მოგვეერთმია.

ქენჩისხა. გმადლობ, ჩემო საყვარელო ბიჭუკა. სხვა, ხომ კარგადა ცხოვრობს დედა?

ზარგული ბავშვი (თვითთუელ სიტყვას მკაფიოდ და ხმის ამაღლებით ამბობს). კარგად.

(ძირიდან ურუდ და ოდნავ ზარის ხმა მისისმის).

ქენჩისხა. ეგ რა მოგიტანიათ?

მეორე ბავშვა. კოკა.

ქენჩისხა. ჩემთვის ხომ არა?

მეორე ბავშვი. დიან, შენთვის, მამა.

ქენჩისხა. შიგ რა არის?

მეორე ბავშვი. სასმელი, მლაშე სასმელი.

ზარგული ბავშვი. თან მწარეც.

მეორე ბავშვი. დედი-ჩვენის ცრემლებია.

ქენჩისხა. ო, ღმერთო მოწყალევ!

ჩაუტენდღეინი. ვის უყურებ აგრე გაშტერებული?

ქენჩისხა. იმათ, იმათ...

ჩაუტენდღეინი. ვის იმათ?

ჭენჩისა. ვერ ჰხედავ, განა? იმათ. მერე, დედა თქვენი სად არის ახლა?

ზირგული ბავშვი. დედა სად არის?

ჭენჩისა. ჰო, დედა.

მეორე ბავშვი. იქ, წყალ ქვეშ, ვარდები როა.

(კვლავ ისმის ზარის ხმა).

ჭენჩისა. ზარის ხმაა!.. აგერ... აგერ კიდევ...

ჩაუტენდლეი ი. ზარისა-კი არა?

ჭენჩისა. ის არის, ის... ძველი ზარი... ტბაში რო გდია... ის უკრავს!.. მერე, ვინა ჰქმნა, ნეტა, ეს?... არ მინდა მისი გაგონება, არა, არა!.. მიშველეთ!

ჩაუტენდლეინი. გონს მოდი, ჰენრიხ, რა გემართება!?

ჭენჩისა. ო, ღმერთო, შემაძლებინე! კიდევ უკრავს! არ გესმის, როგორ ყრულ გუგუნებს, თითქოს სამარიდან იძახისო?... მაღლა... მაღლა... ამოდის...

(ჩაუტენდლეინს ხელსა ჰკრავს).

მომშორდი! მძულხარ!.. თორემ დაგარტყავ რასმე, თვალთმაქცო, კუდიანო!.. შორს ჩემგან!.. წყევა და კრულვავა ჩვენს თავსა, ჩემს ქმნილებასაც იგივე ჰხვდა წილად, მთლად ქვეყანა წყეულ-კრულია!.. აქა ვარ... აქ... მაგლა... მოვდივარ... ოჰ, ზეცავ, შემბრალებ...

ჩაუტენდლეინი. გონს მოდი, ჰენრიხ!. წავიდა!.. წავიდა!..

მოქმედება მისთვის

ზირკელის მოქმედების დეკლარაცია; ველია მთაში ვიტტისას
 ქონითურთ. შუადაშე გადასულა ჭის ზირად სამი ადი ზის.

- ზირკელი.** ცეცხლი ანთია ყველგანა.
- მეორე.** ქარი ჰქრის, გაბრაზებული
 მოშხუის მალლა მთიდგანა.
- მესამე.** ჩამოდგა კვამლის ღრუბლები
 ფიჭვნარიანი კლდიდგანა.
- ზირკელი.** იქ-კი, დაბლობში... ბურუსი
 დაუხვევია თეთრად...
- მეორე.** ჭალა სთვლემს, გესმით, ბულბული
 როგორ მღერს გულ-საკლავადა,
 გამგონი, ქვისაც რომ იყოს, დაილეოდა ცრემლადა...
- მესამე.** უცნაურია სწორედ! ყვავილებში გაბმულ, საუც-
 ხოვოდ და წარმტაცად ჩაწნულ ობობას ნაზს ქსელზედ
 ჩამეძინა. ვფიქრობდი სამეფო საწოლში ვარ-მეთქი,
 ისე კარგადა ვგრძნობდი თავსა. დღე-ღამის გაყრის
 ჟამს, დასავლეთის ალიონზედ, იგრგვლივ ნაპკური
 ნამი ბრილიანტებივით მოელვარებდა. ტკბილად მეძი-
 ნა. გამომეღვიძა. არე-მარე უკვე ბნელს მოეცვა, დაღა-
 მებუღიყო. ბოლოს ამოპრიალდა მთვარე და კლდო-
 ვან მთაგრეხილს გადმოჰხედა, დაბლა ჩრდილი გად-
 მოუშვა; სისხლის ფერმა ნაზმა შუქმა ჩაძინებულ-
 ჩამკვდარი ჭალა და ველი თითქოს გამოაცოცხლა.
 მოისმა ოხვრა, ჩურჩული, შესაბრალისი ხმები, ტი-
 რილი... შიშის ზარმა ამიტანა, შემკრთალი ციცი-
 ნათელას შევეხმაურე, რომელმაც ის იყო თავისი

მწვანე ფარანი გამოანათა და ცხვირ-წინ გამიფორნა,
მაგრამ ხმა არ გამცა, წავიდა. საშინლად დაღლილი
და დაღვრემილი ვიწექი... უცხად ჭრიჭინის მოვლ-
ვარე ფრთებზედ საიდგანლაც ჩემი სატრფო გაჩნდა.
ვეხვეოდით, ვეალერსებოდით, ერთმანეთს ვკოცნი-
დით... ჩამიკრა გულში სატრფომ, მწარედ მოჰყვა
ტირილსა და მითხრა: „ბაღდერი მოკვდაო“...

ზირგელი (წამოდგება). ცეცხლები მოჩანს ყველგანა!
მეორე (ესაც წამოდგება). ბაღდერს გაუჩაღებია!
(შიეფარება).

მესამე. დიად, მოკვდა, ჰმარხავენ საწყალს!
(ესაც შიეფარება).

ზირგელი. სასიკვდილო კოცონიდან ავარდნილ კვამლივით
დედამიწას წყევა-კრულვა მოეფინება! (გელს ჯანყი
დაჭტარავს. რომ გადიურის, ადნი ადარა სჩანს. ტყიდან
გამოდის ქაჯი).

ქაჯი (ჯაში ჩასძახის). შენ, ეი! ბაყაყების მეფევ, ზემოთ
ამო! წყეულო ჭყუბალავ! არ გესმის? გძინავს თუ
რა არი? შენ გეუბნები, ჩქარა ამოდი-მეთქი! თუნ-
დაც უუმშვენიერესი ალიც გეალერსებოდეს, დას-
ტოვე ეგ შენი შლამის ლოგინი და ამოკურდი.
იმისთანა ახალს ამბებს გიამბობ, რომ სიხარულით,
ბებერო, ბუქნა დაუარო!

წელის ბერი (ჭიდან). ბრეკეკეკეკეს!

ქაჯი. ამოდი, კარგი! რასა ბუზღუნებ?

წელის ბერი. თავი დამანებე. არა მცალიან.

ქაჯი. უყურეთ ერთი, არა მცალიანო! აი, შე ყურყურტო!
შენ ეი, არ გესმის: რალაცა შევიტყე. გახსოვს,
რომ ვიწინასწარმეტყველე, ასრულდა. ხელოსანმა
გოგო მიატოვა. თუ რომ მარჯვედ იქნები, ძვირ-
ფასს თევზს ადვილად გააბამ ბადეში.

წყლის ბეჭი (ჭიდან ამოცურდება, თვალს ცბიერად აკვესებს).
მაშ, მიატოვა! მერე, გგონია, ახლა იმას გამოვეკიდები?

ქაჯი. თუ შენ არ გინდა, მე მაინც გამაგებინე, სად არის.

წყლის ბეჭი. მერე, შე ქაჯო-და, მე ხომ არ მოგიძებნი? ნახე, იქნება იპოვო სადმე.

ქაჯი. ვეძებე ყველგან. მთელს ღამეს ჯანყსა და ბურუსში დავძრწოდი; მაღლა კლდის ფრიალოებიც-კი მთლად მოვიარე, სად ჯიხვთათვისაც სიარული საშიშო არის. ვკითხე თხუნელას, მაგრამ ვერც თხუნელამ და ვერც მთის შავარდენმა ვერა მითხრეს-რა, არ იცოდნენ, სად არის იგი. ვნახოთ, გაჩაღებულს ცეცხლს წავაწყდი; დავავლე ხელი ანთებულს მუგუზალს და დავუწყე ახლა ტყეში ძებნა. ბევრი ვეძებე, მაგრამ ვერას გავხდი. უცბად ბოლოს მთაში სამჭედლოს წავადექი. სამჭედლოს ახლა ცეცხლი უკიდია, ბოძებსა და კოჭებს ტაკა-ტაკუცი, გურგური გააქვს. ხელოსნის დიდებას ბოლო მოეღო: სამუდამოდ დაიფუტკნა!

წყლის ბეჭი. ეგ ხომ მეც ვიცი. იქნება მაგისტვის შემაწუხევი? ეგ კიდევ რა არის! ვიცი, მაგალითად, რომ ზარმა დაუკრა. ვიცი ისიც, ვინ იყო, რომ მკვდარი ენა აუმოძრავა, დააკვრევინა. ო, რომ გენახა, რაც აქ, ტბის ძირად, ამბავი მოხდა!.. ვნახე, დამრჩვალმა დედაკაცმა ხელი შეახო ზარსა, აამოძრავა და ზარმაც უცბად რეკვა იწყო... გაისმა გრგვინვა-გუგუნი და ძუ ლომივით საზარელი ღრიალი მოართო, მთასა და ხევს მოეფინა, ხელოსანს ეძახდა... ვნახე დამრჩვალის სახეც: ოჰ, რა საზარელი, საცოდავი სანახავი იყო: მთლად გამხმარს თმები ქალაზედ გაჰკვროდა. შეეხებოდა თუ არა მისი გამხმარი თითები მოზანზარე ლითონს და ერთი ორად ძლიერად

იწყებდა გუგუნს! მართალია, მოხუცი ვარ და ბევრიც მინახავს, მაგრამ, გამოგიტყდები, უიშისაგან ჭალარა თმები ყალბზედ დამიდგა. ოჰ, რო გენახა ეს საზარლობა, იმ გოგოთი უთუოდ თავს აგრე აღარ მომამბეზრებდი? არარაობაა იგი, სხვა არასფერი? დეე, ისევე ყვავილიდან ყვავილზედ იფრინოს. კმარა! მომწყინდა ამდენის ხნის შეყვარება.

ქაჯი.

ჰო, კარგი! ვითომ-და! მე-კი არ მომწყენია. ვისაც რა მოსწონს, იმასა სჩადის: თუ რომ როგორმე მისი მშვენიერი, ცოცხალი ტანი ხელთ ვიგდე, არას დაგიდევ მიცვალებულსა; დეე, იწვევს თავისთვის ტბის ძირად, რა მენადვლება?

წყლის ბედი.

ყვარაქს! ბრეკეკეკეკს! ეძებე, სადაც გინდა, თუნდ ათი წელი, შენ იმას ვერ იპოვნი. არ იცი, განა, რომ რაუტანდლამ მე შემეყვარა? მაშ არა-და მაგ თხის თავს შეეყვარებდა, ჭირივით რომ სძულს, არა? მშვიდობით! იქ, ძირს, ჭაში საქმე მაქვს. გესმის? თუ რომ შენც საწადელს მიაღწევ, ქაჯო, აი, მე—წყლის ბერი—სიტყვასა ვდებ, რომ უახლოვანდეს ალის ტაშის ცემაზედ ბუქნას დაეუვლი.

(ჭაში ჩაეშუება).

ქაჯი

(ზევიდან ჩასძახის). მაშ თუ აგრეა საქმე, მალე აღამიანთა საჯილაგოს აკვანსაც დაარწებ! მართალია ეს ისრევე, როგორც ის, რომ ცაში ვარსკვლავნი ბრწყინავენ, წყალში თევზები დასცურავენ, ფრინველნი ჰფრინვენ. ლამე მშვიდობისა, პაპი! მე-კი... ისევე დაბურულს ტყეებსა და ჭალებს მოვედები!, (თხასავით მისკუჭადაბს. ვიტტიხა ქხინდან გამოვს და ფანჯრის დახატებს გამოადებს).

ვიტტიხა. ადგომის დროა. განთიადის სიოსა ვგრძნობ. წუხელ როგორღაც საშინლად რუხ-რუხებდა.

(შამადი უივის).

ი, შენ! ყიყლიყო! თუ გინდა, სხვები დააღვიძე, ჩემთვის-კი ნულარ გაირჯები. უმაგ ყიყლიყოვოთაც კარგად ვიცი ამ ქვეყნად რა ხდება. ქათამმა ოქროს კვერცხი დასდო. მალე ცას ალიონი გააშუქებს. აბა, ერთი შენც დასძახე, ყვინჩილავე. ახალი დღე გვითენდება, ეს მართალია. წამცდენი ცეცხლი ხომ არსად მოსჩანს? უი-და, ის ჩემი წითელი თვალი კინალამ სულ არ დამავიწყდა. რა ვუყავი, ნეტა? აგერ აქ არის.

(ჯიბიდან საუცხსოფა ლაქს ამოიღებს).

ქენრიხა (სტენის იქიდან). რაუტენდლიენ!

გიტტისა. ჰო, გასძახე აგრე! მე ვიცი ეხლავ არ მოგივიდეს. ხმა-მაღლა, თორემ ვერ გააგონებ!

ქენრიხა. რაუტენდლიენ! აქა ვარ. იქნებ არ გესმის, რო დე-ძახი?

გიტტისა. დიალ, არ ესმის უთუოდ.

(ქენის თავზედ გადმოკიდებულს კვლევსე გამჩნდება ქენრიხი; სტდიფობს მდეკარს დაქმალას რაკორმე. მთლად გადაფოთრებული და დაბნეულია. მარჯვენა ხელში ლოდი უჭირავს და ძირს, ღრანტეში, უშირებს გადაგდებას).

ქენრიხა. გაჰბედეთ, აბა! ვინც უნდა იყოს: პასტორი, მასწავლებელი, მეწვრიმალე, დალაქი, თუ სხვა ვინმე, სულ ერთია, ამოსდგამს თუ არა ფეხს ზემოდ, მაშინვე ძირს მოსძვრება ბრავანი! მე-კი არა, თქვენ, თქვენ დაახრჩევით ჩემი ცოლი, მაწანწალებო!

(ლოდს გადასურის და ზემოდ მიდის)

გიტტისა. შესდექ, ეი. ნულარ მიხვალ. მაგას იქით ასვლა შეუძლებელია.

ქენრიხა. ბებერო, ზემოთ ის რა იწვის?

გიტტისა. რა ვიცი, რა იწვის! ვილაცა კაცი იყო, არ ვიცი საყდარს აშენებდა, არ ვიცი სასახლეს. მერე სადლაც წავიდა. ეს ის შენობაა, რომ იწვის.

(სასწრაფო კეთილი ჭენჩისი უფრო მეტად სტდილბს, რამ მდლა რგფრმე ავიდეს).

არ გესმის, კედელს იქით გადასავარდნია? იქ ამსვლელს ფრთები უნდა ესხას. შენ-კი უკვე დაგ-მტვრევია ეგ ფრთები.

ჭენჩისა. დამმტვრევია თუ არა, სულ ერთია, მე მაინც აყალ. ის შენობა, ბებერო, ჩემი ნამოქმედარია, მე ვარ ის ვილაცა, ვინც ეს ტაძარი შეჰქმნა: მთლად ჩემი არსება, ჩემი სული ჩავბერე ამ ტაძარს... მაგრამ იწვის... და მე-კი არ შემოძლიან... ძალა აღარ მაქვს... არა... რომ...

(სიჩუმე).

გატტისა. ცოტა დაისვენევი. ჯერ კიდევ ბნელა. აგერ სკამი დაჯექი.

ჭენჩისა. დავისვენო? და ისიც ეხლა? არა! მთლად თივთიკშიაც რომ ჩამაწვინო, ისაც კი ვერ წამიტყუებდა, ჩონჩხების გროვად მეჩვენებოდა. თუნდაც დედას,— მაგრამ ვაჟ, რომ დიდი ხანია მომიკვდა ისიც, მშობელს დედას ეკოცნა ჩემთვის გაყინულს შუბლში, ისიც-კი ვერ დამამშვიდებდა.

გატტისა. ვინ იცის აგრეც იყოს, არ აგინხირდები. მაგრამ მოიცა, ვგონებ, სარდაფში ღვინო უნდა მქონდეს.

ჭენჩისა. მოცდა, არა, მოცდა არ შემოძლიან! წყალს დავლევ! (ჭას ეცემა).

გატტისა. ამოიღე, მაშ, და დალიე.

(ჭენჩისი ჭის ჰირად ჩამოჯდება, წყალს ამოიღებს და დაქლევს. უცბად ჭიდვან ნელი და ტკბილი ხმა მოესმის).

ხმა. ჰენჩის, ჩემო საყვარელო,
 ტალღა მაწევს, ტალღა მძირავს.
 ავათა ვარ... ვიტანჯები,
 მყინავსა და არა მწირავს...
 მშვიდობით, მშვიდობით!

(სიჩუმე)

ქენჩაია. მითხარ, ბებერო, ვინ იყო ეს!? ასე საცოდავად, ასე წყნარად ვინ მეძახოდა: მშვიდობითო? ან შენ ვინა ხარ, მე სადღა ვარ? ასე მგონია ეხლა გამომეღვიძა, აგერა კლდეა, აგერ ქოხი, შენც აქა ხარ, — ყველა ეს ნაცნობია, მაგრამ თან უცხოც. ან იქნება, რაც-კი რამ დღემდისა ვნახე, მხოლოდ სიზმარი იყო? შენ ვინ ხარ?

ვატცია. ვინა ვარ? ეგ რა საჭიროა. შენ ის სთქვი, თვითონ ვინ ხარ?

ქენჩაია. მე? ვინა ვარ მე? გინდა გაიგო, ბებერო? თვითონაც ბევრჯელ ჩავეკითხე მაღალს ზეცასა, — ვინა ვარმეთქი? მაგრამ პასუხს ვერ ველირსევი! გმირი ვარ თუ არარაობა, ან მხოლოდ სუსტი ადამიანი, სულ ერთია, — ვიცი, რომ მზეს, ჩემსა მშობელსა, სული ესწრაფვის. ვნაღვლობ უძღურად მზისათვის, თვალით თუ გულით, მუდამ მისის ნათლისა და სხივების მოტრფიალე ვარ, მსურს განუყრელად ჩემთან იყვნენ, მაგრამ ვერა ხერხდება... მაგას რას აკეთებ?

ვატცია. აი, ჰნახავ, რასაც ვაკეთებ.

ქენჩაია. ეგ კარგია? მაგ სისხლის ფრად მანათობელ ფარნით გზა გამინათე, რომ იქ, მაღლა, კვალად აღვიდე. ამ კლდეებზედ ხომ მე ვიყავ ერთს დროს მბრძანებელი. იქ დავლევ სიცოცხლეს, ვით განდევილი, ქვეყნის ზრუნვასა და კაცთ უფლებას მოძულებულ-მოცილებული.

ვატცია. არა მგონია, რომ აგრე იყოს. რასაც შენ იქ, მაღლა, დაეძებ, სულ სხვა ადგილას არის.

ქენჩაია. მერე, შენ საიდან იცი?

ვატცია. განა, ეგ ვიცი მარტო? არ იყო ხალხი მოგდევდა. მაშ! ხალხი მგელია, თუ სდევნის ვისმე. მაგრამ საკმაოა სიკვდილი გაახსენოთ და წამსვე ცხვრის ფარად გადაიქცევა. ასეა მუდამ. ყოჩაღები არც

მეცხვარეები არიან! ჰყვირიან: არიქათ, თავს უსწევ
ლეთო! და ძაღლებს უსევენ—მგელს-კი არა—არა!
ისევ თავისს ცხვრებსა და მგელს აჭმევენ. არა,
ერთი ეს მითხარი, თითონ შენ-კი, განა, სხვებზედ
ბევრით უკეთესი ხარ? შენ არ იყავი, რომ ვითომ
ნათელს ცხოვრებას ეძებდი და სიკვდილს-კი ვაჟკა-
ცურად ვერ შეეგებე.

ქენრახა. ეჰ, არ ვიცი, ბებერო, როგორ მოხდა, რომ ნათელს
ცხოვრებას ხელი ვკარ. დიახ, დიახ. ხელოსანი ვი-
ყავ და ჩემს ნაშრომს შეგირდსავით გავეჭეცი. ზარმა,
რომელიც მე შეეჭმენ, თავისის ნაღვლიანის, მწუ-
ხარე ხმით მევე შემაკრთო, დამიმორჩილა; მაგრამ
ჩამომსხმელის ხელი მაინც მბრძანებლად დარჩა და
მთლად დავამსხვრიე ჩემი ქმნილება!

გიტტახა. რაც იყო, იყო, მორჩა, წავიდა. უკან ველარ დავა-
ბრუნებთ. იქ, მალლა, ასვლას ველარ ეღირსები.
ძლიერი იყავ, მაგრამ დაჰკარგე ძალა. საქმისათვის
იყავ მოწვეული, მაგრამ რჩეული-კი არა. მოდი, აქ
ჩამოჯექ.

ქენრახა. მშვიდობით, ბებერო!

გიტტახა. გეუბნები, მოდი-მეთქი. რისდამიც აგრე ძლიერად
მიგწევს გული, ახლა მხოლოდ ფერფლის გროვა-
ლაა. ცოცხალს-კი, როგორც ამბობენ, სიცოცხლე
თურმე იზიდავს. იქ-კი ვერასოდეს ვერ ჰპოვებ მასა.

ქენრახა. მაშ, დეე, ისევ აქ მოვკვდე.

გიტტახა. აგრეც იქნება. ვინც შენსავით აგრე მალლა აიწევს
ნათლის სფერაში და ისევ ჩამოვარდება, უთუოდ
დაიჩხებება.

ქენრახა. მეც ამასვე ვგრძნობ. ვხედავ, რომ დღენი მეღევა.
გათავდა ყველა.

გიტტახა. აგრეა სწორედ.

ჰენრიხა. მაშ თუ აგრეა, შენთვის ხომ საიდუმლო თითქმის არა არის რა, მითხარ უკანასკნელად: საწადელს მივალწევ თუ არა? ვპოვებ თუ არა, რასაც ამდენი ხანია ვეძებდი? მითხარი, ნუ-თუ ამ სიბნელიდგან ისევე უარესსა და უსაზარელესს სიბნელეს უნდა შეეფუერთდე და დაკარგულს ნათელს ვერ ველირსები, ველარ ვიხილავ?

გიტტიხა. ვისი ნახვა გინდა?

ჰენრიხა. მისი, მისი! სხვა, აბა, ვისი!?

გიტტიხა. ჩაიფიქრევი, მაშ, და აგისრულდება.

ჰენრიხა (სწრაფად). ჩაიფიქრე!

გიტტიხა. ჰნახავ.

ჰენრიხა. ნუ-თუ ეს მართლა შესაძლებელია? ამდენი ძალაც გაქვს, განა? მაშინაც სიკვდილის პირად ვიყავი მიღწეული, სულთ-მობრძავი, მაგრამ მოვიდა იგი და გაზაფხულის სასიკოცხლო სიოსავით გულში ჩამბერა, გამაცოცხლა, მომარჩინა; აგერ ახლაც სულ მთლად მომეშვა, თითქოს ძალას ვგრძნობ, რომ კვალად აღვიდე იმ სიმაღლეზედ....

გიტტიხა. არა, ეგ-კი აღარ მოხდება. მეტად მძიმე ბოლო-თრია გეწევა დედამიწისაკენ. და შენნი მოძმენიც—ხალხი—ძლიერი არის: ვერა სძლევ. გესმის, აი: მაგიდაზედ სამს ფიალას დავსდგამ. ერთში თეთრი ღვინოა, მეორეში—წითელი, მესამეში—ოქროს ფერი. პირველს დაჰლევ, ძველებური ძალ-ლონე დაგიბრუნდება; მეორეს—უკანასკნელად მოგველინება ის ზეციური ნიჭი, რომელიც ახლა დაკარგული გაქვს. მაგრამ იცოდე, ვინც ამ ორს ფიალას დაჰლევს, იმან უთუოდ მესამეც უნდა დალიოს. (ქოხისაკენ მიდის, მაგრამ უბად შედგება და წენარად,

გარკვევით ეუბნება) ხომ გაიგე: უნდა უთუოდ და-
 ლიო. გათავებულია!

(შიდას)

(ჭენჩისი სწრაფად წამოხტება. ვიტყვის რამ იტყვის:
 გათავებულიაო! ჭენჩისი გაფითრდება, უკან წახარბაცდება. შემ-
 დგებ დაუძღურებული დაეშვება სკამზე).

ჭენჩისა. დიხ, გათავებულია... გათავებულიაო, სთქვა გულ-
 თამხილაგმა სივილლამ... ოჰ, გულო, გულო! ჰგობ-
 ნობ, რომ ამ სიტყვამ სიცოცხლის ძაფი სამუდამოდ
 გასწყვიტა? ყოველივე ასრულდა. დაყოვნება ფუჭი-
 ლაა. ხეობიდამ განთიადის სიომ დაჰბერა. ამ ლამის
 ბნელს ზეწარს რომ დღისა ნათელი დაჰხვეწს, ეს
 დღე ჩემი აღარ იქნება. ბევრი დღე დამიღამებია,
 მაგრამ უკანასკნელი ჩემთვის ვეღარ გამოაშუქებს.

(ზირველს ფიადას აიღებს)

აგწევ ფილაგ, ვიდრე სამარადისო სიბნელის უტყვო-
 ბა ჯერ კიდევ არ შემხებია, არ დავმუნჯებულვარ.
 ვხედავ, ძირში ერთი ცვარი-ღა სდგას; ნუ-თუ ბე-
 ბერს მეტი აღარა ჰქონდა?

(დაჰქექს)

ახლა მეორე.

(აიღებს მეორეს)

შენთვის დავლიე პირველი, მაგრამ ეგ შენი სუნნე-
 ლოვანი შუშხუნა სასმელი რომ არ მეგემნა, იმ მეჯ-
 ლისისთვის, რომელიც ღმერთს ჩვენ, საცოდავ უბე-
 დურთათვის, გაუმზადებია, მადლობას უთუოდ არ
 ვეტყოდით; ახლა-კი მადლობელი ვარ.

(ქსვამს)

ეს-კი ტკბილი და საამურია სწორედ. (ჭენჩისი რამ
 ქსვამს, ამ დროს ეფიადს არფის ხმა ისმის. მთლად და-

დაღუღი, გადაფითრებული და მწუხარე რაუტენდჯეინი
ჭიდან ამოვა, ჭის ზირად დაჯდება და გრძელს თმებს
ივარცხნის. მთვარის შუქია).

რაუტენდჯეინი (ჩუმად მღერის).

მშვენიერი რაუტანდლა,
მარტოდ-მარტო ბნელა ღამით
თმას ივარცხნის ოქროს ფერსა,
სძინავს ყველა ტყის ჩიტებსა.
ცეცხლი ჩაჰქრა, ჩაიმუშლა,
მთამ ბურუსი ჩამოშალა...
(წელის ბერი ჭიდან)

წელის ბერი. რაუტანდლა!

რაუტენდჯეინი. მოვდივარ!

წელის ბერი. ჩქარა.

რაუტენდჯეინი. კაბა ვიწრო მაქვს... ტანსა მწვავს...

საბრალო ვარ დაწყევლილი...

წელის ბერი. რაუტენდჯეინ!

რაუტენდჯეინი. ახლავე, მოვალ.

წელის ბერი. მარდათ.

რაუტენდჯეინი. თმას ვივარცხნი მთვარის შუქზედ... და სულ
იმაზედ-ლა ვფიქრობ, ვინც მიყვარდა, გამახარა...
აგერ ზარის თავა ყვავილი ბიბინებს და უკრავს თა-
ნა, მაგრამ ბედნიერებას თუ მწუხარებას, არ ვიცი?
მგონი ორივეზედ უნდა ამბობდეს რასმე... ძნელია
ტბის ძირად ცხოვრება, იქ მხოლოდ წყალი და შლამ-
მია, მაგრამ წყლის ბერი მეძახის და მეც უნდა წა-
ვიღე.

(ჭაში ჩასვლას აპირებს)

ვინ არის, ნეტა, ასე წყნარად რომ მეძახის?

ჭენრისი. მე.

რაუტენდჯეინი შენ ვინა ხარ?

ქენაზი. მომიახლოვდი: ნუ-თუ ვერა მცნობ?

რაუტენდჯეინი. არა, ვერა გცნობ, გირჩევ წახვიდე! თორემ ვლუპავ ყველას, ვინც-კი ჩემთან ლაპარაკობს.

ქენაზი. ნუ მტანჯავ, მომე ხელი და მიცნობ.

რაუტენდჯეინი. არა, არასოდეს მე შენ არა მცნობიხარ...

ქენაზი. როგორ! მაშ ჩვენ ერთმანერთი არსად გვინახავს?

რაუტენდჯეინი. არ მახსოვს.

ქენაზი. მრისხაედეს ღმერთი, მაშ, თუ მე შენთვის არ მე-
 კოცნოს.

რაუტენდჯეინი. არასოდეს.

ქენაზი. მაშ შენ ჩემთვის არსად გიკოცნია?

წელას ბედი (ჭიდან). რაუტენდჯეინ!

რაუტენდჯეინი. მოვდივარ.

წელას ბედი. დროა სახლში დაბრუნებისა.

ქენაზი. ეგ ვინ-ლა ლაპარაკობს მანდა?

რაუტენდჯეინი. ჩემი ქმარი.

ქენაზი. ვერ მხედავ, განა: ვიტანჯები, სიკვდილს ვებრძვი,
 ვილევი; ნუ მტანჯავ, გამანთავისუფლე როგორმე!

რაუტენდჯეინი. მერე, რა გინდა?

ქენაზი. მოდი ჩემთან.

რაუტენდჯეინი. არ შემიძლიან.

ქენაზი. არ შეგიძლიან? რატომ?

რაუტენდჯეინი. იქ, წყალ ქვეშ, ფერხულს ვაბამთ და ვცეკ-
 ვავთ ხოლმე. ფეხი დამიბუჟდა, მაგრამ დავიწყებ
 ცეკვას და გამივლის, არა უშავს-რა. მშვიდობით,
 მშვიდობით...

ქენაზი. ნუ წახვალ... ნუ... სად მიხვალ?

რაუტენდჯეინი (ჭაში ჩადის, ჩაიმალება თითქმის). იქ, სად მუდამა
 ბნელა.

ჰენრიხი. იქ... ფიალა სდგას. ოჰ, მაგდა... მაგდა... როგორ
გაფითრებულხარ... მოდი ეს ფიალა მომაწოდე...
ვინც ფიალას მომაწოდებს, მეც მას დავლოცავ
უკანასკნელად...

რაუტენდლეინი (მიუახლოვდება). მე მოგაწვდი!

ჰენრიხი. როგორ, შენ გინდა, მაშ, მომაწოდო?

რაუტენდლეინი. მიცვალეზულებს თავი დაანებე.

ჰენრიხი. ვგრძნობ, ზეციურო არსებავ, შენს მოახლოვე-
ბას!..

რაუტენდლეინი. მშვიდობით! მე შენი აღარა ვარ. ერთს დროს
კი შენი ვიყავი, გიყვარდი: ჰყვოდა მაშინ ჩვენთვის
მაისი... ეხლა კი ყოველივე სამუდამოდ გაჰქრა...

ჰენრიხი. გაჰქრა?..

რაუტენდლეინი. სამუდამოდ... გახსოვს: ვინ იყო, რომ სიმ-
ღერით გაძინებდა და მერმე ისევ ასეთის მომნიბლვე-
ლის ხმით გაღვიძებდა?

ჰენრიხი. შენ, ძვირფასო, შენ...

რაუტენდლეინი. ვინა?

ჰენრიხი. რაუტენდლეინი!

რაუტენდლეინი. ვის ჰკარი ხელი და მოიშორე?

ჰენრიხი. შენ.

რაუტენდლეინი. ვინა?

ჰენრიხი. რაუტენდლეინი!

რაუტენდლეინი. მშვიდობით! მშვიდობით! მშვიდობით!

ჰენრიხი. მეც თან წამიყვანე, თან წამიყვანე... ღამდება...
ყველას შესაზარად...

რაუტენდლეინი (მიჭვარდება, მუხლებზედ მკეხუკვას და აღტაცებული
წამოძახებს). მზე ამოდის!

ჰენრიხი. მზე!

რაუტენდლეინი (ქვითინითა და აღტაცებით) ჰენრიხ! ჰენრიხ!

ქენჩისი. გმადლობ...

(ჩაუტენდღეინი ქენჩისს მოეხვევა და ტუნებს დაუკონ-
 ნის, შემდეგ მომაკვდავს მძიმედ დაუშეებს სკამზედ).

იქ... მალლა... ჰრეკავენ... ხარები ჰრეკვენ... ცა
 განათებულია... და მზეც... მზეც ამოდის!..

ინ-ანა.

(განთიადია)

ტო რ კ ვ ე მ ა ლ ა

დრამა ვიქტორ ჰიუგოსა 5 მოქმედებად.

მ ო მ ქ მ ე ღ ნ ი პ ი რ ნ ი

ფერდინანდ, — ისპანიის კოროლი.

ისაბელა, — ამისი მეუღლე.

ტორკუემადა, — ბერი, ისპანიის დიდებული ინკვიზიტორი.

დონ-სანჩო დე-სალინას, — გრაფი ბურგოსისა.

დონა-როსა დ' ორტეგა, — მარკიზა ორტეგისა.

მარკიზ დე-ტუენტელ, — ფერდინანდის თანამხლებელი.

ჰერნანდო ალვა, — ფერდინანდის ჯარის უმფროსა.

ლატერანის მონასტრის წინამძღვარი.

ურგელის ეპისკოპოსი.

ბერი, — მონასტრის წინამძღვარი.

ტრანსესკო დე-ზაფლო, — განდევილი ბერი — უდაბნოელი.

ბორჯია, — რომის პაპა.

კორდლის მოძღვარი.

მოსე ბენ-საბიბ, — ებრაელთ მთავარ-რაბბინი.

გუჩო, — მახარა ფერდინანდისა.

კაშელანო, — ფერდინანდის თანამხლებელი.

სასახლის კაცი.

ქალთა და კაცთა ამაღა ისპანიის კორდლისა.

ოცი ბერი, ლიტონიაში მონაწილეობის მიმღებნი.

ოცი ქაშიდიარი — ინკვიზიტორები, ლიტონიაში მონაწილეობის მიმ-

ებრაკენი, ქაღნი, კაცნი, ბავშვნი.

ღებნი.

ჯარის კაცნი.

მოქმედება სწარმოებს ისპანიაში და იტალიაში.

პირველი მოქმედება

პირველი სურათი

(სტენა წარმოადგენს კატალონიას¹⁾). გარეშე შიის სერი. ლატერანის²⁾ მონასტერი, ავგუსტინების³⁾ ბერების სადგომი. მონასტრის ძველი სასაფლაო. სშირი ბაღი. შუა დღეა. უვაილები ბაღახებში და ხის ძირებში მჩანს საფლაუები, ჯვრები, ძეგლები. სტენის სიღრმეში მჩანს მონასტრის გალავანი, დაძველებული. ერთს ალავს ეს გალავანი გარდევუღია, ქვები ერთს. ამ გალავანთან ერთს საფლავს არჭვია რკინის ჯვარი; ამისთანავე ჯვარი მჩანს გალავნის ერთს კედელზედ. სტენის შუა გულზე სჩანს ახლად ამოთხრილი საფლაუი და ამის გვერდით დიდი თლილი ქვა, ზედ დასაფარებლად. ამ საფლაუში უნდა სჩანდეს კიბე რამდენიმე საფეხურით.—ფარდა რომ ახსდება, სტენაზედ დავს ამ მონასტრის უფროსი ბერი, ავგუსტინების ანაფორაში მისილი; სტენის სიღრმეში კი ნელის ნაბიჯით გაიფლ-გამოიფლის მხუცი ბერი, დომინიკანელი⁴⁾ ბერის ტან-საცმელი ჩატმული. ეს ბერი ნელა მოძრაობს, ეფუფლ საფლაუთან დაიჩქებს და ჩუმად ღოცულობს, შემდეგ სრულებით გავს სტენიდან. უფროსი ბერი მარტო რჩება).

1) კატალონია,—ძველს ისპანიის საკოროლოში იყო დიდი სათავადო-შვილოს მარა.

2) ლატერანის მონასტერი იყო უპირველესი მონასტერი ქალაქს რომში, რომის პაპის უწინდელი საცხოვრებელი.

3) ავგუსტინები,—ესე იგი: ღვთის-მეტყველები; ამათ ჰქონდათ თავისი საკუთარი მონასტერი. ამათი ტან-საცმელი იყო: შავი ფერის ანაფორა, ქვეშ ჩასაცმელი თეთრი, განიერი ტყავის შემოსართყავი და ფეხ-შიშველნი დადიოდნენ.

4) დომინიკანელი;—იყო ერთი ბერი, სახელად დომინიკე, რომელმაც დააარსა ისპანიაში თავისი მონასტერი, რომლის ბერებიც სდევნიდნენ ერეტიკოსებს.

პირველი სანახავი.

მონასტრის უფროსა ბერა (მარტო)

(მელტია; თავის გარეშემო არტეია ქადარა თმა, წვერი თეთრი, უბრალო მატყლის ანაფორა აცვია. მონასტრის გალაფანს თვალს გადააუღებს და დაფიქრებული გაჩნ უფლის საფლავებს).

ბერა.

ვერ არის მოვლილი ჩვენი მონასტერი! ყველგან ასკილია, ჯაგი და ეკალი. დრო წმიდა აღვილებსაც კი ავერანებს (გალაფანის გარდვეულს ადგილსა შინჯავს). ამ ნანგრევიდან მწირიც კი აღვილად გაიპარება. თითქო გალავანსაც მოსწყენია სამსახური; დიდი-ხნის დგომით თითქო დაღალულიყოს. ოჰ, როგორა ჰგავს ეს ყოველიფერი ჩვენი უფლებების დარღვევას. აქაც კი ყოფილა თავისი ჟანგი, თავისი ხრწნილება. აღარც მოვლა, აღარც ყურადღება, აღარც წესი და აღარც ადათი,—მოისპო, აღარ არის! დავეცი, დავეცი! ისიც კი არა გვჯერა, რომ ჩვენ შორის იყოს ბოროტ-მოქმედება, შური და მტრობა. მთავრობა ძალას გვატანს ბატონიშვილების ბიჭ-ბუჭების აღზრდაზედ, ყველას—გოგო-ბიჭებსაც კი გვასწავლებინებენ. ვინ იცის, იქნება ბუშებიც კი იყვნენ? რა გაეწყობა, მორჩილნი ვართ! (ასლად ამოთხრილ საფლავთან გაჩერდება) და თუ შეგვრჩა-ლა რაიმე ძალა და უფლება საქმის განხილვისა და სჯისა,—ისიც მხოლოდ ჩვენ შორისვე (ისევე გალაფანს მიუბრუნდება). ჩვენი უძველესი შენობაც კი, ჩვენსავითვე, დროთა-ვითარებისა გამო იდრიკება, ბერდება, ირღვევა. ქრისტე სისხლით იღვევა, ჩვენ კი ხელის ცეცებითა ვგრძნობთ ჩვენ თავსა და თან-და-თან ვიმალებით სიწყვდიადეში და სიწბილეში. (გალაფანის გარდვეულში გამოჩნდება უცნობი კაცი, ხირდა მოსხმული, შლიაზა ზედ

თვალეზედ აქვს ჩამოთარებულად. ეს კაცი ნანგრევ-ქვე-
ზედ შედგება. ბერა თვალს მოჭკრავს).

ბერა. აღამიანო, წადი აქედან!

უცნობა. არ წავალ!

ბერა. წადი, მეთქი!... და გახსოვდეს, ბრიყვო, რომ აქ
სასაფლაოა!

უცნობა. რაო მერე?

ბერა. სახელ-განთქმული მონასტერია აქა!

უცნობა. ჰო, ო?!..

ბერა. აქ არავინ შემოდის, თუ არ ბერები დღისით და
მკედართა სულნი—ღამით, თავიანთ სულარაში გა-
ხვეულნი; ვინც უნდა შემოვიდეს, მოწყალეა აქა
არავისთვის არ არის. ცული—თუ ჰერცოგია, და
თოკი—თუ გლეხია! აქ შემოდინ მხოლოდ ისინი,
ვინც ამ მონასტერს ეკუთვნიან. მაშ ფრთხილად,
მეთქი! გაეთრიე აქედან, უვარგისო! (დაცინვით და
უზრდელად) თუ რომ თვითან კოროლი არა ხარ!

უცნობა. ვარ.... კოროლი!

ბერა. შენა—კოროლი!?

უცნობა. აგრე მეძახიან!

ბერა. რამ უნდა დამიმტკიცოს მე ეგა?

უცნობა. აი რამ! (ხელით ანიშნებს. ნანგრევიდან გალავანში უცბად
შემოვლია ერთი დასი შეიარაღებულ სალდათებისა. კარ-
ფლი სალდათებს ბერს უჩვენებს) ჩამოახრჩეთ! (შემოვ-
ლინ სალდათები სტენაზედ, ბერს გარს შემოეჭრეშინ;
მათ შემოჭეკებთან: მარჯიზ დე-ჭუენტელ და გუჩო. მარჯიზ
დე-ჭუენტელ ჭადარა წვერინი, ალკანტარის⁵⁾ მდიდარს
ტანისამოსში მორთული. გუჩო—მომტრე ტანის ჯუჯა, შა-

⁵⁾ ალკანტარა;—არაბული სიტყვაა, რომელიც ჰნიშნავს: „ხილი“. ისპანიაში იყო ფრიალ გამაგრებული ციხე, მდინარე ტაგოს მარცხენა კიდეზედ. აქვე იყო დაარსებული ალკანტარას მონასტერი, რომლის ბერები ისპანიის სამზღვარს დარაჯად უდგენენ მავრების წინაშე.

ვებში ჩაბმული, ქუდი ჟღარუნებით. ხელეებში უჭირავს
 ორი ჟღარუნა, ერთი ოქროსი, კანის გამოსახვით, მე-
 რეში—სწილენძისა—ქაღის გამოსახვით).

მეორე სანახაში

**ბერი, გორგლი, მარკიზ დე-ტუენტელ, გუჩო,
 ამაღა და სალდათები.**

- ბერი** (მუხლის მოდრეკით). შემიწყალეთ, მეფევ!
- გორგლი.** კარგი!—ერთის პირობით კი... რა ხარ ამ მონას-
 ტერში?
- ბერი.** წინამძღვარი გახლავართ.
- გორგლი.** მაშ გამიგონე! ყველაფერი უნდა შემატყობინო,
 რაც აქა ხდება. ტყუილი თუ სთქვი—ჩამოგახრჩობ!
 მართალი თუ სთქვი—შეგიწყალე! (მოშორდება ბერს,
 რომელიც სალდათების ჯგუფში რჩება, და მიუახლოვდება
 მარკიზ დე-ტუენტელს, რომელიც ავან-სცენაზეა დგას)
 მარკიზ! ლოცვით დავიწყეთ! (წამოსასხამს მიახსნის
 და მსახურს მისცემს და დაჩება აჯანტარის ტანის-
 მისში, ხელში სქელი ღოგვანი უჭირავს. რამდენსამე ხანს
 სიჩუმეა, ღოგვანსა კითხულობს, მერე მარკიზს ეტყვის)
 დედოფალი შორს არის. მე ახლა ვცოცხალვარ! რა
 კარგია—მარტოდ ყოფნა! რომ დავკვირივებულვიყავი,
 უფრო კარგი იქნებოდა. მე ვიციანი!
- გუჩო** (მიწაზეა ზის; ჟღარუნები ხელში უჭირავს და ერთს
 საფლავს მიუუღებს. იქით). შენ იციანი, შენი სამეფო
 კი სტირის!
- გორგლი** (მარკიზს). ამ მონასტრის გაცნობა მინდა; ამისი
 მიზეზი დილია: ახლავე შეიტყობ. მომიახლოვდი!
 (ხელთ ანიშნებს, რომ განზე გადგენ და მიუახლოვდება
 იმ საფლავს, სადაც გუჩო წევს).
- მარკიზ.** გისმენ, მეუფეო!

- ქუჩო** (იქით). მე კი ვუსმენ ქარს, რომელიც თქვენი ნა-
მოქმედარის ზემოდანა ჰბერავს.
- კაროლი** (მარკოზს). ერთს საიღუმლო საქმეზედ რჩევა მინდა
გკითხო.
- გუჩო** (იქით). ეჰ, მე კი ოღონდ ვსჯამო და ვიძინო!
- მარკოზ** (კაროლს). გუჩო ხომ არ გავაგლო?
- კაროლი**. არა... მაგას არა ეყურება რა! (გუჩოს) მანდ იწეკი!
(გუჩო, რამდენადაც შესაძლებელია მოიკუნტება კაროლის
ზურგს უკან. კაროლი მიუახლოვდება მარკოზს). მარკოზ,
ლამაზი ქალები ძალიან მიყვარს. შენში ის მომწონს,
რომ სირცხვილისა არ გეშინიან; თუ უწინ არ გე-
შინოდა. შემდეგ, შე ბებერო, ფარისეველი, სალო-
სი გახდი. ძალიან კარგი! ესეც მომწონს! მაგრამ
სარწმუნოება კაცს ამშვენებს, ადამიანს უკეთესადა
ხდის, ლაქა მოცხებულს ასუფთავებს (შიჯვარს
იწეწს).
- მარკოზ**. ეს მონასტერი, მეფევე, რომლის გაცნობა გსურთ,
ემორჩილება ორს მთავრობას,—ერთი გახლავსთ
კავორში⁶⁾ და მეორე—გენტში⁷⁾.
- კაროლი**. შენ განთქმული შურიანი იყავი, ეხლაც მაგისტანა
ხარ! ამბობენ, ბევრს ლამაზ ქალებს, შენი გულისა-
თვის, ბევრი სისულელე ჩაუდენიათო. შეუძლებელი
იქნებოდა, რომ შენ მშვენიერ პაქად ყოფილიყავი
და, მართლაც, რატომ არაო? დილა—მხიარული,
დღე—ღრუბლიანი. ხომ მოხდება ხოლმე ასე? იცი,
შენზედ რას ამბობენ? ვითომც ერთ ღროს სასახ-
ლის ხელთ-მსახურათა ყოფილხარ თურმე? შენ გე-
ძახდნენ როდისმე—გავრონად?

⁶⁾ კავორი,—არის ქალაქი და დიდი ციხე, სადაც დაიბადა რომის
პაპა იოანე ოცდა მეორე; საფრანგეთში.

⁷⁾ გენტი,—ერთი დიდი ქალაქის სახელია; გენტის მცხოვრებლები
ისპანიის მეფის წინააღმდეგნი იყვნენ.

მარკაზ. არა. რისთვის?

კაროლი. იმისათვის, რომ, როგორც დარწმუნებით ამბობენ, შენი სიმდაბლით და ცბიერობით დაეფარათ შენი კავშირი პრინცესასთან.

მარკაზ. მე, არასდროს!

კაროლი. ისიც მითხრეს, ვითომც შენ ერთის სულელ კოროლისათვის მემკვიდრე ვაჟი გეჩუქებინოს. არ იციან მხოლოდ, სად და რა ქვეყანაში მოხდა ეს ამბავი. ტყუილი უნდა იყოს, უთუოდ!

მარკაზ. რასაკვირველია, ტყუილია. თქვენ მე გრაფობა მომანიჭეთ და ამიტომაცა მტრობენ.

კაროლი. სრული უფლებაცა აქვთ! ჩემი წესი ის არის, რომ თუ გინდ მართალიც იყოს, თუ გინდ ტყუილიც იყოს რამე, მე მაღლა მინდა ვიდგე იმაზედ, რასაც კაცის ქკუა გამოიგონებდეს; მეტადრე მაშინ, როცა საქმე მე არ შემეხება. მე—კოროლი ვარ! შენი ჩამომავლობა, თუ გინდ ტაკი-მასხარასთან იყოს შეკავშირებული, თუ გინდ ხელთ-მსახურთან, შენი ბოროტ-მოქმედება, შენი შურიანობა—ჩემთვის მეტად სასარგებლო არის! ვერაფერ ვერ იტყვის, და ვერც შენ თვითონ, თუ ვინ იყო მამა შენი. მე აღტაცებული ვარ იმითი, რომ შენ ისე დამალე შენი ჩამომავლობა, ისეთ დროს, როცა სუყველას თვალის წინ იდექი: ზღვის ყვავის ბუდე, ხელიკის სორო, შესაძლებელია, რომ შენი ოჯახი იყო, რომელიდამაც შენ გამოხვედი შერცხვენილი და მაწანწალა. მე შენ გრაფის წოდება მოგანიჭე, კასტილიის⁸⁾ გრანდად⁹⁾ გაგხადე, მარკიზად; სასირცხვო

⁸⁾ კასტილია,—დიდი მაზრა არის ისპანიაში, რომელშიაც არიან ქალაქები: ბურგოსი, ლოგროვო, სანტანდერო, სორია, სეგოვია, ავილა, პალენსია და ვალიადოლიდა.

⁹⁾ გრანდი,—ისპანიაში მაღალ-ხარისხოვანი აზნაურების წოდება.

აღმაღლება და წოდება, შენგან კარგად დახმსაურებელი, სადაგლად ნაშოგნი. შენ ადვილათ მოქმედობ ცბიერობითაც და ძალ-დატანებითაც. შენ შეებრძვი მთელს ბრბოს და შიგ რომ ეშმაკიც იღგეს, მაინ განდევნი. შენ თავხედი ხარ და მასთან მოხერხებულიც. თუმცა კი დაბადებული ხარ, რომ სხვის წინაშე იკლაკნებოდე, მაგრამ არაფრის შიში არა გაქვს. შენ კარგათ იცი, საქიროებისამებრ, თავის განწირულება და შენ, ბებერო, მაშინ მზათა ხარ ხმაღლსა სატაცო ხელი. შენ სხვას ურჩევ ბოროტებას, მაგრამ თვითონ შენ კი არ ჩადიხარ. შენ, გრაძო, ისე იქცევი, რომ არც ერთს საქმეში შენ არას დაიბრალებ და ამიტომაც დარწმუნებული ვარ, რომ შენ ყოველ-ნაირის საქმისათვის მზათა ხარ; სიყვარულისათვისაც კი მზათა ხარ, რომ შეიყვარო ვინმე. რომ დაეუჯეროთ, რასაც ამბობენ, შენ ჯერ მსახური იყავი და ავაზაკად გახდი; და ავაზაკი—სასახლის კაცად. შენ საქციელზედ მეცინება. დიდის სიამოვნებით ვუცქერ ხოლომე ანკარა-გვლის დაკლაკვას. შენი განზრახვა, რომელსაც ჩუმად ბადესავითა ქსოვ, ჰგავს იმ ძაფს, რომლის ბოლო არსადა სჩანს. შენი ნიჭი, შენი ჭკუა, შენი შეძლება, ყოველი შენი უწმინდურება, სულ ერთიანად ისეთ რადმე უცნაურათა გხდიან შენა, ისეთის უმაღლოთა რისსამე გხდიან,—რომ შენისთანა კაცის სამსახური მიყვარს მე.

ძანკაზ. მეფევე, თქვენ ხელთ არის ტაგოც¹⁰⁾, გვადალკვივირიც,¹¹⁾ ებროც¹²⁾ და კასტილიის სამფლობელოსთან

10) ტაგო,—სახელი დიდი მდინარისა, რომელიც მიმდინარეობს ისპანიისა და პორტუგალიის სამზღვარზედ.

11) გვადალკვივირი,—სახელი დიდი მდინარისა, რომელიც მიმდინარეობს ისპანიის უკეთეს მოსავლიან ადგილებზედ.

12) ებრო,—უდიდესი მდინარე ისპანიაში, რომელსაც რომაელები ეძახიან: „იბერ“.

თქვენმა მეუფებამ ნეაპოლიც¹³⁾ დაუმატა; საფრანგეთის კოროლს თქვენზედ თავისი ხმალი გადაუტყდა. ჩემის მეფის წინაშე აფრიკა თრთის; ყოველ დღე თქვენი ძალა თან-და-დან ჰფარავს ალჟირს. თქვენ სოსსაში¹⁴⁾ ხართ დაბადებული, ნავარრაზედ¹⁵⁾ ისრე ახლოა, რომ თქვენ გეკუთვნით მისი მფლობელობა და რომ არც ერთი მეფე უსასჯელოდ არ იბადება ქვეყანაზედ. მე მზა ვარ გამოვაცხადო, რომ ჯერ ძუძუ-მწოვარმა თქვენ დაიპყარით ეს სახელმწიფო. თქვენ, მეფე — კათოლიკე, დაადგით ფეხი ეკლესიას, რომელშიაც სუფევს რესპუბლიკანის დაწყობილობა; თქვენის მიზეზით, თვით რომის პაპი თრთის კოროლის წინაშე და თქვენს ნაბათთან მისი ზარის ხმა სწყდება. ეტნას ძირიდან მოყოლებული ინდუსების ნაპირებამდისინ თქვენი დროშები ფრიალებენ და გარდა ამისა თქვენ ხელთ არის კორდუანის გონზალვი.¹⁶⁾ მაგრამ რა, თქვენ მარტო, სხვის დაუხმარებლად იგებთ ხოლმე ომის ბრძოლას. თქვენ ყმაწვილი ჰმეფობთ სხვა კოროლებზედ, ვითომც და მათი წინაპარი იყვეთ; რომიც კი, თავის განრისხვაში მარტო ბუტბუტებს, როცა ჰხედავს, რომ მისი სასულიერო წოდების წარმომადგენელი მის მაგიერ იბრძვის თქვენს კატორლის მუშაობაზედ. ოჰ, მეფევ, ტოროს¹⁷⁾ დამმარცხებელო! თქვენს წინაშე ვგრძნობ, რომ ყოველი ჩემი სიტყვა ფუჭია. თქვენა ხართ — თვით

13) ნეაპოლი, — სახელი დიდი ქალაქისა იტალიაში.

14) სოსსა.

15) ნავარრა, — უწინდელი დიდი მაზრა ისპანიაში, ახლა საფრანგეთს ეკუთვნის.

16) გონზალვი, — სახელი მეომარი კაცისა, რომელიც ისპანიის სამეფო ტახტის მამიებლობის დროს განდევნილი იყო საფრანგეთში.

17) ტორო, — სახელი ისპანიის მიზრისა.

უფლიერესობა, მე კი—თქვენი მტვერი. მე თქვენი ერთგული ვარ, მეფე!

კარაღია. სიცრუევა!

მარკიზ. მეფე!...

კარაღია. შენის ერთგულებით, გთხოვ, ნუ შემაწუხებ. მე შენთვის ბნელი ვარ—შენ კი ჩემთვის—უუბნელესი. მე შენი ბატონი ვარ, შენ კი ჩემი მონა; მაგრამ ერთმანერთი კი არ გვიყვარს; მე მრცხვენია ჩემი მონისა, შენ კი გაჟღერდი შენი მეფე შენ, თუ შეგეძლოს, მომკლავდი; და მე კი—იქნება როდისმე გავსცე ბრძანება, რომ თავი მოგკვეთონ; მაგრამ, ამასობაში, მაინც მეგობრები ვართ მე და შენ (მარკიზს რადასიც თქმა უნდა). ცბიერო, შეაჩერე შენი ენა! მე გაჟღერდი, შენც მძულხარ! ჩემში სიწყვედიადეა, შენში ბნელი გულის-თქმა, ავხორცობა და ორივეს ჩვენს გულში დიდი უფსკრულია • (მარკიზმა კიდეც რადაცა უნდა სთქვას, მაგრამ მეფე უშლის). კარგათა ვსცნობთ ჩვენ ერთმანერთს. ჩვენ ერთმანერთს თვალს ვადევნებთ და ამითი ჩვენვე ვხედავთ ჩვენს ავგულობას. შენს სიყვარულს, შენს ერთგულებას მე დავსცინი, ძველო მოღალატე! მანამდისინ შენ გექნება ძალა და ღონე, რომ ჩემის ჯიბიდან ზილო ოქროები, მანამდისინ შენი ანგარიში, ყოვლად საფუძვლიანი მე და შენ გვაერთებს; მე ვისარგებლებ, მარკიზო, შენის რჩევით, თუმცა კი ვიცი, რომ რაც უფრო მეტად იქნები გააფთრებული, მით უფრო ერთგულად მემსახურები. კმარა, მოიხსენი პირ-ბადე! მეც ჩემსას მოვიხსნი! ასე მიჩვენია! მართლის თქმა.—ეს არის სხვისი შეურაცყოფა, რომელსაც მე ვერ მიბედავენ და მე კი ყველას ვეუბნები; როცა მოწმად გაიძვერა მოწამე მყავს, მაშინ მე გულ-წრფელობა მიჩვენია. მეფის წინაშე თუ ჭეშმარიტებას არა აქვს ადვილი, მაშინ თვითონ მეფის ბაგეს აკე-

რია ქვეშარიტება. და შენც, შენის მზაკერულის ტინით დაამტკიცებ, რომ მე, კოროლი, გულ-წრფელი ვარ და შენ კი, მსახურო ჩემო—ცრუ და მატყუარა ხარ! ახლა კი მოვილაპარაკოთ.

მარკიაზ. მაგრამ....

კოროლი. მეფედ ყოფნა!—რა სამძიმოა! მე ვარ ყმაწვილი კაცი, აღსავსე სიმძაფრით, სიმძულვარით, გრძნობების აღიაქოთით, ცოცხალი, მღუღარე, ფიცხი, დამცინავი, აღსავსე ვნებით, ყმაწვილი კაცი, რომელშიაც არეულია სხვა და სხვა სისხლი, ცეცხლი, ჟინი, თითქოს ელვარების შეკრული კონა იყოს, რომელსაც სურს ყოველიფრის გარდატანა, ყოველისფრის გაბილწება, ყოველისფრის დამონავება, ქალების მწყურვალი, სიამოვნების მაძიებელი, უმანკოების ხილვას მოკლებული, ნადავლის მაშოვარი, გარყვნილების მიმდევარი, გულისა, კვენტას და ფხრეწას გამოუცდელი; ვგრძნობდე თავით-ფეხამდის, რომ მე ვარ ნაყოფი ადამიანის თესლისა და ღამისა სიწყვდიადეში, ამ ჩინებულს ჯოჯოხეთში, მუდამ მესმოდეს ხმა, რომელიც მეუბნებოდეს: იყავ ოცნება, იყავ მოჩვენება!.. ოჰ!.. კოროლათაც რომ არ ვიყო, ოჰ, რა საშინელებაა! მარტო სახელმწიფოღ ყოფნა! ვგრძნობდე, რომ ყოველი ჩემი სურვილი, ყოველი ჩემი მისწრაფებანი, ჩემი ბუნებითი მიდრეკილება არის მხოლოდ რაღაც უსაშინელესი შემახორციელებელი სხვა-და-სხვა ქალაქებისა და სახელმწიფოებისა; ვგრძნობდე, რომ ქვით-კირის კედლები და მაზრები ირევიან ჩემს გულში, როგორც ნასკვი რისამე და ვეტყვი ჩემ თავს, როცა რუკასა ვხედავ: აი ეს—მე ვარ ჟერონა¹⁸⁾—ფეხებათა მაქვს და თავის მაგიერად—აღკალა!¹⁹⁾ ჰხედავდე შენს ქკუაში, რომელიც ყოველ

¹⁸⁾ ჟერონა,—ერთი ქალაქია და მაზრაც საფრანგეთში.

¹⁹⁾ აღკალა,—სახელი ერთის ქალაქისა ისპანიაში.

დღე თან და თან მცირდება, იცვლება, იმპერიის ფორმას; გრძნობდე, რომ შენს ტანზედ წყლები მიმდინარეობენ. ჰხედავდე—რომ ზღვები, თავისის მრისხანე ზვირთებით, მიმარტოვებენ ღრმა სიწყვდიადეში! იხრჩობოდე და ჰქრებოდე, როგორც ალი წყლის ქვეშ და გრძნობდე, რომ შენს გულ-გვამში გამოჟვანავდეს მთელი ქვეყანა! ჩემი ცოლი კი რაღაც უგრძნობი ვეშაბია! მე ვარ მონა მისის დღისა, ტანჯული მისის ღამისა. მარტონი ვართ ამ უსაზომო სიწყვდიადეში და მძლავრი და მქმუნვარი ერთადა ვდგევართ. ურთი-ერთის შეხებით ჩვენ სიცივესა ვგრძნობთ. უსაზომო სიმაღლეზედ, არაგონას,²⁰⁾ ჟაენას,²¹⁾ ალგავრას²²⁾ ბურგოსისა,²³⁾ ლეონას²⁴⁾ და კასტილიაზედ უფრო მალლა ღმერთმა დააყენა ორი მწერი, ორი მცბიერობა, ორი მრისხანე სიმცირე—კოროლი და კოროლევა; ის არის—საშინელება, მე კი ვარ—ზარი, ელდა! აბა, რასაკვირველია, ამის სააწინააღმდეგოთ ვინ რას იტყვის? კოროლად ყოფნა კარგი იქნებოდა, თუ რომ მტარვალზედ არ ყოფილიყო მძლავრი მტარვალობა! მაგრამ, მუდამ თვალის-დევნა თავის-თავზედ, მუდამ თვალით-მაქცობა, უნდა წარმოვადგინოთ ორი უფერული სახე, ორი მდუმარება, თავის დღეში არ ვიცოდეთ არც სიცილი და არც ტირილი!.. ჩემ ცოლში სცოცხლობს ინეცა,²⁵⁾ ჩემში მოჩანს ალონზო;²⁶⁾ მარმარი-

20) არაგონა,—მაზრა ისპანიაში.

21) ჟაენა.

22) ალგავრა,—მაზრა პორტუგალიაში, რომელიც ეკუთვნოდა მაგრებს.

23) ბურგოსი,—იკითხე „კასტილია“.

24) ლეონა,—მაზრა ისპანიაში.

25) ინეცა,—ქალის სახელია. ისპანიის მეფის დონ-პედროს მეუღლის თანამხლებლად იყო, და როცა დონ-პედრო დაქვრივდა, ინეცაშიერთო და მერე შემთხვევის მოთხოვნით ინეცა დე-კასტრო მოკლულ იქმნა.

26) ალონზო.

ლოს კაცი გვერდით უდგას სპილენძის ქალს. ხალხნი, თავ-დახრილნი ჩვენ თაყვანსა გვცემენ და იმ წამს, როცა ჩვენ გვლოცავენ, ჩვენს გულში მაშინ ვგრძნობთ წყევლას. მათი გუნდრუკის კმევა ჩვენამდინ თრთოლვით ამოდის და სიწყვდიადეში კი კერპი ჭერდინანდი უერთდება კერპს იზაბელლას. სამეფოს ჩვენი ორი ტახტი, ეს ტყუპი, ერთმენერთის სიელვარეს უქრობენ ისე, რომ ჩვენ ერთმანერთს ვერ ვამჩნევთ ხოლმე, და თუ დავილაპარაკეთ, გვგონია, რომ თვით საფლაფმა დაალო ჩვენთვის პირი. მე ჯერაც არა ვარ დარწმუნებული, მოკვდა თუ არა? ისეთი რამ მძოვრია, როგორც მტარვალი და მეც ავათრთოლებ ხოლმე, როცა სკიპტრას მოვჰკიდებთ ხოლმე ხელსა, ვითომც ღმერთს შეეერთებინოს მუმიას ხელი-ჩონჩხის ხელთან. მაგრამ, მე ვცოცხლობ! ეს ჩინებული მოჩვენება, ეს ლანდი მე არა ვარ, არა და არა! და ამიტომაც, როცა შევიძლებ ხოლმე, უკუვაქცევ იმ დიდებულებას, რომელიც ვალათა გვდევს,—მე ვიძრობ მეუფების წასახვევს და როგორც ვეშაპი, მზის შუქისაგან გაღვიძებული, ვგრძნობ გამოღვიძების სიტკბოებას. როგორც გიყი, როგორც ქარიშხალი, მე, სამეფო ტახტის მონა—გავრბივარ მიუხედავად! არ მინდა უღელი! როგორც მთვრალი, ვესწრაფი ბოროტებას და ბედნიერებას ერთის აზრით გატაცებული, რომ დავრჩე მხოლოდ პირუტყვად; ჩემისვე ფეხითა ვქელავ ჩემს მეფობის პორფირს; გული ჩემი მზათ არის შეითვისოს ყოველი სისაძაგლე, მე, მეფე, მონა და წვალეული, ვხედავ როგორც მეზრდება ჩემი ბრჭყალები. ქალი თავისის მორცხვობით და ეპისკოპოზი თავისის ყავარჯნით მეტის-მეტად მაბრაზებენ, ისე, რომ ხან სიმხიარულეს ვეძლევი, ხან სიბრაზეს და ის გრძნობა ადამიანობისა, რომელიც ჩემში ღვივის, მაიძულებს

მე შურიანობას, დემონად ქცეულს! (ჩაფიქრდეს). ხვალ კი ხელ-ახლად აჩრდილად უნდა გარდვიქცე, ლანდათ! (მარჯიხს). იოტისათვის—კოლოსი გაუგებარია, და შენც ვერ განსჯი იმას, თუ მე რათ ვამბობ ჩემ თავზედ იმას, რაც ეხლა ვსთქვი, ამ ხალხის წინაშე; მაგრამ მე კარგათ ვიცი, რომ, როცა მე გულ-ახსნით ვამბობ რასმე, ესენი ჩემზედ უფრო მფრთხალები არიან ისე, როგორც მე ამათზედ მეტად უსირცხვო ვარ; და მიხარიან, როცა ვხედავ თქვენ შორის მოცინარს, როცა მე ბოროტად გეჩვენებით და ამითი დამცილებულსა ვხედავთ. როცა ფეხითა ვქელავ ყოველს პატივის-ცემას და დიდებას, როცა გადავიძრობ ამ აღვირს, მე, კაროლად ნამყოფი, მაშინა ვგრძნობ ჩემს სრულს თავისუფლებას! ეს გრძნობა შენ არ გესმის? შენა თრთი გაოცებული? მით უკეთესი! ხვალ, როცა დაინახავ ჩემს მრისხანებას, შენ უფრო მეტად ითრთოლებ შიშისაგან, რომელიც სიზმრად მოგეჩვენება! (აიღებს ხელში ღვანს) ახლა კი ჩვენი ლოცვა დავასრლოთ.

გუჩო (იქით, წახვ შუკრული კარფხს შუქურებს). მშვენიერათა სჯი! ილოცე!

კარფხი. ლოცვის შემდეგ, ამ ბერს ჩვენებას ჩამოვართმევ. (ხელში აიღებს კრიალფხანს).

გუჩო (იქით, კარფხს თვალს ადევნებს). ორპირო!—ბოლო ცუდი ექნება ამ კაროლს. ულმობელი და უკეთური არა ჰრწამს-რა! რა უთაებოლო გრძნობებით აქვს სავსე გული! „მამაოჩვენოს“ კითხვის დროს—უგრძნობლად იქცევა; მაშინ მზათ არის პაპს დაემორჩილოს და სობოროს თაყვანი სცეს. მღვდელს რომ დაადგამს ფეხს, მაინც ეშინიან მისი; მის ფეხის მტვრად მიაჩნია თავისი თავი (შირფხვანს გადიწერს). კარგი, აგრე იყოს! გარყენილი, ცრუ, უკეთური, ბრუ-

დე, უღმობელი, ყოველად მურტალი, ატეისტია²⁷⁾ და მასთანვე ნამდვილი კათოლიკე. რასაკვირველია, შემდეგში სწორეთ ასრე დაარქმევენ. (შეუე ჯიბეში ჩაიდებს კრიაფსასნს და ხელით ანიშნებს ბერს, რამ მიუახლფადეს):

კორაფი (ბერს). აქ მოდი! (ბერი მიუახლფადება, გულ-ხელ დაკრეფილი და თავ-ჩადუნული) ვაი შენ, თუ ყველაფერი გულ-ახსნით არ მომახსენე! (ბერი, თანხმობის ნიშნად თავს მოიდრეკს) მართალი სთქვი! მიფრთხილდი! (კიდევ თავს მოიდრეკს თანხმობის ნიშნად. რამდენიმე ხანია, რაც ისევ ის მახუცი ბერი საფლავების წინ მუხლებს მოიდრეკს და ჩუმად ფრცვებს ამბობს. კორაფი დაინახავს ამ ბერს და იმაზედ უჩვენებს) ჯერ ერთი ეს მითხარი: ეს დაღვრემილი ბერი ვინ არის? შენსავით არ აცვია და ყოველს საფლავთან მუხლებს რად იდრეკს?

ბერი. ჭკუაზედ შემცდარია!

კორაფი. ფერ წასულია!

ბერი. არა სძინავს; მარხულობს. თავის სხეულსა სტანჯავს; თავის-თავად ლაპარაკობს; მზეზედ თავ-შიშველა დადის და სულ იმასა ჰბოდავს, რომ პაპასთან უნდა წავიდე რომშიო, რომ მუხლ-მოდრეკით ავუხსნა მოძღვრის მოვალეობაო. როცა ჩვენ წინ გამოივლის, ჩვენ ჩუმად უნდა ვიყოთ ხოლმე; ამ მონასტერს არ ეკუთვნის; აქ ეს გახლავთ მხედველობის ქვეშ. ჩვენ მონასტერში შეამწყვდევენ ხოლმე ისეთს სასულიერო პირებს, რომელიც სოფლებში ჰქადაგებენ ისპანიის ეკლესიის ნება-დაურთველად.

კორაფი. რაზედ არის შემცდარი?

²⁷⁾ ატეისტი,—სახელი იმ კაცისა, რომელსაც არა სწამს ღმერთი. ატეიზმი—სახელი იმ შემეცნებისა, რომლითაც ამტკიცებენ, რომ ღმერთი ვითომც არა ჰსუფევს.

ბერი. ცეცხლზედ! ეზმანება ჯოჯოხეთი; სატანა. დიდი ხანი არ არის, რაც აქ გიახლათ.

კორძეა. მოხუცებულია.

ბერი. ვგონებ სიკვდილს მალე მოესწროს. (მხუცებული ბერი გაიფლის, ვერაფერს ვერ შეამჩნევს).

გუჩა (იქით, თავის ჟღარუნებს უცქერის). ორი ჟღარუნა მაქვს; ერთი—სპილენძისაა, მეორე — ოქროსი! ერთსა ჰქვიან — ბოროტება, მეორესა — სიკეთე, ორივე ერთნაირათ მიყვარს. არაფრობა — ჩემი მიზანია. (უცქერის ბაჯასს საფლავთან) აქ ყვავილებია, იქ გამზმარი ბალახი.

კორძეა (ბერს). ბერო, თქვენს მონასტერში სასტიკობა დაირღვა!

ბერი. მეუფეო....

კორძეა. ამ მონასტერში ბევრჯელ ქალები უნახავთ.

ბერი. ეს მონასტერი ურსულინის²⁸⁾ საქალებო მონასტრის მახლობლად არის; ის მონასტერი ამას ექვემდებარება და ჩვენ....

კორძეა. თქვენ თხები ხართ და ცხვრებს აძოვებთ!

ბერი (თავის დახვრით). მეუფეო....

გუჩა (იქით). ყოველი მონასტერი — მოძღვარია საქალებო მონასტრისა; ცოდვას თვითონ ჩადის და თვითონვე მამობრულად მიუტევებენ ცოდვას. ქალებს იმონავებენ, სიკეთეს უსპობენ და თვითონვე ქალ-წულობას უბრუნებენ. ორი სასწაული ერთად; განდობის საიდუმლო.

ბერი (კორძეს). მეუფეო, ძენი ლევიტისა²⁹⁾ და ასულნი სიონისა...³⁰⁾

²⁸⁾ ურსულინის — საქალებო მონასტერი, რომლის წეს-დებულება ვალად სდებს ღარიბთა და ავად-მყოფთა პატრონობა-მოვლას და გასათხოვარ ქალების სწავლა-განათლებას.

²⁹⁾ ლევიტი, — არის დიაკვნის წოდება ისპანიაში.

³⁰⁾ სიონი, — ერთ-ერთი პატარა მთა, რომელზედაც გაშენებულია იერუსალიმი.

კორნელი. სცხოვრობენ თანხმობაში. მე ბოლოს მოგიღებთ ისე, რომ რომიც კი შეიტყობს.

ბერა (თავ-დახრით). მეუფეო....

გურა (იქით). როცა ამისთანა მონასტრის ალაყაფის კარებში, სადაც თავდება იესოს მფლობელობა, ძველი წარმართების ღმერთი კუბიდონი³¹⁾ დაარახუნებს, მაშინ თვით პაპა სიკსტი,³²⁾ ქალ-წულისაგან ორი ბიჭის შემძენი, ვერ დაიწყებს ლანძღვას, თუ გაუღეს კარები.

კორნელი (ბერს). რომი დასასჯელად მზათ არის და, როგორც ვატყობ, დროც არის (ბერს დაატყურობს). ურგელის³³⁾ ეპისკოპოზი თქვენთან არის, მე ვიცი კარგათ. (ბერა თავს იხრის) თქვენი დასჯის დიდი უფლება აქვს!

ბერა (თავის დახრით). მეუფეო, მხოლოდ სჯულ-დებულების კანონებში აქვს დასჯის ნება, სხვა არაფერი.

მარკოზ (მეფეს უურში). თქვენ უფრო კარგათა ხედავთ, თქვენივე თვალთ.

კორნელი (მარკოზს, დახვას). მიყვარს ცქერა, დაკვირვება. (კორნელი დააკვირდება ახლად ამოთხრის სათფლავს) ეს რა არის?

ბერა. ახლად გათხრილი სათფლავი.

კორნელი. ახდილია?

ბერა. დიახ, მეუფეო!

კორნელი. მერე, ვისთვის?

ბერა. მხოლოდ მაღალმა ღმერთმა იცის, ვინ როდის უნდა მოკვდეს.

31) კუბიდონი, —სიყვარულის ღმერთი; ასე უწოდებენ რომაელები.

32) პაპა—სიკსტი;—პაპა არის წოდება უმფროსის ეპისკოპოზისა ქალაქს რომში, რომელსაც ყოველისფერი ემორჩილება, რაიცა რომ საკათოლიკო ეკლესიას შეეხება. სიკსტი - სახელია ერთის ეპისკოპოზისა, რომელმაც პაპას წოდება მიიღო.

33) ურგელის ეპისკოპოზი, —ისპანიის ერთი მონასტრის სახელია, რომლის წინამძღვარს ასე ეძახიან.

კორძღა. ეს საფლავი ვისთვის არის მომზადებული? (ბეჭი ჩუმად არის) ეხლავე მითხარი, სთქვი, მიპასუხე!

ბეჭი. არ ვიცი. იქნება (ცოტას შეჩურდებს) მე მელის ეს საფლავი; იქნება თქვენ გელოდესთ.

მარკოზ (მუფეეს ყურში). როცა მონასტერში რომელიმე ბერი თავისს ამხანაგებზედ ამალლებას მოიწადინებს, მაშინ იმას დასჯიან ხოლმე.

კორძღი (ხმა დახდა). დიახ, კარგი საშუალებაა სიკვდილი მოწინააღმდეგე ამხანაგისა.

მარკოზ. არა, მეუფეო, ეკლესიას სისხლი სძულს; იმისთანა მოწინააღმდეგეს ცოცხლივა ჰპარხვენ.

კორძღი ჰმ! მესმის!

მარკოზ. ეს ადგილი—უდაბურია. რამდენიც უნდა იყვიროს კაცმა, ვერავის ვერ გააგონებს; რომ ეწინააღმდეგოს—ვერავენ ვერ უშველის, გამვლელ-გამომვლელი არავინ არის. (უჩვენებს საფლავზე და მერე საფლავის კიბეზედ) აქ, კაცი ჩადის ამ კიბის საფეხურებით და, სულ ძირამდინ რომ ჩავა, ამ ქვას ზედ თავზედ გადააფარებენ ხოლმე; სიწყვდიადე თვალებს საუკუნოდ დაახუჭვინებს და ტყე და ხალხი, წყალი და ქარი, ზეცა—ეს სულ საფლავის გარედან იქნება. ამ რიგათ ცოცხალი....

კორძღი. ცოცხალი ადამიანი—მკვდრად იქცევა. დიახ, ეს ძალიან ადგილია.

მარკოზ. ამ რიგად თუ უნდა, ასე კვდება; ეკლესია კი სისხლს არ ანთხევინებს ადამიანს. (კორძღი თავის ქვევით თანხმობას უცხადებს).

კორძღი (ხმა დახდა). რაც უნდა სთქვას ამ ბერმა, ქალები კი...

ბეჭი. აქ არ შემოდინან.

კორძღი (მარკოზს). როგორა სტყუის! აგერ, ერთ ქალსა ვხედავ! (ბადის სიღრმეში აცქერდებს) და იმასთან, ერთს

ჩინებულს ყმაწვილ-კაცსაც; უწვევრ-ულვაშოა, შვე-
 შესა ჰგავს, ლამაზი ტანისა....

ბერი. მეუფეო, ეგ პრინცესა გახლავსო.

კორძღა. ყმაწვილი კაცი ვილა?

ბერი. მეუფეო, ის პრინცი გახლავსო.

კორძღა (მარკიზს დაბლა). მაშ კარგათ მოვიქეცი, რომ აქ შემო-
 ვედი.

ბერი. წესდებულების ძალით... (კორძღას თავს მფუდრეკს)
 ჩვენ ვართ ქვეშევრდომნი ვიკონტ დ'ორტეცისა

კორძღა. და ჩემიც!

ბერი (განაგრძელებს). ჩვენ, მეუფეო, ჩვენ შორის ვითა-
 რავთ უუბრწყინვალე პირებს.

კორძღა. ერთის მაგიერად — ორსა; დედალსა და მამალს.

ბერი. (თავს იქითკენ მიიხრის, სიათკენაც კორძღა თითით ანი-
 შნებს) გრაფინა!

მარკიზ (სმა დაბლა კორძღას). როგორც ჭრანციის კოროლს,
 რომელიც ებისკოპოზად ითვლება გარეშე ქვეყნებ-
 ში, ვიკონტ დ'ორტეცი,³⁴ დაკსი³⁵) ლე კაპოსი,³⁶) ერ-
 თსა და იმავე დროს არიან საერო პრინცი და სამ-
 ღვდელოს წარმომადგენელნიც; ამ მონასტრის უმ-
 ფროსს წინამძღვრად ირიცხება ვიკონტ დ'ორტე-
 ცი.

კორძღა (სიცილით). მეომარი ჭრანციაში და ხუცესი ისპანიაში!

მარკიზ. (კორძღას იქით უჩვენებს, სიათკენაც შეამჩნიეს ორი ყმა-
 წვილა კაც). თუ იმ ყმაწვილმა აქ თავისი ცხოვრების
 თანამოზიარე მოიპოვა, რააკვირველია, ამ ბერმა,
 რაიმე ანგარიშისა გამო, შეამწუცვლია აქა, ამ ყვაფი-
 ლებში ორი ახალგაზდა სულიერი მალუღლად....

³⁴) ორტეცი, — მაზრის სახელი ისპანიაში.

³⁵) დაკსი, — ქალაქია საფრანგეთში, რომელსაც ჰქონდა დიდი ვაჭრო-
 ბა ისპანიასთან.

³⁶) კაპოსი.

- კარაღი** (მრისხანეთ). რაიმე ანგარაში-გამო! არა! ვიცი, რაც ანგარიშია. ჯვარის წერა. (ბეწს) დიდი ხანია ეგენი აქ არიან?
- ბეწი.** ბავშვობიდამ.
- კარაღი.** (მარკიზს). ამ დახშულ მონასტერში აღზრდილან. (ბეწს) რა ჰქვიანთ?
- ბეწი.** ინჰანტა-როზა დ'ორტეც.
- კარაღი.** ყმაწვილ-კაცსა?
- ბეწი.** სანჩო დე-სალინას. (მარკიზი გაკვირდება; მეტის-მეტის განცვიფრებით იუყრება იქითკენ, სადაც ეს ბავშვები არიან.)
- კარაღი** (თან და თან უფრო დადგრეშიდი). მემკვიდრეობით ამათ უნდა მიიღონ: ქალმა-ორტეცი და კაცმა—ბურგოსი.
- ბეწი** (თანხმობის ნიშნად თავს დაიქნევს). დიახ, და ტაგოზე-დაცა აქვსთ უფლება.
- მარკიზ** (იქით). სანჩო დე-სალინას? ბურგოს? ნუ თუ მართალია?
- კარაღი** (ბეწს). განაგრძე! დიახ, ეს საიდუმლო ცბიერობაა. ეს სანჩო ჩემი ბიძაშვილია და მე კი ეს ყმაწვილი მკვდარი მეგონა.
- ბეწი.** დონ სანჩო აქ მალულად არის. ამ მონასტერში მიიღო სწავლა-განათლება ერთად ვიკონტის ძმისწულთან.
- მარკიზ** (იქით). მე კი ეგენი დახოცილნი მეგონა. რა გასაკვირალი ამბავია; რა მეღანდება? ეს დამალული ყმაწვილი, რასაკვირველია, ის უნდა იყოს. ვგრძნობ, როგორც მიცემს გული. ყველა ეს ახალი ამბავია.
- კარაღი** (მარკიზს). ეს მიყრუებული მონასტერი კარგათ არის ამორჩეული.
- ბეწი.** ეს ქალი და ეს ყმაწვილი კაცი დიდი ხანია, რაც დანიშნულები არიან და მალე ამათი ჯვარის-წერაც უნდა მოხდეს. მაგათი წინაპარი ერთი და იგივე პირი იყო; ის პირი ის არის, რომელზედაც ჩვენ

აქა ვლოცულობთ. იმისი ძე—ლუპი ცენტული,³⁷⁾ გასკონის³⁸⁾ ჰერცოგი იყო; მერე—ბიგორის³⁹⁾ კოროლი ლუკა ზ ბარეჟის⁴⁰⁾ კოროლი იოანნე, შემდეგ ვიკონტი პიერ და ჰასტონ მეხუთე...

კაროლი. კარგი, შეამოკლე!

ბემა. ახლანდელი მფლობელი ვიკონტ-კარდინალი მოწადინებულისა, რომ ამ მიყრუებულს მონასტერში უფრო მეტს ხანს უნდა იყვნენ ესენი დამალულნი.

მარკიზ (იქით). სანჩო!

კაროლი (მარკიზს). ხედამ! რა ლამაზია! (მარკიზი განცვიფრებოთ უცქერის სანჩოს).

ბემა (ესეც იქითკენ იუყრება). ამას უფლება აქვს ორმოც და ათი კაცის ამაღლა იყოლიოს, აბბატის განმგებლობის ქვეშ. როცა ეკლესიაში არის—ამბიონზედ უნდა იდგეს. პენნიასერადა⁴¹⁾ კი, მეუფეო, მისი სატახტო ქალაქია. ალბათ, უბედურს ვარსკვლავზედ არის დაბადებული, რომ ჩემზედ მეტმა არავინ იცის, რომ ინჭანტია და ტახტის მემკვიდრე; თვითონაც არ იცის თავისი ვინაობა და ამავე მიზეზით, ინჭანტის ძმის-წულმაც, დონია როზამაც არ იცის, რომ პრინცესაა. სჩანს, რომ ამათ საქმეში ვილასიც ემიწიანთ.

კაროლი. აი დალახვროს! რასაკვირველია, ჩემი ეწინიანთ, კოროლისა. არ მომწონს ეს ამბავი. (ბემას ეუბნება, მაგრამ ისევე იქითკენ იუყრება) ამათაც თქვენსავით აცვიათ?

ბემა. ორივე წმიდა ქალ-წულ მარიამისათვის არიან შეწირულნი, უამისოთ ამ მონასტერში ვერ გავაჩერებ-

37) ცენტული—ლუპი.

38) გასკონა,—სახელი მაზრისა საფრანგეთში.

39) ბიგორ,—პატარა მაზრა ამ ზემო მოხსენებულს გასკონიაში.

40) ბარეჟი,—სახელი საბანაო ადგილისა საფრანგეთში.

41) პენნიასერადა,

დით. ამ გამოცხადების დროს დამორჩილდნენ თავის ბედს.

კარგადი. ყმაწვილი ბერსა ჰგავს, ქალი კი—მოლოზანს.

ბერა. დიახ; მაგრამ ნება-დართვას და მიტევებას მიიღებენ ისე, როგორც ეძლევათ მეფეებს და მაშინ ჯვრის-წერის ნებაც მიეცემათ.

კარგადი (მარკიანს). მე მგელი ვარ და შემოგვარდი ცხვრის ფარაში! შემიძლიან ყველაფერი დავარღვიო! (ჩაფიქრდება და იქით) არა! არა! კარდინალ ღ'ორტეც, გამოცდილო მაცდურო, მიფრთხილდი, რომ ამ ორს ანგელოზს ერთადა ზრდი! ოჰ! იცოცხლეთ და გიყვარდესთ ერთმანერთი! ეს შეთქმულება ჩემ წინააღმდეგ, ჩემთვის სასარგებლოა. ვიკონტი, როცა მიათხოვებს თავის ძმის-წულს ჩემს ბიძა-შვილს, მაშინ სალინასის⁴²) დახმარებით ბურგოსი უნდა ჩამომართვას? კარგი, არ დაგიშლი; ჩვენი უფლება თანასწორია. მეც ისე, როგორც შენ, დავ-ჰხარბი და და დავჰკანკალებ ჩემს საკუთრებას. ორტეცის დახმარებით მე შენ ნავარრას ჩამოგართმევ. მაშ აგრე იყოს, მოხდეს ამათი ჯვარის-წერა. კარგი! დღეს იქორწილებენ, ხვალ კი ბრძოლაში დაიხოცებიან! (იქითაჟენ იეურება, საითაჟენაც დახნა რაზა დგას) ინჭანტა ლამაზია! (ჩაფიქრდება) ბედნიერი მეფობა მაშინ არის, როცა თავს მოიმიძინარებ და იმავე დროს შენი მტრის მანქანებას შენ სასარგებლოთა ხმარობდე! ამნაირად გადმობრუნებული ცბიერობა შენვე გშველის. იმას შენი მოკვლა უნდოდა, ხელი აუცდა; ხანჯლის დაკვრა გულში შეიძლება ეხლა მოხერხდეს, როცა გასურდეს და შენივე მკვლელი შენ მოსამსახურეთა ხდება. (ისევე იქი-

⁴²) სალინას, — მაზრის სახელია, რომლის მფლობელნიც იწოდებენ ამ სახელს: გრაფ დე-სალინას.

თქვენ მიბრუნდა) ნეტა, რას ლაპარაკობენ? აბა ერთი ყური დაეუგდოთ. (სტენის სიღრმეში წავა და ხეებში მიეფარება).

გური (კორძლს თვალს გააფლავებს). უჰ! ჯაშუშო! (რაცა კორძლი მიეფარება, მარკიზი ბერს ხელით ანიშნებს, რამ მიუახლოვდეს).

მესამე სანახაში

ივინივე, გარდა კორძლისა. მარკიზი და ბერი ერთად აჩიან სტენის პირველ პლანზე.

მარკიზ. მოძღვარო!

ბერი (მეწიწებით მიუახლოვდება). თქვენი უმორჩილესი მონა და მოსამსახურე (დაიღა თავს დაუკრავს).

მარკიზ. შენ კოროლისათვის ყველაფერი არ გითქვამს!

ბერი. ჩვენი მბრძანებელი მხოლოდ ერთად-ერთი ღმერთია. რასაც მოძღვარი მრევლისაგან შეიტყობს, არავის არა უნდა უთხრას-რა.

მარკიზ. შემცდარი ხარ. გაჭირებულს მდგომარეობაში პავლე მოციქულმა ხომ მოგვცა ნება ყოველისთვის აღსნისა. ვაი შენ, თუ მე არ დამიყაბულდი! კოროლი ჩემ ხელთ არის; ყველაფერი მითხარი!

ბერი. ყველაფერი რომ გითხრათ, შემომფიცავ კი, რომ საიდუმლოდ დარჩეს?

მარკიზ. ფიცავ! მაგრამ, მოიცა, მიჩუქებია შენი ქალისათვის ოქროს შლაპა, რომელიც ასი მარკა⁴³⁾ ღირს, და ექვსი ვერცხლის დიდი ხომლი ამავე ფასისა.

ბერი. ყველაფერს მოგახსენებ! (დაბადის ხმით) როდესაც მე და თქვენ, ჩემო მბრძანებელო, ჯერ ყმაწვილები ვიყავით, მაშინ ღონნა სანჩოს, ბურგოსის კორო-

⁴³⁾ მარკა,—ფულია; ერთი მარკა უდრის რუსულს კაპეიკის ერთს მე-40-დს.

ლის მეუღლეთ რომ ბრძანდებოდა, ერთი მსახურისაგან, სახელად გორგონ, მიეცა ვაჟი-შვილი. კოროლს მეტად უყვარდა თავისი მეუღლე და ის შეძენილი შვილი იშვილა და ყოველივე თავისი ხარისხი მიანიჭა. ბავშვა საკოროლო ტახტი მიიღო მემკვიდრეობით და ამასთანავე ყველა მისი უფლება. მერე დაიწერა ჯვარი, შემდეგ გარდაიცვალა და დასტოვა ერთი ვაჟი; ეს ჯერ უსუსური მკვდრათ იცნეს, ვითომც და უცბათ მომკვდარიყოს. ეს ბავშვი კარდინალმა-ვიკონტმა მოიპარა სასახლიდან და კოროლი დონ-სანჩო ამ მონასტერში დაჰმალა.

მაკაბე

(იქით). დიახ! მაშ მე მივხვდი! (იქითკენ იუჟრება, საით კენაც კარგადი დაიმაღა და მანამდისინ ბერი ლეცვას აშობდეს, თავის-თავად დაზარაკობს) ის ჩემი შვილია! შვილი ჩემის დეიძლი შვილისა! ოჰ, არც კი მჯერა, რომ ეს ასრე იყოს! თითქოს ეხლა ჩემს გულსა ვგრძნობდე, რომელიც აქამდისინ ჯერ არ მიგრძენია. კუროთხეულ იყავ მეზის დამცემო! მე, რომელსაც ყველა მძულდა—ახლა ყველა მიყვარს! ოჰ, შვილო ჩემო! სიხარულით თავ-ბრუ მესზმის, რომ მე მანა ვარ. ეხლა, მხოლოდ ეხლა ვარ სიცოცხლის ღირსი. ოჰ, რა სიხარულია! აქამდისინ ბოროტებისათვის ვცოცხლობდი, ახლა კი სიკეთისათვის ვიცოცხლებ! ჩემი შავი სვინიდისი აქამდისინ ძუ-მგელივითა ტანტალებდა ქვეყანაზედ. ჩემთვის ყველაფერი უწმინდური იყო. ოჰ, ზეცავ, ახლა ვბოვე მე ყველაფერი! მე ხომ მშობელი მამა ვარ, პაპა ვარ! ოჰ, ახლა, მხოლოდ ახლა მაქვს სიხარული. მალულად მაინც შემიძლიან ახლა მალლა ავმართო ჩემი თვალი, სადაც ჩემის თესლიდან აღმონაცენი მშვენიერი ნაყოფი იხეირებს და შრომანასავით ჩინებულათ აყვავდება. ვინ იტყოდა, რომ ეს ჩემი შვილია, რომ მე აღვსდექი მკვდრეთით! აბა ესცადოთ! ვგრძნობ, რომ

ეს უმანკო ბავშვი თავისი სხივით ანათებს ჩემს
ბნელს გულსა,—ვგრძობ, რომ ამ უმანკო სულმა
მთლად მიიპყრო ჩემი ძველი და ცდომილი გული
ისე, რომ სრულიად დამიმონავა და შემდეგ ამისა
ჩემს ლამპრად უნდა გადაიქცეს. ახლა სულ სხვა
ქმნილებად გადავიქეცი, მე ვსტირი, მე მიყვარს და
მაცდური ჩემი ღამე ჰხედავს თავის ცისკარს. მოდი,
მოდი ჩემსკენ ცისკარო! მოდი, მოდი, უმანკოების
ნაყოფო! ოჰ, ღმერთო! შენ, უცნობო და შეუგნე-
ბელო, რათა ხარ ჩემი მწყალობელი? მე, ამ კოროლის
თანამოგზაური, ჩვენგან დახოცილს ლეშხედ ფეხის
გადამდგმელი, მე—მის ბოროტების ელვარების, მის
ავსაქციელობის თაყვანის მცემელს, ვგრძობ, რომ
ნაზი უხილავი ხელი მშველის და მამხნევეს. ოჰ!
მე, საშინელის ტვირთის მზიდველს, ახლა შემოძლიან
თავისუფალი სუნთქვა. ოჰ, ღმერთო! მარტოდ აღა-
რა ვარ, მე ვცოცხლობ, მე მიყვარს! ჩემზედ მეტი
არავინა ჰყავს და მეც მარტო ვა მყავს. მის გარს
რა დიდი უფსკრულია! უზომო ტანჯვა! დიახ, ეს
ასეა, მე არა მიძინავს, არა, არა ვბოდავ. (ჩაფიქრდება)
ნათელო ცისაო, გზა მიუნათე, მე კი—სიბნელე! ისევ
ის უნდა დავრჩე, რაც აქამდისინ ვიყავი. მამას თუ
მიაგნეს—შვილი დაილუპება (ბერს მიუახლოვდება).

ბეჩა (ხმა დაბლა). თქვენ დამპირდით, რომ საიღუმლოდ
შეინახავთ ყველაფერს.

მანკაზ. მაგისი ფიქრი ნუ გაქვს. როდის უნდა გავიდეს
აქედან ღონ-სანჩო?

ბეჩა. ის ბავშვი, რომელიც მკვდრად ირიცხება, ახლა ვაჟ-
კაცია; როცა ჩვენი ბატონი, ვიკონტ-აბბატი, თავის
ძმის-წულზედ ჯვარს დასწერს, მაშინ გამოაცხადე-
ბენ, რომ ამას გრაჯის უფლება მიენიჭება, კორო-
ლისა და უუბრწყინვალესის ჰერცოგისა (იქით მიი-

სედავს და ღაინახავს მომავალს კარადეს). კოროლი მო-
 ბრძანდება.

მარკაზ. კოროლი! (იქით თავის-თავად) აბა, მოხუცო, ეცადე
 რომ ამ კოროლმა ვერ შეამჩნიოს შენი გულის
 გამხიარულება.

ბერა (სმა დაბლა). დაგვიფარეთ მაგის მრისხანებისაგან.

მარკაზ (იქით). წადი, შე მაცდურო მსახიობო, წადი და
 ხელ-ახლად აიღე ხელში შენი პირ-ბადე და ისე
 იმოქმედე, რომ შურმა, მძულვარებამ და სირცხვი-
 ლმა ისევ უგრძნობლადა გყოს, როგორც აქამდი-
 სინ იყავი და სახე შენი მუდამ შესცინოდეს შენს
 მდგომარეობას.

ბერა. თქვენო მბრწყინვალეზავ, ფიცი არ დაივიწყოთ,
 საიდუმლოდ იქონიეთ ყველაფერი.

მარკაზ. აბა, რასაკვირველია! (ბეჭს) ნუ გეშინიან!

მომთხე სანახაში

ივანივე და კარადეი.

კარადეი (იქით). სხვისი საიდუმლო ლაპარაკის ჩუმად ყურის
 გდება ჩემთვის სასიამოვნოა. (იქითკენ მიიხედავს,
 საიდანაც გამოვიდა). აი ისინიც, ახლა კმარა!

მარკაზ. როგორ გადასწყვიტეთ, მეფევე?

კარადეი. გადავსწყვიტე—მაგათთვის ბედნიერება. მინდა ჯვა-
 რი გადავსწერო.

მარკაზ. ღრმა ფიქრია!

კარადეი. ისპანია თან და თან ნაბიჯ-ნაბიჯ იქცევა, ირღვე-
 ვა. ამათი ქორწინება მე ხელს მომცემს. კარდინალ
 დ'ორტეცს ამ შემთხვევაში მე მოვეხმარები და
 მომავალში მე დავიპყრობ დაქსა და ბაიონნას.⁴⁴⁾

⁴⁴⁾ ბაიონნა,—ქალაქია ისპანიაში.

მარკიზ. (იქით) ოჰ, გულო ჩემო, გამხეცებულო და გაშავებულო, გაბრწყინდი! ჩემი შვილი—კოროლი იქნება! (კორძღის ნიშნით მთელი ამაღა და სლდათები გავლენ გლანის ნანგრევიდან. ბერი მიუხლფოდება კორძღს, გულ-ხელ დაკრეფილი დაბლა თავს მოხრის).

კორძღი (ბერს). ვითომც აქ არა ვყოფილვარ, გესმის?...

ბერი (თავის დახრით). მეფევ....

კორძღი. ვითომც თავის ღლეშიაც არ გინახივარ!

ბერი. მეფევ....

კორძღი. თვალ-ყურს ვადევნებ ამ მონასტერს.

ბერი. მორჩილება ჩვენი მოვალეობაა. (იქით) წყეული იყავ შენ, კოროლო!

კორძღი. შენი მეფე საფრანგეთშია.

ბერი. ღიახ, მეფევ!

კორძღი. მაგრამ ახლა აქა სცხოვრობს ურგელის ეპისკოპოზი.

ბერი. იმდენად მწყალობელია, რომ თავისი სტუმრობა გვადირსა.

კორძღი. რაც ახლა აქ მოხდა, არა უნდა იცოდეს-რა! (მარკიზს) წავიდეთ ჩქარა! (ღონ-სანჩო და ღონა-რფა გამოჩნდებიან სცენის სიღრმეში. ესენი ვკრათერს ამხნევენ, რაც სცენაზედ ხდება. კორძღი მარკიზს ანიშნებს, რომ იქითკენ შეიხედოს, მერე მივა კედლის ნანგრევთან) წავიდეთ ჩქარა! (ბერს) თუ სიცოცხლე გინდა კიდევ—ჩუმად იყავი! (მარკიზს) წავიდეთ! (შეფე გადის, გუჩო მისდევს).

მარკიზ (ღონ-სანჩოს შესტქერის). რა მშვენიერია! ოჰ, ჩემო შვილო! (გადის).

მეხუთე სანახავი

დონ-სანჩო, დონნა-როზა

(ორივეს ატვიათ მონასტრის მონაწილის ტანისმოსი; სანჩოს თეთრი კაბიშონი, როზას-თეთრი თავ-სახვევი, დარბიან, იცინიან, მხიარულდებენ სეებს შუა. როზა 16 წლისაა. სანჩო 17 წლისა. ერთმანერთს გამოეკიდებიან დასაჭერად. როზა ჰეპელებს დასდევს. სანჩო ევაჟილებსა ჰქრეთავს. ევაჟილების თაიგულს შეჰქრავს.)

როზა. აქეთ, აქეთ, უყურე, რამდენი ჰეპელაა.

სანჩო. ვარდები მირჩენია! (მოსწიკტს რამდენიმე ვარდს და მიუმატებს თაიგულს). ოჰ, რა ბედნიერი ვარ, როცა ამდენ მშვენიერებასა ვხედავ!

როზა (ჰეპელათი აღტაცებულია). უყურე! აი ეს სულ იმ ჩიგვს დაჰფრინავს!

სანჩო. ყველა სიცოცხლითა ხარობს.

როზა. მოდი გავიყოთ: შენ—ყვაილები და მე კი—ჰეპელები.

სანჩო. რალაც სინაზე და სიმშვენიერე სუფევს გარშემო! (ევაჟილებს სწიკტავს თაიგულისთვის, როზა კი ჰეპელებს იჭერს. უცქერის როზას) როზა!

როზა (მობრუნდება და შესცქერის თაიგულს). ეგ თაიგული ვისთვის გინდა?

სანჩო. გამოიცანი.

როზა. ჩემთვის. (ისევე ჰეპელებს დასდევს, მაგრამ ვერ იჭერს; ამაზედ ჯავრობს და ეუბნება) ისე მომწონხართ და მიფრინავთ ჩემგან? რათა, რათა?

სანჩო. როზა, ხელი თუ ახლე, თავის ფერს დაჰკარგავენ. (შესცქერის მფრინავ ჰეპელებს). უგზო-უკვლოდ ჰფრინავენ, როგორც კოცნა, რომელიც ლამაზ ტუჩებს ეძებს.

- როზა.** და ჰპოულობენ კიდევ ტუჩებს. მაგათი ტუჩები ყვავილებია.
- სანჩო.** და ამიტომაც, როზა, რადგანაც თქვენ ყვავილი ხართ... (დაიჭერს, მოეხვევა, როზა უარს არის, მაგრამ სანჩო მაინც აკოცებს).
- როზა.** სინიორ, რასა შვრები, ეს არ ვარგა!
- სანჩო.** ჩვენ ხომ ჯვარს დავიწერთ! (როზა თვალს ადევნებს ჰეპელას, რომელიც ვარდზედ დაჯდა).
- როზა.** დაჯდა, დავიჭიროთ! (შეიშარება. სანჩოს) მოდი!
- სანჩო.** შთ! (სანჩოს ტუჩები და როზასი ერთმანერთს დაეკონე-ბიან, ჰეპელა გაფრინდება).
- როზა.** ახ! გიჟო, რატომ ვერ დაიჭირე!
- სანჩო.** პეპელას მაგიერად შენ გაკოცე.
- როზა.** დაჯდებიან, ვითომც თავის საყვარლის წინ. რა კარგია! აი, ისევ გაფრინდნენ. ასე მალლა რათა ჰფრინავენ, ასე შორს? რამდენი ფრთები აქვსთ! (სანჩო უკანაიდან შეიშარება, მოეხვევა, როზა ხელს ჰკრავს) ჯვარის წერამდისინ კოცნა როგორ შეიძლება, არა, არ მინდა, არ მინდა!
- სანჩო.** მაშ დამიბრუნე.
- როზა.** (სიცილით) არა..!
- სანჩო.** ჰო!
- როზა.** არა, მაგრამ მიყვარხარ! (ერთმანერთს ჰკოცნიან; ერთ-ერთს სათელაზედ დასხდებიან; როზა თავს მხარზე დაადებს: ორივე განცვიფრებული შესტყქერიან ჰეპელებს.)
- სანჩო.** ოჰ! რა დაუსრულებელი და რა ნაზია მთელი ბუნება! ყური მიგდე, რას გეტყვი. ზამთარში შეწუხებული ზეცა დედა-მიწას თეთრს სუდარას გადა-ათარებს ხოლმე; მაგრამ აპრილი რომ დადგება, ამოვა ყვავილი, გრძელდება ღღე და ბედნიერი დედა მიწა აძლევს თავის მფარველს—ზეცას მის თოვლს ამ პეპელებით; სიმწუხარე იცვლება ღღე-სასწაულით და ყოველისფერი გარშემო გახარებუ-

ლია, მიჭტორინავს მალლა, მალლა ღმერთთან. სიბნე-
ლიდამ ქარი ამოჰქრის. ზეცაში ღმერთი დაგვყუ-
რებს და მხიარულებას გვინათებს და ყველაფერი,
რაც მისგან გაჩენილია, ყველაფერი უზომოდ მშვე-
ნიერია.

რფზა. მაშ, ყური მიგდე; იცი?—მიყვარხარ.

სანჩო. როზა!

რფზა (დაინახავს ზეჰელას). ახ, რა მშვენიერია! მოდი, და-
ვიქროთ, მოდი!

სანჩო. ღმერთმა უხვად დააჯილდოვა გაზაფხული, რომ შენ
დასტკბე მისი ქვრეტით. (ზეჰელა ჩირკვსედ დაჰდებს).

რფზა (ხელს გაიშვერს დასაჭერათ). მოიცა, წყნარად იყავ!
(ზეჰელა გაფრინდება) უჰ, გაფრინდა! აი, ზამბახხედ
დაჯდა! ჰა, აი, კიდევ გადაფრინდა.

სანჩო. ჩვენ ერთად შევზდილვართ, ოჰ, ჩემო საყვარელო
მეუღლე!

რფზა. აი, პეპელამ დამინახა! (ასკილზედ დაჰდებს ზეჰელა,
რფზა მიდის დასაჭერათ და ასკილზედ ხელს დაიხსვლეტს)
ოჰ! ხელი ვიჩხვლიტე!

სანჩო. ოჰ, ეს ასკილი! ამასაც კი სწყურიან ანგელოზის
სისხლი! (ბერი დომინიკანელის ანათერაში გამოჩნდება
სკებს შუა, საფლავებთან. ამათ ვერა ჰხედავს.)

რფზა. (დაინახავს ბერს) ახ! აი ისევ ის ბერი, თავისი შესა-
ზარის შეხედულობით. მეშინიან მაგისი. წავიდეთ
აქედან. (იქითკენ მიდიან, საითკენაც სშირი ტყეა, ბერი
ხელა მოძრავს, ვერაფერს ვერ ამჩვენს. ბინდება.)

მეექვსე სანახაში.

ბეჭი (შარტო). ერთის მხრით—დედა-მიწა, თავისის ცოდ-
ვებით, კაცობრიობით; მეორეს მხრით—მეფენი,
თავით-ფეხამდის შემოსილნი მურტალის ცოდვებით,

უმეცარნი მეცნიერნი, გაუკურნებელნი ბრძენნი. სიმდიდრე, სიამაყე, სჯულის შეურაცხება, თავისი დუქის ამომფურთხაენი, სენნახერიბის⁴⁵⁾ მკვლელნი ჭ მატყუარა დალილა,⁴⁶⁾ ერეტიკოსნი,⁴⁷⁾ ვოდუანელები,⁴⁸⁾ ციფირების ებრაელები, მოზარაბები,⁴⁹⁾ გვებრები,⁵⁰⁾ აღღებრის საწყალნი მთვლელნი, ყველა, ყველა: დიდი და პატარა თავისი წმიდა ბეჭდის შეურაცხმყოფნი, ხელის ცეცებით მატანტალნი, ქრისტეს სჯულის უარმყოფნი, ყველა ცოდვის ჩამდენელი, პაპაც, კოროლიც, მინისტრიც ფეისკოპოსიც, ... სხვა მხრივ კი— თვალ-გაუწვდენელი ალი, ცეცხლი, ჯოჯოხეთი! აქ აღამიანს ყველა ავიწყდება, სცოცხლობს, საზრდოებს, სძინავს, ჰსიამოვნებს, იქა კი— უფსკრული საშინელის მდულარე ცეცხლისა, ჯოჯოხეთი! ოჰ, თავ-დანებებულო კაცობრიობაე! ოჰ, ბრუნდე სასწორო ჩვენის ბედისაე! სიკვდილი და სიცოცხლე! სიცილი და საუკუნო გოდება! ჯოჯოხეთი! ოჰ! მოჩვენებაე! საფლავი, კლდეები, მთები! ჭებში-გალუებული ნაკვერჩხალი, — მთებზედ კი— გოგირდი! გვირაბი ათასს-კბილოვანი! პირ-დაღებული უფსკრული! დაუბოლოვებელ შურთან— დაუბოლოვებელი მსხვერპლი! ერთს მხარეს— სიმხიარულე; მეორე მხარეს— მწუხარება! ყველა იწვის, ისმის ღრიალი: „ჩემო შვილო! დედა-ჩემო.“

45) სენნახერიბ.

46) დალილა.

47) ერეტიკა, — ერეტიკოსი, ანუ ერესი — ბერძნული სიტყვაა, რომელიც ნიშნავს: განყოფილებას, პარტიას, სექტას; ისეთი სწავლაა, რომელიც არღვევს რაიმე აღამიანის სარწმუნოების წეს-წყობილებას.

48) ვოდუანელები, — ვონიან, სახელი ერთის დმერთისა სკანდინავიაში.

49) მოზარაბები, — ამ სახელით მავრები უწოდებდნენ ისპანიის ქრისტიანებს, რომელნიც ამათ ქვეშევრდომათ სცხოვრობდნენ.

50) გვებრები, — ცეცხლის თაყვანის-მცემლები.

„მოგვიტევეთ, დაგვეხსენით“! მოჩანს, როგორც უცრუედებათ ყველაფერი, ყოველი იმედი, ყოველი ნუგეში! პირის-სახე იცვლება საშინელის ცეცხლისაგან. ხელ-მეორედ განხორციელდება და კიდევ იცვლება! ცოცხალს თავის-სარქველზედ ესხმის აღლუბული ტყვია. ოცნების ქვეყანა! აწვალებს და თითონაც წვალებულთა; ჭერის მაგიერად—უსაშინელესი და უსაზარლესი ძირი საფლავისა, სადაც ადამიანის სული და გული კოტრიალობს ცეცხლთან ერთად! სიწყვდიადე, ბნელი ღამე, და ვაება! დაღალულ ქარიშხალს ამოაქვს ცეცხლის ალი, დაუქრობელი; ცეცხლის ნაკადული იბერება, იზვირთება და ავსებს ქვეყანას, მაშინ ზეცა გაიძახის: „არას დროს“ და ჯოჯოხეთი კი პასუხს აძლევს: „ყოველთვის“! და ყოველი სულ-დგმული, ყოველი მოძრავი არსება, ყოველი მცხოვრებელი დედა-მიწაზედ, რომელსაც ოდესმე უზარმაცნია თავის გახრწნილობით, უმრუშნია, უცოდვილნია, ყველა, სულ ყოველი იქ არის, იწვის, იდაგვის იფუფქება; გარდაწყვეტილია ყოველისფერი! უბსკრულია! აქ ეჭვი აღარ არის! რა არის აქ, ჩვენ თვალ წინ? ჯოჯოხეთი და ჯოჯოხეთი!

მისი დაშხამული სუნთქვა ჩვენ გადმოგვედო! ვაალის⁵¹⁾ კერის მახრჩობელი კომლი ზეცამდის აღის. ვეზუვი,⁵²⁾ ეტნა,⁵³⁾ ჰეკლა,⁵⁴⁾ სტრომბოლი!⁵⁵⁾ ნუ თუ

⁵¹⁾ ვალი,—ბალ, ბელ, სახელი ერთის ღმერთისა, რომელთაც ფინიკიელები, ბაბილონელები, ქალდეელები და ისრაელები თაყვანსა სცემდნენ, ისე რომ ადამიანს მსხვერპლად სწირავდნენ დასაკლავად.

⁵²⁾ ვეზუვი,—ცეცხლ-მფრქვევი მთა ევროპაში, ნეაპოლის პახლობლად იტალიაში.

⁵³⁾ ეტნა,—ამისთანავე მთა სიცილიაში.

⁵⁴⁾ ჰეკლა,—ამისთანავე მთა ისლანდიაში.

⁵⁵⁾ სტრომბოლი,—ამისთანავე მთა კუნძულზედ, სახელად ლიპარ.; მთა აფრქვევს ცეცხლს და მოწითლო კომლს.

სხვა რაზედმე უნდა იფიქროს ადამიანმა? ჩვენ წინ უსა-
შინელესი საიდუმლოა, საიდუმლო დედა-მიწისა,
რომლითაც გვიფენს სიკვდილს, სიწყვდიადეს! შე-
გვიძლიან დავინახოთ თავი და შიგ ჩავიხედოთ.
დავინახავთ, რომ განწირულნი საუკუნო საწვალგებ-
ლად ნაპერწკლებსავით გარბიან და გამორბიან, და-
ეცემიან და ცეცხლი მათ ფრთებს ედება. აჰა! ვაგ-
ლახ! შეველა არსაიდამ, გაქცევა არ შეიძლება.
უკუ-იქეც! დაბრუნდით თქვენს საპყრობილეში,
ნაკვერჩხალივით გახურებულში! ხელ-ახლად ცეც-
ხლის ზვირთებათ გარდიქეცით! სატანა დაგცინის
და ხარხარებს თავისს საწყვდიადეში! ხელებს იმტე-
რევეს, მაგრამ ცეცხლი კი თავისი გრძელი ენებით
ჰლოკავს! ზეთი მათ ხრაკავს, ტყვია მათ სდაგავს,
ფისი მათ ახრჩობს. ამას ბოლო არა აქვს; ადამი-
ანობა დაბრმავებულია. ამ აღიაქოთში ისმის მხო-
ლოდ ორი საშინელი სიტყვა:—„არას დროს“—
„ყოველ დროს“! ოჰ! ღმერთო! ვის შესტკივა იმათ-
ზედ გული?.. მე!.. მე მოვედი, რომ დავიხსნა
ადამიანი! დიახ, ადამიანი—ცოდვილი! ეს ფიქრი
არა მშორდება. ჩემში გაღვიძებულია უზენაესი
სიყვარული! და მეც გადავივლი ყოველს უფს
კრულს. რაც დომინიკმა⁵⁶⁾ დაიწყო—მე შევესარუ-
ლებ! ჯოჯოხეთი! როგორ აიტანოს ადამიანმა რკი-
ნის თავსახური? როგორ გაჩერდეს ამ საშინელს
თავ-დაღმართზედ ადამიანი? ოჰ, რომი!⁵⁷⁾ ოჰ, იესო!
ადამიანის დაცემა შევაჩერო?! მე ვიპოვე საშუალებ-
ა! ეს საშუალება, ჩემს გარდა, წმიდა პავლე მო-

⁵⁶⁾ დომინიკი,—იყო ბერი, რომელმაც ტულუზაში დააარსა თავისი მონასტერი, სახელად დომინიკანელის მონასტერი.

⁵⁷⁾ რომი,—იტალიის უპირველესი სატახტო-დედა-ქალაქი.

ციქულმაც გვიჩვენა. არწივი ყველაფერსა ჰხედავს, მითი გახარებულია, რომ ყველას მიაგებს და ამაშია მისი გახარებული სიამაყე მისის მალლა ფრენითა. რა უნდა, რომ ჯოჯოხეთი გაუქმდეს და ზეცა გაირღვეს? ჯოჯოხეთი ცეცხლით უნდა გადაიწვას. ერთმა წუთმა—საუკუნოს უნდა აჯობოს. მცირედმა ტანჯვამ აუარებელს წვალეებას უნდა აჯობოს! ცეცხლ-წაკიდებული დედა-მიწა გააქრობს საშინელს ჯოჯოხეთს. ჯოჯოხეთის ერთი საათი - გააუქმებს საუკუნო ჯოჯოხეთს! ყოველი ცოდვა დაიწვის და სული განწმენდილი იქნება, განსპეტაკებული გამოვთვალდება, რადგანაც წყალი განბანს სხეულს და ცეცხლი განბანს სულს. სხეული არის—ჭუჭყი, სული კი არის—სინათლე! ოჰ, უკვდავო სულო, მე შემომიწირავს შენთვის ჩემი თავი! სად არის ის მამა, რომელიც ამას არ იზამდა? სად არის ის დედა, რომელიც ჰხედავს თავის ბავშვს ცეცხლსა და ჯოჯოხეთს შუა და არ მიისწრაფვის მის დასახსნელად, არ იკისრებს მისთვის დამსხნელ ანგელოზად ყოფნას? აი ეს არის თვით დახსნა! საუკუნო გომორრა, ⁵⁸⁾ საუკუნო სიონი! თვით ღმერთი გვაძლევს დახსნის ნებას. კმარა, აღარავინ არის განწირული საწვალეებლად! ზეცა გვაკურთხებს! დიახ, მოვიდა დრო! ვაი, რომ სუფევს ქვეყნიერობის სიავე! იესო ხელ-მეორეთ ანთხევს სისხლს; ყველა ავია, ყველა უვარგისია, ყველა დაცემულია! ყოველ წამს იზრდება ტოტი ცოდვისა, ხე-ცდომილისა, ის ტოტი, რომე-

⁵⁸⁾ გომორრა,—ერთი ოთხ-ქალაქთაგანი, რომელნიც გაშენებულნი იყვნენ სოდომის ველზედ და ციდან ვნელების ცეცხლით გადაიწვა ეს ქალაქი; აქ იყო ოთხი ქალაქი: სოდომი, გომორრა, ადამა და სევოიმი; ახლა იქ, სადაც ეს ქალაქები იყო აბრაამის დროს—ზღვა არის, რომელსაც „მკვდარ-ზღვას“ ეძახიან.

ლიც ღმერთს თან აჰქონდა, მაგრამ, ვაი, რომ ევაშ
ადამიანის ბაგეს გადაუსწია! სარწმუნოება აღარ არის!
იუდეი⁵⁹⁾ ერეტიკოსობენ, ბერები აღთქმას არღვევენ,
მოლოზნები თმას არ იკრეჭავენ! ერთი ჰგლეჯს
ჯვარსა, მეორე ჰპილწავს წმიდა სხეულს! როგორც
ქინძარ მორეული ზამბახი ჰქნება, ისე ქარწყლდე-
ბა სარწმუნოება ცდომილ მორეული. პაპა მუხლ-
მოდრეკილია. ვის წინაშე? ღმერთის წინაშე? ოჰ,
არა! ადამიანის წინაშე. კეისრის⁶⁰⁾ წინაშე—ისა თრ-
თის. მეფეებმა რომი სრულიად დაიპყრეს, მალე
ნინევიის⁶¹⁾ მოახლეთაც გახდება. ერთი ნაბიჯი კი-
დეგ—და ქვეყანა დაღუპული იქნება! მაგრამ, მე
მოვედი. მე, აქა ვარ! ჩემი სული აღსავსეა გულ-
მოდგინეობით. ამ აზრით გატაცებული, მე ვარ
აქა, რომ გავადვივო ცეცხლი. ოჰ, დედა-მი-
წავ, შენი სხეულის ცოდვებით მე მოვედი, რომ
განვკურნო შენი სული. მე მომაქვს შენი განთავი-
სუფლება, მე მომაქვს შენი ნუგეში. დიდება უზე-
ნაესსა! გახარება ყველასა! ქვეყნიერობას მე ცეც-
ხლით მოვეფენ! მეც ვიტყვი ბიბლიის სიტყვით:
„იყოს სინთლე“! და დაინახვენ მაშინ ყველანი გა-
ჩაღებულს საქვეყნო ცეცხლს! მოვეფენ დედა-მიწას
ნაკვერჩხლებით, გარდავიტან ცეცხლებს ქალაქებში,
წაუეკიდებ საყოველთაეო აუტოდაჭეს,⁶²⁾ უზენაეს,

⁵⁹⁾ იუდეი,—ეს სახელი დაერქვა ისრაელებს ბაბილონის ტყვეობის შემდეგ.

⁶⁰⁾ კეისარი,—არის სახელი რომის დიკტატორისა, რომელიც შემდეგ ხელმწიფედ გახდა.

⁶¹⁾ ნინევია,—უპირველესი ქალაქი იყო ასსირიელების მეფეებისა.

⁶²⁾ აუტოდაფე,—აღზნებული ცეცხლი, რომელშიაც რაიმე უნდა გადაიწვას.

ცოცხალს, მხიარულს! ოჰ! აღამიანო—რა რიგ მი-
 ყვარხარ!.... (თვალებს ზეცაში აიზურებს გულ-ხელ
 დაკრეფილი და ამ აღშოთეთუღს მდგომარეობაში შეჩერ-
 დება. იმის უკან, სტენის სიღრმიდან გამოდის ერთი ბე-
 რი, გულ-ხელ დაკრეფილი, თავზედ კაზიშონ ჩამოფარებუ-
 ლი ისე, რომ თვალებსაც ჭეფარავს. მერე გამოვა მეორე
 ბერი, მესამე; ეს ბერები აგუუსტინების ანაფორებში
 არიან ჩაცმულნი, ხმა-ამოუღებელი მიუახლოვდებიან დო-
 მინიკანელს და მის უკან დადგებიან, ისე, რომ ეს ვერა-
 ფერს ვერ შეამჩნევს. სწორეთ ამ რიგათ სხვა ბერებიც
 სათითაოდ გამოდან; ჩუმად, წინარად და ისევ ისე
 დადგებიან, ერთი მეორეს გვერდით. სუეველს სელები
 გულზედ აქვსთ დაკრეფილი და კაზიშონები ზირის-სახე-
 ზედ ჩამოშებულნი. თვალების მეტი არა უჩანსთ რა, ისე
 უნდა იყოს გამოჭრილი კაზიშონები სათვალებით; ზირის-
 სახე არც ერთს არ უჩანს. ეს ბერები ისე უნდა დადგნენ,
 რომ ირგვლივ შემოერთენენ დომინიკანელს. გამოვა
 ურგელის ეპისკოპოსი, საეკლესიო მანტიაში, ხელში
 ევანჯელი უჭირავს, თავზედ მიტრა სურავს და ამას
 შემოჭეუება ორი არხი-დაკანი; ეპისკოპოსი ნელა და
 დინჯათ მოდის. ბერები გზას მისცემენ და ისევ შეუერთ-
 დებიან ერთმანერთს. ამას მოჭეუება მონასტრის უფრო-
 სი წინამძღვარი, რომელსაც ზირის-სახე ახლილი აქვს,
 კაზიშონ ჩამოფარებელი, სხვას კი უველას კაზიშონები
 ჩამოფარებულნი აქვსთ. ეპისკოპოსი ბერების წინ დადგე-
 ბა; ეს სტენა ისე უნდა მოხდეს, რომ დომინიკანელმა,
 რომელსაც ზეცისაკენ მიუზურია თვალები და ამ დროს
 ავანსტენაზედა სდგას, არა შეამჩნიოს რა, რომ მის კარ-
 შემო ამდენი ბერები მოძრაობენ. სტენაზედ თან და თან
 ბნელდება. ბერები ოცამდისინ უნდა იყვნენ.).

მეშვიდე სანახაპი

დომინიკანელი, ურგელის ეპისკოპოსი, მონასტრის
წინამძღვარი და 20 ბერი

ურგელის ეპისკოპოსი. იყავით მოწმად, რომ მე, იოანე ეპისკოპოსი მოვედი აქ ამ კაცის დასახელად, დამნაშავე არის თუ არა, სულ ერთია. ჯერ უნდა გამოვჰკითხო და ჩვენება ჩამოვართვა, რადგან კანონით, რომლითაც დაისჯება კაცი, საჭირო არის გამოეცხადოს ბრალდებულს კანონის გარდაწყვეტილება. (დომინიკანელი მიიხედავს; უველას გულ-ცივად შესტკეერის; აწავითარს მღვდვარებას ან იჩვენებს; შეჰკუჰრებს ეპისკოპოსს). ვინა ხარ?

დომინიკანელი ბერი. ბერი დომინიკანელი.

ურგელის ეპისკოპოსი. რა გქვიან?

დომინიკანელი ბერი. ტორკვემდა!⁶³)

ურგელის ეპისკოპოსი. ამბობენ, რომ შენ ბავშვობიდანვე ხარ აღსავსე ავი სულითა და საზარელი ოცნებებით ხარ შექურვილი. მართალია თუ არა?

ტორკვემდა. მე ყველაფერს ისე კხედავ, როგორც ჩემი თვალი მიჩვენებს.

ურგ. ეპისკოპოსი. მოჩვენებასა ჰხედავ!

⁶³) ტორკვემდა, — იყო ბერი. ისპანიის პირველი ლენგრალ-ინკვიზიტორი იყო, 1483 წლიდან სიკვდილამდე შესანიშნავი კაცი თავისი მძვინვარებით, რის მიზეზითაც ხალხს ათასობითა ჰგზავნიდა ცეცხლში დასაწვავად; ტორკვემდა დაიბადა 1420 წ. და გარდაიცვალა 1498 წელს. ტორკვემდამ განდევნა ებრაელები ისპანიიდან. ამან დამტკიცა გარდაწყვეტილება 8,800 კაცის სიკვდილით დასჯისა, 100,000 კაცი სამუდამოდ დაპატიმრებისა, კატორღაში გაგზავნისა, გადასახლებისა, წვლებისა, და სხვ. ვიქტორ ჰიუგომ ამ დრამაში ჩინებულად წარმოგვიდგინა საშინელი ხასიათი და გავლენა ამ ტორკვემდასი და იმ დროისა, როცა ეს კაცი არსებობდა დედა-მიწის ზურგზედ.

ტარკვეძადა. რაც გინდათ ის დაარქვით, რასაც მე ვხედავ. მე ვხედავ ღმერთს! (შეჭხედავს ჩქროს ჯვარს, რომელიც გალაყნის კედელზედ უჭკვია) ღმერთო, რა გინდა ჩვენგან? რა შეგვიძლიან ჩვენ, შენ მსახურთა, შენს წინაშე? რომ ვხედვიდეთ მარტო ერთს შენს მცნებასა, და მეტს არასფერს გარსა მისსა—ოჰ, საშინელებაა; მაგრამ მე, ღმერთო, მე რა შემიძლიან?

ურგ. ეპისკოპოსი. მიპასუხე! ამბობენ, ვითომც შენ ამტკიცებდე, რომ ჩვენ, მსწავლულნი შემცდარნი ვართ, რომ ურწმუნო გეძულს, ვითარცა გველი?

ტარკვეძადა. თქვენ შემცდარნი ხართ, მამანო-ეპისკოპოსნო!

ურგ. ეპისკოპოსი. ჭია!..

ტარკვეძადა. ურწმუნო უნდა გიყვარდეთ და მერე შეველამისცეთ!

ურგ. ეპისკოპოსი. ამბობენ, რომ შენ ცრუ-შემეცნებამ გაგიტაცა, რომლის მიზეზით დაიღუპა დიდი⁶⁴⁾ ლომბარდელი და შენის ფუჟის ფიქრით დარწმუნებით ამტკიცებდე, რომ ჯოჯოხეთი ჰქრება და იწვის ცეცხლში და რომ ცეცხლში დამწვარი სული ზეცას აღის და ამისათვის ამბობ, რომ ყოველი სხეული უნდა დაიწვას.

ტარკვეძადა. დიახ, ეგ ქეშმარიტია!

ურგ. ეპისკოპოსი. უგუნურო! დაბრმავებულხარ შენის შეცდომილებით. მაგრამ ეგ არის ხე-მწუხრისა, და ფესომისი არის—შეცდომილება.

ტარკვეძადა. სულსა სძულს სხეულის შენება, ამ მაცთურ თანა-მგზავრისა. ყოველი დამწვარი—განწმენდილია!

ურგ. ეპისკოპოსი. შესაზარი სწავლა-ქადაგებაა!

ტარკვეძადა. ოჰ, არა!

ურგ. ეპისკოპოსი. ტყუილია!

⁶⁴⁾ დიდი-ლომბარდელი,—ისპანიის ეკლესიის ერთი წმიდათავანი.

ტარკვემდა. არა, ქეშმარიტია! და მეც ასე ვმოქმედობ.

ურგ. ებისკოპოსო. ოჰ, გველო!

ტარკვემდა. მრწამს იგი! ღიას!

ურგ. ებისკოპოსო. უკუაგდე, თორემ... გაფთხილდი! მე, შენი მეუფე, გიბრძანებ მოინანიე ყველაფერი და უკუაგდე ცრუ-რწმუნება.

ტარკვემდა. შენი მორჩილი მოწაფე ვარ,—ტყუილი არ შემიძლიან, მტკიცეთა მრწამს ყოველისფერი!

ურგ. ებისკოპოსო. წინააღმდეგი ხარ!

ტარკვემდა. ლატრანის⁶⁵⁾ სობორო და პაპა ინოკენტი მესამე ჩემს მხარეზედ არიან!

ურგ. ებისკოპოსო. უკუაგდე სწავლა შენი! ბრუნო ანჟერელი⁶⁶⁾ მოინანია ყველა ცოდვა, რომ დიდებულება დაემსახურებინა.

ტარკვემდა. დიდებულება მე არ მინდა!... უმცირესობა მინდა!

ურგ. ებისკოპოსო. ამპარტავანო!

ტარკვემდა. არა, რწმუნებული ვარ!

ურგ. ებისკოპოსო. მაშ სთქვი, რა გწადიან?

ტარკვემდა. მწადიან ფეხ-შიშველა რომში წასვლა, რომ კურთხეულს წმიდა მამას ვაცნობო...

ურგ. ებისკოპოსო. იმის ბრძანებითა გსჯი მე ახლა, ძაღლო!

ტარკვემდა. ძაღლი თავისის ყეფით მწყემსს აღვიძებს; მე გავაღვიძებ რომის პაპას. მე უნდა მომისმინოს!

ურგ. ებისკოპოსო (უჩვენებს ამ ბერზე იქ მდგომ ბერებს). შეილნო ჩემნო, ჰხედავთ რა აფთარია ეს ადამიანი!

ტარკვემდა. ღიას, იმიტომ რომ მწყალობელია ის! (მადლა წას სეღს გაუწვდენს) „სარწმუნოება სიყვარულით ინთება“, სთქვა ყოვლად წმიდა პავლემ.

ურგ. ებისკოპოსო. შემეცდარი ხარ, რომ ეს სიტყვა მოგყავს. მთელს ქვეყანაზედ ღიდათ პატივცემული მამა-მოძ-

65) ლატრანის სობორო, — უძველესი მონასტერი ისპანიაში.

66) ბრუნო-ანჟერელი — იყო დომინიკანელი ბერი; ინკვიზიციამ შეიპყრო და ცეცხლში დასწვა 1600 წელს, როგორც ერთი უმთავრესი ერეტიკოსთაგანი.

ღვარი სიკსტი⁶⁷) მეოთხე ეძებს საკურთხეველს არა მძაფრს და არა სასტიკს. მისი მოწყალებითი მიხედვა აგრეთვე უდიდესია, როგორც სიწმიდე. იმას უნდა, რომ ფარ-ხმლად ქეშმარიტებამ ღვთის მოტყეება იქონიოს. წმიდა მწვალებელთა სისხლის სამართალი მოღბა. პაპა თავის მარჯვენას უფრო ხშირად აღაპყრობს მისთვის, რომ აკურთხოს და არა მისთვის, რომ დასაჯოს. ცეცხლში გადაწვა ახლა იშვიათია.

ტორკვემადა. ეს სისუსტე ზარ-დამცემია. ჯოჯოხეთის ალი უფრო მაღლა ადის და უფრო ძრიელია, ვიდრე ალი ცეცხლისა.

ურგ. ეზისკაზოზი. უბედურო, გაშეგებულო სულო! მაშ რა გინდა?

ტორკვემადა. ქვეყნის დახსნა.

ურგ. ეზისკაზოზი. რა საშუალებით?

ტორკვემადა. ცეცხლითა და ალით!

ურგ. ეზისკაზოზი. ითრთოლე! ეგ საშუალება საშინელია!

ტორკვემადა. თვითან დამსხნელი ვერ ირჩევს საშუალებას.

ურგ. ეზისკაზოზი. მაშ სთქვი, რის იმედი გაქვს?

ტორკვემადა. გამარჯვებისა, თუ ღმერთი შემეწევა.

ურგ. ეზისკაზოზი. ენახოთ! (უჩვენებს ტორკვემადს ახლად გათხრილს საფლავს) შიგ ჩადი!

ტორკვემადა. ეს რა არის?

ურგ. ეზისკაზოზი. საფლავი.

ტორკვემადა. კარგი! (მიდის საფლავთან.)

ურგ. ეზისკაზოზი. გაჩერდი! დრო კიდევა გაქვს!

ტორკვემადა. (საფლავთან მიასწოვებულები) introjbo.

ურგ. ეზისკაზოზი. მოიფიქრე!

67) სიკსტი მეოთხე, — რომის პაპა იყო, რომელმაც შემოიღო ინკვიზიცია ისპანიაში.

ტორკვემდა. (ზეტას ადახერხბს თვალებს) ოჰ, ღმერთო, დასა-
 ჯე შენი საკურთხეველის მსახური და წინასწარმე-
 ტყველი შენი და აღსრულდეს ნება შენი. (მივა
 საფლავის ზირთან და გაჩერდება).

ურგ. ეპისკოპოზო. შენი ეპისკოპოზის მორჩილი უნდა იყო.
 მონასტერში ამაყი თავი არის შეურაცხება მონას-
 ტრისა. ეკლესიის ვალია დაჰმარხოს ის, ვინც
 არღვევს იმის კანონს.

ტორკვემდა (საფლავის ნაზირსა დგას). ამინ!

ურგ. ეპისკოპოზო. დაგემორჩილდი, ბერო! გიბრძანებ მორ-
 ჩილებას!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზო. ჩადი ერთს საფეხურზედ! (ტორკვემდა
 ჩავს ერთს საფეხურზედ.) ქრისტეს გულისათვის უკუ-
 აგდე ყველაფერი!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზო. ჩადი! (ჩავს მეორე საფეხურზედ.) უკუაგდე!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზო. ჩადი! (მესამე საფეხურზედ ჩავს) მე, ეპისკო-
 პოზი და მსაჯული შენი გიბრძანებ უკუაგდო შენი
 საზარელი და მატყუარა სწავლა-ქადაგება!

ტორკვემდა. არა, ქეშმარიტია!

ურგ. ეპისკოპოზო. პატივი მეცი!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზო. ჩადი! (ტორკვემდა ჩადის. ტანი მისი ნახეკ-
 რამდინა სჩანს. ეპისკოპოზი მიუხსლოვდება და უჩვენებს
 საფლავედ.) ჰხედავ, მანდ ჯამში წყალია; ის—ზუ-
 რია ქერისა. მზის სინათლეს ვეღარ ეღირსები;
 ვარსკვლავი და ცისკარი განქრება შენთვის საუკუ-
 ნოდ!

ტორკვემდა. იყოს ნება ღეთისა!

ურგ. ეპისკოპოსი. ჩაღი! (ჩავა; მარტო იმისი თავი-ღა სჩანს საფლავიდან.) გირჩევ, მოიფიქრო! მანდ შენ უჭაეროდ განქრები, ვითა მაშხალა! შიმშილი, წყურვილი, სიკვდილი, საშინელება!

ტორკვემდა. მშენიერება!

ურგ. ეპისკოპოსი. ჩაღი! (ტორკვემდა საფლავიდან ადარა ჩანს).

ტორკვემდა (საფლავიდან). სულ ძირსა ვდგევარ.

ურგ. ეპისკოპოსი. დაათარეთ ქვა!

ტორკვემდა (საფლავიდან). აღასრულეთ! (ეპისკოპოსი სულით ანიშნებს და ორი ბერი საფლავს ქვას დაადებენ ისე, რომ პატარათ ღია დარჩეს; მოშორდებიან. ეპისკოპოსი დაიხნიქება და საფლავში ჩასძახის)

ურგ. ეპისკოპოსი. იესო ქრისტეს სახელით! ერთს წამს უკან გვიან-ლა იქნება! შენ გელის სიწყვლიადე! უკუაგდებთუ არა?

ტორკვემდა (საფლავიდან). არა!

ურგ. ეპისკოპოსი. მაშ განისვენე საუკუნოდ! (ორივე ბერი დააფარებენ ქვას და დგდისავენ.) აბა, ძმანო, ახლა ვილოცოთ! (ევედანი ხელებს გულზედ დაიკრეფენ; ბერები წევილ-წევილად დადგებიან და ისე გადიან სტეხიდან, ხელა, დინჯათ; ეპისკოპოსი ეველახე ბოლფს. ისმის ამათი გლფვის გალფობა; გალფობა თან და თან მისწედება).

გაღობის ხმა De profundis ad te clamavi, Domine. (ღრმად აღმოდადად ვეავ შენდამი უფაღო!)

ტორკვემდა (საფლავიდან). ღმერთო, შეიცოდე საცოდავი ქვეყანა!

გალობის ხმა. Libera nos (გვიხსენ ჩვენ უფალა!)

ტორკვემადა (საფლავიდან). ღმერთო ჩემო, მიხსენ მე!

მეჩვე სანახაში

ტორკვემადა (საფლავში) დონ სანჩო და დონნა-როზა.

(დონ-სანჩო და დონნა-როზა გამოვლენ ბაღიდან; ჰატარა ხანს შეხერდებიან; ერთმანერთს დაცქერდებიან და აქეთ-იქით იუუ-რებიან. სიჩუქა; შუა ღამეა).

სანჩო. ხედავ, რადგანაც ჩვენ ერთმანერთი გვიყვარს სიყრმი-დანვე, ჩემი ხელი შენ გეძებს, რომ ჩემსკენ მოგიყვანოს და არ მესმის კი: შენ გეძახის ჩემი გული—თუ შენ უძახი ჩემ გულს? როზა, ჩვენ თავზედ რა-ღაც საიდუმლოება ტრიალებს; ხან და ხან დამაფიქრებს ხოლმე ეს საიდუმლო; ამ მონასტერში ჩვენ ერთადა გვზრდიან; მაგრამ ჩვენ ვინა ვართ, რა ვართ? შენ არ იცი, აქ რათა ვართ დამწყვდეული? ეჰ, ჩემთვის სულ ერთია, შენ სიყვარულს არავინ მიშლის; მე რაინდი ვარ, შენ კი ჩემი მანდილოსანი. ჩემს სულზედ რათ ვამბობ, არ ვიცი; ჩემი გული და სული შენი ტკბილი სუნთქვაა; სუნთქვა და ზეცის ალი გამოდის შენის პირიდან და ბრჭყვინავს შენს თვალებში. როცა შენ ჩემთან არა ხარ, მე ჩემს გულს ველარა ვგრძნობ ხოლმე. შენი პირ-ბადე მიშლის. ერთი მაკოცე!

როზა. არა! (ღოყაზედ აკოცინებს და სანჩოს მკლავზედ დაეყრდნობა და თითო ზეცაში ვარსკვლავს უჩვენებს). აი იმ ვარსკვლავსა ჰხედავ?

ტორკვემადა (საფლავიდან). ღმერთო! დაიხსენ ქვეყანა!
 გალობის ხმა. Jte, pax sepuleris!

ტორკვემადა (საფლავიდან). უფალო შემიწყალო!

რფზა. გესმის—გალობა?

სანჩო. არა! რაღაც გოდება მესმის.

გალობის ხმა (თან-და-თან შესწუდება). Onus grave super caput.

რფზა. გესმის—გალობენ!... ღამე გალობა, უპ რა კარგია. გალობა, ეს ხმა რომ ზეცას შეჭხარის; დედა-მიწა აღსავესეა სიყვარულით. მაშ, ჩვენც გვიყვარდეს ერთ-მანერთი.

გალობის ხმა. Miserere! (მიწყალე მე ღმერთო).

ტორკვემადა (საფლავიდან). Miserere! (მიწყალე მე ღმერთო).

სანჩო. არა, მეთქი, ეს გოდებაა! ვიღაც იძახის. შემცდარი არა ვარ. საიდან ისმის ეს გოდება?

რფზა. ეკლესიიდან. ეს საღამოს ლოცვაა!

სანჩო. არა! არა!

რფზა. ბნელა, არა ჩანს-რა!

ტორკვემადა (საფლავიდან). იესო ქრისტე!

სანჩო (შეაშხნევს ქვას, რომელიც საფლავს აფარდა). აი, აქ არის, აქა!

რფზა. მეშინიან!

სანჩო. შიგ ვიღაცა არის!

რფზა. მკვდარი ლაპარაკობს!..

ტორკვემადა (საფლავიდან). ოჰ, ღმერთო! მამაო ჩვენო!

სანჩო. ცოცხალი კაცია დამარხული ამ ქვის ქვეშ!

რფზა. არ მიეკარო! მოჩვენებაა! მკვდარი გამოვა მანდედან!

სანჩო (სასტიკად). მოდი მიშველე! (დაიხეჩებს და ქვის დაძვას სცდილობს; რფზა შეუღის). თუ ვინმე დამნაშავე არის

აქ ჩათლული, შენგან იქნება განთავისუფლებული.

(ქვას უუჩს დაადებს და ჩსძსხეს) მანდ ვინა ხარ?

ტორკვემდა (საფლავიდან). მიშველეთ!

სანხო. მოითმინე! (ორივენი ქვის აწევას სცდილობენ) ვერ დავსძრავთ ამ ქვას! ნეტავი რითიმე მაინც ავსწიოთ. (უცებ შგამწნევს ერთს საფლაგზედ გალაუნის მასლობლად რკინის ჯვარს). აი, ჯვარი! (ადგება და ჯვართან მიდის).

როზა (შეახერებს). მოიცადე, მოიცადე!

სანხო (საფლაგისკენ მიიხედავს). ოჰ, უბედური!

როზა. მეშინიან, ჯვარს ხელი არ ახლო, ცოდვაა; არ იქნება!

სანხო. ცოდვა იქნებოდა, რომ ხელი არ მეხლო, თუ კაცს უშველის. ვიღებ! ღმერთი შემიწყალებს. (ამოაძრავს რკინის ჯვარს).

როზა (რკინის ჯვართან ზირ-ჯვარს იწესს). O crux, ave!

სანხო (შინჯავს ჯვარს). კარგი ბერ-კეტია! აბა, ახლა მიშველეთ! (მითანს საფლაგთან ერთს ქვას, ზედ ჯვარს და აურდობს და საფლაგის ქვაში შესწევს ჯვარს და ორივენი ზედ დააწებებან) დიახ, სიკვდილი ადვილად თვალს არ გაახელს; ძნელი ყოფილა! (ცოტას შეისვენებენ). საკვირველი ადგილია მონასტერი! ხან და ხან საოცარი საქმეები ხდება ხოლმე აქა.

როზა. ღმერთო! მეშინიან ვორთი!

სანხო. რა მძიმე ქვაა!

როზა. აჰა, დაინძრა, დაინძრა! (ქვას დასძრევს).

სანხო. მოდი, მომეხმარე! (როზა დააწებებს ჯვარს, სანხო შეორე ქვას ახლო მისწევს და ახდის საფლაგს).

როზა (სიხარულით ტაშს უკრავს). ახ, რა მიხაროიან!

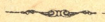
სანხო (ჩახედავს საფლაგში). ოჰ, რა საშინელი და ბნელი აკლდამაა! (ტორკვემდა ამოვა საფლაგიდან წყნარად დააჯექრდება ხან სანხო, ხან როზას).

რასა. ცოცხალია, ცოცხალი! ეს ბერია, მოხუცი! ახ რა
 ბედნიერებაა, რომ აქ ვიყავით და ამისი ხმა გავი-
 გონეთ.

ტარკვეპაძე. თქვენ მე ახლა სიკვდილიდან დამიხსენით; გე-
 ფიცებით, ჩემო შვილებო, რომ მე მაგიერს გადა-
 გიხდით!

კოჭე ყიფიანი.

(შემდეგი იქნება)

წინაპრების თაყვანის-ცემა კავკასელეზში

პროფ. შ. შ. კოვალევსკისა

(თარგმანი)

სხვა და სხვა სარწმუნოებრივ ჩვეულებათა შორის, რომლებიც დღემდის დარჩენილა კავკასიაში, ყველაზედ უფრო გავრცელებულია წინაპრების თაყვანის-ცემა. ეს კულტი არსებობს როგორც არიელ-ოსებში, ისე ქართველ-ფშაველებში, ხევსურებში და თუშებში, როგორც ქრისტეს მიმდევარ ხალხებში, ისე მაჰმადიანებში. წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტს იმდენად ღრმად აქვს ფეხი გადგმული, რომ ქრისტიანობამ არამც თუ ვერ განდევნა იგი, არამედ თვითონ მიიღო ზოგიერთი ფორმა ამ კულტისა. მაგალითად, ფშაველების და ხევსურების მთელი ქრისტეანობა არის მხოლოდ მფარველ-ანგელოზების თაყვანის-ცემა, განსაკუთრებით გაბრიელ და მიქელ მთავარ-ანგელოზებისა. ისინი წარმოიდგენენ ანგელოზებს ოჯახის მფარველ-სულებად; ყოველს ოჯახს თავისი ანგელოზი თუ წმინდა სული (ხატი) ჰყავს, რომელიც არის მფარველი მხოლოდ ამ ოჯახის, მონაწილე მისი სიხარულის და მწუხარებისა, მონაწილეობას იღებს ამ ოჯახის სხვა ოჯახთან ბრძოლაში.

ხშირად გავიგონია ჩვენ ფშაველებში: „ჩვენმა გვარმა გაიძარჯვა ბრძოლაში, თუმცა მათი მფარველი-ანგელოზი (ხატი)

ჩვენსაზე უფრო ძლიერია და შემძლებელია“. ანგელოზების თაყვანის-ცემა იმდენად განვითარებულია ფშაველებში, რომ არამცთუ-ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, არამედ ქრისტეს ცხოვრება და სხვა ქრისტიანული ქეშმარიტებანი უცხოა მათთვის; ისინი დიდებულად უქმობენ გაბრიელ და მიქელ ანგელოზების დღესასწაულებს, აგრეთვე საოჯახო და ადგილობრივ მფარველ სულების დღეებს და სრულიად ყურადღებას არ აქცევენ შობას და აღდგომას.

მაჰმადის სარწმუნოება ყოველთვის უფრო სასტიკად ეპყრობა ძველ, წინანდელ სარწმუნოების ჩვეულებებს. მაჰმადმა სრულიად აღუკრძალა არაბებს ძველი მკვდრებისათვის მსხვერპლის შეწირვის ჩვეულება. ამიტომაცაა, ალბად, რომ კავკასიის იმ ნაწილებში, სადაც მაჰმადიანობა უფრო დამკვიდრებულია, როგორც მაგალითად, დაღესტანსა და აღმოსავლეთ პროვინციებში (კასპიის ზღვის ნაპირას) წინაპრების თაყვანის-ცემა სრულიად გადავარდნილა და ერთად-ერთი ნაშთი, დარჩენილი ამ ძველის ჩვეულებისაგან, არის მცხოვრებლების პატივისცემა მართლმორწმუნეთა საფლავებისადმი. მაგრამ სულ სხვაა დასავლეთ ადგილებში, სადაც მაჰმადიანობამ ასის წლით შემდეგ განდევნა ქრისტეს სარწმუნოება და დაიკავა მისი ადგილი, მაგრამ სადაც მაჰმადიანობა დღესაც მხოლოდ გარეგნულად არის აღსარებული. აქ მტკიცედ არის დაცული წინაპრების თაყვანის-ცემა როგორც მაჰმადიანებში, ისე ქრისტიანებში; ორივენი ერთნაირის სისწორით და წესიერად ასრულებენ ამ კულტის ლოცვებს.

ზემო ნათქვამიდან სჩანს, რომ წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტი საზოგადო თვისებაა კავკასელ ტომებისა, რომ მისი წარმოშობა ეკუთვნის იმ ხანას, როდესაც არამც თუ მაჰმადიანობა, ქრისტიანობაც არ იყო გავრცელებული, ყოველ შემთხვევაში მესამე საუკუნეს ქრისტეს დაბადების შემდეგ, ესე იგი იმ დროს, როდესაც ქართველები და ის ტომები, რომლებიც სცხოვრობდნენ საქართველოში, ისიც იყო იწყებდნენ ქრისტეს სარწმუნოების მიღებას.

ქვემო მოყვანილი დაწვრილებითი ცნობები შევკრიბე პირადად ჩემის სამის მოგზაურობის დროს კავკასიის მთებში; მე ვმოგზაურობდი ფილოლოგ V. Möller-თან და ადგილობრივ მცხოვრებ ოსებთან და ქართველებთან ერთად, რომლებს წინად ჩემი შაგირდები იყვნენ მოსკოვის უნივერსიტეტში, და აგრეთვე ქართველ და ოსის მღვდლებთან ერთად, რომლებიც დახმარება განსაკუთრებით ძვირფასი იყო ჩემთვის, რადგან მათ კარგად იცნობდნენ თავიანთი მხარე და თავისუფლად ლაპარაკობდნენ რუსულ ენაზე.

ვბინავდებოდი ჩემის წინანდელ შაგირდების ან მასწავლებლების და მღვდლების სახლებში და თავისუფლად ვიკვლევდი ადგილობრივ ზნე-ჩვეულებათ. ხშირად ვესწრებოდი მამასახლისების კრებებს და ადგილობრივ მკვიდრთა შემწეობით ვკრებდი ცნობებს; საყურადღებო ცნობებს მიძლეოდა სხვა და სხვა ოქმები და განაჩენები, რომლებიც ზოგიერთ ალაგას რუსულად იყო შედგენილი, ზოგან კი ქართულად ან არაბულად. მე საკუთარის ხარჯით ვათარგმნინებდი ამ ქაღალდებს მოხელეებს, მასწავლებლებს, უფრო ხშირად კი საოლქო სამმართველოების მდივნებს. დაუფასებელი სამსახური გამიწია თავად ურუზშიევის დახმარებამ, იმ ურუზშიევისა, რომელიც ამ 24 წლის წინად თან ახლდა ცნობილს მეცნიერს ლიბიხს მის იალბუზის გარშემო მოგზაურობის დროს. თავადი ურუზშიევი ჩემთანაც მოგზაურობდა კავკასიის ქედზე, გამაცნო შიგნითა ნაწილი იალბუზისა, აგრე წოდებული ბალქარია ან სათათრო ნაწილი, გამაცნო აგრეთვე სვანეთი და იქაური თავადები და დიშქელიანები, რომლებმაც თავის მხრივ ბევრი ცნობა და განმარტება შემძინეს.

ჩემის მესამე და უკანასკნელის მოგზაურობის დროს, რომლის საგანი იყო ფშავეთის და ხევსურეთის მოვლა, მეტად საიმედო ხელმძღვანელობა გამიწია ბ. შატისოვმა, სსამართლოს თავმჯდომარემ, რომელმაც კარგათ იცოდა ქართული ენა.

ყოველისავე ამის გადმოცემა საქიროდ დავინახე, რომ ჩემმა ცნობებმა მეტი ნდობა დაიმსახურონ, ვიდრე ეს მიღე

ბულია მგზავრების შენიშვნების შესახებ. მე სწორედ ველო
ლობდა ბედი, რომ ყოველთვის მყავდა თან ისეთი სანდო
კაცი, რომელმაც იცოდა ადგილობრივი ენა, ზნე-ჩვეულებანი
და შეეძლო ჩემ მიერ შეკრებილის ცნობების შემოწმება.

ახლა გადავიდეთ პირდაპირ წერილის საგანზე, მაგრამ
ჯერ მოკლედ გავაცნობთ მკითხველს იმ ტომების სოციალურ წეს-
წყობილებას, რომლებში დღემდის დარჩენილა წინაპრების თა-
ყვანისცემა. ეს მით უფრო აუცილებელია, რომ წინაპრების
თაყვანისცემის კულტი არის უმთავრესად საოჯახო კულტი,
ამიტომ თუ არ გავიცნობთ ამ ტომების საოჯახო წეს-წყობი-
ლებას, საოჯახო კერის ორგანიზაციის საფუძველებს, ვერ ვი-
ქნებით ქეშმარიტს წარმოდგენას ხსენებულ კულტის შესა-
ხებაც.

ყველაზედ უწინარეს უნდა შევნიშნოთ, რომ კავკასიელ
მთიულების საზოგადოებრივი წეს-წყობილება არის საოჯახო—
სათემო ტიპისა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ერთი საზო-
გადო წინაპრისაგან წარმოშობა, ერთობა მიწა-წყლისა და მის
შემოსავლისა.

ეს თემები შესდგებიან 30 ან 40 კაცისაგან, სცხოვრო-
ბენ ერთად ერთს ეზოში, ერთად უძღვებიან მეურნეობას,
ერთად განაგებენ თავიანთ საქმეებს და საერთო ბედლებში ინა-
ხავენ საზრდოს.

იშვიათად შეხვდება ადამიანი ამ თემების სახლებზე უფრო
თავისებურს შენობას. ეს სახლები აშკარად გიჩვენებს, თუ
როგორ შეუძლიანთ ერთად მოწყობა და ცხოვრება ათს თუ
მეტს ცოლ-ქმარს. როგორც ყველაზედ უფრო ტიპიურს მე
ავიღებ ოსურს სახლს.

ოსური სახლი შესდგება რამდენისამე შენობისაგან. შუა
ადგილი უკავია აგრე წოდებულს კხადცარს. კხადცარი წარ-
მოდგენს დიდს ზალის მსგავსს სამზარეულოს. ოთახის შუა-
ში მოთავსებულია კერა და ზევით სახურავში დატოვებულია
კვამლის გასასვლელი ადგილი. სახურავის კოჭზე ჩამოკიდებუ-
ლი რკინის ჯაჭვი (ნაჭა)— „რაქისი“, რომელიც ჩამოდის კე-

რამდის. ამ ჯაჭვზე ჰკიდებენ დიდს ქვებს, რომელშიაც ყოველ დღე სადილოს ამზადებენ მთელის ოჯახისათვის. კერის მარჯვნივ სდგას დიდი ხის სკამი, რომელზედაც სადილობის დროს შეუძლიანთ დაჯდენ მხოლოდ მამაკაცებს. მარცხნივ სდგას საქალეზო სკამი.

ქხადცარის, როგორც ვსთქვით, ცენტრალური ადგილი უკავია და ყველაზე მეტი მნიშვნელობა აქვს ოსის სახლში. ქხადცარის ორსავე მხარეზე მოთავსებულია თვითოეულის ცოლქმრისათვის ცალკე დასაძინებელი სადგომი; ამ სადგომებს „ვატებს“ ეძახიან. მდიდარ სახლებში გარდა ამისა არის სტუმრებისათვის (კუნაკებისათვის) განსაკუთრებული სადგომი—„საკუნაკო“, რომელიც პირდაპირ შეერთებული არ არის ოჯახის სადგომთან. ამგვარად ყველა ცოლიან კაცს აქვს თავისი დასაძინებელი ოთახი; უცოლონი იძინებენ ერთად ან ქხადცარში ან საკუნაკოში, ანა და კიდევ ზაფხულში სრულიად გარედ. ბევრს ოსურს სახლს გაკეთებული აქვს ქხადცარის ზევით მრგვალი ან ოთხ-კუთხიანი კოშკი. ასეთს კოშკებს წინად ხშირად შეხვდებოდა ადამიანი. მაგრამ რუსეთის მთავრობამ უბრძანა ოსებს მათი დანგრევა: ამით უნდოდათ საგვართაშორისო ბრძოლების მოსპობა, რომლებიც ამ 30 წლის წინად ჩვეულებრივი მოვლენა იყო მთიელებში. ასეთი კოშკი ბევრია სვანეთში; სვანეთის სოფელი პირველ შეხედვაზე ცოტათი საშუალო საუკუნოების ბოლონიას მოაგონებს კაცს, ან დღევანდელს სიენას და ფლორენციას.

ამ აწერის შემდეგ მივმართოთ პირდაპირ ჩვენს საგანს.

ყველგან, სადაც არსებობს წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტი, იგი მჭიდროდ დაკავშირებულია ერთის მხრით საოჯახო კერის კულტთან, მეორეს მხრით ხალხის წარმოდგენასთან საიქიო ცხოვრების შესახებ. კავკასიაში დღემდის დარჩენილი რელიგიური ცერემონიები და რწმენანი სრულიად ეთანხმებიან იმ დასკვნათ, რომელთაც დაადგნენ ფუსტელ დე-კულანეი და სხვები აღმოსავლეთის სამღრთო წიგნების და უძველეს საისტორიო მწერლების და ფილოსოფოსების შესწავლის დროს.

უპირველესად უნდა მივაქციოთ ყურადღება იმ გარემოებას, რომ მთიელებისათვის კერა და ოჯახი ერთი და იგივეა. უმძიმესი შეურაცხყოფა ოსისათვის იქნება ის, რომ უსურვოთ: „სამულამოდ ჩაჰქრეს შენს კერაში ცეცხლითქვა“. ეს მისთვის იგივეა, რომ მთელის ოჯახის დაღუპვა უსურვოთ. მაგრამ მარტო კერა არ არის განსაკუთრებული საგანი კულტისა; ასეთივე ნივთია ქვაბი, ნაჭა და სხ., ყველაფერი, რაკი დაკავშირებულია კერასთან და საჭიროა საქმელის მოსამზადებლად. არც ერთი ოჯახი, რაც უნდა გაქირვებული იყოს, არ გაჰყიდის არც ერთს ამ ნივთთაგანს, რადგან ყოველი მათაგანი იმგვარადვე წმინდაა მისთვის, როგორც წინაპრის საფლავი. ამ ნივთებს ადგილობრივ მკვიდრთათვის *extra commercium*-ის *) მნიშვნელობა აქვს. ოსის ოჯახი უფრო ადვილად გაჰყიდის მიწას, ვიდრე თავისს წმინდა ნივთებს; მისის შეხედულებით ნაჭის მოპარვა ყველაფერზე უმძიმესი დანაშაულობაა. თვით კაცის მოკვლაც უფრო იოლი დანაშაულობა, რადგან ამ დანაშაულობის გამოყიდვა შეიძლება ფულით ან საქონლით, „რაქხისის“ ქურდი-კი მხოლოდ სისხლით გამოიყიდის თავს. ყოველი მნიშვნელობიანი და დიდებული მოვლენა ოსის ცხოვრებაში ხდება კერის ახლო, ამიტომაა აქვს მოპოვებული დიდი პატივისცემა ნაჭას.

თვით სიკვდილით დასასჯელისათვისაც საიმედო თავშესაფარია კხად ირი ანუ შუა ნაწილი ოსის სახლისა. როგორც კი შევა იგი შიგ, მაშინვე ხელს წაავლებს ნაჭას. ამით დამნაშავე აცხადებს თავის თავს საოჯახო კერის მფარველობის ქვეშ; რაკი ეს მოასწრო, იგი თავისუფალია სასჯელისაგან, თუმცა ამ ოჯახის რომელიმე წევრის მკვლეელიც იყოს. ოსურ ლეგენდებში, რომლებიც შეჰკრიბეს ბოლო დროს ჩემმა შაგირდებმა და გამოსცა ჩემის წინადადებით მოსკოვის საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ, არა ერთი და ორი ამბავი შეგხვდებათ

*) ე. ი. ეს ნივთები ვაჭრობის (კომერციის) გარეშე, მათი არც გაყიდვა შეიძლება, არც ყიდვა. მთარ.

ცერემონიებს ეკუთვნის. ამგვარს დღესასწაულს ესწრება ახლო-მახლო ადგილების მცხოვრები. დღესასწაულისათვის ჰკლავენ მთელს ფარას ცხვრისას, აგრეთვე ხარებს და ძროხებს და ასეთი დღესასწაული ხშირად ჯდება რამდენიმე ათითასი (?) მანეთი, რაიც სრულიად აღატაკებს ოჯახს.

რაც შეეხება იმ აღაპებს, რომლებსაც იხდის მარტო ოჯახი გარდაცვალებულისა, ისინი გაცილებით იაფად ჯდება, ამათ ხშირადაც ჰმართავენ. ყოველ პარასკევს გარდაცვალებულის ქვრივი ცოლი უმზადებს მას განსაკუთრებულს საქმელს. ამ საქმელის ნაწილს ცეცხლს შესწირავენ და კერაში ავდებენ.

დიდს მარხვაში ყოველი ოსის ოჯახი იხსენებს გარდაცვალებულთ. წლის განმავლობაში გარდაცვალებულის ტანისამოსს აცვამენ განგებ გაკეთებულს მანეკენს, აჯენენ მას საპატოო ადგილზე; როდესაც სხვები სვამენ, მას აძლევენ საქმელს და სასმელს პატარა მრგვალ სტოლზე, რომელსაც „ფინგს“ ეძახიან. ამ წვრილმანებს იმიტომ ავლნიშნავ, რომ ასეთს სტოლებს ჰპოულობენ ძველის საფლავების გათხრის დროს ოსეთში

შვიდჯერ ჰმართავენ კიდევ წელიწადში სადილებს როგორც ამ წლის განმავლობაში, ისე წინად გარდაცვალებულ ნათესავების მოსახსენებლად. საკურთხებსა და აღაპებში მონაწილეობას ღებულობს ყველა ნათესავი აუცილებლივ. ამგვარ სადილებზე სჯამენ ჩვეულებრივზე გაცილებით მეტს იმ იმედით, რომ თუ ჩვენ კარგად ვჭამთ, კარგად სჯამენ და სვამენ გარდაცვალებული ნათესავებიცო.

რომ ჭეშმარიტი წარმოდგენა ვიქონიოთ იმის შესახებ, თუ საიდან წარმოსდგა ასეთი ჩვეულებანი, უნდა ვიცოდეთ ხალხის წარმოდგენა საიქიო ცხოვრების შესახებ. ეს წარმოდგენა საზოგადოთ ერთნაირი აქვს ყველა კავკასიის ხალხს. კავკასელები უარჰყოფენ ადამიანის არსების სრულს მოსპობას და ჰფიქრობენ, რომ საიქიო ცხოვრება არის მხოლოდ გაგრძელება იმისა, რაც ხდება სააქაო ცხოვრებაში. ამიტომ გარდაცვალებულის სულს იმგვარადვე ესაჭიროება საქმელი, სითბო,

სინათლე, როგორც ცოცხალს ადამიანებს. ეს გარემოება ავალეებს გარდაცვალებულის ნათესაებს, იზრუნონ, რომ მკვდარს არ შემოაკლდეს საქმელი და სასმელი, არ შესცივდეს ან არ დარჩეს ბნელაში. ამით აიხსნება ის ჩვეულება, რომ გარდაცვალებულის ქვრივი ყოველ პარასკევს უმზადებს მას ცალკე საქმელს; მთელის ღამის განმავლობაში არ აქრობს სანთელს, რადგან ჰფიქრობს, რომ ქმარი მოვა მასთან დასაწოლად. ამავე შეხედულობით აიხსნება ის ჩვეულებაც, რომ გარდაცვალებულის საფლავზე ხაჭაპურები მიაქვთ და იქ სტოვებენ არაყს ბოთლში.

თუ ყველაფერი ეს შესრულებული არ იქმნა, გარდაცვალებული დარჩება უსაქმელოდ და დაიტანჯება სიცივისა და სიბნელისაგან. რადგან საქმელს და სხვა საჭირო ნივთებს გარდაცვალებულს უმზადებენ მისი პირდაპირი მემკვიდრეები, ამიტომ მეტად სამწუხარო მდგომარეობაშია უცოლოდ და უშვილოდ გარდაცვლილი, რომელსაც არ რჩება პირდაპირი მემკვიდრეები და ამის გამო საუკუნო ტანჯვაში ვარდება.

კავკასელ ხალხებს სწამთ მომავალი ცხოვრება, რომელიც მათთვის იმ გვარივეა, როგორც დღევანდელი ცხოვრება. ეს რწმენა აშკარად გამოიხატება დასაფლავების ცერემონიებში. ფშაველებს დღემდის ერთი საყურადღებო ჩვეულება აქვთ: ტირილის დროს ნათესაები ამბობენ, ვითომც განსვენებული საკუთარის ნებით გაემგზავრა საიქიოს. რომ საიქიოს მისი ყოფა ბედნიერი იყოს, მას თან უნდა ჰქონდეს ყველაფერი, რაც ბედნიერებას შეადგენს აქ დედამიწაზედაც. მხოლოდ სრულიად საჭირო არ არის, რომ ცოლმა ქმრის გულისათვის თავი მოიკლას. საკმარისია, თუ იგი თმას მოიჭრის და ფეხებში დაუდებს გარდაცვალებულს ქმარს. სრულიად საჭირო არ არის განსვენებულის ცხენის მოკვლაც. ცხენს წაიყვანებენ კუბოს წინ და ხმამაღლა წარმოსთქვამენ ლოცვას, რომ ამ ცხენმა ბედნიერად მიიყვანოს გარდაცვალებული პატრონი საუკუნო განსვენების ადგილზე.

ამას წინად ფშავეთში და ოსეთში გათხრილი საფლავები ცხადად ამტკიცებენ, რომ დღევანდელის მსგავსი ჩვეულებანი არსებობდნენ ძველს დროშიც. ოსურს საფლავებში იპოვეს იარაღები, სამკაულები და პირუტყვების ძვლები, რომლებიც მსხვერპლად იყვნენ შეწირულნი და ადამიანებთან ერთად დამარხულნი.

რამდენად ცოცხლები გულმოდგინედ ზრუნავენ გარდაცვლილ წინაპრებისათვის, იმდენად ეს უკანასკნელნი არიან თავიანთ ნათესავების მფარველები და დამცველი სულები. ისინი მონაწილეობას ღებულობენ, ხალხის შეხედულობით, ცოცხლების სიხარულსა და მწუხარებაში და ეხმარებიან მათ მტრებთან ბრძოლაში. ოსურს ლეგენდებში ხშირად შეხვდება ადამიანი ამბავს იმის შესახებ, რომ ამა და ამ წელს კარგი მოსავალი ამა და ამ გარდაცვალებულის შემწეობით იყო, ან ამა და ამ ბრძოლაში ოსებმა ამა და ამ სულების შემწეობით გაიმარჯვესო.

მაგრამ წინაპარი შეიძლება უსაშინელესი მტერიც იქმნეს თავის გვარის და ბევრი უბედურება მიაყენოს თავის ნათესავებს: ავადმყოფობა, საქონლის კირი და სხ. ამისათვის სრულიად საკმარისია დაარსებულის კულტის რომელიმე წესის არ შესრულება, მსხვერპლის არ-შეწირვა და სხვ. იმდენად ეშინიათ ფშავლებს და ხევსურებს; არაფერი დაეკლოთ წინაპრებსო, რომ შემდეგის ლოცვით მიმართავენ ხშირად მათ: „ძვირფასნო გარდაცვალებულნო, გვაპატიეთ, თუ რამ დაგვავიწყდა უნებლიეთ; ნუ გვაფნებთ, თუ რომელსამე თქვენგანს შესაფერი მსხვერპლი ვერ მოგართვითო!“

ასეთია საზოგადოთ დღეს წინაპრების კულტი კავკასიის ხალხებში.

ახლა უნდა გამოვიკვლიოთ მისი დასაბამი. ის ხალხი, რომლის სარწმუნოებრივი ჩვეულებანი ავწერე მე ზემოთ, არის ძველი ხალხი. ჰეროდოტე, სტრაბონი და ძველის დროის ისტორიკოსები გადმოგვცემენ მის შესახებ ცნობებს. დღევანდელი სვანები არიან სტრაბონის სვანები, ფშაველები—იმავე

მწერლის ფოველები, ოსები—ძველი „ასი“ და რუსების შემათიანეთა „ოსი“. უეჭველია, რომ წინაპრების კულტის დასაბამი უნდა ვეძიოთ უძველეს დროში. ამ მოსაზრებას ეთანხმება ოსურის ენის შესახებ უკანასკნელი ფილოლოგიური გამოკვლევანი. სანსკრიტულის ენის ცნობილი მკოდნე ვს. მიოლფერი, რომელმაც განაგრძო შეგრენის გამოკვლევანი, იმ დასკვნას დაადგა, რომ ოსები შეადგენენ ცალკე შტოს იმ ტომისას, რომელსაც ეკუთვნოდნენ კიროსის დროის სპარსები და სხვა ხალხები ძველის ირანისა, და აგრეთვე, რომ ოსური ენა არიულ ჩამომავლობისაა და უახლოვდება ზენდ-ავესტის ენას. ეს დასკვნა მით უფრო საინტერესოა, რომ ერთმა მწერალმა, რომელმაც შეისწავლა ბერძნული წარწერები ხერსონესსა და შავის ზღვის პირის სხვა ახალშენებში, დაამტკიცა, რომ ირანის ტომები და განსაკუთრებით ოსები გავრცელებულნი იყვნენ მთელს სამხრეთ რუსეთში და მათ დიდი კვალი დასტოვეს წარწერებში, რომლებიც წაკითხვა და გაგება შეიძლება მხოლოდ ოსურის და სხვა ირანულის ენების შემწეობით. ამ წარწერებში ყველაზედ უფრო ხშირად შეგვხვდებათ ოსური სახელები და ამ სახელებს თან ახლავს ასეთი ქების ეპიტეტები, როგორც დიდებული, მაღალი, ბრწყინვალე და სხ.

ამას უნდა დავუმატოთ ის, რომ ხალხურის გადმოცემის და არაბთა მემათიანების თანახმად კავკასელ ხალხთა შორის ისლამის გავრცელებამდის კერპთაყვანის მცემლობა იყო დამკვიდრებული და ეს კერპთაყვანის მცემლობა იყო ესიდების კერპთაყვანის მცემლობის მსგავსი. ესიდების რელიგიას-კი, როგორც ეს დაამტკიცა ნათლად ბ. ეგიაზაროვმა, ჩემ შაგირდად ყოფილმა, ყაზანის პროფესორმა, რომელიც ჩამომავლობით ქურთია და ზედმიწევნით იცის ესიდების ენა-ქურთულის ენის დიალექტი, ესიდების რელიგიას ღრმად ამჩნევია კვალი ორმუხუდის კულტისა, ესე იგი ზენდ-ავესტის კულტისა.

ყველაფერი ეს გვიჩვენებს, რომ ზენდ-ავესტაში უნდა ვეძიოთ დასაბამი ოჯახის კულტისა, რომელიც დღემდის დარჩენილა კავკასელ ხალხებში და განსაკუთრებით ოსებში. რამდენ-

ნად მალლა აყენებს ამ კულტს ავესტა, ეს ყველამ იცის. ამიტომ საჭირო არ არის იმის აღნიშვნა, რომ ზენდ-ავესტის „ფრავასხისი“ ოსების „სულების“ მსგავსია, რომ წინაპრებისათვის შეწირულს მსხვერპლს ირანის სამღრთო წიგნში იმგვარივე სარწმუნოებრივი ხასიათი აქვს, როგორც დღეს აქვს ოსებში, რომ მკვდრების და ცოცხლების ურთიერთობა ზენდ-ავესტის შეხედულობით ამგვარივეა, როგორც დღეს არსებობს ოსეთში.

მაგრამ თუ ზენდ-ავესტაა წყარო ოსების დღევანდელ ჩვეულებათა, საიდან გაჩნდა იგივე ჩვეულებანი ფშავლებსა და ხევსურებში?

ეს უკანასკნელნი ქართულს ენაზედ ლაპარაკობენ და მათ განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ. ესენი ეროვნობით განსხვავდებიან ოსებისაგან, ტანისამოსზე ხშირად იკიდებენ ჯვრებს, სრულიად შეიარაღებულნი დადიან, ატარებენ საგულეებს და სწორს მახვილებს, ლათინურის წარწერებით შემკულს,—ყველაფერი უფრო ეს ევროპიულის კულტურის შთაბეჭდილებას ახდენს, ვიდრე აზიურისას. საკვირველიც არ არის ამიტომ, რომ ზოგიერთა მეცნიერები, როგორც, მაგალითად, ლიონელი შანტრი, ხევსურებს ძველ ჯვაროსნების ჩამომავლებად სთვლიან, იმ ჯვაროსნებისა, რომლებიც საქართველოზე მოგზაურობის დროს დაიფანტნენ კავკასიის მთებში.

თუ შევეუდარებთ ამ ჯერ ცოტად ცნობილის ხალხის სარწმუნოებრივს წესებს და ჩვეულებათ ამგვარ ჩვეულებებს ზენდ-ავესტაში, ადვილად დავადგებით იმ აზრს, რომ ამ ხალხის ცივილიზაციის ნამდვილი წყარო ირანული კულტურაა. ამას უნდა დავუმატოთ ისიც, რომ ფშავ-ხევსურების ხალხურ გადმოცემებში კიდევ დარჩენილა ქრისტიანობაზედ უძველესის კულტის ხსოვნა, სახელდობრ ორმუზდის კულტისა, რომელსაც ადგილობრივ არმაზს უწოდობენ. ამ გადმოცემებში დღემდის დაცულია ბრძოლა ბოროტ სულებთან, რომლებსაც იგივე სახელი ჰქვია, როგორც ზენდ-ავესტაში—„დევები“. ფშავ-ხევსურეთში მღვდელს „დასტურს“ ეძახიან; ეს სახლწოდება ზენდ-

ავესტაშია, სადაც ამ სახელით უწოდებენ სამღვდლოების დაბალ ხარისხის წევრებს. ამ ხალხის შეხედულება სხეულის სიწმინდისა და იმის შესახებ, თუ როგორ ჰკარგავს ადამიანი ამ სიწმინდეს, მკვდარს თუ შეეხო ან ქალთან დაწვა ზოგიერთა შემთხვევებში, განსაკუთრებით, როდესაც ქალი ფეხ-მძიმეთ არის, სრულიად ემსგავსება ზენდ-ავესტის შეხედულობას. ამგარადვე ემსგავსება ზენდ-ავესტის წესებს ხევსურების წესები დაბალ წოდების მკვდრების დასაფლავების შესახებ.

მკვდრების მალლობზე დამარხვა (ეს ჩვეულება წინად იმიტომ არსებობდა, რომ მკვდარს გარეულ ფრინველებს აძლევდნენ შესაქმელად) სრულიად ეთანხმება ზენდ-ავესტის ბრძანებას და იმ ჩვეულებას, რომელსაც შეხვდენ მეჩვიდმეტე საუკუნის მოგზაურნი ხირონი და ხარდინი ინდოეთ სპარსელებში, რომლებიც ფაქტიურად ორმუზდის სარწმუნოების მიმდევარნი არიან. ჩემის მოგზაურობის დროს მე ბევრი საფლავი დავათვალიერე და საკუთარის თვალებით დავრწმუნდი, რომ ეს საფლავები სრულიად ემსგავსება ხარდინის მიერ აწერილ სპარსელების „დაკხმეებს“. აკალდამა-საფლავი ოთხ-კუთხიანია, აშენებულია ქვისაგან; შიგნით სდებენ მკვდარს, გარედან ხვრელები აქვს დატოვებული ფრინველების შესასვლელად. აკალდამაში შიგნით დალაგებულია სკამები, რომლებზედაც ან აწვენენ ან აჯენენ მკვდრებს; როდესაც მკვდრებისაგან მხოლოდ ძვლები დარჩება, ძვლებს შეჰკარებენ და ჰყრიან საერთო საფლავში; განთავისუფლებულ აკალდამაში-კი ასვენებენ ახალს მკვდრებს. ასეთი ჩვეულება აქვთ ხევსურებს; ასეთი ჩვეულება ჰქონდათ, მეჩვიდმეტე საუკუნის მწერლების აწერით, სპარსელებსაც.

რაც შეეხება ფშაველების და ხევსურების წარმოდგენას სამოთხის და ჯოჯოხეთის შესახებ, იგი სრულიად ეთანხმება ზენდ-ავესტის წარმოდგენას. პატარა ბეწვის ხილით—ხინვათით (ამ სახელწოდებას ხმარობს ზენდ-ავესტაც) არის გაყოფილი სამოთხე და ჯოჯოხეთი. მხოლოდ ღირსეულთ შეუძლიანთ გავიდნენ ამ ხიდზე და მიაღწიონ ნეტარების სადგომს. ვინც

მიწიერ ცხოვრების დროს მძიმე ცოდვები ჩაიდინა, იგი მუდამ ჯოჯოხეთში იქნება.

მთელი ეს ანალოგია, რომელიც ზემოთ აღვწერე და რომელიც უფრო ვრცლად განვმარტე ამას წინაღ ინგლისურ ჟურნალში English archaeological Review-ში, მარწმუნებს, რომ ფშაველების და ხევსურების კულტურას დღესაც ამჩნევია ზენდ-ავესტის კვალი. აქედან ჩვენ სრული საბუთი გვაქვს ზენდ-ავესტაში და განსაკუთრებით „ფრავასხისში“ აღვიაროთ დასაბამი წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტისა, რომელის მაგალითებს დღესაც ვხედავთ ფშავ-ხევსურებში და აგრეთვე ოსებში.

ყველა ზემონათქვამიდან ის დასკვნა უნდა გამოვიყვანოთ, რომ აუცილებლივ საჭიროა კავკასიის ხალხის ეთნოგრაფიულად შესწავლა, რომელიც ბევრის ახალის ცოდნით შეავსებს ჩვენს სამეცნიერო სალაროს. ამით გაგვინათლდება ჩვენ ახალი მხარე ორმუზდის თაყვანის მცემლებისა და ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა ექნება, რადგან დღეს ზენდ ავესტის ნაწყვეტ-ნაწყვეტობისა გამო ჩვენ ვიცით და ისიც არა სავსებით მხოლოდ ერთი მხარე ამ მეტად საინტერესო და საყურადღებო კულტურისა. კავკასიის ხალხის კულტურის თანამედროვე განვითარების შესწავლა და აგრეთვე ძველის კულტურის ნაშთებისა შეავსებს დანაკლისს იმ ცოდნისას, რომელიც გვაქვს დღეს ძველი სპარსელების და სხვა ირანულ ტომების კულტურის შესახებ. *).

—ს.

*) ჩვენი ზნე-ჩვეულებანი, ხალხური ლოცვები, გადმოცემანი, ლეგენდები, არაკები და სხვა-და-სხვა მეტად მდიდარს და ჯერ კიდევ ხელუხლებელს სოციოლოგიურს მასალას წარმოადგენს. შესწავლას ვინ სჩივს, საუბედუროდ, ჯერ თითქმის არაფერი შეგვიკრებია სხვა-და-სხვა მხარეში გაბნეულ მასალისა...

საყურადღებოა ცნობილი მეცნიერის მოსაზრებანი ზოგიერთა ჩვენის ჩვეულებათა (ეს ჩვეულებანი მარტო მთიელებში არ დარჩენილა) შესახებ, თუმცა მას შეიძლება დაკვირვების და შესწავლის დროს რამე ფაქტიური შეცდომა მოუვიდა; ამიტომ კარგი იქნებოდა ავტორის მიერ მოყვანილის ფაქტების შემოწმება, რასაც უეჭველია არ დაიზარებენ ჩვენი გაათლებული მთიელები.

მთარგ.

უცხოეთის მიმოხილვა

1. აგრარული კითხვა იტალიაში.—2. მფარველობითი სისტემა (პროტექციონისმი) ინგლისში.—3. სპარსეთი და რუსეთი.—4. საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები.—5. კათოლიკური პარტია (ცენტრი) გერმანიაში და პოლონელები; პოლონელი წარმომადგენლები პრუსიის ზემო პალატაში.

„*Latifundia perdidere Italem* (დიდ მამულებმა დაღუპეს იტალია)“ სთქვა ჯერ კიდევ უფროსმა პლინიუსმა. ორი-ათასმა წელმა განვლო მას შემდეგ და იტალია, პრუსიის არ იყოს, განსაკუთრებით ჩრდილოეთი იტალია და სიცილია, მსხვილ მემამულეების ქვეყანაა და ამიტომ აგრარული კითხვა ისევე მწვავე და მეტად სერიოზული კითხვაა, როგორც ეს გრაკების დროს იყო მეორე საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდე.

იტალიაში დიდძალი სოფლის პროლეტარიატია. სოფლელ მუშის მდგომარეობა მეტად გაჭირვებულია და აგრარული კითხვა იტალიაში უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ქალაქელ მუშების კითხვა.

თუ რამდენად აუტანელია უმიწაწყლო სოფლელ მუშის მდგომარეობა იქიდან სჩანს, რომ სამღველოების ზოგი წარმომდგენელიც მუშების მხარეს იჭერს და დიდ მემამულეების, იტალიის არისტოკრატის, წინააღმდეგ მოქმედობს.

კრემონის ეპისკოპოსმა მონსინიორ ბონომელიმ (ცნობილია, როგორც მწერალი) შედეგის შინაარსის მიმართვა გაუგზავნა იტალიის მემამულეებს: „მიწის მფლობელნო! მოი-

სმინეთ, რასაც გეტყვით ადამიანობის, სამართლიანობის, ღვთისა და თქვენ მატერიალურ ინტერესების გულისათვის. თქვენ მეტად ცუდათ ეპყრობით თქვენ მუშებს. თქვენი ქცევა გქმნის თქვენ დანაშაულად და ამწვავენ ბრძოლას თქვენ კლასსა და თქვენგან დამოკიდებულ მუშებ შორის. მიწის მფლობელნო! მიეცით თქვენ გლეხებსა და მუშებს, რის პირობაც მიგიციათ (მემამულენი ხშირად იმ მცირე ქირასაც არ იძლევიან, რომელსაც იღებს საზოგადოთ იტალიელი სოფლის მუშა) და რასაც სამართლიანად თხოულობენ: იმათაც აქვთ უფლება იცხოვრონ პატიოსნად თავიანთ შრომის ნაყოფით. რათ ედავებით მუშას ორიოდ გროშის გულისათვის, თქვენ, რომელნიც ათასობით ხარჯავთ უაზრო ჟინის მოსაკლავად და სიამოვნების მისაღებად? ნუ ჰქანცავთ თქვენ მუშებს, განსაკუთრებით ქალებსა და ბავშვებს, აუტანელ შრომით. უსამართლობაა განსაცდელში აგდებდეთ მათ ძაღლონეს, ჯანმრთელობას, სიცოცხლეს; ისინი მონები როდი არიან, არამედ თავისუფალი მოქალაქენი, მართალია დამოკიდებულნი, მაგრამ ღირსნი ყოველ გვარ პატივისცემისა. თქვენ მეტად უსამართლოდ და შეუბრალებლად იქცევით, როცა მუშებს დანიშნულ ვადაზე არ აძლევთ ქირას და გაფუჭებულის პურით კვებავთ მათ; უსამართლოდ და შეუბრალებლად იქცევით, როცა მუშებს აყენებთ ვიწრო, ბნელ, ნოტიო და ჰაერს მოკლებულ სადგომებში და ქალებსა და ვაჟებს ერთად ათავსებთ. რასაც ზოგიერთი მღვდელი მატყობინებს სოფლის მუშების სადგომებზე სიბრაღეულსა და აღშფოთებას მიღძრავს. უპატიოსნობაა, როცა თქვენ იმ მიზნით, რომ მუშას პირობა არ შეუსრულოთ, გაგდებას ემუქრებით მას და ასეთ აღტერნატივას უყენებთ წინ: დასთანხმდი აუტანელ პირობას ან და ადგილს გამოეთხოვეო. კიდევ ბევრ უსამართლობისა და შეუბრალებლობის მაგალითი შემიძლია მოვიყვანო დიდ მემამულეთა და მსხვილ არენდატორების მოქმედებიდან! გონს მოდით, რადგან მეტად სერიოზული დრო დადგა; უნდა მოსპოთ ყველაფერი, რაც ამართლებს სოფლელ მუშების ჩივილსა და განრისხებას, იმ სოფლელ მუშების, რომელ-

ნიც შეტად გულ-კეთილი, შრომის მოყვარე და ოქვენის სიძლიერის შემქნელი არიან“.

მონსინიორ ბონომელი არ ეკუთვნის იმ პოლიტიკ კლერიკალებს, რომელნიც ხალხის თვალის ასახვევად, მის მოსატყვილებლად და გულის მოსაგებად დემაგოგობას იწყებენ. ყოველი მისი სიტყვა გადუქარბებელი სინამდვილეა და რა გასაკვირველი უნდა იყოს, რომ იტალიის სოფლელ მუშებ შორის, რომელნიც ასეთ აუტანელ პირობებში სცხოვრობენ, დიდი და გამწვავებული უკმაყოფილება არსებობდეს. მაგრამ საკვირველი და საგულისხმიერო ის არის, რომ ამ უკმაყოფილებაში ისეთი ფორმა მიიღო, რომელიც მოსალოდნელი არ იყო სოფლელ მუშებისაგან, გლეხებისაგან.

ყოველ ქვეყნის გლეხი ცნობილია როგორც შეტად კონსერვატიული ელემენტი, რომელიც უფროსის ყოველ ახალ საქმეს, ახალ მოძრაობას და ჩასქიდებას მამა-პაპათა წესსა და რჯულს. ქალაქელი მუშა უფრო განვითარებულია, მან ადრე შეიგნო თავისი ინტერესები და ადრევე შეუდგა თავის მდგომარეობის გაუმჯობესებას. ქალაქელ მუშების მოძრაობას მთელი ისტორია აქვს და ეხლა ეს მოძრაობა ისეთ საზრიან გზას ადგია, რომ შეუფერხებლად ვითარდება და აუცილებლად თავის მიზანს მიაღწევს.

სულ სხვაა სოფლის მუშის მდგომარეობა. თუმცა აგრარული მოძრაობა ისტორიულად ბევრად უფრო ძველია ქალაქის პროლეტარიატის მოძრაობაზე, მაგრამ მან აქამდე ვერ მიიღო ისეთი საზრიანი ფორმა, როგორც მეორეს აქვს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ირლანდიელების აგრარულ მოძრაობას. თუ ირლანდიაში ამ მოვლენამ განსხვავებული სახე მიიღო და თავის ფორმით (შინაარსი ხომ იგივეა) არ ჩამორჩება დაწინაურებულ მუშების მწყობრ მოქმედებას, ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ირლანდიაში აგრარულ კითხვას ზედ-ერთვის ეროვნულ-პოლიტიკურიც.

იტალიელ გლეხების მოძრაობა მით არის საყურადღებო და საგულისხმიერო, რომ სწორედ ისეთი ხასიათი აქვს, როგორ-

რიც დიდი ხანია მიიღო დაწინაურებულ სახელმწიფოების მუშების მოძრაობამ. იტალიელი გლეხი მიახვედრა მის გაჭირვებულ მდგომარეობამ, რომ ხსნას იგი მარტო თავის თავიდან უნდა მოელოდეს, რომ ერთად ერთი საშუალება აუტანელ მდგომარეობიდან გამოსვლისა არის განცალკევებულ ძალითა შეერთება, თანა მოძმის ტკივილის თვისად მიჩნევა, ერთის სიტყვით, ყველა გაჭირვებულების მტკიცე ორგანიზაცია. იტალიელი სოფლელი იმდენად გათვითცნობიერდა, რომ, ქალაქელ მუშებსავე, თავის გაჭირვების მონაწილეებს შეუერთდა და შეერთებულის ძალით თავის ექსპლოატატორს, დიდ-მემამულეს, ომი გამოუცხადა.

პირველი ნიშნები უმიწაწყლო და პაპარა მიწის პატრონ გლეხების ორგანიზაციისა ოცის წლის წინათ იყო, მაგრამ სერიოზული და დიდ-მნიშვნელოვანი ხასიათი სოფლელ მუშების მოძრაობამ მხოლოდ ამ ორ-სამ წელიწადში მიიღო. სოფლელებმა შეჰქმნეს ეგრედ წოდებული „გაუმჯობესების ლიგები“ (კავშირები), რომელთაც უფრო ხშირად „წინააღმდეგობის“ ლიგებს ეძახიან. ასეთი ორგანიზაცია პირველად მანტუის პროვინციაში გაჩნდა, მაგრამ მალე იგი მთელ იტალიას მოედო. ეხლა შვიდასზე მეტი ლიგა არსებობს იტალიაში და მთელ ორგანიზაციას ას ორმოცდაათი ათასზე მეტი წევრი ჰყავს. ყველა ლიგა გაერთიანებულია და ერთ დიდ კავშირს წარმოადგენს, რომელსაც „წინააღმდეგობის ლიგების ნაციონალური ფედერაცია“ ჰქვია. ფედერაციის მთავარი გამგეობა ქ. ბოლონიაში იმყოფება. ეს გამგეობა დიდის ხელოვნებით ხელმძღვანელობს გლეხების კავშირს, და გლეხებიც იმდენად გათვითცნობიერებულან, რომ ძალდაუტანებელ დისციპლინას ადვილად ემორჩილებიან და თავგამოდებული იბრძვიან საერთო ინტერესებისათვის. ბრძოლის იარაღი მუშაობის აკვეთა და გაფიცვაა, რაც კანონით აკრძალული არ არის.

სოფლელი მუშა ჯერ იმასვე თხოულობს, რასაც ქალაქელი — შრომის პირობების გაუმჯობესობას: ქირის მომატებას, სამუშაო დღის შემოკლებას, ქალებისა და ბავშვების მუშაო-

ბის მოწესრიგებას, წვრილ არენდის პირობების შეცვლას და სხვ.

გლახების ასეთმა მოძრაობამ მეტად ააშფოთა მემამულენი, განსაკუთრებით მსხვილ-მსხვილი მემამულენი, და არც გასაკვირველია ეს აშფოთება: თუ აქამდე მსხვილ მემამულეს კარგი შემოსავალი ჰქონდა, ეს იმის შედეგი იყო, რომ მუშა მეტად იათი იყო და საარენდო პირობები ისეთი, რომ ნამდვილი ეკონომიური ბატონობა არსებობდა. მემამულეს რულებით არ ჰფიქრობდა თავის მამულის გაუმჯობესობას, რადგან გაუმჯობესობა ფულს თხოულობს და რად დაეხარჯა ეს ფული, როცა უამისოდაც ადვილად მიდიოდა იათის მუშითა და გაქირვებულ არენდატორის წყალობით.

მემამულეებმა ყოველი ღონე იღონეს სოფლებების მოძრაობა დაწყებისთანავე ჩაეკლათ, მაგრამ ცდამ ამოდ ჩაუარათ: სინამდვილეში არსებულ პირობებით გამოწვეული მოძრაობა ეგრე ადვილი დასაძლევია არ არის და გარდა ამისა იტალიის ეხლანდელი სამინისტრო აღარ არის მაძღართა მორჩილი მონა. ცანარდელ-ჯიოლიტის სამინისტრომ გადაჭრილი უარი უთხრა მემამულეთ სოფლელ მუშების წინააღმდეგ ენერგიულ სამხედრო ზომების მიღებაზე. ორივე მინისტრმა გამოაცხადა პარლამენტში, რომ ისინი პრინციპიალურად თანაუგრძნობენ მუშების ორგანიზაციას, რომელიც „სცდილობს კანონიერის საშუალებით, მაგალითად, მუშაობის აკვეთით და გაფიცვით, გააუმჯობესოს მშრომელ კლასის არსებობის მატერიალური და ზნეობრივი პირობები“. ცანარდელის სიტყვით, „მუშების ორგანიზაცია მშვიდობიან პროგრესის კულტურული იარაღია“. ჯიოლიტის შეხედულებით, მუშების ორგანიზაცია ერთად-ერთი საშუალებაა, რომ შრომისა და კაპიტალის ბრძოლა უკიდურესობამდე არ მივიდეს. გარდა ამისა ჯიოლიტი ამტკიცებდა, რომ მუშების მოთხოვნათა დაკმაყოფილება სასარგებლოა თვით ეროვნულ ეკონომიისათვის: „მუშის ქირის აწვევა ნიშანია ერის ეკონომიურ პროგრესისა და ეხლანდელ პირობებში იტალიელ გლახების მოძრაობა მარტო მუშების მატერიალურ

და ზნეობრივ მდგომარეობას როდი გააუმჯობესებს, იგი იძულებს მიწის მფლობელთ გააძლიერონ მამულის შემოსავალი მუშების უწყალო ექსპლოატაციით კი არა, არამედ მიწის მწარმოებელ ძალთა გაუმჯობესებით. ამისათვის პირველად ყოვლისა საჭიროა, რომ მამულის მეპატრონე მამულშივე სცხოვრებდეს და შეუდგეს რაციონალურ მეურნეობას, რომელსაც თხოულობს ეხლანდელი ცხოვრების პირობები“.

როგორც ისმის, იტალიის ახალგაზდა მეფეც თავის მინისტრების თანამოაზრეა. ასე რომ იტალიელ მემამულეებს არავითარი იმედი ეხლანდელ მთავრობის საქმეში ჩარევისა არ დარჩენიათ; სამხედრო ძალა და სასტიკი ღონისძიებანი დღეს მათ აკლიათ. ამიტომაც შარშან ისინი იძულებული შეიქნენ ბევრ ადგილას დაეთმოთ გაფიცულ გლეხებისათვის. წელს კი სხვა გზას ადგანან. მემამულეთა უმრავლესობამ გადასწყვიტა სასტიკი ბრძოლა გამართოს მუშების კავშირებთან; მემამულენიც თავისებურად გაიფიცნენ და გადასწყვიტეს სრულებით დაუმუშავებელი დასტოვონ თავიანთი ადგილები, სანამ გაჭირვებული გლეხები უარს არ იტყვიან თავიანთ მოთხოვნაზე.

მიწის მფლობელნი იმით იმართლებენ თავს, რომ მეტის დათმობა მუშებისათვის მათ აღარ შეუძლიათ, რადგან, თუ დავუთმეთ, სულ ერთიან გავკატრდებითო. მსხვილი მრეწველებიც ხომ ამას ამბობენ—საქმე პატარა შემოსავალს იძლევა და საიდან შეგვიძლია მუშებს ქირა მოვუმატოთ ან სამუშაო დღე შევეუმოკლოთო. მაგრამ ორივენი ტყუილს ამბობენ. როგორც კაპიტალისტების, ისე მსხვილ მემამულეთა ასეთ მოძრაობას წმინდა პოლიტიკური ხასიათი აქვს და მისი მიზანია მოსპოს მუშების ორგანიზაცია იმის მიუხედავად, თუ რამდენად შესაძლებელია ეკონომიურად ამ ორგანიზაციის მოთხოვნათა დაკმაყოფილება.

რომ ეს ასეა, ბევრის საბუთებით მტკიცდება: მემამულე, რომელიც ორგანიზაციაში მონაწილე გლეხს არ უმატებს ქირას, დიდ ჯამაგირს აძლევს ისეთ მუშას, რომელიც ორგანი-

ზაციის გარეშე სდვას. მეორე, ბევრი საშუალო მემამულე სრულ-
 ლებით კანონიერად სთვლის მუშების ორგანიზაციის მოთხოვნათ
 და აკმაყოფილებს კიდევ მათ, რაც მათ სრულებით არ
 აღატაკებს. გარდა ამისა, ყოველი ამისთანა შეგნებული მემამულე
 ამტკიცებს, რომ იმ მუშების შრომა, რომელნიც ორგანიზაციას
 ეკეთენიან, ბევრად უფრო ნაყოფიერია და უკეთესი, ვიდრე სხვა
 მუშებისა. მესამე: ეხლანდელი სამინისტრო სტატისტიკურ ცნობებით
 ამტკიცებს, რომ იტალიელ გლეხების პატარა მოთხოვნათა დაკმაყოფილება
 ადვილად შეუძლია მემამულეს, თუ იგი რიგიანად უვლის თავის მამულს. და თუ
 ზოგიერთ შემთხვევაში მუშების მოთხოვნათა დაკმაყოფილება
 მემამულეთ გააკოტრებს, ამისი მიზეზი თვითვე არიან: არ იციან
 ან არ სურთ მოუარონ მამულს. ყოველ შემთხვევაში მთელი ერის
 მეურნეობა მოგებულ იქნება ასეთ მიწის მეპატრონეთა გაკოტრებით—
 მათი მამული უფრო მცოდნე კაცის ხელში გადავა და გაუმჯობესდება.

დიდ მამულების არ დამუშავება დიდ ძალ მუშას დატოვებს
 უსაქმოდ და ულუკმა-პუროდ და ამას კი შეიძლება ცუდი შედეგი
 მოჰყვეს საზოგადო მშვიდობიანობისათვის. ბევრი დააფიქრა ამ
 გარემოებამ და საკითხი აღიძრა: აქვთ თუ არა უფლება მემამულეთ
 ასე მოიქცენ? ეხლანდელი კანონები ფორმალურად, რასაკვირველია,
 ვერ აუკრძალავენ მესაკუთრეს არ დაიმუშავოს თავის საკუთრება.
 მაგრამ, თუ პურის დამზადება და საქონლის გადატან-
 გადმოტანა საზოგადო საქმეებად ითვლება და როგორც საზოგადო
 საქმეები სახელმწიფოსა და ქალაქის კანტროლს ექვემდებარება,
 რატომ მიწის დამუშავება არ უნდა ითვლებოდეს ასეთივე
 საზოგადო საქმედ, რატომ იგი არ უნდა ექვემდებარებოდეს
 სახელმწიფო კანტროლს? იტალიის საზოგადოების დაწინაურებულ
 ნაწილს განზრახვა აქვს შემოიღოს ისეთი კანონი,
 რომელიც სავალდებულოდ გახდის ყველასათვის მამულების
 დამუშავებას.

განზრახული კანონი სარგებლობას მოუტანს მუშებსა და საზოგადოთ
 ეროვნულ მეურნეობას, მაგრამ აგრარულ კითხვას

იგი ვერ გადასწყვეტს. ესპანიის სახელმწიფო ქონებათა მინისტრის კანაღებასის არ იყოს, ერთად ერთი საშუალება აგრარულ კითხვის გადაწყვეტისა ყველგან, სადაც კი ეს კითხვა მომწიფდა, არის ლათინურენოვანების (დიდ მამულების) ექსპროპრიაცია (ძალდატანებით გამოყიდვა სახელმწიფოს მიერ), პატარ-პატარა ნაქრებად დაჰყოფა და გლეხებზე გაყიდვა იაფფასიან სახელმწიფო კრედიტის საშუალებით.

*
* *

ინგლისი თავისუფალ ვაჭრობის კლასიკური ქვეყანაა. წარმოებაში დახელოვნებული და ენერგიით აღსავსე ინგლისელი გაბედულად უცქეროდა ვაჭრობაში ღ მრეწველობაში მოცილეს, მას არავისი ეშინოდა და ამიტომ მის ეკონომიურ სარწმუნოების სიმბოლოს უმთავრესი წევრი თავისუფალი ვაჭრობა იყო. იმ დროს, როცა კონტინენტის სახელმწიფოები და ამერიკა დიდ ბაჟებს ახდევინებდნენ უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელს, რათა საკუთარ შინაურ ვაჭრობა-მრეწველობისათვის მფარველობა გაეწია, ინგლისი არავის მაგიერს არ უხდოდა, მისი ბაზარი ყველასათვის ხელმისაწვდომი იყო, მის ვაჭრობა-მრეწველობას მთავრობის დახმარება და პროტექციონისმი (მფარველობითი სისტემა) არ ეჭირვებოდა.

მაგრამ ამ ბოლოს დროს პირობები შესამჩნევად შეიცვალა და ინგლისიც ემზადება ამ ახალ პირობებს შეუფარდოს და შეუხამოს თავისი სავაჭრო-სამრეწველო პოლიტიკაც.

გერმანიისა და ამერიკის აყვავებული მრეწველობა, იმ გერმანიისა და ამერიკის, რომელნიც სხვა სახელმწიფოებზე უფრო მისდევდნენ უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელზე მაღალ ბაჟების დადებას და ამით შინაურ მრეწველობის დაფარვას კონკურენციისაგან, საშიში მეტოქე შეიქნა ინგლისის ერთ დროს უცალო მრეწველობისა. თვით ინგლისის ახალშენებშიაც ისინი უფრო დაწინაურებული და მდიდარი აღმოჩნდნენ, რომელნიც კონტინენტალურ სახელმწიფოებს ბაძავდნენ და მფარველობით სისტემას მისდევდნენ.

თუ რამდენად საშიში შეიქნა, მაგალითად, ამერიკის მრეწველობა ინგლისისათვის, სჩანს შემდეგის ფაქტებიდან: ამ უკანასკნელ ხუთის წლის განმავლობაში ამერიკელებმა ხელში ჩაიგდეს რკინეულობის მთელი წარმოება. ამერიკელებს შემოაქვთ ინგლისში ყველა ელექტრონული მაშინები; მათი მონოპოლიაა სტამბების მრეწველობა; ისინი ჰყიდიან ინგლისში იმდენ მოტორებს, რამდენსაც ვერ ჰყიდის ვერც ერთი ინგლისელი ფირმა. ინგლისის რკინის გზებისთვის ლოკომოტივებს ამერიკიდან იწერენ. მაგრამ ამერიკელები ამით არ კმაყოფილდებიან, მათი განზრახვაა ხელში იგდონ ინგლისის მთელი მრეწველობა. ცნობილ ფინანსისტმა და მილიარდერმა მორგანმა იყიდა ინგლისელებისაგან ატლანტიკის ოკეანეზე მიმომავალი გემები. ამერიკელების სინდიკატის ხელში გადავიდა ბრაიანტისა და მეის ცნობილ ფირმის სასპიჩკო ქარხანა და აი როგორ: პირველად ყოვლისა ამერიკელებმა შეიძინეს გამომგონებლებისაგან საუკეთესო სასპიჩკო მაშინების პატენტები; ასე რომ მათ სპიჩკის წარმოება სამჯერ უფრო იაფად უჯდებოდათ, ვიდრე ინგლისელებს, რომელთაც სხვა მაშინები ჰქონდათ. პატენტების ყიდვის შემდეგ ამერიკელებმა შემდეგი ულტიმატუმი შეუთვალეს ბრაიანტსა და მეის—თუ არ მოგიყიდნიათ ჩვენთვის თქვენი ფირმა, კონკურენციას დაგიწყებთ და გაგაკოტრებთო. ინგლისელი მრეწველები დარწმუნდნენ, რომ კონკურენტებს მუქარის ასრულება შეუძლიათ, და იძულებული შეიქნენ დაეთმოთ თავიანთი საქმე ამერიკელებისათვის. ამ გვარად ამერიკულმა ტრესტმა ხელში იგდო სპიჩკის მთელი წარმოება ინგლისში.

კიდევ უფრო დამახასიათებელია ამერიკელებისა და ინგლისელების სამრეწველო ბრძოლის მეორე მაგალითი.

ამერიკელების ერთმა სინდიკატმა, რომელმაც ხელში იგდო თამბაქოს მთელი მრეწველობა კანადაში, გადასწყვიტა ინგლისის იმავე მრეწველობის შექმნაც. ინგლისის ნიადაგზე ფეხის მოსამაგრებლად სინდიკატმა შეიძინა ინგლისურ ერთ ფირმისაგან თამბაქოს ერთი დიდი ფაბრიკა. ინგლისის მეორე ფირმა მიხვდა,

თუ რას ნიშნავდა ამერიკელების ეს პირველი ნაბიჯი და ამიტომ იგი საბრძოლოვლად მოემზადა. მალე ბრძოლაც გაჩაღდა: ორივე მხარე იმას სცდილობდა, რომ წვრილი მოვაჭრენი მიემხრო. ინგლისელების სინდიკატმა მიმართა 34,000 წვრილ მოვაჭრეს და უმტკიცებდა მათ, რომ ბოიკოტი უნდა გამოეყენებინათ ამერიკელებს და არ იყიდონ მათგან საქონელი. სამაგიეროდ სინდიკატი აძლევდა წვრილ მოვაჭრეთ 500.000 მანეთს და წლიურ შემოსავლიდან ოც პროცენტს. ამერიკელების სინდიკატმა კიდევ უფრო ხელსაყრელი წინადადება მისცა წვრილ ვაჭრებს: ორი მილიონი წლიურად ოთხის წლის განმავლობაში და სინდიკატის მთელი შემოსავალი ამავე ხნის განმავლობაში. ერთის სიტყვით, ამერიკელები აძლევდნენ თავიანთ კლიენტებს 115.000.000 მანეთს. ამასთან ისინი მოცილეების საქონლის ბოიკოტს როდი თხოულობდნენ, წვრილ ვაჭრისათვის საკმარისი იყო უარი ეთქვა ინგლისელების წინადადების ზემოხსენებულ წინადადებაზედ. რასაკვირველია, გამარჯვება ამ „თამბაქოს ომში“ ამერიკელების იქნება.

ამიტომაც არის, რომ ბოლოს დროს ინგლისშიაც იჩინა თავი პროტექციონულმა აზრებმა: ამერიკელები და გერმანელები ჰკლავენ ჩვენ ვაჭრობასა და მრეწველობას, ამერიკელები და გერმანელები პროტექციონისტები არიან; თუ გვინდა, რომ შევიტოვოთ ჩვენი მრეწველური უპირატესობა, ჩვენც უნდა დავუბრუნდეთ პროტექციონისმსო, გაიძახიან ინგლისელი პროტექციონისტები.

ახალ ინგლისურ პროტექციონისმს მხარს აძლევს ახალი იმპერიალისმი. ჩემბერლენისა და მის თანამოაზრეების სურვილია, როგორც ვიცით, ინგლისის იმპერიის უფრო მტკიცე ორგანიზაცია, ახალშენების მეტი დაკავშირება მეტროპოლიასთან. ერთ-ერთ უმთავრეს საშუალებად ამ მიზნის მისაღწევად იმპერიალისტებს ეგრედ წოდებული „ცოლფერაინი“ მიაჩნიათ: გერმანიის იმპერიის ეხლანდელ გაერთიანებას წინ უძღოდა გერმანიის სამთავროების „სადამოქნო კავშირი“ (Zollverein); პოლიტიკურ გაერთიანებამდე გერმანია გაერთიანდა სავაჭრო-სამ-

რეწველო პოლიტიკის მხრივ: სამთავროებს ერთმანერთში თავისუფალი ვაჭრობა ჰქონდათ, უცხოელებთან კი სადამოყნო ტარიფი შემოიღეს. ჩემბერლენის მიზანია ესევე პოლიტიკა განახორციელოს დიდ ბრიტანიის ყველა ნაწილების შესახებ.

ინგლისის მეფის გვირგვინის კურთხევის გამო ლონდონში თავს მოიყრიან ბრიტანიის ყველა ახალ-შენების წარმომადგენელნი. სხვათა შორის, ამ წარმომადგენელთა თათბირზე ლაპარაკი იქნება დიდ ბრიტანიის იმპერიის „ცოლ-ფერაინ“ზედაც. „ცხადია, ინგლისის დაბრუნება პროტექციონისმის გზაზე, პროტექციონისში მიუხედავად დიდ სიძნელეთა, აკადემიურიდან გახდა წმინდა პრაქტიკული პრობლემა, რომლის მნიშვნელობა დღითი დღე იზრდება („პეტ. ვედ.“).

*
 * *

არა ერთხელ გვქონია ლაპარაკი იმ ბრძოლასა და მეტოქეობაზე, რომელიც არსებობს ინგლისსა და რუსეთს შუა ჩვენ მეზობელ სახელმწიფო სპარსეთის გამო. ინგლისი სცდილობს სპარსეთის სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ გამოწევას, რუსეთი—ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ. თუ ინგლისის გავლენა სამხრეთ სპარსეთში უცილობელი და უმეტოქოა, ესევე ითქმის რუსეთის გავლენაზე ჩრდილოეთ სპარსეთში. მაგრამ ამ გავლენათა ხასიათი სულ სხვა და სხვაა.

პრაქტიკულმა და ანგარიშიანმა ინგლისმა არ იცის რა არის ხელოვნება ხელოვნებისათვის, გავლენა გავლენისათვის. როცა ინგლისი რომელიმე ტერიტორიაზე შედის და სცდილობს გავლენის მოპოებას, ამას იმიტომ შერება, რომ მისი მატერიალური ინტერესი მოითხოვს: ინგლისელ ვაჭარსა და მრეწველს ბაზარი და მყიდველი უნდა. ხშირად ეს პირ და პირ და ყველასათვის თვალსაჩინოდ არა სჩანს ინგლისელ პოლიტიკოსების მოქმედებიდან. ყოფილა ისეთი შემთხვევები, როცა ინგლისს „პრესტიჟის“ აღსადგენად ან გასაძლიერებლად დიდი აურ-ზაური აუტყენია, მაგრამ ეს „პრესტიჟ“-ი მისთვის ცალიერი სიტყვა როდი ყოფილა, მას ყოველთვის თან

მოსდევდა ინგლისელ საქონლის ბაზრის გაფართოვება ან უმეტეს-
ნილის შერჩენა, როცა ვინმე სცდილობდა მის წართმევას.

ინგლისის პოლიტიკა სპარსეთში ასეთ რეალურ ნიადაგ-
ზე დაამყარებული და ამიტომაც იგი ასე სასარგებლოა ინგლი-
სელისათვის. ინგლისს დიდ-ძალი მატერიალური ინტერესები
აქვს სპარსეთში და ეს დიდ სიმტკიცეს აძლევს მის ამ ქვეყა-
ნაში მდგომარეობას.

სულ სხვაა რუსეთის მდგომარეობა. რუსეთმაც სცადა
ინგლისის პოლიტიკის გზაზე დადგომა: რუსეთისა და სპარსე-
თის ვაჭრობის გასაძლიერებლად ჯერ აკრძალა უცხოელი
საქონლის ტრანზიტი სპარსეთში ამიერ კავკასიის გზით, მაგრამ
რადგან ამ უცხოელ საქონელს სპარსეთას ყურედანაც შეუ-
ძლია, სპარსეთში შემოსვლა და შემოდის კიდევ, იხმარა მეო-
რე ღონისძიებაც, რომელიც მას ერთობ ძვირად უჯდება:
ინგლისის საქონელი უფრო იაფია, თვისებითაც უკეთესი,
გამყიდველიც მოხერხებული და გამოცდილი ჰყავს, რუსული
საქონელი ყველას ამას მოკლებულია და ამიტომ ერთობ ძნე-
ლია რომ მან კონკურენცია გაუწიოს მეტოქეს და ბაზარი
დაიკავოს. რუსეთის ვაჭარსა და მწერველს არ შეუძლია თავის
ღონით ებრძოლოს უცხოელს. მთავრობა ამას ხედავს და
დიდ დახმარებას უწევს მას. რუსეთს შეაქვს სპარსეთში შვიდი
მილიონი ფუთი საქონელი. 90 პროცენტს ამ საქონლისას
მთავრობა ან პრემიას აძლევს ან აქციზს არ ახდევინებს, რაც
მას წლიურად ათი მილიონი მანეთი უჯდება. მიზანი ასეთ
დიდ მსხვერპლისა მთავრობის მხრივ ის არის, რომ გააიაფოს
სპარსეთის ბაზარზე რუსული საქონელი და ამით შეუქნას რუს
მწარმოებელს მუდმივი მყიდველი. და მერე რა შედეგი აქვს
მთავრობის ასეთ ცდასა და მსხვერპლს? პატარა სპარსეთს, რომელსაც არც ფაბრიკა-ქარხნები აქვს, არც რკინის გზები და
არც ბანკები, იმდენივე შემოაქვს ვრცელ და განუზომელ რუ-
სეთში, რამდენიც ამას სპარსეთში. ეს კიდევ ცოტაა. სპარ-
სელი, რომელსაც თავისი მთავრობა არა თუ ხელს უწყობს,
პირიქით, მეტად ავიწროებს, თვითონ მოაქვს თავისი საქონე-

ლი რუსეთში, თვითონვე ჰყიდის. რუსული საქონელი, რომელიც სპარსეთში მიდის, დაჯილდოვებულია მთავრობისაგან ან აქციონისაგან განთავისუფლებული, რუსი მრეწველი მაინც არ იძვრის ადგილიდგან, იგი თავის სახლშივე ჰყიდის საქონელს და სხვას მიაქვს იგი სპარსეთში, რომ იქ ისე გაჰყიდოს იგი, როგორც მოახერხებს. „ჯერ არ ყოფილა შემთხვევაო, სწერს ერთი რუსული გაზეთი, რომ რუსი ვაჭარი წასულიყოს სპარსეთში, ადგილობრივ ეყიდოს საქონელი მოსაგებ ფასებში, როგორც ამას სპარსელები სჩადიან რუსულ საქონლის შესახებ, და თვითონ მოეტანოს გასასყიდათ“.

იმის უფრო თვალსაჩინობისათვის, თუ რა განსხვავებაა ინგლისისა და რუსეთის გავლენათა შორის, მოვიყვანო ინგლისის ნიჭიერ და მიმხვედრ მოწაფის იაპონიის მაგალითს. გერმანიის კონსულის მოხსენებიდან სჩანს, რომ იაპონიის საქმე დიდათ დაწინაურებულია კორეაში, სადაც მას მეტოქედ რუსეთი ჰყავს. იაპონია ცდილობს პირველი ადგილი დაიკავოს მისთვის ასეთ დასამხარ და საჭირო ქვეყანაში და, როგორც სჩანს, აღწევს კიდევ მიზანს. რკინის გზა, რომელიც აერთებს სეულსა და ნავსადგურ ჩამულბოს, იაპონელებმა გაიყვანეს და მისი გამგეებიც იაპონელები არიან. იმ რკინის გზის გაყვანა, რომელმაც სეული ფუზანს უნდა შეუერთოს, იაპონელ აქციონერულ საზოგადოების ხელშია. კორეის ვაჭრობა სულ იაპონელ ვაჭრების ხელშია; ფოსტაც თითქმის მათ განკარგულებაშია. ერთის სიტყვით, კორეა ჯერ ეხლაც იაპონიის სრულ ეკონომიურ დამოკიდებულებაშია.

ინგლისმა და იაპონიამ კარგად იციან, როგორ მოიპოვონ გავლენა და რას უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს საერთაშორისო დამოკიდებულებაში. მარტო ჯარის საშუალებით რეალურ გავლენის მოპოვება უნიადაგო ოცნებაა.

*
 * *

დასრულდა საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები და ეხლა შესაძლებელია გამოვიანგარიშოთ ვინ გაიმარჯვა მეგრ-

ლის მეუღლეთ რომ ბრძანდებოდა, ერთი მსახური-საგან, სახელად გორგონ, მიეცა ვაჟი-შვილი. კოროლს მეტად უყვარდა თავისი მეუღლე და ის შეძენილი შვილი იშვილა და ყოველივე თავისი ხარისხი მიანიჭა. ბავშმა საკოროლო ტახტი მიიღო მემკვიდრეობით და ამასთანავე ყველა მისი უფლება. მერე დაიწერა ჯვარი, შემდეგ გარდაიცვალა და დასტოვა ერთი ვაჟი; ეს ჯერ უსუსური მკვდრათ იცნეს, ვითომც და უცბათ მომკვდარიყოს. ეს ბავშვი კარდინალმა-ვიკონტმა მოიპარა სასახლიდან და კოროლი დონ-სანჩო ამ მონასტერში დაჰმალა.

ძაპაძე

(იქით). დიახ! მაშე მივხვდი! (იქითკენ იუწყება, საით კენაც კორფი დაიმაღა და მანამდისინ ბერი ლტყვას აშობდეს, თავის-თავად ჯანჯაკებს) ის ჩემი შვილია! შვილი ჩემის დეიძლი შვილისა! ოჰ, არცკი მჯერა, რომ ეს ასრე იყოს! თითქოს ეხლა ჩემს გულსა ვგრძნობდე, რომელიც აქამდისინ ჯერ არ მიგრძენია. კურთხეულ იყავ მეხის დამცემო! მე, რომელსაც ყველა მძულდა—ახლა ყველა მიყვარს! ოჰ, შვილო ჩემო! სიხარულით თავ-ბრუ მესხმის, რომ მე მამა ვარ. ეხლა, მხოლოდ ეხლა ვარ სიცოცხლის ღირსი. ოჰ, რა სიხარულია! აქამდისინ ბოროტებისათვის ვცოცხლობდი, ახლა კი სიკეთისათვის ვიცოცხლებ! ჩემი შავი სვინილისი აქამდისინ ძუ-მგელივითა ტანტალებდა ქვეყანაზედ. ჩემთვის ყველაფერი უწმინდური იყო. ოჰ, ზეცავ, ახლა ვბოვე მე ყველაფერი! მე ხომ მშობელი მამა ვარ, პაპა ვარ! ოჰ, ახლა, მხოლოდ ახლა მაქვს სიხარული. მალულად მაინც შემძიძიან ახლა მალლა ავმართო ჩემი თვალი, სადაც ჩემის თესლიდან აღმონაცენი მშვენიერი ნაყოფი იხეირებს და შროშანასავით ჩინებულათ აყვავდება. ვინ იტყოდა, რომ ეს ჩემი შვილია, რომ მე აღვსდექი მკვდრეთით! აბა ვსცადოთ! ვგრძნობ, რომ

ეს უმანკო ბავშვი თავისი სხივით ანათებს ჩემს ბნელს გულსა, — ვგრძნობ, რომ ამ უმანკო სულმა მთლად მიიპყრო ჩემი ძველი და ცდომილი გული ისე, რომ სრულიად დამიმონა და შემდეგ ამისა ჩემს ლამპრად უნდა გადაიქცეს. ახლა სულ სხვა ქმნილებად გადავიქეცი, მე ვსტირი, მე მიყვარს და მაცდური ჩემი ღამე ჰხედავს თავის ცისკარს. მოდი, მოდი ჩემსკენ ცისკარო! მოდი, მოდი, უმანკოების ნაყოფო! ოჰ, ღმერთო! შენ, უცნობო და შეუგნებლო, რათა ხარ ჩემი მწყალობელი? მე, ამ კოროლის თანამოგზაური, ჩვენგან დახოცილს ღეშხედ ფეხის გადამდგმელი, მე — მის ბოროტების ელვარების, მის ავ-საქციელობის თაყვანის მცემელს, ვგრძნობ, რომ ნაზი უხილავი ხელი მშველის და მამხნევეს. ოჰ! მე, საშინელის ტვირთის მზიდველს, ახლა შემიძლიან თავისუფალი სუნთქვა. ოჰ, ღმერთო! მარტოდ აღარა ვარ, მე ვცოცხლობ, მე მიყვარს! ჩემხედ მეტი არავინა ჰყავს და მეც მარტო ეგა მყავს. მის გარს რა დიდი უფსკრულია! უზომო ტანჯვა! დიახ, ეს ასეა, მე არა მძინავს, არა, არა ვბოდავ. (ჩაფიქრდება) ნათელოცისაო, გზა მიუნათე, მე კი — სიბნელე! ისევ ის უნდა დავრჩე, რაც აქამდისინ ვიყავი. მამას თუ მიაგნეს — შვილი დაილუბება (ბერს მიუახლოვდება).

ბერი (ხმა დაბლა). თქვენ დამპირდით, რომ საიდუმლოდ შეინახავთ ყველაფერს.

მარგაზ. მაგისი ფიქრი ნუ გაქვს. როდის უნდა გავიდეს აქედან ღონ-სანჩო?

ბერა. ის ბავშვი, რომელიც მკვდრად ირიცხება, ახლა ვაჟ-კაცია; როცა ჩვენი ბატონი, ვიკონტ-აბბატი, თავის ძმის-წულზედ ჯვარს დასწერს, მაშინ გამოაცხადებენ, რომ ამას გრაჯის უფლება მიენიჭება, კოროლისა და უუბრწყინვალესის ჰერცოგისა (იქით მიი-

ხედავს და დაინახავს მომავალს კორძღეს). კოროლი შობრძანდება.

მარკაზ. კოროლი! (იქით თავის-თავად) აბა, მოხუცო, ეცადე რომ ამ კოროლმა ვერ შეამჩნიოს შენი გულის გამხიარულება.

ბერა (სმა დაბლა). დაგვიფარეთ მაგის მრისხანებისაგან.

მარკაზ (იქით). წადი, შე მაცდურო მსახიობო, წადი და ხელ-ახლად აიღე ხელში შენი პირ-ბადე და ისე იმოქმედე, რომ შურმა, მძულვარებამ და სირცხვილმა ისევ უგრძობლადა გყოს, როგორც აქამდისინ იყავი და სახე შენი მუღამ შესცინოდეს შენს მდგომარეობას.

ბერა. თქვენო მბრწყინვალეობავ, ფიცი არ დაივიწყოთ, საიდუმლოდ იქონიეთ ყველაფერი.

მარკაზ. აბა, რასაკვირველია! (ბერს) ნუ გეშინიან!

მეოთხე სანახაში

ივინივე და კორძღე.

კორძღე (იქით). სხვისი საიდუმლო ლაპარაკის ჩუმად ყურის გდება ჩემთვის სასიამოვნოა. (იქითკენ მიხედვას, საიდანაც გამოვიდა). აი ისინიც, ახლა კმარა!

მარკაზ. როგორ გადასწყვიტეთ, მეფევე?

კორძღე. გადავსწყვიტე—მაგათთვის ბედნიერება. მინდა ჯვარი გადავსწერო.

მარკაზ. ღრმა ფიქრია!

კორძღე. ისპანია თან და თან ნაბიჯ-ნაბიჯ იქცევა, ირღვევა. ამათი ქორწინება მე ხელს მომცემს. კარდინალ დ'ორტეცს ამ შემთხვევაში მე მოვეხმარები და მომავალში მე დავიპყრობ დაქსა და ბაიონას.⁴⁴⁾

⁴⁴⁾ ბაიონა,—ქალაქია ისპანიაში.

მარკიზ. (იქით) ოჰ, გულო ჩემო, გამხეცებულო და გაშავე-
ბულო, გაბრწყინდი! ჩემი შვილი—კოროლი იქნე-
ბა! (კოროლის ნიშნით მთელი ამაღა და სალდათები
გაუღეს გალაფის ნანგრევიდან. ბერი მიუხსლოვდება კო-
როლს, გუღ-ხეღ დაკრეფილი დაბლა თავს მოუხრის).

კოროლი (ბერს). ვითომც აქ არა ვყოფილვარ, გესმის?...

ბერი (თავის დასრით). მეფევ....

კოროლი. ვითომც თავის დღეშიაც არ გინახივარ!

ბერი. მეფევ....

კოროლი. თვალ-ყურს ვადევნებ ამ მონასტერს.

ბერი. მორჩილება ჩვენი მოვალეობაა. (იქით) წყეული იყავ
შენ, კოროლო!

კოროლი. შენი მეფე საფრანგეთშია.

ბერი. დიახ, მეფევ!

კოროლი. მაგრამ ახლა აქა სცხოვრობს ურგელის ეპისკოპო-
ზი.

ბერი. იმდენად მწყალობელია, რომ თავისი სტუმრობა
გვადირსა.

კოროლი. რაც ახლა აქ მოხდა, არა უნდა იცოდეს-რა! (მარ-
კიზს) წავიდეთ ჩქარა! (დონ-სანჩო და დონა-როზა
გამოხსნდებიან სტენის სიღრმეში. ესენი ვერაფერს ამხნე-
ვენ, რაც სტენაზედ ხდება. კოროლი მარკიზს ანიშებს,
რამ იქითაკენ შეიხედოს, მერე მივა კედლის ნანგრევთან)
წავიდეთ ჩქარა! (ბერს) თუ სიცოცხლე გინდა კი-
დევ—ჩუმაღ იყავი! (მარკიზს) წავიდეთ! (მეფე გადის,
გუზო მისდევს).

მარკიზ (დონ-სანჩოს შესტქერის). რა მშვენიერია! ოჰ, ჩემო
შვილო! (გადის).

მეხუთე სანახავი

დონ-სანჩო, დონა-როზა

(ორივეს აცვიათ მონასტრის მოწაფის ტანისმოსი; სანჩოს თეთრი კაპიშონი, როზას-თეთრი თავ-სახვევი, დარბიან, იტინიან, მხიარულბუნ ხეებს შუა. როზა 16 წლისაა. სანჩო 17 წლისა. ერთმანერთს გამოეკიდებიან დასაჭერად. როზა ზეპულებს დასდევს. სანჩო ევაფილებს ჭკრეფავს. ევაფილების თაიგულს შეჭკრავს.)

როზა. აქეთ, აქეთ, უყურე, რამდენი ზეპელაა.

სანჩო. ვარდები მირჩევნია! (მოსწკეტს რამდენიმე ვარდს და მიუმატებს თაიგულს). ოჰ, რა ბედნიერი ვარ, როცა ამდენ მშვენიერებასა ვხედავ!

როზა (ზეპულათი აღტაცებულია). უყურე! აი ეს სულ იმ ჩიგვს დაჰფრინავს!

სანჩო. ყველა სიცოცხლითა ხარობს.

როზა. მოდი გავიყოთ: შენ—ყვავილები და მე კი—ზეპელები.

სანჩო. რალაც სინაზე და სიმშვენიერე სუფევს გარშემო! (ევაფილებს სწვეტავს თაიგულისათვის, როზა კი ზეპელებს იჭერს. უცქერის როზას) როზა!

როზა (მობრუნდება და შესცქერის თაიგულს). ეგ თაიგული ვისთვის გინდა?

სანჩო. გამოიცანი.

როზა. ჩემთვის. (ისევე ზეპელებს დასდევს, მაგრამ ვერ იჭერს; ამასევე ჭავრბობს და ეუბნება) ისე მომწონხართ და მიფრინავთ ჩემგან? რათა, რათა?

სანჩო. როზა, ხელი თუ ახლე, თავის ფერს დაჰკარგავენ. (შესცქერის მფრინავ ზეპელებს). უგზო-უკვლოდ ჰფრინავენ, როგორც კოცნა, რომელიც ლამაზ ტუჩებს ეძებს.

- როზა.** და ჰპოულობენ კიდევ ტუჩებს. მაგათი ტუჩები—
ყვავილებია.
- სანჩო.** და ამიტომაც, როზა, რადგანაც თქვენ ყვავილი
ხართ... (დაიჭერს, მოეხვევა, როზა უარს აჩის, მაგრამ
სანჩო მანზე აკოცებს).
- როზა.** სინიორ, რასა შერები, ეს არ ვარგა!
- სანჩო.** ჩვენ ხომ ჯვარს დავიწერთ! (როზა თვალს ადევნებს
ზეპუქას, რომელიც ვარდზედ დაჯდა).
- როზა.** დაჯდა, დავიჭიროთ! (მეუზარება. სანჩოს) მოდი!
- სანჩო.** შთ! (სანჩოს ტუჩები და როზასი ერთმანერთს დაეკონე-
ბიან, ზეპუქა გაფრინდება).
- როზა.** ახ! გიჟო, რატომ ვერ დაიჭირე!
- სანჩო.** ჰეპელას მაგიერად შენ გაკოცე.
- როზა.** დაჯდებიან, ვითომც თავის საყვარლის წინ. რა
კარგია! აი, ისევ გაფრინდნენ. ასე მაგალი რათა
ჰფრინავენ, ასე შორს? რამდენი ფრთები აქვსთ!
(სანჩო უკანდან მეუზარება, მოეხვევა, როზა ხელს ჰკრავს)
ჯვარის წერამდისინ კოცნა როგორ შეიძლება,
არა, არ მინდა, არ მინდა!
- სანჩო.** მაშ დამიბრუნე.
- როზა.** (სიცილით) არა..!
- სანჩო.** ჰო!
- როზა.** არა, მაგრამ მიყვარხარ! (ერთმანერთს ჰკოცნიან; ერთ-
ერთს საფლავზედ დასხდებიან; როზა თავს მხარზე
დაადებს: ორივე განცვიფრებული შესტკერაან ზეპუქებს.)
- სანჩო.** ოჰ! რა დაუსრულებელი და რა ნაზია მთელი ბუ-
ნება! ყური მიგდე, რას გეტყვი. ზამთარში შეწუ-
ხებული ზეცა დედა-მიწას თეთრს სუდარას გადა-
აფარებს ხოლმე; მაგრამ აპრილი რომ დადგება,
ამოვა ყვავილი, გრძელდება დღე და ბედნიერი
დედა მიწა აძლევს თავის მფარველს—ზეცას მის
თოვლს ამ ჰეპელებით; სიმწუხარე იცვლება დღე-
სასწაულით და ყოველისფერი გარშემო გახარებუ-

ლია, მიჰფრინავს მაღლა, მაღლა ღმერთთან. სიბნე-
ლიდამ ქარი ამოჰქრის. ზეცაში ღმერთი დაგვყუ-
რებს და მხიარულებას გვინათებს და ყველაფერი,
რაც მისგან გაჩენილია, ყველაფერი უზომოდ მშვე-
ნიერია.

როზა. მაშ, ყური მიგდევ; იცი?—მიყვარხარ.

სანჩო. როზა!

როზა (დაინახავს ზუჭელას). ახ, რა მშვენიერია! მოდი, და-
ვიქიროთ, მოდი!

სანჩო. ღმერთმა უხვად დააჯილდოვა გაზაფხული, რომ შენ
დასტკბე მისი ქვრეტით. (ზუჭელა ჩირგვსედ დაჰდებს).

როზა (ხელს გაიშვერს დასაჭერათ). მოიცა, წყნარად იყავ!
(ზუჭელა გაფრინდება) უჰ, გაფრინდა! აი, ზამბახზედ
დაჯდა! ჰა, აი, კიდევ გადაფრინდა.

სანჩო. ჩვენ ერთად შევზდილვართ, ოჰ, ჩემო საყვარელო
მეუღლე!

როზა. აი, პეპელამ დამინახა! (ასკილზედ დაჰდებს ზუჭელა,
როზა მიდის დასაჭერათ და ასკილზედ ხელს დაიხსვლეტს)
ოჰ! ხელი ვიჩხვლიტე!

სანჩო. ოჰ, ეს ასკილი! ამასაც კი სწყურიან ანგელოზის
სისხლი! (ბერი დომინიკანელის ანაფორაში გამოჩნდება
ხეებს შუა, საფლავებთან. ამათ ვერა მხედავს.)

როზა. (დაინახავს ბერს) ახ! აი ისევ ის ბერი, თავისი შესა-
ზარის შეხედულობით. მეშინიან მაგისი. წავიდეთ
აქედან. (იქითკენ მიდიან, საითკენაც სშირა ტყვა, ბერი
ნელა მოძრავს, ვერაფერს ვერ ამჩნევს. ბინდდება.)

მეამბე სანახაში.

ბერი (მარტო). ერთის მხრით—ღედა-მიწა, თავისის ცოდ-
ვებით, კაცობრიობით; მეორეს მხრით—მეფენი,
თავით-ფეხამდის შემოსილნი მურტალის ცოდვებით,

უმეცარნი მეცნიერნი, გაუკურნებელნი ბრძენნი. სიმდიდრე, სიამაყე, სჯულის შეურაცხება, თავისი დუჟის ამომფურთხავნი, სენნახერობის⁴⁵⁾ მკვლელნი ღ მატყუარა დალილა,⁴⁶⁾ ერეტიკოსნი,⁴⁷⁾ ვოდუანელები,⁴⁸⁾ ციფირების ებრაელები, მოზარაბები,⁴⁹⁾ გვებრები,⁵⁰⁾ ალღებრის საწყალნი მთვლელნი, ყველა, ყველა: დიდი და პატარა თავისი წმიდა ბეჭდის შეურაცხყოფნი, ხელის ცეცებით მატანტალნი, ქრისტეს სჯულის უარყოფნი, ყველა ცოდვის ჩამდენელი, პაპაც, კოროლიც, მინისტრიც ეფისკოპოსიც, ...სხვა მხრივ კი—თვალ-გაუწვდენელი ალი, ცეცხლი, ჯოჯოხეთი! აქ ადამიანს ყველა ავიწყდება, სკოცხლობს, საზრდოებს, სძინავს, ჰსიამოვნებს, იქა კი—უფსკრული საშინელის მღულარე ცეცხლისა, ჯოჯოხეთი! ოჰ, თავ-დანებებულო კაცობრიობავ! ოჰ, ბრუნდე სასწორო ჩვენის ბედისავ! სიკვდილი და სიცოცხლე! სიცილი და საუკუნო გოდება! ჯოჯოხეთი! ოჰ! მოჩვენება! საფლავი, კლდეები, მთები! ჭებში-გალუებული ნაკვერჩხალი, — მთებზედ კი—გოგირდი! გვირაბი ათასს-კბილოვანი! პირ-დაღებული უფსკრული! დაუბოლღეველ შურთან—დაუბოლოვებელი მსხვერპლი! ერთს მხარეს—სიმხიარულე; მეორე მხარეს—მწუხარება! ყველა იწვის, ისმის ღრიალი: „ჩემო შვილო! დედა-ჩემო.“

45) სენნახერობ.

46) დალილა.

47) ერეტიკა,—ერეტიკოსი, ანუ ერესი—ბერძნული სიტყვაა, რომელიც ნიშნავს: განყოფილებას, პარტიას, სექტას; ისეთი სწავლაა, რომელიც არღვევს რაიმე ადამიანის სარწმუნოების წეს-წყობილებას.

48) ვოდუანელები,—ვონოან, სახელი ერთის ღმერთისა სკანდინავიაში.

49) მოზარაბები,—ამ სახელით მავრები უწოდებდნენ ისპანიის ქრისტიანებს, რომელნიც ამათ ქვეშევრდომათ სცხოვრობდნენ.

50) გვებრები,—ცეცხლის თაყვანის-მცემლები.

„მოგვიტევეთ, დაგვეხსენით!“ მოჩანს, როგორც უცრუდებათ ყველაფერი, ყოველი იმედი, ყოველი ნუგეში! პირის-სახე იცვლება საშინელის ცეცხლისაგან. ხელ-მეორედ განხორციელდება და კიდევ იცვლება! ცოცხალს თავის-სარქველზედ ესხმის აღუღებელი ტყვია. ოცნების ქვეყანა! აწვალებს და თითონაც წვალებულია; ჭერის მაგიერად—უსაშინელესი და უსაზარლესი ძირი საფლავისა, სადაც ადამიანის სული და გული კოტრილობს ცეცხლთან ერთად! სიწყვდიადე, ბნელი ღამე, და ვაება! დაღალულ ქარიშხალს ამოაქვს ცეცხლის ალი, დაუქრობელი; ცეცხლის ნაკადული იბერება, იზვირთება და ავსებს ქვეყანას, მაშინ ზეცა გაიძახის: „არას დროს“ და ჯოჯოხეთი კი პასუხს აძლევს: „ყოველთვის!“ და ყოველი სულ-დგმული, ყოველი მოძრავი არსება, ყოველი მცხოვრებელი დედა-მიწაზედ, რომელსაც ოდესმე უზარმაცნია თავის გაბრწინილობით, უმრუშნია, უცოდვილნია, ყველა, სულ ყოველი იქ არის, იწვის, იდაგვის იფუფქება; გარდაწყვეტილია ყოველისფერი! უბსკრულია! აქ ეჭვი აღარ არის! რა არის აქ, ჩვენ თვალ წინ? ჯოჯოხეთი და ჯოჯოხეთი!

მისი დაშხამული სუნთქვა ჩვენ გადმოგვედო! ვაალის⁵¹⁾ კერის მახრჩობელი კომლი ზეცამდის ადის. ვეზუვი,⁵²⁾ ეტნა,⁵³⁾ ჰეკლა,⁵⁴⁾ სტრომბოლი!⁵⁵⁾ ნუ თუ

51) ვაალი,—ბალ, ბელ, სახელი ერთის ღმერთისა, რომელთაც ფინიკიელები, ბაბილონელები, ქალდეელები და ისრაელები თაყვანსა სცემდნენ, ისე რომ ადამიანს მსხვერპლად სწირავდნენ დასაკლავად.

52) ვეზუვი,—ცეცხლ-მფრქვევი მთა ევროპაში, ნეაპოლის მახლობლად იტალიაში.

53) ეტნა,—ამისთანავე მთა სიცილიაში.

54) ჰეკლა,—ამისთანავე მთა ესლანდიაში.

55) სტრომბოლი,—ამისთანავე მთა კუნძულზედ, სახელად ლიპარ.; მთა აფრქვევს ცეცხლს და მოწითლო კომლს.

სხვა რაზედმე უნდა იფიქროს ადამიანმა? ჩვენ წინ უსა-
შინელებსი საიდუმლოა, საიდუმლო დედა-მიწისა,
რომლითაც გვიფენს სიკვდილს, სიწყვდიადეს! შე-
გვიძლიან დავიხაროთ თავი და შიგ ჩავიხედოთ.
დავინახავთ, რომ განწირულნი საუკუნო საწვალე-
ლად ნაპერწკლებსავით გარბიან და გამორბიან, და-
ეცემიან და ცეცხლი მათ ფრთებს ედება. აჰა! ვაგ-
ლახ! შველა არსაიდამ, გაქცევა არ შეიძლება.
უკუ-იქეც! დაბრუნდით თქვენს საპყრობილეში,
ნაკვერჩხალივით გახურებულში! ხელ-ახლად ცეც-
ხლის ზვირთებათ გარდიქეცით! სატანა დაგცინის
და ხარხარებს თავისს საწყვდიადეში! ხელებს იმტე-
რევს, მაგრამ ცეცხლი კი თავისი გრძელი ენებით
ჰლოკავს! ზეთი მათ ხრაკავს, ტყვია მათ სდაგავს,
ფისი მათ ახრჩობს. ამას ბოლო არა აქვს; ადამი-
ანობა დაბრმავებულია. ამ ალიაქოთში ისმის მხო-
ლოდ ორი საშინელი სიტყვა:—„არას ღროს“—
„ყოველ ღროს“! ოჰ! ღმერთო! ვის შესტკივა იმათ-
ზედ გული?.. მე!.. მე მოვედი, რომ დავიხსნა
ადამიანი! დიახ, ადამიანი—ცოდვილი! ეს ფიქრი
არა მშორდება. ჩემში გაღვიძებულია უზენაესი
სიყვარული! და მეც გადავივლი ყოველს უფს
კრულს. რაც დომინიკმა⁵⁶⁾ დაიწყო—შე შევასრუ-
ლებ! ჯოჯოხეთი! როგორ აიტანოს ადამიანმა რკი-
ნის თავსახური? როგორ გაჩერდეს ამ საშინელს
თავ-დაღმართზედ ადამიანი? ოჰ, რომი!⁵⁷⁾ ოჰ, იესო!
ადამიანის დაცემა შევაჩერო?! მე ვიპოვე საშუალე-
ბა! ეს საშუალეობა, ჩემს გარდა, წმიდა პავლე მო-

⁵⁶⁾ დომინიკი,—იყო ბერი, რომელმაც ტულუზაში დააარსა თავისი
მონასტერი, სახელად დომინიკანელის მონასტერი.

⁵⁷⁾ რომი,—იტალიის უპირველესი სატახტო-დედა-ქალაქი.

ციქულმაც გვიჩვენა. არწივი ყველაფერსა ჰხედავს, მითი გახარებულია, რომ ყველას მიაგნებს და ამაშია მისი გახარებული სიამაყე მისის მალა ფრენითა. რა უნდა, რომ ჯოჯოხეთი გაუქმდეს და ზეცა გაირღვეს? ჯოჯოხეთი ცეცხლით უნდა გადაიწვას. ერთმა წუთმა—საუკუნოს უნდა აჯობოს. მცირედმა ტანჯვამ აუარებელს წვალებას უნდა აჯობოს! ცეცხლ-წაკიდებული დედა-მიწა გააქრობს საშინელს ჯოჯოხეთს. ჯოჯოხეთის ერთი საათი - გააუქმებს საუკუნო ჯოჯოხეთს! ყოველი ცოდვა დაიწვის და სული განწმენდილი იქნება, განსპეტაკებული გამოვა ალიდამ, რადგანაც წყალი განბანს სხეულს და ცეცხლი განბანს სულს. სხეული არის—ქუქუცი, სული კი არის—სინათლე! ოჰ, უკვდავო სულო, მე შემომიწირავს შენთვის ჩემი თავი! სად არის ის მამა, რომელიც ამას არ იზამდა? სად არის ის დედა, რომელიც ჰხედავს თავის ბავშვს ცეცხლსა და ჯოჯოხეთს შუა და არ მიისწრაფვის მის დასახსნელად, არ იკისრებს მისთვის დამსხნელ ანგელოზად ყოფნას? აი ეს არის თვით დახსნა! საუკუნო გამორრა,⁵⁸⁾ საუკუნო სიონი! თვით ღმერთი გვაძლევს დახსნის ნებას. კმარა, აღარავინ არის განწირული საწვალეზლად! ზეცა გვაკურთხებს! დიახ, მოვიდა დრო! ვაი, რომ სუფევს ქვეყნიერობის სიავე! იესო ხელ-მეორეთ ანთხევს სისხლს; ყველა ავია, ყველა უვარგისია, ყველა დაცემულია! ყოველ წამს იზრდება ტოტი ცოდვისა, ხე-ცდომილისა, ის ტოტი, რომე-

⁵⁸⁾ გამორრა,—ერთი ოთხ-ქალაქთაგანი, რომელნიც გაშენებულნი იყვნენ სოდომის ველზედ და ციდან ვნელნის ცეცხლით გადაიწვა ეს ქალაქი; აქ იყო ოთხი ქალაქი: სოდომი, გამორრა, ადამა და სევომი; ახლა იქ, სადაც ეს ქალაქები იყო აბრაამის დროს—ზღვა არის, რომელსაც „მკვდარ-ზღვას“ ეძახიან.

ლიც ღმერთს თან აჰქონდა, მაგრამ, ვაი, რომ ევამ ადამიანის ბაგეს გადაუსწია! სარწმუნოება აღარ არის! იუდეი⁵⁹⁾ ერეტიკოსობენ, ბერები აღთქმას არღვევენ, მოლოზნები თმას არ იკრეჭავენ! ერთი ჰგლეჯს ჯვარსა, მეორე ჰპილწავს წმიდა სხეულს! როგორც ქინკარ მორეული ზამბახი ჰქნება, ისე ქარწყლდება სარწმუნოება ცდომილ მორეული. პაპა მუხლმოდრეკილია. ვის წინაშე? ღმერთის წინაშე? ოჰ, არა! ადამიანის წინაშე. კეისრის⁶⁰⁾ წინაშე—ისა თრთის. მეფეებმა რომი სრულიად დაიპყრეს, მალე ნინევიის⁶¹⁾ მოახლეთაც გახდება. ერთი ნაბიჯი კიდევ—და ქვეყანა დაღუპული იქნება! მაგრამ, მე მოვედი. მე, აქა ვარ! ჩემი სული აღსავსეა გულმოდგინეობით. ამ აზრით გატაცებული, მე ვარ აქა, რომ გავადვივო ცეცხლი. ოჰ, დედა-მიწავ, შენი სხეულის ცოდვებით მე მოვედი, რომ განკურნო შენი სული. მე მომაქვს შენი განთავისუფლება, მე მომაქვს შენი ნუგეში. დიდება უზენაესსა! გახარება ყველასა! ქვეყნიერობას მე ცეცხლით მოვფენ! მეც ვიტყვი ბიბლიის სიტყვით: „იყოს სინთლე“! და დაინახვენ მაშინ ყველანი გაჩაღებულს საქვეყნო ცეცხლს! მოვფენ დედა-მიწას ნაკვერჩხლებით, გარდავიტან ცეცხლებს ქალაქებში, წავეუკიდებ საყოველთაო აუტოდაჭეს,⁶²⁾ უზენაეს,

⁵⁹⁾ იუდეი,—ეს სახელი დაერქვა ისრაელებს ბაბილონის ტყვეობის შემდეგ.

⁶⁰⁾ კეისარი,—არის სახელი რომის დიკტატორისა, რომელიც შემდეგ ხელმწიფედ გახდა.

⁶¹⁾ ნინეია,—უპირველესი ქალაქი იყო ასსირიელების მეფეებისა.

⁶²⁾ აუტოდაფე,—აღგზნებული ცეცხლი, რომელშიაც რაიმე უნდა გადაიწვას.

ცოცხალს, მხიარულს! ოჰ! აღამიანო—რა რიგ მი-
 ყვარხარ!.... (თვალებს ზეცაში აიზერებს გულ-ხელ
 დაკრეფილი და ამ აღშოთთებულს მდგომარეობაში შეჩერ-
 დება. იმის უკან, სცენის სიღრმიდან გამოდის ერთი ბე-
 რი, გულ-ხელ დაკრეფილი, თავზედ კაბიშონ ჩამოფარებუ-
 ლი ისე, რომ თვალებსაც ჭეფარავს. შერე გამოვა შერე
 ბერი, მესამე; ეს ბერები ავგუსტინების ანაფორებში
 არიან ჩანმულნი, სმა-ამოუღებელი მიუახლოვდებიან დო-
 მინიკანელს და მის უკან დადგებიან, ისე, რომ ეს ვერა-
 ფერს ვერ შეამჩნივს. სწორეთ ამ რიგათ სხვა ბერებიც
 სათითაოდ გამოდიან; ჩუმად, წინარად და ისევ ისე
 დადგებიან, ერთი მეორეს გვერდით. სუევედას ხელები
 გულზედ აქვსთ დაკრეფილი და კაბიშონები ზირის-სახე-
 ზედ ჩამოშვებული. თვალების შუტი არა უჩანსთ რა, ისე
 უნდა იყოს გამოტრეფილი კაბიშონები სათვალებით; ზირის-
 სახე არც ერთს არ უჩანს. ეს ბერები ისე უნდა დადგნენ,
 რომ ირგვლივ შემოერთებენ დომინიკანელს. გამოვა
 ურგელის ეპისკოპოსი, საეკლესიო მანტიაში, ხელში
 უაფარჯენი უტირავს, თავზედ მიტრა ხურავს და ამას
 შემოჭეუება ორი არსი-დიაკონი; ეპისკოპოსი ნელა და
 დინჯათ მოდის. ბერები გზას მისცემენ და ისევ შეუერთ-
 დებიან ერთმანერთს. ამას მოჭეუება მონასტრის უფრო-
 სი წინამძღვარი, რომელსაც ზირის-სახე ახლილი აქვს,
 კაბიშონ ჩამოუფარებელი, სხვას კი ევედას კაბიშონები
 ჩამოფარებულნი აქვსთ. ეპისკოპოსი ბერების წინ დადგე-
 ბა; ეს სცენა ისე უნდა მოხდეს, რომ დომინიკანელმა,
 რომელსაც ზეცისაკენ მიუზურია თვალები და ამ დროს
 ავანსცენასედა სდგას, არა შეამჩნიოს რა, რომ მის გარ-
 შემო ამდენი ბერები მოძრაობენ. სცენასედა თან და თან
 ბნელდება. ბერები ოცამდისინ უნდა იყვნენ.).

მეზვილე სანახავი

დომინიკანელი, ურგელის ეპისკოპოსი, მონასტრის
წინამძღვარი და 20 ბერი

ურგელის ეპისკოპოსი. იყავით მოწმად, რომ მე, იოანე ეპისკოპოსი მოვედი აქ ამ კაცის დასასჯელად, დამნაშავე არის თუ არა, სულ ერთია. ჯერ უნდა გამოვჰკითხო და ჩვენება ჩამოვართვა, რადგან კანონით, რომლითაც დაისჯება კაცი, საჭირო არის გამოცხადდეს ბრალდებულს კანონის გარდაწყვეტილება. (დომინიკანელი მიიხედავს; ეველას გულ-ციფად შესტკეკის; აწავითარს მღელღვარებს აწ იჩვენებს; შეჭყურებს ეპისკოპოსს). ვინა ხარ?

დომინიკანელი ბერი. ბერი დომინიკანელი.

ურგელის ეპისკოპოსი. რა გქვიან?

დომინიკანელი ბერი. ტორკვემდა!⁶³)

ურგელის ეპისკოპოსი. ამბობენ, რომ შენ ბავშვობიდანვე ხარ აღსავსე ავი სულითა და საზარელი ოცნებებით ხარ შექურვილი. მართალია თუ არა?

ტორკვემდა. მე ყველაფერს ისე ვხედავ, როგორც ჩემი თვალი მიჩვენებს.

ურგ. ეპისკოპოსი. მოჩვენებასა ჰხედავ!

63) ტორკვემდა, — იყო ბერი. ისპანიის პირველი ლენვრალ-ინკვიზიტორი იყო, 1483 წლიდან სიკვდილამდე შესანიშნავი კაცი თავისი მძვინვარებით, რის მიზეზითაც ხალხს ათასობითა ჰგზავნიდა ცეცხლში დასაწვავად; ტორკვემდა დაიბადა 1420 წ. და გარდაიცვალა 1498 წელს. ტორკვემდამ განდევნა ებრაელები ისპანიიდან. ამან დაამტკიცა გარდაწყვეტილება 8,800 კაცის სიკვდილით დასჯისა, 100,000 კაცი სამუდამოდ დაპატიმრებისა, კატორღაში გაგზავნისა, გადასახლებისა, წვალებისა, და სხვ. ვიქტორ ჰიუგომ ამ დრამაში ჩინებულად წარმოგვიდგინა საშინელი ხასიათი და გავლენა ამ ტორკვემდასი და იმ დროისა, როცა ეს კაცი არსებობდა დედა-მიწის ზურგზედ.

ტორკვემადა. რაც გინდათ ის დაარქვით, რასაც მე ვხედავ. მე ვხედავ ღმერთს! (შეჭხედავს ჩქრის ჯვარს, რომელიც გაღაუნის კედელზედ ურჭვია) ღმერთო, რა გინდა ჩვენგან? რა შეგვიძლიან ჩვენ, შენ მსახურთა, შენს წინაშე? რომ ვხედვიდეთ მარტო ერთს შენს მცნებასა, და მეტს არასფერს გარსა მისსა—ოჰ, საშინელეზა; მაგრამ მე, ღმერთო, მე რა შემიძლიან?

ურგ. ეპისკოპოსი. მიპასუხე! ამბობენ, ვითომც შენ ამტკიცებდე, რომ ჩვენ, მსწავლეულნი შემცდარნი ვართ, რომ ურწმუნო გვძულს, ვითარცა გველი?

ტორკვემადა. თქვენ შემცდარნი ხართ, მამანო-ეპისკოპოსონო!

ურგ. ეპისკოპოსი. ჰია!..

ტორკვემადა. ურწმუნო უნდა გიყვარდეთ და მერე შველა მისცეთ!

ურგ. ეპისკოპოსი. ამბობენ, რომ შენ ცრუ-შემეცნებამ გაგიტაცა, რომლის მიზეზით დაიღუპა დიდიე⁶⁴) ლომბარდელი და შენის ფუჭის ფიქრით დარწმუნებით ამტკიცებდე, რომ ჯოჯოხეთი ჰქრება და იწვის ცეცხლში და რომ ცეცხლში დამწვარი სული ზეცას აღის და ამისათვის ამბობ, რომ ყოველი სხეული უნდა დაიწვას.

ტორკვემადა. დიახ, ეგ ჭეშმარიტია!

ურგ. ეპისკოპოსი. უგუნურო! დაბრმავებულხარ შენის შეცდომილებით. მაგრამ ეგ არის ხე-მწუხრისა, და ფესომისი არის—შეცდომილება.

ტორკვემადა. სულსა სძულს სხეულის შეხება, ამ მაცთურთანა-მგზავრისა. ყოველი დამწვარი—განწმენდილია!

ურგ. ეპისკოპოსი. შესაზარი სწავლა-ქადაგება!

ტორკვემადა. ოჰ, არა!

ურგ. ეპისკოპოსი. ტყუილია!

⁶⁴) დიდიე-ლომბარდელი,—ისპანიის ეკლესიის ერთი წმიდათაგანი.

ტორკვემდა. არა, ქეშმარიტია! და მეც ასე ვმოქმედობ.

ურგ. ებასკაზოზი. ოჰ, გველო!

ტორკვემდა. მრწამს იგი! დიახ!

ურგ. ებასკაზოზი. უკუაგდე, თორემ... გაფთხილდი! მე, შენი მეუფე, გიბრძანებ მოინანიე ყველაფერი და უკუაგდე ცრუ-რწმუნება.

ტორკვემდა. შენი მორჩილი მოწაფე ვარ,—ტყუილი არ შემიძლიან, მტკიცეთა მრწამს ყოველისფერი!

ურგ. ებასკაზოზი. წინააღმდეგი ხარ!

ტორკვემდა. ლატრანის⁶⁵⁾ სობორო და პაპა ინოკენტი მესამე ჩემს მხარეზედ არიან!

ურგ. ებასკაზოზი. უკუაგდე სწავლა შენი! ბრუნო ანჟერელმა⁶⁶⁾ მოინანია ყველა ცოდვა, რომ დიდებულება დაემსახურებინა.

ტორკვემდა. დიდებულება მე არ მინდა!... უმცირესობა მინდა!

ურგ. ებასკაზოზი. ამპარტავანო!

ტორკვემდა. არა, რწმუნებული ვარ!

ურგ. ებასკაზოზი. მაშ სთქვი, რა გწადიან?

ტორკვემდა. მწადიან ფეხ-შიშველა რომში წასვლა, რომ კურთხეულს წმიდა მამას ვაცნობო...

ურგ. ებასკაზოზი. იმის ბრძანებითა გსჯი მე ახლა, ძაღლო!

ტორკვემდა. ძალღი თავისის ყეფით მწყემსს აღვიძებს; მე გავაღვიძებ რომის პაპას. მე უნდა მომისმინოს!

ურგ. ებასკაზოზი (უჩვენებს ამ ბერზე იქ მდგომ ბერებს). შეილნო ჩემნო, ჰხედავთ რა აფთარია ეს ადამიანი!

ტორკვემდა. დიახ, იმიტომ რომ მწყალობელია ის! (მადლას ცას სეფს გაუწვდენს) „სარწმუნოება სიყვარულით ინთება“, სთქვა ყოვლად წმიდა ჰავლემ.

ურგ. ებასკაზოზი. შემცდარი ხარ, რომ ეს სიტყვა მოგყავს. მთელს ქვეყანაზედ დიდათ პატივცემული მამა-მოძ-

65) ლატრანის სობორო,—უძველესი მონასტერი ისპანიაში.

66) ბრუნო-ანჟერელი—იყო დომინიკანელი ბერი; ინკვიზიციამ შეიპყრო და ცეცხლში დასწვა 1600 წელს, როგორც ერთი უმთავრესი ერეტიკოსთაგანი.

ღვარი სიკსტი⁶⁷) მეოთხე ეძებს საკურთხეველს არა მძაფრს და არა სასტიკს. მისი მოწყალებითი მიხედვა აგრეთვე უდიდესია, როგორც სიწმიდე. იმას უნდა, რომ ფარ-ხმლად ქემმარიტებამ ღვთის მოტყვება იქონიოს. წმიდა მწვალებელთა სისხლის სამართალი მოლბა. პაპა თავის მარჯვენას უფრო ხშირად აღაპყრობს მისთვის, რომ აკურთხოს და არა მისთვის, რომ დასაჯოს. ცეცხლში გადაწვა ახლა იშვიათია.

ტორკვეძადა. ეს სისუსტე ზარ-დამცემია. ჯოჯოხეთის ალი უფრო მალლა ადის და უფრო ძრიელია, ვიდრე ალი ცეცხლისა.

ურგ. ეპისკოპოსი. უბედურო, გაშავებულო სულო! მაშ რა გინდა?

ტორკვეძადა. ქვეყნის დახსნა.

ურგ. ეპისკოპოსი. რა საშუალებით?

ტორკვეძადა. ცეცხლითა და ალით!

ურგ. ეპისკოპოსი. ითრთოლე! ეგ საშუალება საშინელია!

ტორკვეძადა. თვითან დამსხნელი ვერ ირჩევს საშუალებას.

ურგ. ეპისკოპოსი. მაშ სთქვი, რის იმედი გაქვს?

ტორკვეძადა. გამარჯვებისა, თუ ღმერთი შემეწყვეა.

ურგ. ეპისკოპოსი. ვნახოთ! (უჩვენებს ტორკვეძას ახლად გათხრილს საფლავს) შიგ ჩალი!

ტორკვეძადა. ეს რა არის?

ურგ. ეპისკოპოსი. საფლავი.

ტორკვეძადა. კარგი! (შიდის საფლავთან.)

ურგ. ეპისკოპოსი. გაჩერდი! დრო კიდევა გაქვს!

ტორკვეძადა. (საფლავთან მიასლოკებუდი) introjbo.

ურგ. ეპისკოპოსი. მოიფიქრე!

67) სიკსტი მეოთხე, — რომის პაპა იყო, რომელმაც შემოიღო ინკვიზიცია ისპანიაში.

ტორკვემდა. (ზეტას ადაბურებს თავლებს) ოჰ, ღმერთო, დასა-
 ჯე შენი საკურთხეველის მსახური და წინასწარმე-
 ტყველი შენი და აღსრულდეს ნება შენი. (მივა
 საფლავის ჰიბთან და გაჩერდება).

ურგ. ეპისკოპოზი. შენი ეპისკოპოზის მორჩილი უნდა იყო.
 მონასტერში ამაყი თავი არის შეურაცხება მონას-
 ტრისა. ეკლესიის ვალია დაჰმარხოს ის, ვინც
 არღვევს იმის კანონს.

ტორკვემდა (საფლავის ნაპირსა დგას). ამინ!

ურგ. ეპისკოპოზი. დაგემორჩილდი, ბერო! გიბრძანებ მორ-
 ჩილებას!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩაღი ერთს საფეხურზედ! (ტორკვემდა
 ჩავა ერთს საფეხურზედ.) ქრისტეს გულისათვის უკუ-
 აგდე ყველაფერი!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩაღი! (ჩავა მეორე საფეხურზედ.) უკუაგდე!
ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩაღი! (მესამე საფეხურზედ ჩავა) მე, ეპისკო-
 პოზი და მსაჯული შენი გიბრძანებ უკუაგდო შენი
 საზარელი და მატყუარა სწავლა-ქადაგება!

ტორკვემდა. არა, ქეშმარიტია!

ურგ. ეპისკოპოზი. პატივი მეცი!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩაღი! (ტორკვემდა ჩადის. ტანი მისი ნახეკ-
 რამდინა სჩანს. ეპისკოპოზი მიუახლოვდება და უჩვენებს
 საფლავზედ.) ჰხედავ, მანდ ჯამში წყალია; ის—ბუ-
 რია ქერისა. მზის სინათლეს ველარ ეღირსები;
 ვარსკვლავი და ცისკარი განქრება შენთვის საუკუ-
 ნოდ!

ტორკვეშადა. იყოს ნება ღვთისა!

ურგ. ეპისკოპოსო. ჩიდი! (ჩაჯა; მარტო იმისი თავი-ღა სჩანს საფლავიდან.) გირჩევ, მოითუქრო! მანდ შენ უპაე-როდ განქრები, ვითა მაშხალა! შიმშილი, წყურვილი, სიკვდილი, საშინელებაა!

ტორკვეშადა. შშვენიერებაა!

ურგ. ეპისკოპოსო. ჩიდი! (ტორკვეშადა საფლავიდან ადარა ჩანს).

ტორკვეშადა (საფლავიდან). სულ ძირსა ვდგევარ.

ურგ. ეპისკოპოსო. დაათარეთ ქვა!

ტორკვეშადა (საფლავიდან). აღასრულეთ! (ეპისკოპოსო ხელით ანიშნებს და ორი ბერი საფლავს ქვას დაადებენ ისე, რომ პატარათ ღია დარჩეს; მოშორდებიან. ეპისკოპოსო დაიხნიქება და საფლავში ჩასძახის)

ურგ. ეპისკოპოსო. იესო ქრისტეს სახელით! ერთს წამს უკან გვიან-ღა იქნება! შენ გელის სიწყვდიადე! უკუაგდებთუ არა?

ტორკვეშადა (საფლავიდან). არა!

ურგ. ეპისკოპოსო მაშ განისვენე საუკუნოდ! (ორივე ბერი დაათარებენ ქვას და დაგლისავენ.) აბა, ძმანო, ახლა ვილოცოთ! (ეველანი ხელებს გულზედ დაიკრეფენ; ბერები წვეილ-წვეილად დადგებიან და ისე გადიან სტე-ნიდან, ნელა, ღინჯათ; ეპისკოპოსო ეველასე ბოლღს. ისმის ამათი გლგვის გაღობა; გაღობა თან და თან მისწყდება).

გაღობის ხმა De profundis ad te clamavi, Domine. (ღრმად აღმოდგადად ვუკ შენდამი უფალო!)

ტორკვეშადა (საფლავიდან). ღმერთო, შეიცოდე საცოდავი ქვეყანა!

გალობის სმს. Libera nos (გვიხსენ ჩვენ უფალო!)
 ტორკვემადა (საფლავიდან). ღმერთო ჩემო, მიხსენ მე!

მეჩხე სანახაში

ტორკვემადა (საფლავში) დონ სანჩო და დონნა-როზა.

(დონ-სანჩო და დონნა-როზა გამოვლენ ბაღიდან; მატარა ხანს შეჩერდებიან; ერთმანერთს დაატყუდებიან და აქეთ-იქით იეუ-რებიან. სიჩუმეა; შუა ღამეა).

სანჩო. ხედავ, რადგანაც ჩვენ ერთმანერთი გვიყვარს სიყრმი-დანვე, ჩემი ხელი შენ გეძებს, რომ ჩემსკენ მოგი-ყვანოს და არ მესმის კი: შენ გეძახის ჩემი გული—თუ შენ უძახი ჩემ გულს? როზა, ჩვენ თავზედ რა-ღაც საიდუმლოება ტრიალებს; ხან და ხან დამაფიქ-რებს ხოლმე ეს საიდუმლო; ამ მონასტერში ჩვენ ერთადა გვზრდიან; მაგრამ ჩვენ ვინა ვართ, რა ვართ? შენ არ იცი, აქ რათა ვართ დამწყვდეული? ეჰ, ჩემთვის სულ ერთია, შენ სიყვარულს არავინ მიშლის; მე რაინდი ვარ, შენ კი ჩემი მანდილოსანი. ჩემს სულზედ რათ ვამბობ, არ ვიცი; ჩემი გული და სული შენი ტკბილი სუნთქვაა; სუნთქვა და ზე-ცის ალი გამოდის შენის პირიდან და ბრჭყვინავს შენს თვალეში. როცა შენ ჩემთან არა ხარ, მე ჩემს გულს ველარა ვგრძნობ ხოლმე. შენი პირ-ბადე მიშ-ლის. ერთი მაკოცე!

როზა. არა! (აფაფხედ აკოცინებს და სანჩოს მკლავზედ დაეურდნობა და თითოთ ზეცაში ვარსკვლავს უჩვენებს). აი იმ ვარსკვ-ლაესა ჰხედავ?

ტორკვემადა (საფლავიდან). ღმერთო! დაიხსენ ქვეყანა!
 გალობის სმს. Jte, pax sepuleris!

ტორკვემადა (საფლავიდან). უფალო უმეწყაღე!

რფზ. გესმის—გალობა?

სანჩო. არა! რაღაც გოდება მესმის.

გალობის ხმა (თან-და-თან შესწედება). *Onus grave super caput.*

რფზ. გესმის—გალობენ!... ღამე გალობა, უჰ რა კარგია. გალობა, ეს ხმა რომ ზეცას შეჰხარის; დედა-მიწა აღსავსეა სიყვარულით. მაშ, ჩვენც გვიყვარდეს ერთ-მანერთი.

გალობის ხმა. *Miserere!* (მიწყაღე მე ღმერთო).

ტორკვემადა (საფლავიდან). *Miserere!* (მიწყაღე მე ღმერთო).

სანჩო. არა, მეთქი, ეს გოდებაა! ვიღაც იძახის. უმეცდარი არა ვარ. საიდან ისმის ეს გოდება?

რფზ. ეკლესიიდან. ეს საღამოს ლოცვაა!

სანჩო. არა! არა!

რფზ. ბნელო, არა ჩანს-რა!

ტორკვემადა (საფლავიდან). იესო ქრისტე!

სანჩო (შეამჩნევს ქვას, რომელიც საფლავს აფარავს). აი, აქ არის, აქა!

რფზ. მეწინიან!

სანჩო. შიგ ვიღაცა არის!

რფზ. მკვდარი ღაბარაკობს!..

ტორკვემადა (საფლავიდან). ოჰ, ღმერთო! მამაო ჩვენო!

სანჩო. ცოცხალი კაცია დამარხული ამ ქვის ქვეშ!

რფზ. არ მიეკარო! მოჩვენებაა! მკვდარი გამოვა მანდ-დან!

სანჩო (სასტიკად). მოდი მიშველე! (დაიჩქებებს და ქვის დაძრას სცდილობს; რფზ შუკვას). თუ ვინმე დამნაშავე არის

აქ ჩაფლული, შენგან იქნება განთავისუფლებული.

(ქვას უუხს დაადებს და ჩასძახებს) მანდ ვინა ხარ?

ტორკვემადა (საფლავიდან). მიშველეთ!

სანჩო. მოითმინე! (ორივენი ქვის აწვევას სცდილობენ) ვერ დავსძრავთ ამ ქვას! ნეტავი რითიმე მაინც ავსწიოთ. (უტკუ შჯამხნევს ერთს საფლავზედ გაღვანის მახლობლად რკინის ჯვარს). აი, ჯვარი! (ადგება და ჯვართან მიდის).

როზა (შეახერებს). მოიცადე, მოიცადე!

სანჩო (საფლავისკენ მიიხედავს). ოჰ, უბედური!

როზა. მეშინიან, ჯვარს ხელი არ ახლო, ცოდვაა; არ იქნება!

სანჩო. ცოდვა იქნებოდა, რომ ხელი არ მეხლო, თუ კაცს უშველის. ვიღებ! ღმერთი შემიწყალებს. (ამოაძრავს რკინის ჯვარს).

როზა (რკინის ჯვართან შირ-ჯვარს იწესს). O crux, ave!

სანჩო (შინჯავს ჯვარს). კარგი ბერ-კეტია! აბა, ახლა მიშველეთ! (მიიტანს საფლავთან ერთს ქვას, ზედ ჯვარს და აურდობს და საფლავის ქვაში შესწევს ჯვარს და ორივენი ზედ დაწვებიან) დიახ, სიკვდილი აღვილად თვალს არ გაახელს; ძნელი ყოფილა! (ცოტას შეისვენებენ). საკვირველი აღვილია მონასტერი! ხან და ხან საოცარი საქმეები ხდება ხოლმე აქა.

როზა. ღმერთო! მეშინიან ვერთი!

სანჩო. რა მძიმე ქვაა!

როზა. აჰა, დაინძრა, დაინძრა! (ქვას დაანძრევს).

სანჩო. მოდი, მომეხმარე! (როზა დააწვება ჯვარს, სანჩო მეორე ქვას ახლო მისწევს და ახდის საფლავს).

როზა (სიხარულით ტაშს უკრავს). ახ, რა მიხარია!

სანჩო (ჩახედავს საფლავში). ოჰ, რა საშინელი და ბნელი აკლდამაა! (ტორკვემადა ამოვა საფლავიდან წენარად. დაატკერდება ხან სანჩოს, ხან როზას).

რ.ზ. ცოცხალია, ცოცხალი! ეს ბერია, მოხუცი! ახ რა
 ბედნიერებაა, რომ აქ ვიყავით და ამისი ხმა გავი-
 გონეთ.

ტორკეშაძე. თქვენ მე ახლა სიკვდილიდან დამიხსენით; გე-
 ფიცებით, ჩემო შვილებო, რომ მე მაგიერს გადა-
 გიხდით!

კოცე უიფიანი.

(შემდეგი იქნება)

წინაპრების თაყვანის-ცემა კავკასელეზში

პროფ. შ. შ. კოვალიევსკისა

(თარგმანი)

სხვა და სხვა სარწმუნოებრივ ჩვეულებათა შორის, რომლებიც დღემდის დარჩენილა კავკასიაში, ყველაზედ უფრო გავრცელებულია წინაპრების თაყვანის-ცემა. ეს კულტი არსებობს როგორც არიელ-ოსებში, ისე ქართველ-ფშაველებში, ხევსურებში და თუშებში, როგორც ქრისტეს მიმდევარ ხალხებში, ისე მაჰმადიანებში. წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტი იმდენად ღრმად აქვს ფეხი გადგმული, რომ ქრისტიანობამ არამც თუ ვერ განდევნა იგი, არამედ თვითონ მიიღო ზოგიერთი ფორმა ამ კულტისა. მაგალითად, ფშაველების და ხევსურების მთელი ქრისტიანობა არის მხოლოდ მფარველ-ანგელოზების თაყვანის-ცემა, განსაკუთრებით გაბრიელ და მიქელ მთავარ-ანგელოზებისა. ისინი წარმოიდგენენ ანგელოზებს ოჯახის მფარველ-სულებად; ყოველს ოჯახს თავისი ანგელოზი თუ წმინდა სული (ხატი) ჰყავს, რომელიც არის მფარველი მხოლოდ ამ ოჯახის, მონაწილე მისი სიხარულის და მწუხარებისა, მონაწილეობას იღებს ამ ოჯახის სხვა ოჯახთან ბრძოლაში.

ხშირად გაგვიგონია ჩვენ ფშაველებში: „ჩვენმა გვარმა გაიმარჯვა ბრძოლაში, თუმცა მათი მფარველი-ანგელოზი (ხატი)

ჩვენსაზე უფრო ძლიერია და შემძლებელია“. ანგელოზების-თაყვანის-ცემა იმდენად განვითარებულია ფშაველებში, რომ არამცთუ-ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, არამედ ქრისტეს ცხოვრება და სხვა ქრისტიანული ჭეშმარიტებანი უცხოა მათთვის; ისინი დიდებულად უქმობენ გაბრიელ და მიქელ ანგელოზების დღესასწაულებს, აგრეთვე საოჯახო და ადგილობრივ მფარველ სულების დღეებს და სრულიად ყურადღებას არ აქცევენ შობას და აღდგომას.

მაჰმადის სარწმუნოება ყოველთვის უფრო სასტიკად ეპყრობა ძველ, წინანდელ სარწმუნოების ჩვეულებებს. მაჰმად-მასრულიად აღუკრძალა არაბებს ძველი მკვდრებისათვის მსხვერპლის შეწირვის ჩვეულება. ამიტომაცაა, ალბად, რომ კავკასიის იმ ნაწილებში, სადაც მაჰმადიანობა უფრო დამკვიდრებულია, როგორც მაგალითად, დაღესტანსა და აღმოსავლეთ პროვინციებში (კასპიის ზღვის ნაპირას) წინაპრების თაყვანის-ცემა სრულიად გადავარდნილა და ერთად-ერთი ნაშთი, დარჩენილი ამ ძველის ჩვეულებისაგან, არის მცხოვრებლების პატივის-ცემა მართლმორწმუნეთა საფლავებისადმი. მაგრამ სულ სხვაა დასავლეთ ადგილებში, სადაც მაჰმადიანობამ ასის წლით შემდეგ განდევნა ქრისტეს სარწმუნოება და დაიკავა მისი ადგილი, მაგრამ სადაც მაჰმადიანობა დღესაც მხოლოდ გარეგნულად არის აღსარებული. აქ მტკიცედ არის დაცული წინაპრების თაყვანის-ცემა როგორც მაჰმადიანებში, ისე ქრისტიანებში; ორივენი ერთნაირის სისწორით და წესიერად ასრულებენ ამ კულტის ლოცვებს.

ზემო ნათქვამიდან სჩანს, რომ წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტი საზოგადო თვისებაა კავკასელ ტომებისა, რომ მისი წარმოშობა ეკუთვნის იმ ხანას, როდესაც არამც თუ მაჰმადიანობა, ქრისტიანობაც არ იყო გავრცელებული, ყოველ შემთხვევაში მესამე საუკუნეს ქრისტეს დაბადების შემდეგ, ესე იგი იმ დროს, როდესაც ქართველები და ის ტომები, რომლებიც სცხოვრობდნენ საქართველოში, ისიც იყო იწყებდნენ ქრისტეს სარწმუნოების მიღებას.

ქვემო მოყვანილი დაწვრილებითი ცნობები შეეკრებოდა პირადად ჩემის სამის მოგზაურობის დროს კავკასიის მთებში; მე მოგზაურობდი ფილოლოგ V. Möller-თან და ადგილობრივ მცხოვრებ ოსებთან და ქართველებთან ერთად, რომლებიც წინადა ჩემი შაგირდები იყვნენ მოსკოვის უნივერსიტეტში, და აგრეთვე ქართველ და ოსის მღვდლებთან ერთად, რომლებიც დახმარება განსაკუთრებით ძვირფასი იყო ჩემთვის, რადგან მათ კარგად იცოდნენ თავიანთი მხარე და თავისუფლად ლაპარაკობენ რუსულ ენაზე.

ვბინავდებოდი ჩემის წინანდელ შაგირდების ან მასწავლებლებს და მღვდლებს სახლებში და თავისუფლად ვიკვლევდი ადგილობრივ ზნე-ჩვეულებათ. ხშირად ვესწრებოდი მამასახლისების კრებებს და ადგილობრივ მკვიდრთა შემწეობით ვკრებდი ცნობებს; საყურადღებო ცნობებს მაძლევდა სხვა და სხვა ოქმები და განაჩენები, რომლებიც ზოგიერთ ალაგას რუსულად იყო შედგენილი, ზოგან კი ქართულად ან არაბულად. მე საკუთარის ხარჯით ვათარგმნინებდი ამ ქაღალდებს მოხელეებს, მასწავლებლებს, უფრო ხშირად კი საოლქო სამმართველოების მდივნებს. დაუფასებელი სამსახური გამიწია თავად ურუზშიევის დახმარებამ, იმ ურუზშიევისა, რომელიც ამ 24 წლის წინადა თან ახლდა ცნობილს მეცნიერს ლიბიხს მის იალბუზის გარშემო მოგზაურობის დროს. თავადი ურუზშიევი ჩემთანაც მოგზაურობდა კავკასიის ქედზე, გამაცნო შიგნითა ნაწილი იალბუზისა, აგრე წოდებული ბალქარია ან სათათრო ნაწილი, გამაცნო აგრეთვე სვანეთი და იქური თავადები და დიშქელიანები, რომლებმაც თავის მხრივ ბევრი ცნობა და განმარტება შემძინეს.

ჩემის მესამე და უკანაჟენლის მოგზაურობის დროს, რომლის საგანი იყო ფშავეთის და ხევსურეთის მოვლა, მეტად საიმედო ხელმძღვანელობა გამიწიაბ. შატისოვმა, სასამართლოს თავმჯდომარემ, რომელმაც კარგათ იცოდა ქართული ენა.

ყოველისავე ამის გადმოცემა საქიროდ დავინახე, რომ ჩემმა ცნობებმა მეტი ნდობა დაიმსახურონ, ვიდრე ეს მიღე

ბულია მგზავრების შენიშვნების შესახებ. მე სწორედ მწყალობდა ბედი, რომ ყოველთვის მყავდა თან ისეთი სანდო კაცი, რომელმაც იცოდა ადგილობრივი ენა, ზნე-ჩვეულებანი და შეეძლო ჩემ მიერ შეკრებილის ცნობების შემოწმება.

ახლა გადავიდეთ პირდაპირ წერილის საგანზე, მაგრამ ჯერ მოკლედ გავაცნობთ მკითხველს იმ ტომების სოციალურ წეს-წყობილებას, რომლებში დღემდის დარჩენილა წინაპრების თაყვანისცემა. ეს მით უფრო აუცილებელია, რომ წინაპრების თაყვანისცემის კულტი არის უმთავრესად საოჯახო კულტი, ამიტომ თუ არ გავიცნობთ ამ ტომების საოჯახო წეს-წყობილებას, საოჯახო კერის ორგანიზაციის საფუძველებს, ვერ ვიქონიებთ ქეშმარიტს წარმოდგენას ხსენებულ კულტის შესახებაც.

ყველაზედ უწინარეს უნდა შევნიშნოთ, რომ კავკასიელ მთიულების საზოგადოებრივი წეს-წყობილება არის საოჯახო—სათემო ტიპისა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ერთის საზოგადო წინაპრისაგან წარმოშობა, ერთობა მიწა-წყლისა და მის შემოსავლისა.

ეს თემები შესდგებიან 30 ან 40 კაცისაგან, სცხოვრობენ ერთად ერთს ეზოში, ერთად უძღვებიან მეურნეობას, ერთად განაგებენ თავიანთ საქმეებს და საერთო ბედლებში ინახავენ საზრდოს.

იშვიათად შეხვდება ადამიანი ამ თემების სახლებზე უფრო თავისებურს შენობას. ეს სახლები აშკარად გიჩვენებს, თუ როგორ შეუძლიანთ ერთად მოწყობა და ცხოვრება ათს თუ მეტს ცოლ-ქმარს. როგორც ყველაზედ უფრო ტიპიურს მე ავიღებ ოსურს სახლს.

ოსური სახლი შესდგება რამდენისამე შენობისაგან. შუა ადგილი უკავია აგრე წოდებულს კხადცარს. კხადცარი წარმოადგენს დიდის ზალის მსგავსს სამზარეულოს. ოთახის შუაში მოთავსებულია კერა და ზევით სახურავში დატოვებულია კვამლის გასასვლელი ადგილი. სახურავის კოჭზე ჩამოკიდებული რკინის ჯაჭვი (ნაქა)— „რახისი“, რომელიც ჩამოდის კე-

რამდის. ამ ჯაქვზე ჰკიდებენ დიდს ქვაბს, რომელშიაც ყოველ დღე სადილს ამზადებენ მთელის ოჯახისათვის. კერის მარჯვნივ სდგას დიდი ხის სკამი, რომელზედაც სადილობის დროს შეუძლიანთ დაჯდენ მხოლოდ მამაკაცებს. მარცხნივ სდგას საქალეზო სკამი.

ქხადცარის, როგორც ვსთქვით, ცენტრალური ადგილი უკავია და ყველაზე მეტი მნიშვნელობა აქვს ოსის სახლში. ქხადცარის ორსავე მხარეზე მოთავსებულია თვითოეულის ცოლქმრისათვის ცალკე დასაძინებელი სადგომი; ამ სადგომებს „ვატებს“ ეძახიან. მდიდარ სახლებში გარდა ამისა არის სტუმრებისათვის (კუნაკებისათვის) განსაკუთრებული სადგომი—„საკუნაკო“, რომელიც პირდაპირ შეერთებული არ არის ოჯახის სადგომთან. ამგვარად ყველა ცოლიან კაცს აქვს თავისი დასაძინებელი ოთახი; უცოლონი იძინებენ ერთად ან ქხადცარში ან საკუნაკოში, ანა და კიდევ ზაფხულში სრულიად გარედ. ბევრს ოსურს სახლს გაკეთებული აქვს ქხადცარის ზევით მრგვალი ან ოთხ-კუთხიანი კოშკი. ასეთს კოშკებს წინად ხშირად შეხედებოდა ადამიანი. მაგრამ რუსეთის მთავრობამ უბრძანა ოსებს მათი დანგრევა: ამით უნდოდათ საგვართაშორისო ბრძოლების მოსპობა, რომლებიც ამ 30 წლის წინად ჩვეულებრივი მოვლენა იყო მთიელებში. ასეთი კოშკი ბევრია სვანეთში; სვანეთის სოფელი პირველ შეხედვაზე ცოტათი საშუალო საუკუნოების ბოლონიას მოაგონებს კაცს, ან დღევანდელს სიენას და ფლორენციას.

ამ აწერის შემდეგ მივმართოთ პირდაპირ ჩვენს საგანს.

ყველგან, სადაც არსებობს წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტი, იგი მჭიდროდ დაკავშირებულია ერთის მხრით საოჯახო კერის კულტთან, მეორეს მხრით ხალხის წარმოდგენასთან საიქიო ცხოვრების შესახებ. კავკასიაში დღემდის დარჩენილი რელიგიური ცერემონიები და რწმენანი სრულიად ეთანხმებიან იმ დასკვნათ, რომელთაც დაადგნენ ფუსტელ დე-კულანჟი და სხვები აღმოსავლეთის სამღრთო წიგნების და უძველეს საისტორიო მწერლების და ფილოსოფოსების შესწავლის დროს.

უპირველესად უნდა მივაქციოთ ყურადღება იმ გარე მოებას, რომ მთიელებისათვის კერა და ოჯახი ერთი და იგივეა. უმძიმესი შეურაცხყოფა ოსისათვის იქნება ის, რომ უსურვოთ: „სამუდამოდ ჩაჰქრეს შენს კერაში ცეცხლითქვა“. ეს მისთვის იგივეა, რომ მთელის ოჯახის დაღუპვა უსურვოთ. მაგრამ მარტო კერა არ არის განსაკუთრებული საგანი კულტისა; ასეთივე ნივთია ქვაბი, ნაჭა და სხ., ყველაფერი, რაკი დაკავშირებულია კერასთან და საჭიროა საქმელის მოსამზადებლად. არც ერთი ოჯახი, რაც უნდა ვაჭირვებული იყოს, არ გაჰყიდის არც ერთს ამ ნივთთაგანს, რადგან ყოველი მათგანი იმგვარადვე წმინდაა მისთვის, როგორც წინაპრის საფლავი. ამ ნივთებს ადგილობრივ მკვიდრთათვის *extra commercium*-ის *) მნიშვნელობა აქვს. ოსის ოჯახი უფრო ადვილად გაჰყიდის მიწას, ვიდრე თავისს წმინდა ნივთებს; მისის შეხედულობით ნაჭის მოპარვა ყველაფერზე უმძიმესი დანაშაულობაა. თვით კაცის მოკვლაც უფრო იოლი დანაშაულობა, რადგან ამ დანაშაულობის გამოყიდვა შეიძლება ფულით ან საქონლით, „რაქისის“ ქურდი-კი მხოლოდ სისხლით გამოიყიდის თავს. ყოველი მნიშვნელობიანი და დიდებული მოვლენა ოსის ცხოვრებაში ხდება კერის ახლო, ამიტომაც აქვს მოპოვებული დიდი პატივისცემა ნაქას.

თვით სიკვდილით დასასჯელისათვისაც საიმედო თავშესაფარია კხად ირი ანუ შუა ნაწილი ოსის სახლისა. როგორც კი შევა იგი შიგ, მაშინვე ხელს წაავლებს ნაქას. ამით დამნაშავე აცხადებს თავის თავს საოჯახო კერის მფარველობის ქვეშ; რაკი ეს მოასწრო, იგი თავისუფალია სასჯელისაგან, თუმცა ამ ოჯახის რომელიმე წევრის მკვლელიც იყოს. ოსურ ლეგენდებში, რომლებიც შეჰკრიბეს ბოლო დროს ჩემმა შაგირდებმა და გამოსცა ჩემის წინადადებით მოსკოვის საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ, არა ერთი და ორი ამბავი შეგხვდებათ

*) ე. ი. ეს ნივთები ვაჭრობის (კომერციის) გარეშე, მათი არც გაყიდვა შეიძლება, არც ყიდვა. მთარ.

იმის შესახებ, თუ როგორ იცავს მოკლულის დედა მკვლელს მხოლოდ იმიტომ, რომ უკანასკნელმა თავშესაფარი მოიპოვა მის კხადცარში და ხელი შეავლო კერაზედ ზევით ჩამოკიდებულს ნაქას.

ყველაზე უწმინდესი ფიცი ოსისა, ფშაველისა, იალბუზელ თათრისა ან ინგუშისათვის კავკავის ახლო-მახლო არის კერასთან თქმული ფიცი, როდესაც ფიცის მთქმელს ხელებში უჭერია ნაქა და ამბობს: „ფეიცავ ნაქას კერასთან“, ან „ფეიცავ ნაქის უწმინდესს ოქროს“, ან აგრეთვე „ფეიცავ საფას“— ოსების ღმერთს, რომლის მუდმივი ატრიბუტია ნაქა. ასეთს ფიცს ისეთივე ძალა აქვს ოსისა ან მთიულ-ქართველისათვის, როგორც წინაპრების საფლავის ფიცს, ან იმ ფიცს, როდესაც იგი ახსენებს რომლისაზე წინაპრის სახელს და აცხადებს: თუ ეს ფიცი ტყუილი იყოს, ეს და ეს ჩემი წინაპარი საიქიოს თავის მტრების გვარს ემსახუროსო.

კერის და ნაქის კულტს საპატიო ადგილი უკავია ოსის საქორწილო დღესასწაულში. ახლად ჯვარ-დაწერილი ქალი, როდესაც პირველად შედის თავის ქმრის სახლში, ვალდებულია ქმართან ერთად ირგვლივ შემოუაროს კერას. ქალის ძმადი უკან მიჰყვება და ხანჯლით შეეხება ნაქას. ყველაფერი ეს იმას ნიშნავს, რომ ოჯახის ახალმა წევრმა უნდა მოიპოვოს ოჯახის კერის მფარველობა და ამ კერამ უნდა დაიცვას იგი.

კერასთან დაკავშირებულია გარდაცვალებულთა კულტი. კერასთან იმართება აღაპები მკვდრებისთვის. ეს ცერემონიები გრძელდება მთელის წლის განმავლობაში გარდაცვალებულის წევრის დასაფლავების შემდეგ. გარდა ამისა წელიწადში რამდენიმე დღე ყოველთვის დანიშნულია ყველა მკვდრის მოსახსენებლად.

ამ ცერემონიებს შორის ზოგიერთები მხოლოდ ოჯახის წევრების თანადასწრებით ხდება, ზოგიერთებს კი გარეშე პირებიც ესწრებიან, რომელთაც პატივი უნდათ სცენ განსვენებულს. დასაფლავება და წლის თავის აღაპი ამ უკანასკნელ

ცერემონიებს ეკუთვნის. ამგვარს დღესასწაულს ესწრება ყველა ახლო-მახლო ადგილების მცხოვრები. დღესასწაულისათვის ჰკლავენ მთელს ფარას ცხვრისას, აგრეთვე ხარებს და ძროხებს და ასეთი დღესასწაული ხშირად ჯდება რამდენიმე ათათასი (?) მანეთი, რაიც სრულიად ალატაკებს ოჯახს.

რაც შეეხება იმ ალაპებს, რომლებსაც იხდის მარტო ოჯახი გარდაცვალებულისა, ისინი გაცილებით იაფად ჯდება, ამათ ხშირადაც ჰმართავენ. ყოველ პარასკევს გარდაცვალებულის ქვრივი ცოლი უმზადებს მას განსაკუთრებულს საკმელს. ამ საკმელის ნაწილს ცეცხლს შესწირავენ და კერაში ავდებენ.

დიდს მარხვაში ყოველი ოსის ოჯახი იხსენებს გარდაცვალებულთ. წლის განმავლობაში გარდაცვალებულის ტანისამოსს აცვამენ განგებ გაკეთებულს მანეკენს, აჯენენ მას საპატიო ადგილზე; როდესაც სხვები სვამენ, მას აძლევენ საკმელს და სასმელს პატარა მრგვალ სტოლზე, რომელსაც „ფინგს“ ეძახიან. ამ წვრილმანებს იმიტომ ავლნიშნავ, რომ ასეთს სტოლებს ჰპოულობენ ძველის საფლავების გათხრის დროს ოსეთში

შვიდჯერ ჰმართავენ კიდევ წელიწადში სადილებს როგორც ამ წლის განმავლობაში, ისე წინად გარდაცვალებულ ნათესავების მოსახსენებლად. საკურთხებასა და ალაპებში მონაწილეობას ღებულობს ყველა ნათესავი აუცილებლივ. ამგვარ სადილებზე სჭამენ ჩვეულებრივზე გაცილებით მეტს იმ იმედით, რომ თუ ჩვენ კარგად ვჭამთ, კარგად სჭამენ და სვამენ გარდაცვალებული ნათესავებიცო.

რომ ჭეშმარიტი წარმოდგენა ვიქონიოთ იმის შესახებ, თუ საიდან წარმოსდგა ასეთი ჩვეულებანი, უნდა ვიცოდეთ ხალხის წარმოდგენა საიქიო ცხოვრების შესახებ. ეს წარმოდგენა საზოგადოთ ერთნაირი აქვს ყველა კავკასიის ხალხს. კავკასელები უარჰყოფენ ადამიანის არსების სრულს მოსპობას და ჰფიქრობენ, რომ საიქიო ცხოვრება არის მხოლოდ გაგრძელება იმისა, რაც ხდება სააქაო ცხოვრებაში. იმიტომ გარდაცვალებულის სულს იმგვარადვე ესაქიროება საკმელი, სითბო,

სინათლე, როგორც ცოცხალს ადამიანებს. ეს გარემოება ავალეებს გარდაცვალებულის ნათესავეებს, იზრუნონ, რომ მკვდარს არ შემოაკლდეს საქმელი და სასმელი, არ შესცივდეს ან არ დარჩეს ბნელაში. ამით აიხსნება ის ჩვეულება, რომ გარდაცვალებულის ქვრივი ყოველ პარასკევს უმზადებს მას ცალკე საქმელს; მთელის ღამის განმავლობაში არ აქრობს სანთელს, რადგან ჰფიქრობს, რომ ქმარი მოვა მასთან დასაწოლად. ამავე შეხედულობით აიხსნება ის ჩვეულებაც, რომ გარდაცვალებულის საფლავზე ხაჭაპურები მიაქვთ და იქ სტოვებენ არაყს ბოთლში.

თუ ყველაფერი ეს შესრულებული არ იქმნა, გარდაცვალებული დარჩება უსაქმელოდ და დაიტანჯება სიცივისა და სიბნელისაგან. რადგან საქმელს და სხვა საჭირო ნივთებს გარდაცვალებულს უმზადებენ მისი პირდაპირი მემკვიდრეები, ამიტომ მეტად სამწუხარო მდგომარეობაშია უცოლოდ და უშვილოდ გარდაცვლილი, რომელსაც არ რჩება პირდაპირი მემკვიდრეები და ამის გამო საუკუნო ტანჯვაში ვარდება.

კავკასელ ხალხებს სწამთ მომავალი ცხოვრება, რომელიც მათთვის იმ გვარივეა, როგორც დღევანდელი ცხოვრება. ეს რწმენა აშკარად გამოიხატება დასაფლავების ცერემონიებში. ფშაველებს დღემდის ერთი საყურადღებო ჩვეულება აქვთ: ტირილის ღროს ნათესავეები ამბობენ, ვითომც განსვენებული საკუთარის ნებით გაემგზავრა საიქიოს. რომ საიქიოს მისი ყოფა ბედნიერი იყოს, მას თან უნდა ჰქონდეს ყველაფერი, რაც ბედნიერებას შეადგენს აქ დედამიწაზედაც. მხოლოდ სრულიად საჭირო არ არის, რომ ცოლმა ქმრის გული-სათვის თავი მოიკლას. საკმარისია, თუ იგი თმას მოიჭრის და ფეხებში დაუდებს გარდაცვალებულს ქმარს. სრულიად საჭირო არ არის განსვენებულის ცხენის მოკვლაც. ცხენს წაიყვანებენ კუბოს წინ და ხმამაღლა წარმოთქვამენ ლოცვას, რომ ამ ცხენმა ბედნიერად მიიყვანოს გარდაცვალებული პატრონი საუკუნო განსვენების ადგილზე.

ამას წინად ფშავეთში და ოსეთში გათხრილი საფლავები ცხადად ამტკიცებენ, რომ დღევანდელის მსგავსი ჩვეულებანი არსებობდნენ ძველს დროშიც. ოსურს საფლავებში იპოვეს იარაღები, სამკაულები და პირუტყვების ძვლები, რომლებიც მსხვერპლად იყვნენ შეწირულნი და ადამიანებთან ერთად და-მარხულნი.

რამდენად ცოცხლები გულმოდგინედ ზრუნავენ გარდაცვლილ წინაპრებისათვის, იმდენად ეს უკანასკნელი არიან თავიანთ ნათესავების მფარველები და დამცველი სულები. ისინი მონაწილეობას ღებულობენ, ხალხის შეხედულობით, ცოცხლების სიხარულსა და მწუხარებაში და ეხმარებიან მათ მტრებთან ბრძოლაში. ოსურს ლეგენდებში ხშირად შეხვდება ადამიანი ამბავს იმის შესახებ, რომ ამა და ამ წელს კარგი მოსავალი ამა და ამ გარდაცვალებულის შემწეობით იყო, ან ამა და ამ ბრძოლაში ოსებმა ამა და ამ სულების შემწეობით გაიმარჯვესო.

მაგრამ წინაპარი შეიძლება უსაშინელესი მტერიც იქმნეს თავის გვარის და ბევრი უბედურება მიაყენოს თავის ნათესავებს: ავადმყოფობა, საქონლის კირი და სხ. ამისათვის სრულიად საკმარისია დაარსებულის კულტის რომელიმე წესის არ შესრულება, მსხვერპლის არ-შეწირვა და სხვ. იმდენად ეშინიათ ფშავლებს და ხევსურებს; არაფერი დავაკლოთ წინაპრებსო, რომ შემდეგის ლოცვით მიმართავენ ხშირად მათ: „ძვირფასო გარდაცვალებულნო, გვაპატიეთ, თუ რამ დაგვა-ვიწყდა უნებლიეთ; ნუ გვაგნებთ, თუ რომელსამე თქვენგანს შესაფერი მსხვერპლი ვერ მოგართვითო!“

ასეთია საზოგადოთ დღეს წინაპრების კულტი კავკასიის ხალხებში.

ახლა უნდა გამოვიკვლიოთ მისი დასაბამი. ის ხალხი, რომლის სარწმუნოებრივი ჩვეულებანი ავწერე მე ზემოთ, არის ძველი ხალხი. ჰეროდოტე, სტრაბონი და ძველის დროის ისტორიკოსები გადმოგვცემენ მის შესახებ ცნობებს. დღევანდელი სვანები არიან სტრაბონის სვანები, ფშავლები—იმავე

მწერლის ფოველები, ოსები—ძველი „ასი“ და რუსების მემატინათა „ოსი“. უეჭველია, რომ წინაპრების კულტის დასაბამი უნდა ვეძიოთ უძველეს დროში. ამ მოსაზრებას ეთანხმება ოსურის ენის შესახებ უკანასკნელი ფილოლოგიური გამოკვლევანი. სანსკრიტულის ენის ცნობილი მკოდნე ვს. მიოლფერი, რომელმაც განაგრძო შეგრენის გამოკვლევანი, იმ დასკვნას დაადგა, რომ ოსები შეადგენენ ცალკე შტოს იმ ტომისას, რომელსაც ეკუთვნოდნენ კიროსის დროის სპარსები და სხვა ხალხები ძველის ირანისა, და აგრეთვე, რომ ოსური ენა არიულ ჩამომავლობისა და უახლოვდება ზენდ-ავესტის ენას. ეს დასკვნა მით უფრო საინტერესოა, რომ ერთმა მწერალმა, რომელმაც შეისწავლა ბერძნული წარწერები ხერსონესსა და შავის ზღვის პირის სხვა ახალშენებში. დაამტკიცა, რომ ირანის ტომები და განსაკუთრებით ოსები გავრცელებულნი იყვნენ მთელს სამხრეთ რუსეთში და მათ დიდი კვალი დასტოვეს წარწერებში, რომლებიც წაკითხვა და გაგება შეიძლება მხოლოდ ოსურის და სხვა ირანულის ენების შემწეობით. ამ წარწერებში ყველაზედ უფრო ხშირად შეგვხვდება ოსური სახელები და ამ სახელებს თან ახლავს ასეთი ქების ეპიტეტები, როგორც დიდებული, მაღალი, ბრწყინვალე და სხ.

ამას უნდა დავუმატოთ ის, რომ ხალხურის გადმოცემის და არაბთა მემატინების თანახმად კავკასელ ხალხთა შორის ისლამის გავრცელებამდის კერპთთაყვანის მცემლობა იყო დამკვიდრებული და ეს კერპთთაყვანის მცემლობა იყო ესიდების კერპთთაყვანის მცემლობის მსგავსი. ესიდების რელიგიას-კი, როგორც ეს დაამტკიცა ნათლად ბ. ეგიაზაროვმა, ჩემ შავირდად ყოფილმა, ყაზანის პროფესორმა, რომელიც ჩამომავლობით ქურთია და ზედმიწევნით იცის ესიდების ენა-ქურთულის ენის დიალექტი, ესიდების რელიგიას ღრმად ამჩნევია კვალი ორმუზდის კულტისა, ესე იგი ზენდ-ავესტის კულტისა.

ყველაფერი ეს გვიჩვენებს, რომ ზენდ-ავესტაში უნდა ვეძიოთ დასაბამი ოჯახის კულტისა, რომელიც დღემდის დარჩენილა კავკასელ ხალხებში და განსაკუთრებით ოსებში. რამდე-

ნად მალლა აყენებს ამ კულტს ავესტა, ეს ყველამ ამიტომ საჭირო არ არის იმის აღნიშვნა, რომ ზენდ-ავესტის „ფრავასხისი“ ოსების „სულების“ მგავსია, რომ წინაპრებისათვის შეწირულს მსხვერპლს ირანის სამღრთო წიგნში იმგვარივე სარწმუნოებრივი ხასიათი აქვს, როგორც დღეს აქვს ოსებში, რომ მკვდრების და ცოცხლების ურთიერთობა ზენდ-ავესტის შეხედულობით იმგვარივეა, როგორც დღეს არსებობს ოსეთში.

მაგრამ თუ ზენდ-ავესტაა წყარო ოსების დღევანდელ ჩვეულებათა, საიდან გაჩნდა იგივე ჩვეულებანი ფშავლებსა და ხევსურებში?

ეს უკანასკნელნი ქართულს ენაზედ ლაპარაკობენ და მათ განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ. ესენი ეროვნობით განსხვავდებიან ოსებისაგან, ტანისამოსზე ხშირად იკიდებენ ჯვრებს, სრულიად შეიარაღებულნი დადიან, ატარებენ საგულეებს და სწორს მახვილებს, ლათინურის წარწერებით შემკულს,—ყველაფერი უფრო ეს ევროპიულის კულტურის შთაბეჭდილებას ახდენს, ვიდრე აზიურისას. საკვირველიც არ არის ამიტომ, რომ ზოგიერთა მეცნიერები, როგორც, მაგალითად, ლიონელი შანტრი, ხევსურებს ძველ ჯვაროსნების ჩამომავლებად სთვლიან, იმ ჯვაროსნებისა, რომლებიც საქართველოზე მოგზაურობის დროს დაიფანტნენ კავკასიის მთებში.

თუ შევეუდარებთ ამ ჯერ ცოტად ცნობილის ხალხის სარწმუნოებრივს წესებს და ჩვეულებათ ამგვარ ჩვეულებებს ზენდ-ავესტაში, ადვილად დავადგებით იმ აზრს, რომ ამ ხალხის ცივილიზაციის ნამდვილი წყარო ირანული კულტურაა. ამას უნდა დავუმატოთ ისიც, რომ ფშავ-ხევსურების ხალხურ გადმოცემებში კიდევ დარჩენილა ქრისტიანობაზედ უძველესის კულტის ხსოვნა, სახელდობრ ორმუხდის კულტისა, რომელსაც ადგილობრივ არმაზს უწოდობენ. ამ გადმოცემებში დღემდის დაცულია ბრძოლა ბოროტ სულებთან, რომლებსაც იგივე სახელი ჰქვია, როგორც ზენდ-ავესტაში—„დევები“. ფშავ-ხევსურეთში მღვდელს „დასტურს“ ეძახიან; ეს სახლწოდება ზენდ-

ავესტაშია, სადაც ამ სახელით უწოდებენ სამღვდლოების დაბალ ხარისხის წევრებს. ამ ხალხის შეხედულება სხეულის სიწმინდისა და იმის შესახებ, თუ როგორ ჰკარგავს ადამიანი ამ სიწმინდეს, მკვდარს თუ შეეხო ან ქალთან დაწვა ზოგიერთა შემთხვევებში, განსაკუთრებით, როდესაც ქალი ფეხ-მძიმეთ არის, სრულიად ემსგავსება ზენდ-ავესტის შეხედულობას. ამგარადვე ემსგავსება ზენდ-ავესტის წესებს ხევსურების წესები დაბალ წოდების მკვდრების დასაფლავების შესახებ.

მკვდრების მალლობზე დამარხვა (ეს ჩვეულება წინაღ იმიტომ არსებობდა, რომ მკვდარს გარეულ ფრინველებს აძლევდნენ შესაქმელად) სრულიად ეთანხმება ზენდ-ავესტის ბრძანებას და იმ ჩვეულებას, რომელსაც შეხვდნენ მეჩვიდმეტე საუკუნის მოგზაურნი ხირონი და ხარდინი ინდოეთ სპარსელებში, რომლებიც ფაქტიურად ორმუზდის სარწმუნოების მიმდევარნი არიან. ჩემის მოგზაურობის დროს მე ბევრი საფლავი დავათვალიერე და საკუთარის თვალებით დავრწმუნდი, რომ ეს საფლავები სრულიად ემსგავსება ხარდინის მიერ აწერილ სპარსელების „დაკხმევს“. აკალდამა-საფლავი ოთხ-კუთხიანია, აშენებულია ქვისაგან; შიგნით სდებენ მკვდარს, გარედან ხვრელები აქვს დატოვებული ფრინველების შესასვლელად. აკალდამაში შიგნით დალაგებულია სკამები, რომლებზედაც ან აწვენენ ან აჯენენ მკვდრებს; როდესაც მკვდრებისაგან მხოლოდ ძვლები დარჩება, ძვლებს შეჰკრებენ და ჰყრიან საერთო საფლავში; განთავისუფლებულ აკალდამაში-კი ასვენებენ ახალს მკვდრებს. ასეთი ჩვეულება აქვთ ხევსურებს; ასეთი ჩვეულება ჰქონდათ, მეჩვიდმეტე საუკუნის მწერლების აწერით, სპარსელებსაც.

რაც შეეხება ფშაველების და ხევსურების წარმოდგენას სამოთხის და ჯოჯოხეთის შესახებ, იგი სრულიად ეთანხმება ზენდ-ავესტის წარმოდგენას. პატარა ბეწვის ხილით—ხინვათით (ამ სახელწოდებას ხმარობს ზენდ-ავესტაც) არის გაყოფილი სამოთხე და ჯოჯოხეთი. მხოლოდ ღირსეულთ შეუძლიანთ გავიდნენ ამ ხილზე და მიაღწიონ ნეტარების სადგომს. ვინც

მიწიერ ცხოვრების დროს მძიმე ცოდვები ჩაიდინა, იგი მუდამ ჯოჯოხეთში იქნება.

მთელი ეს ანალოგია, რომელიც ზემოთ აღვწერე და რომელიც უფრო ვრცლად განვმარტე ამას წინად ინგლისურ ჟურნალში *English archaeological Review*-ში, მარწმუნებს, რომ ფშაველების და ხევსურების კულტურას დღესაც ამჩნევია ზენდ-ავესტის კვალი. აქედან ჩვენ სრული საბუთი გვაქვს ზენდ-ავესტაში და განსაკუთრებით „ფრავასხისში“ აღვიაროთ დასაბამი წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტისა, რომელის მაგალითებს დღესაც ვხედავთ ფშავ-ხევსურებში და აგრეთვე ოსებში.

ყველა ზემონათქვამიდან ის დასკვნა უნდა გამოვიყვანოთ, რომ აუცილებლივ საჭიროა კავკასიის ხალხის ეთნოგრაფიულად შესწავლა, რომელიც ბევრის ახალის ცოდნით შეავსებს ჩვენს სამეცნიერო საღაროს. ამით გაგვინათლდება ჩვენ ახალი მხარე ორმოზდის თაყვანის მცემლებისა და ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა ექნება, რადგან დღეს ზენდ ავესტის ნაწყვეტ-ნაწყვეტობისა გამო ჩვენ ვიცით და ისიც არა სავსებით მხოლოდ ერთი მხარე ამ მეტად საინტერესო და საყურადღებო კულტურისა. კავკასიის ხალხის კულტურის თანამედროვე განვითარების შესწავლა და აგრეთვე ძველის კულტურის ნაშთებისა შეავსებს დანაკლისს იმ ცოდნისას, რომელიც გვაქვს დღეს ძველი სპარსელების და სხვა ირანულ ტომების კულტურის შესახებ. *).

—ს.

*) ჩვენი ზნე-ჩვეულებანი, ხალხური ლოცვები, გადმოცემანი, ლეგენდები, არაკები და სხვა-და-სხვა მეტად მდიდარს და ჯერ კიდევ ხელუხლებელს სოციოლოგიურს მასალას წარმოადგენს. შესწავლას ვინ სჩივავ, საუბედუროდ, ჯერ თითქმის არაფერი შეგვიკრებია სხვა-და-სხვა მხარეში გაბნეულ მასალისა...

საყურადღებოა ცნობილი მეცნიერის მოსაზრებანი ზოგიერთა ჩვენის ჩვეულებათა (ეს ჩვეულებანი მარტო მთიელებში არ დარჩენილა) შესახებ, თუმცა მას შეიძლება დაკვირვების და შესწავლის დროს რამე ფაქტორი შეცდომა მოუვიდა; ამიტომ კარგი იქნებოდა ავტორის მიერ მოყვანილის ფაქტების შემოწმება, რასაც უეჭველია არ დაიზარებენ ჩვენი გაათლებული მთიელები.

მთარგ.

უცხოეთის მიმოხილვა

1. აგრარული კითხვა იტალიაში.—2. მფარველობითი სისტემა (პროტექციონისმი) ინგლისში.—3. სპარსეთი და რუსეთი.—4. საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები.—5. კათოლიკური პარტია (ცენტრი) გერმანიაში და პოლონელები; პოლონელი წარმომადგენლები პრუსიის ზემო პალატაში.

„Latifundia perdidere Italiam (დიდ მამულებმა დაღუპეს იტალია)“ სთქვა ჯერ კიდევ უფროსმა პლინიუსმა. ორი-ათასმა წელმა განვლო მას შემდეგ და იტალია, პრუსიის არ იყოს, განსაკუთრებით ჩრდილოეთი იტალია და სიცილია, მსხვილ მემამულეების ქვეყანაა და ამიტომ აგრარული კითხვა ისევე მწვავე და მეტად სერიოზული კითხვაა, როგორც ეს გრაქების დროს იყო მეორე საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდე.

იტალიაში დიდძალი სოფლის პროლეტარიატია. სოფლელ მუშის მდგომარეობა მეტად გაჭირვებულია და აგრარული კითხვა იტალიაში უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ქალაქელ მუშების კითხვა.

თუ რამდენად აუტანელია უმიწაწყლო სოფლელ მუშის მდგომარეობა იქიდან სჩანს, რომ სამღვდლოების ზოგი წარმომადგენელიც მუშების მხარეს იჭერს და დიდ მემამულეების, იტალიის არისტოკრატის, წინააღმდეგ მოქმედობს.

კრემონის ეპისკოპოსმა მონსინიორ ბონომელიმ (ცნობილია, როგორც მწერალი) შექმნის შინაარსის მიმართვა გაუგზავნა იტალიის მემამულეებს: „მიწის მფლობელნო! მოი-

სმინეთ, რასაც გეტყვით ადამიანობის, სამართლიანობის, ღირსისა და თქვენ მატერიალურ ინტერესების გულისათვის. თქვენ მეტად ცუდათ ეპყრობით თქვენ მუშებს. თქვენი ქცევა გქმნის თქვენ დანაშაულად და ამწვავებს ბრძოლას თქვენ კლასსა და თქვენგან დამოკიდებულ მუშებ შორის. მიწის მფლობელნო! მიეცით თქვენ გლეხებსა და მუშებს, რის პირობაც მიგიციათ (მემამულენი ხშირად იმ მცირე ქირასაც არ იძლევიან, რომელსაც იღებს საზოგადოთ იტალიელი სოფლის მუშა) და რასაც სამართლიანად თხოულობენ: იმათაც აქვთ უფლება იცხოვრონ პატიოსნად თავიანთ შრომის ნაყოფით. რათ ედავებით მუშას ორიოდ გროშის გულისათვის, თქვენ, რომელნიც ათასობით ხარჯავთ უაზრო ჟინის მოსაკლავად და სიამოვნების მისაღებად? ნუ ჰქანცავთ თქვენ მუშებს, განსაკუთრებით ქალებსა და ბავშვებს, აუტანელ შრომით. უსამართლობაა განსაცდელში აგდებდეთ მათ ძალღონეს, ჯანმრთელობას, სიცოცხლეს; ისინი მოწები როდი არიან, არამედ თავისუფალი მოქალაქენი, მართალია დამოკიდებულნი, მაგრამ ღირსნი ყოველ გვარ პატივისცემისა. თქვენ მეტად უსამართლოდ და შეუბრალებლად იქცევით, როცა მუშებს დანიშნულ ვადაზე არ აძლევთ ქირას და გაფუჭებულის პურით კვებავეთ მათ; უსამართლოდ და შეუბრალებლად იქცევით, როცა მუშებს აყენებთ ვიწრო, ბნელ, ნოტიო და ჰაერს მოკლებულ სადგომებში და ქალებსა და ვაჟებს ერთად ათავსებთ. რასაც ზოგიერთი მღვდელი მატყობინებს სოფლის მუშების სადგომებზე სიბრალულსა და აღშფოთებას მიღძრავს. უპატიოსნობაა, როცა თქვენ იმ მიზნით, რომ მუშას პირობა არ შეუსრულოთ, გაგდებას ემუქრებით მას და ასეთ ალტერნატივას უყენებთ წინ: დასთანხმდი აუტანელ პირობას ან და ადგილს გამოეთხოვეო. კიდევ ბევრ უსამართლობისა და შეუბრალებლობის მაგალითი შემიძლია მოვიყვანო დიდ მემამულეთა და მსხვილ არენდატორების მოქმედებიდან! გონს მოდით, რადგან მეტად სერიოზული დრო დადგა; უნდა მოსპოთ ყველაფერი, რაც ამართლებს სოფლელ მუშების ჩივილსა და განრისხებას, იმ სოფლელ მუშების, რომელ-

ნიც მეტად გულ-კეთილი, შრომის მოყვარე და თქვენის სიმდიდრის შემქნელი არიან“.

მონსინიორ ბონომელი არ ეკუთვნის იმ პოლიტიკ კლერიკალებს, რომელნიც ხალხის თვალის ასახვევად, მის მოსატყვილებლად და გულის მოსაგებად დემაგოგობას იწყებენ. ყოველი მისი სიტყვა გადუქარბებელი სინამდვილეა და რა გასაკვირველი უნდა იყოს, რომ იტალიის სოფლელ მუშებ შორის, რომელნიც ასეთ აუტანელ პირობებში სცხოვრობენ, დიდი და გამწვავებული უკმაყოფილება არსებობდეს. მაგრამ საკვირველი და საგულისხმიერო ის არის, რომ ამ უკმაყოფილებაში ისეთი ფორმა მიიღო, რომელიც მოსალოდნელი არ იყო სოფლელ მუშებისაგან, გლეხებისაგან.

ყოველ ქვეყნის გლეხი ცნობილია როგორც მეტად კონსერვატიული ელემენტი, რომელიც უფროსის ყოველ ახალ საქმეს, ახალ მოძრაობას და ჩასქიდებია მამა-პაპათა წესსა და რჯულს. ქალაქელი მუშა უფრო განვითარებულია, მან ადრე შეიგნო თავისი ინტერესები და ადრევე შეუდგა თავის მდგომარეობის გაუმჯობესებას. ქალაქელ მუშების მოძრაობას მთელი ისტორია აქვს და ეხლა ეს მოძრაობა ისეთ საზრიან გზას ადგია, რომ შეუფერხებლად ვითარდება და აუცილებლად თავის მიზანს მიაღწევს.

სულ სხვაა სოფლის მუშის მდგომარეობა. თუმცა აგრარული მოძრაობა ისტორიულად ბევრად უფრო ძველია ქალაქის პროლეტარიატის მოძრაობაზე, მაგრამ მან აქამდე ვერ მიიღო ისეთი საზრიანი ფორმა, როგორც მეორეს აქვს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ირლანდიელების აგრარულ მოძრაობას. თუ ირლანდიაში ამ მოვლენამ განსხვავებული სახე მიიღო და თავის ფორმით (შინაარსი ხომ იგივეა) არ ჩამორჩება დაწინაურებულ მუშების მწყობრ მოქმედებას, ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ირლანდიაში აგრარულ კითხვას ზედ-ერთვის ეროვნულ-პოლიტიკურიც.

იტალიელ გლეხების მოძრაობა მით არის საყურადღებო და საგულისხმიერო, რომ სწორედ ისეთი ხასიათი აქვს, როგო-

რიც დიდი ხანია მიიღო დაწინაურებულ სახელმწიფოების მუშების მოძრაობამ. იტალიელი გლეხი მიახვედრა მის გაჭირვებულ მდგომარეობამ, რომ ხსნას იგი მარტო თავის თავიდან უნდა მოელოდეს, რომ ერთად ერთი საშუალება აუტანელ მდგომარეობიდან გამოსვლისა არის განცალკევებულ ძალითა შეერთება, თანა მოძმის ტკივილის თვისად მიჩნევა, ერთის სიტყვით, ყველა გაჭირვებულების მტკიცე ორგანიზაცია. იტალიელი სოფლელი იმდენად გათვითცნობიერდა, რომ, ქალაქელ მუშებსავე, თავის გაჭირვების მონაწილეებს შეუერთდა და შეერთებულის ძალით თავის ექსპლოატატორს, დიდ-მემამულეს, ომი გამოუცხადა.

პირველი ნიშნები უმიწაწყლო და პაპარა მიწის პატრონ გლეხების ორგანიზაციისა ოცის წლის წინათ იყო, მაგრამ სერიოზული და დიდ-მნიშვნელოვანი ხასიათი სოფლელ მუშების მოძრაობამ მხოლოდ ამ ორ-სამ წელიწადში მიიღო. სოფლელებმა შეჰქმნეს ეგრედ წოდებული „გაუმჯობესების ლიგები“ (კავშირები), რომელთაც უფრო ხშირად „წინააღმდეგობის“ ლიგებს ეძახიან. ასეთი ორგანიზაცია პირველად მანტუის პროვინციაში გაჩნდა, მაგრამ მალე იგი მთელ იტალიას მოედო. ეხლა შვიდასზე მეტი ლიგა არსებობს იტალიაში და მთელ ორგანიზაციას ას ორმოცდა-ათი ათასზე მეტი წევრი ჰყავს. ყველა ლიგა გაერთიანებულია და ერთ დიდ კავშირს წარმოადგენს, რომელსაც „წინააღმდეგობის ლიგების ნაციონალური ფედერაცია“ ჰქვია. ფედერაციის მთავარი გამგეობა ქ. ბოლონიაში იმყოფება. ეს გამგეობა დიდის ხელოვნებით ხელმძღვანელობს გლეხების კავშირს, და გლეხებიც იმდენად გათვითცნობიერებულან, რომ ძალდაუტანებელ დისციპლინას ადვილად ემორჩილებიან და თავგამოდებული იბრძვიან საერთო ინტერესებისათვის. ბრძოლის იარაღი მუშაობის აკვეთა და გაფიცვაა, რაც კანონით აკრძალული არ არის.

სოფლელი მუშა ჯერ იმასვე თხოულობს, რასაც ქალაქელი — შრომის პირობების გაუმჯობესობას: ჭირის მომატებას, სამუშაო დღის შემოკლებას, ქალებისა და ბავშვების მუშაო-

ბის მოწესრიგებას, წვრილ არენდის პირობების შეცვლას და სხვ.

გლახების ასეთმა მოძრაობამ მეტად ააშფოთა მემამულენი, განსაკუთრებით მსხვილ-მსხვილი მემამულენი, და არც ვასაკვირველია ეს აშფოთება: თუ აქამდე მსხვილ მემამულეს კარგი შემოსავალი ჰქონდა, ეს იმის შედეგი იყო, რომ მუშა მეტად იათი იყო და საარენდო პირობები ისეთი, რომ ნამდვილი ეკონომიური ბატონობა არსებობდა. მემამულესრულებით არ ჰფიქრობდა თავის მამულის გაუმჯობესობას, რადგან გაუმჯობესობა ფულს თხოულობს და რად დაეხარჯა ეს ფული, როცა უამისოდაც ადვილად მიდიოდა იათის მუშითა და გაჭირვებულ არენდატორის წყალობით.

მემამულეებმა ყოველი ღონე იღონეს სოფლელების მოძრაობა დაწყებისთანავე ჩაეკლათ, მაგრამ ცდამ ამაოდ ჩაუარათ: სინამდვილეში არსებულ პირობებით გამოწვეული მოძრაობა ეგრე ადვილი დასაძლევია არ არის და გარდა ამისა იტალიის ეხლანდელი სამინისტრო აღარ არის მაძღართა მორჩილი მონა. ცანარდელ-ჯიოლიტის სამინისტრომ გადაჭრილი უარი უთხრა მემამულეთ სოფლელ მუშების წინააღმდეგ ენერგიულ სამხედრო ზომების მიღებაზე. ორივე მინისტრმა გამოაცხადა პარლამენტში, რომ ისინი პრინციპიალურად თანაუგრძნობენ მუშების ორგანიზაციას, რომელიც „სცდილობს კანონიერის საშუალებით, მაგალითად, მუშაობის აკვეთით და გაფიცვით, გააუმჯობესოს მშრომელ კლასის არსებობის მატერიალური და ზნეობრივი პირობები“. ცანარდელის სიტყვით, „მუშების ორგანიზაცია მშვიდობიან პროგრესის კულტურული იარაღია“. ჯიოლიტის შეხედულებით, მუშების ორგანიზაცია ერთად-ერთი საშუალებაა, რომ შრომისა და კაპიტალის ბრძოლა უკიდურესობამდე არ მივიდეს. გარდა ამისა ჯიოლიტი ამტკიცებდა, რომ მუშების მოთხოვნათა დაკმაყოფილება სასარგებლოა თვით ეროვნულ ეკონომიისათვის: „მუშის ქირის აწვევა ნიშანია ერის ეკონომიურ პროგრესისა და ეხლანდელ პირობებში იტალიელ გლახების მოძრაობა მარტო მუშების მატერიალურ

და ზნეობრივ მდგომარეობას როდი გააუმჯობესებს, იგი იძულებს მიწის მფლობელთ გააძლიერონ მამულის შემოსავალი მუშების უწყალო ექსპლოატაციით კი არა, არამედ მიწის მწარმოებელ ძალთა გაუმჯობესებით. ამისათვის პირველად ყოვლისა საჭიროა, რომ მამულის მეპატრონე მამულშივე სცხოვრებდეს და შეუდგეს რაციონალურ მეურნეობას, რომელსაც თხოულობს ეხლანდელი ცხოვრების პირობები“.

როგორც ისმის, იტალიის ახალგაზდა მეფეც თავის მინისტრების თანამოაზრეა. ასე რომ იტალიელ მემამულეებს არავითარი იმედი ეხლანდელ მთავრობის საქმეში ჩარევისა არ დარჩენიათ; სამხედრო ძალა და სასტიკი ღონისძიებანი დღეს მათ აკლიათ. ამიტომაც შარშან ისინი იძულებული შეიქნენ ბევრ ადგილას დაეთმოთ გაფიცულ გლეხებისათვის. წელს კი სხვა გზას ადგანან. მემამულეთა უმრავლესობამ გადასწყვიტა სასტიკი ბრძოლა გამართოს მუშების კავშირებთან; მემამულენიც თავისებურად გაიფიცნენ და გადასწყვიტეს სრულებით დაუმუშავებელი დასტოვონ თავიანთი ადგილები, სანამ გაქირვებული გლეხები უარს არ იტყვიან თავიანთ მოთხოვნაზე.

მიწის მფლობელნი იმით იმართლებენ თავს, რომ მეტის დათმობა მუშებისათვის მათ აღარ შეუძლიათ, რადგან, თუ დავუთმეთ, სულ ერთიან გავკატრდებითო. მსხვილი მრეწველებიც ხომ ამას ამბობენ—საქმე პატარა შემოსავალს იძლევა და საიდან შეგვიძლია მუშებს ქირა მოვუმატოთ ან სამუშაო დღე შევუმოკლოთო. მაგრამ ორივენი ტყუილს ამბობენ. როგორც კაპიტალისტების, ისე მსხვილ მემამულეთა ასეთ მოძრაობას წმინდა პოლიტიკური ხასიათი აქვს და მისი მიზანია მოსპოს მუშების ორგანიზაცია იმის მიუხედავად, თუ რამდენად შესაძლებელია ეკონომიურად ამ ორგანიზაციის მოთხოვნათა დაკმაყოფილება.

რომ ეს ასეა, ბევრის საბუთებით მტკიცდება: მემამულე, რომელიც ორგანიზაციაში მონაწილე გლეხს არ უმატებს ქირას, დიდ ჯამაგირს აძლევს ისეთ მუშას, რომელიც ორგანი-

ზაციის გარეშე სდგას. მეორე, ბევრი საშუალო მემამულე სრულ-
 ლებით კანონიერად სთვლის მუშების ორგანიზაციის მოთხოვ-
 ნათ და აკმაყოფილებს კიდევ მათ, რაც მათ სრულებით არ
 ალატაკებს. გარდა ამისა, ყოველი ამისთანა შეგნებული მემამ-
 მულე ამტკიცებს, რომ იმ მუშების შრომა, რომელნიც ორგანიზა-
 ციას ეკეთვნიან, ბევრად უფრო ნაყოფიერია და უკეთესი,
 ვიდრე სხვა მუშებისა. მესამე: ეხლანდელი სამინისტრო სტა-
 ტისტიკურ ცნობებით ამტკიცებს, რომ იტალიელ გლეხების
 პატარა მოთხოვნათა დაკმაყოფილება ადვილად შეუძლია მე-
 მამულეს, თუ იგი რიგიანად უვლის თავის მამულს. და თუ
 ზოგიერთ შემთხვევაში მუშების მოთხოვნათა დაკმაყოფილება
 მემამულეთ გააკოტრებს, ამისი მიზეზი თვითვე არიან: არ
 იციან ან არ სურთ მოუარონ მამულს. ყოველ შემთხვევაში
 მთელი ერის მეურნეობა მოგებულ იქნება ასეთ მიწის მე-
 პატრონეთა გაკოტრებით—მათი მამული უფრო მცოდნე კაცის
 ხელში გადავა და გაუმჯობესდებაო.

დიდ მამულების არ დამუშავება დიდ ძალ მუშას დატო-
 ვებს უსაქმოდ და ულუკმა-პუროდ და ამას კი შეიძლება ცუ-
 დი შედეგი მოჰყვეს საზოგადო მშვიდობიანობისათვის. ბევრი
 დააფიქრა ამ გარემოებამ და საკითხი აღიძრა: აქვთ თუ არა
 უფლება მემამულეთ ასე მოიქცენ? ეხლანდელი კანონები
 ფორმალურად, რასაკვირველია, ვერ აუკრძალავენ მესაკუთრეს
 არ დაიმუშავოს თავის საკუთრება. მაგრამ, თუ პურის დამ-
 ზადება და საქონლის გადატან-გადმოტანა საზოგადო საქმეებად
 ითვლება და როგორც საზოგადო საქმეები სახელმწიფოსა და
 ქალაქის კანტროლს ექვემდებარება, რატომ მიწის დამუშავება
 არ უნდა ითვლებოდეს ასეთივე საზოგადო საქმედ, რატომ
 იგი არ უნდა ექვემდებარებოდეს სახელმწიფო კანტროლს?
 იტალიის საზოგადოების დაწინაურებულ ნაწილს განზრახვა
 აქვს შემოიღოს ისეთი კანონი, რომელიც სავალდებულოდ
 გახდის ყველასათვის მამულების დამუშავებას.

განზრახული კანონი სარგებლობას მოუტანს მუშებსა და
 საზოგადოთ ეროვნულ მეურნეობას, მაგრამ აგრარულ კითხვას

იგი ვერ გადასწყვეტს. ესპანიის სახელმწიფო ქონებათა მინისტრის კანალებასის არ იყოს, ერთად ერთი საშუალება აგრარულ კითხვის გადაწყვეტისა ყველგან, სადაც კი ეს კითხვა მომწიფდა, არის ლათინურენოების (დიდ მამულების) ექსპროპრიაცია (ძალდატანებით გამოყიდვა სახელმწიფოს მიერ), პატარ-პატარა ნაქრებად დაჰყოფა და გლეხებზე გაყიდვა იაფფასიან სახელმწიფო კრედიტის საშუალებით.

*
* *

ინგლისი თავისუფალ ვაჭრობის კლასიკური ქვეყანაა. წარმოებაში დახელოვნებული და ენერგიით აღსავსე ინგლისელი გაბედულად უცქეროდა ვაჭრობაში ზ მრეწველობაში მოცილეს, მას არავისი ეშინოდა და ამიტომ მის ეკონომიურ სარწმუნოების სიმბოლოს უმთავრესი წევრი თავისუფალი ვაჭრობა იყო. იმ დროს, როცა კონტინენტის სახელმწიფოები და ამერიკა დიდ ბაჟებს ახდევინებდნენ უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელს, რათა საკუთარ შინაურ ვაჭრობა-მრეწველობისათვის მფარველობა გაეწია, ინგლისი არავის მაგიერს არ უხდოდა, მისი ბაზარი ყველასათვის ხელმისაწვდომი იყო, მის ვაჭრობა-მრეწველობას მთავრობის დახმარება და პროტექციონისმი (მფარველობითი სისტემა) არ ეჭირვებოდა.

მაგრამ ამ ბოლოს დროს პირობები შესამჩნევად შეიცვალა და ინგლისიც ემზადება ამ ახალ პირობებს შეუფარდოს და შეუხაზოს თავისი სავაჭრო-სამრეწველო პოლიტიკაც.

გერმანიისა და ამერიკის აყვავებული მრეწველობა, იმ გერმანიისა და ამერიკის, რომელნიც სხვა სახელმწიფოებზე უფრო მისდევდნენ უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელზე მაღალ ბაჟების დადებას და ამით შინაურ მრეწველობის დაფარვას კონკურენციისაგან, საშიში მეტოქე შეიქნა ინგლისის ერთ დროს უცალო მრეწველობისა. თვით ინგლისის ახალშენებშიაც ისინი უფრო დაწინაურებული და მდიდარი აღმოჩნდნენ, რომელნიც კონტინენტალურ სახელმწიფოებს ბაძავდნენ და მფარველობით სისტემას მისდევდნენ.

საქართველოს
საგარეო ურთიერთობების
მინისტრის
სამსახური

თუ რამდენად საშიში შეიქნა, მაგალითად, ამერიკის მრეწველობა ინგლისისათვის, სჩანს შემდეგის ფაქტებიდან: ამ უკანასკნელ ხუთის წლის განმავლობაში ამერიკელებმა ხელში ჩაიგდეს რკინეულობის მთელი წარმოება. ამერიკელებს შემოაქვთ ინგლისში ყველა ელექტრონული მაშინები; მათი მონოპოლიაა სტამბების მრეწველობა; ისინი ჰყიდიან ინგლისში იმდენ მოტორებს, რამდენსაც ვერ ჰყიდის ვერც ერთი ინგლისელი ფირმა. ინგლისის რკინის გზებისთვის ლოკომოტივებს ამერიკიდან იწერენ. მაგრამ ამერიკელები ამით არ კმაყოფილდებიან, მათი განზრახვაა ხელში იგდონ ინგლისის მთელი მრეწველობა. ცნობილ ფინანსისტმა და მილიარდერმა მორგანმა იყიდა ინგლისელებისაგან ატლანტიკის ოკეანეზე მიმომავალი გემები. ამერიკელების სინდიკატის ხელში გადავიდა ბრაიანტისა და მეის ცნობილ ფირმის სასპიჩკო ქარხანა და აი როგორ: პირველად ყოველისა ამერიკელებმა შეიძინეს გამომგონებლებისაგან საუკეთესო სასპიჩკო მაშინების პატენტები; ასე რომ მათ სპიჩკის წარმოება სამჯერ უფრო იაფად უჯდებოდათ, ვიდრე ინგლისელებს, რომელთაც სხვა მაშინები ჰქონდათ. პატენტების ყიდვის შემდეგ ამერიკელებმა შემდეგი ულტიმატუმი შეუთვალეს ბრაიანტსა და მეის—თუ არ მოგიყიდნიათ ჩვენთვის თქვენი ფირმა, კონკურენციას დაგიწყებთ და გაგაკოტრებთო. ინგლისელი მრეწველები დარწმუნდნენ, რომ კონკურენტებს მუქარის ასრულება შეუძლიათ, და იძულებული შეიქნენ დაეთმოთ თავიანთი საქმე ამერიკელებისათვის. ამ გვარად ამერიკულმა ტრესტმა ხელში იგდო სპიჩკის მთელი წარმოება ინგლისში.

კიდევ უფრო დამახასიათებელია ამერიკელებისა და ინგლისელების სამრეწველო ბრძოლის მეორე მაგალითი.

ამერიკელების ერთმა სინდიკატმა, რომელმაც ხელში იგდო თამბაქოს მთელი მრეწველობა კანადაში, გადასწყვიტა ინგლისის იმავე მრეწველობის შექნაც. ინგლისის ნიადაგზე ფეხის მოსამაგრებლად სინდიკატმა შეიძინა ინგლისურ ერთ ფირმისაგან თამბაქოს ერთი დიდი ფაბრიკა. ინგლისის მეორე ფირმა მიხვდა,

თუ რას ნიშნავდა ამერიკელების ეს პირველი ნაბიჯი და ამიტომ იგი საბრძოლველად მოემზადა. მალე ბრძოლაც გაჩაღდა: ორივე მხარე იმას სცდილობდა, რომ წვრილი მოვაჭრენი მიემხრო. ინგლისელების სინდიკატმა მიმართა 34,000 წვრილ მოვაჭრეს და უმტკიცებდა მათ, რომ ბოიკოტი უნდა გამოუცხადონ ამერიკელებს და არ იყიდონ მათგან საქონელი. სამაგიეროდ სინდიკატი აძლევდა წვრილ მოვაჭრეთ 500.000 მანეთს და წლიურ შემოსავლიდან ოც პროცენტს. ამერიკელების სინდიკატმა კიდევ უფრო ხელსაყრელი წინადადება მისცა წვრილ ვაჭრებს: ორი მილიონი წლიურად ოთხის წლის განმავლობაში და სინდიკატის მთელი შემოსავალი ამავე ხნის განმავლობაში. ერთის სიტყვით, ამერიკელები აძლევდნენ თავიანთ კლიენტებს 115.000.000 მანეთს. ამასთან ისინი მოცილეების საქონლის ბოიკოტს როდი თხოულობდნენ, წვრილ ვაჭრისათვის საკმარისი იყო უარი ეთქვა ინგლისელების წინადადების ზემოხსენებულ წინადადებაზედ. რასაკვირველია, გამარჯვება ამ „თამბაქოს ომში“ ამერიკელების იქნება.

ამიტომაც არის, რომ ბოლოს დროს ინგლისშიაც იჩინა თავი პროტექციონულმა აზრებმა: ამერიკელები და გერმანელები ჰკლავენ ჩვენ ვაჭრობასა და მრეწველობას, ამერიკელები და გერმანელები პროტექციონისტები არიან; თუ გვინდა, რომ შევირჩინოთ ჩვენი მრეწველური უპირატესობა, ჩვენც უნდა დავუბრუნდეთ პროტექციონისმსო, გაიძახიან ინგლისელი პროტექციონისტები.

ახალ ინგლისურ პროტექციონისმს მხარს აძლევს ახალი იმპერიალისმი. ჩემბერლენისა და მის თანამოაზრეების სურვილია, როგორც ვიცით, ინგლისის იმპერიის უფრო მტკიცე ორგანიზაცია, ახალშენების მეტი დაკავშირება მეტროპოლიასთან. ერთ-ერთ უმთავრეს საშუალებად ამ მიზნის მისაღწევად იმპერიალისტებს ეგრედ წოდებული „კოლფერაინი“ მიაჩნიათ: გერმანიის იმპერიის ეხლანდელ გაერთიანებას წინ უძღოდა გერმანიის სამთავროების „სადამოყნო კავშირი“ (Zollverein); პოლიტიკურ გაერთიანებამდე გერმანია გაერთიანდა სავაჭრო-სამ-

რეწველო პოლიტიკის მხრივ: სამთავროებს ერთმანერთში თავისუფალი ვაჭრობა ჰქონდათ, უცხოელებთან კი სადამოყნო ტარიფი შემოიღეს. ჩემბერლენის მიზანია ესევე პოლიტიკა განახორციელოს დიდ ბრიტანიის ყველა ნაწილების შესახებ.

ინგლისის მეფის გვირგვინის კურთხევის გამო ლონდონში თავს მოიყრიან ბრიტანიის ყველა ახალ-შენების წარმომადგენელნი. სხვათა შორის, ამ წარმომადგენელთა თათბირზე ლაპარაკი იქნება დიდ ბრიტანიის იმპერიის „ცოლ-ფერაინ“ზედაც. „ცხადია, ინგლისის დაბრუნება პროტექციონისმის გზაზე, პროტექციონისში მიუხედავად დიდ სიძნელეთა, აკადემიურიდან გახდა წმინდა პრაქტიკული პრობლემა, რომლის მნიშვნელობა დღითი დღე იზრდება („პეტ. ვედ.“).

*
 * *

არა ერთხელ გვექონია ლაპარაკი იმ ბრძოლასა და მეტოქეობაზე, რომელიც არსებობს ინგლისსა და რუსეთს შუა ჩვენ მეზობელ სახელმწიფო სპარსეთის გამო. ინგლისი სცდილობს სპარსეთის სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ გამოწვევას, რუსეთი—ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ. თუ ინგლისის გავლენა სამხრეთ სპარსეთში უცილობელი და უმეტოქოა, ესევე ითქმის რუსეთის გავლენაზე ჩრდილოეთ სპარსეთში. მაგრამ ამ გავლენათა ხასიათი სულ სხვა და სხვაა.

პრაქტიკულმა და ანგარიშიანმა ინგლისმა არ იცის რა არის ხელოვნება ხელოვნებისათვის, გავლენა გავლენისათვის. როცა ინგლისი რომელიმე ტერიტორიაზე შედის და სცდილობს გავლენის მოპოებას, ამას იმიტომ შერება, რომ მისი მატერიალური ინტერესი მოითხოვს: ინგლისელ ვაჭარსა და მრეწველს ბაზარი და მყიდველი უნდა. ხშირად ეს პირ და პირ და ყველასათვის თვალსაჩინოდ არა სჩანს ინგლისელ პოლიტიკოსების მოქმედებიდან. ყოფილა ისეთი შემთხვევები, როცა ინგლისს „პრესტიჟის“ აღსადგენად ან გასაძლიერებლად დიდი აურ-ზაური აუტენხნია, მაგრამ ეს „პრესტიჟი“-ი მისთვის ცალიერი სიტყვა როდი ყოფილა, მას ყოველთვის თან

ზოსდევდა ინგლისელ საქონლის ბაზრის გაფართოვება ან შექმნილის შერჩენა, როცა ვინმე სცდილობდა მის წართმევას.

ინგლისის პოლიტიკა სპარსეთში ასეთ რეალურ ნიადაგზეა დამყარებული და ამიტომაც იგი ასე სასარგებლოა ინგლისელისათვის. ინგლისს დიდ-ძალი მატერიალური ინტერესები აქვს სპარსეთში და ეს დიდ სიმტკიცეს აძლევს მის ამ ქვეყანაში მდგომარეობას.

სულ სხვაა რუსეთის მდგომარეობა. რუსეთმაც სცადა ინგლისის პოლიტიკის გზაზე დადგომა: რუსეთისა და სპარსეთის ვაჭრობის გასაძლიერებლად ჯერ აკრძალა უცხოელი საქონლის ტრანზიტი სპარსეთში ამიერ კავკასიის გზით, მაგრამ რადგან ამ უცხოელ საქონელს სპარსეთის ყურედანაც შეუძლია, სპარსეთში შემოსვლა და შემოდის კიდევ, იხმარა მეორე ღონისძიებაც, რომელიც მას ერთობ ძვირად უჯდება: ინგლისის საქონელი უფრო იაფია, თვისებითაც უკეთესი, გამყიდველიც მოხერხებული და გამოცდილი ჰყავს, რუსული საქონელი ყველას ამას მოკლებულია და ამიტომ ერთობ ძნელია რომ მან კონკურენცია გაუწიოს მეტოქეს და ბაზარი დაიკავოს. რუსეთის ვაჭარსა და მწერველს არ შეუძლია თავის ღონით ებრძოლოს უცხოელს. მთავრობა ამას ხედავს და დიდ დახმარებას უწევს მას. რუსეთს შეაქვს სპარსეთში შვიდი მილიონი ფუთი საქონელი. 90 პროცენტს ამ საქონლისას მთავრობა ან პრემიას აძლევს ან აქციზს არ ახდევინებს, რაც მას წლიურად ათი მილიონი მანეთი უჯდება. მიზანი ასეთ დიდ მსხვერპლისა მთავრობის მხრივ ის არის, რომ გააიაფოს სპარსეთის ბაზარზე რუსული საქონელი და ამით შეუქნას რუს მწარმოებელს მუდმივი მყიდველი. და მერე რა შედეგი აქვს მთავრობის ასეთ ცდასა და მსხვერპლს? პატარა სპარსეთს, რომელსაც არც ფაბრიკა-ქარხნები აქვს, არც რკინის გზები და არც ბანკები, იმდენივე შემოაქვს ვრცელ და განუზომელ რუსეთში, რამდენიც ამას სპარსეთში. ეს კიდევ ცოტაა. სპარსელი, რომელსაც თავისი მთავრობა არა თუ ხელს უწყობს, პირიქით, მეტად ავიწროებს, თვითონ მოაქვს თავისი საქონე-

ლი რუსეთში, თვითონვე ჰყიდის. რუსული საქონელი, რომელიც სპარსეთში მიდის, დაჯილდოვებულია მთავრობისაგან ან აქციზისაგან განთავისუფლებული, რუსი მრეწველი მაინც არ იძვრის ადგილიდგან, იგი თავის სახლშივე ჰყიდის საქონელს და სხვას მიაქვს იგი სპარსეთში, რომ იქ ისე გაჰყიდოს იგი, როგორც მოახერხებს. „ჯერ არ ყოფილა შემთხვევაო, სწერს ერთი რუსული გაზეთი, რომ რუსი ვაჭარი წასულიყოს სპარსეთში, ადგილობრივ ეყიდოს საქონელი მოსაგებ ფასებში, როგორც ამას სპარსელები სჩადიან რუსულ საქონლის შესახებ, და თვითონ მოეტანოს გასასყიდათ“.

იმის უფრო თვალსაჩინობისათვის, თუ რა განსხვავებაა ინგლისისა და რუსეთის გავლენათა შორის, მოვიყვანო ინგლისის ნიჭიერ და მიმხვედრ მოწაფის იაპონიის მაგალითს. გერმანიის კონსულის მოხსენებიდან სჩანს, რომ იაპონიის საქმე დიდათ დაწინაურებულია კორეაში, სადაც მას მეტოქედ რუსეთი ჰყავს. იაპონია ცდილობს პირველი ადგილი დაიკავოს მისთვის ასეთ დასამხარ და საჭირო ქვეყანაში და, როგორც სჩანს, აღწევს კიდევ მიზანს. რკინის გზა, რომელიც აერთებს სეულსა და ნავსადგურ ჩამულობს, იაპონელებმა გაიყვანეს და მისი გამგეებიც იაპონელები არიან. იმ რკინის გზის გაყვანა, რომელმაც სეული ფუზანს უნდა შეუერთოს, იაპონელ აქციონერულ საზოგადოების ხელშია. კორეის ვაჭრობა სულ იაპონელ ვაჭრების ხელშია; ფოსტაც თითქმის მათ განკარგულებაშია. ერთის სიტყვით, კორეა ჯერ ეხლაც იაპონიის სრულ ეკონომიურ დამოკიდებულებაშია.

ინგლისმა და იაპონიამ კარგად იციან, როგორ მოიპოვონ გავლენა და რას უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს საერთაშორისო დამოკიდებულებაში. მარტო ჯარის საშუალებით რეალურ გავლენის მოპოვება უნიადაგო ოცნებაა.

*
 * *

დასრულდა საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები და ეხლა შესაძლებელია გამოვიანგარიშოთ ვინ გაიმარჯვა მებრ-

ძოლ პარტიათა შორის და ვინ დამარცხდა. პირველად ყოვლი-
სა აღსანიშნავია, რომ ბრძოლიდან გამარჯვებული გამოვიდა
რესპუბლიკა. რესპუბლიკის სრული გამარჯვება გამოიხატა
არა მარტო იმაში, რომ რესპუბლიკელ დეპუტატების რიცხვი
ახლად არჩეულ პარლამენტში მეტი იქნება, ვიდრე წი-
ნანდელში იყო, არამედ იმაშიაც, რომ არჩევნების გათავე-
ბამდე ვერც ერთი კანდიდატი რეაქციონერებისა ვერ ბედავ-
და აშკარად ეთქვა ამომრჩევლებისათვის თავისი ნამდვილი
ვინაობა—ყველა ვითომ რესპუბლიკელი იყო, ყველა რეს-
პუბლიკის დროშას ამოეფარა. ასეთი მოვლენა საფრანგეთის
პოლიტიკურ ცხოვრებაში იმის უეჭველი ნიშანია, რომ რეს-
პუბლიკა საბოლოოდ განმტკიცდა და გამაგრდა, რომ სხვა-
და-სხვა პრეტენდენტების პრეტენზიები „საფრანგეთის ტახტზე“
ფუჭი, უნიადაგო ოცნებაა, რომ დიდ ერსაც შესძლებია რეს-
პუბლიკურ წეს-წყობილების შეთვისება წინააღმდეგ იმ პოლი-
ტიკოსების აზრისა, რომელნიც დღესაც ამტკიცებენ, თუ
გულში ჰფიქრობენ, რომ რესპუბლიკა შეიძლება განხორციელ-
დეს მხოლოდ პატარა ერის პატარა ტერიტორიაზე და რომ
დიდი ხალხის რესპუბლიკა აუცილებლად ცეზარისმით თავდე-
ბა. პოლიტიკურ ცხოვრების სინამდვილე, როგორც ვხედავთ,
სულ წინააღმდეგს ამტკიცებს.

მეორე დიდ-მნიშვნელოვანი და საგულისხმიერო მოვლენა
ახალი საპარლამენტო არჩევნებისა ის არის, რომ გამარ-
ჯვებულ რესპუბლიკელთა შორის უფრო გამარჯვებული რა-
დიკალური ელემენტები არიან—რესპუბლიკა მარცხნით, ხალ-
ხისაკენ გაიწია.

1893 წლამდე თან-და-თან იზრდებოდა და ძლიერდებოდა
აბსოლუტურადაც და შედარებითაც ზომიერ რესპუბლიკელთა
დასი. რამდენად ეს დასი ძლიერდებოდა, იმდენად სუსტდებო-
და რეაქციონერების ძალა; თუ ზომიერი რესპუბლიკელი
იმარჯვებდა, იგი იმარჯვებდა კონსერვატორთან ბრძოლაში.
ზომიერები დაწინაურდნენ ისეთ ჩამორჩენილ მხარეებშიაც, რო-
გორც ბრეტანი, ნორმანდია და ვანდუა არის.

1893 წლიდან კი ზომიერ რესპუბლიკელთა დასი თანდათან სუსტდება საფრანგეთში. ამომრჩევლები ვერ კმაყოფილდებიან ზომიერის პროგრამით და ამიტომ უფრო რადიკალურ დასებისაკენ მიიწვევენ. რადიკალებისა და რადიკალ-სოციალისტების რიცხვი 1889 წლის პარლამენტში სულ 98 იყო, 1898-ში კი 180, მუშათა წარმომადგენელი 1889-ში იყო 17, 1898-ში კი 57. ზომიერების რიცხვი ამავე ხნის განმავლობაში შემცირდა ოცდა ათით, მაგრამ თუ ამომრჩევლების რაოდენობას მივიღებთ მხედველობაში, ზომიერების დასუსტება ბევრად უფრო შესამჩნევი იქნება. რადიკალური ელემენტები იმარჯვებდნენ ზომიერებზე, რომელნიც თავის მხრივ ამარცხებდნენ რეაქციონერებს. ამ უკანასკნელების რიცხვი 1889-ში იყო 177 და 1898 კი მხოლოდ 65. საფრანგეთის რესპუბლიკის ასეთ ევოლიუციის საუკეთესო დამამტკიცებელია ეხლანდელი არჩევნები. გაზეთი „მატენ“-ის გამოანგარიშებით ახალ პალატაში იქნება: 43 სოციალისტი (სოციალისტების რიცხვის შემცირება წინანდელთან შედარებით, აიხსნება უმთავრესად იმ გარემოებით, რომ დიდი უთანხმოება იყო სოციალისტების სხვა-და-სხვა ჯგუფებ შორის. განსაკუთრებულის შეურიგებლობითა და უტაქტობით ეგრედ წოდებული გედისტები იქცეოდნენ), 233 რადიკალი და რადიკალ-სოციალისტი, 62 ეხლანდელ მთავრობის მომხრე რესპუბლიკელი, 127 „პროგრესისტი“ (მელინისტი), 35 „შერიგებული“ (რესპუბლიკისთან), 5 მთავრობის წინააღმდეგი რადიკალი, 43 ნაციონალისტი და 41, „რეაქციონერი“ (მონარხისტი). ამ გვარად ზომიერების რიცხვი, რომელიც 1898-ში 235 იყო, ეხლა 189-ია, თუ ეხლანდელ მთავრობის 62 რესპუბლიკელსა და 127 „პროგრესისტს“ შევავერთებთ. რადიკალური დასი კი 180-იდან 233-მდე ავიდა!

რაც შეეხება ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს მდგომარეობას, მის მომხრეების რიცხვი ახალ პალატაში, იმავე „მატენ“-ის გამოანგარიშებით იქნება 338 255-ის წინააღმდეგ, ესე იგი სამინისტროს ეყოლება 87 ხმით მეტი მოწინააღმდეგეებზე.

ეხლანდელ არჩევნიდან ასეთი დასკვნა გამოჰყავთ ფრანგულ ჟურნალ-გაზეთებს: 1) ვალდეკ-რუსოს სამინისტრომ გა-

იმარჯვა; 2) ნაციონალისტები მოტყუებდნენ, რადგან თუ შათი დებუტატების რიცხვი ეხლა მეტია, ეს იმიტომ კი არა, რომ მთავრობის მომხრეებზე გაიმარჯვებს, არამედ იმიტომ, მელინისტებს, თავიანთ მოკავშირეებს წაართვს მანდატები, 3) მელინის პარტია (ზომიერები) დამარცხდა, 4) ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს უმრავლესობის ცენტრი მარცხნით, რადიკალურ ელემენტისაკენ, გადაიწია.

მოითხოვს თუ არა ახალი პირობები ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს გადადგომას? როგორც ვიცით, ეს სამინისტრო შესდგა სამის წლის წინეთ უმთავრესად დრეიფუსის საქმის საბოლოო გადასაწყვეტად და თავადებულ და გალადებულ რეაქციონერებთან საბრძოლველად. ეხლა დრეიფუსის საქმე სრულებით მივიწყებულია და რეაქციონერები სასტიკად დამარცხებული. რესპუბლიკა უზრუნველყოფილია მის მტრების სიურპრიზებისაგან. ეხლა საჭიროა, რომ ახალი პალატა შეუდგეს დემოკრატიულ რეფორმების განხორციელებას. ამ დანიშნულებისათვის კი ვალდეკ-რუსოს სამინისტრო მეტად ჰეტეროგენულია: იგი სხვა-და-სხვა მიმართულების წარმომადგენელთაგან შესდგება. დემოკრატიულ რეფორმების განხორციელებას კი უფრო ერთ გვარი სამინისტრო ექირვება. ამიტომ მოსალოდნელია, რომ ვალდეკ-რუსოს სამინისტრო გადადგეს და შესდგეს ახალი, უფრო ერთგვარი ელემენტებისაგან შემდგარი. თუ რომელ ელემენტებისაგან იქნება შემდგარი ახალი სამინისტრო, ამის მაჩვენებელი თვით ახალი პალატა იქნება: რადგან ყველაზე მეტად რადიკალებმა და რადიკალ-სოციალისტებმა გაიმარჯვებს, ამიტომ ახალი სამინისტროც მათგან უნდა იქმნეს შემდგარი. გაზეთები ასახელებენ პირებს, რომელნიც მათის აზრით, უნდა იქმნენ ახალ სამინისტროს სულის ჩამდგმელნი; ეს პირები სხვათა, შორის, ბურჟუა, ბროსონი და დუმერი უნდა იყვნენ.

* * 1)

ამ მოკლე ხანში გერმანიის კათოლიკების (ცენტრი) წლიური კრება მოხდა. მოწვეულთა შორის, ჩვეულებრივ, პოლო-

1) „ცნობის ფურცელი“ № 1799 და 1801.

წელების კლუბის წარმომადგენლებიც იყენენ: თ. ფერდინანდ რაძივილი, კამერჰერი ცეგოლსკი და დოქტორი კომეროვსკი, სულ ისეთი პირები, რომელთაც, მიუხედავად პოზნანელების სასტიკ დევნისა, დიდი კავშირი აქვთ სასახლის წრებთან, რასაც სხვათა შორის ცეგოლსკის კამერჰერობაც ამტკიცებს. ბანკეტის დროს კათოლიკების პარტიის წარმომადგენელმა ციკლერმა (ბავარიელია) დალია სადღეგრძელო პოლონელების კლუბისა და, სხვათა შორის, სთქვა: „თუ დღეს შესაძლებელია ვილაპარაკოთ ჩვენის პარტიის დიდ გამარჯვებებზე, ეს უმთავრესად მიეწერება იმ გარემოებას, რომ პარტია ხელმძღვანელობდა პრინციპით—„სიმართლის, თავისუფლებისა და კანონისათვის.“ ცენტრი ყოველთვის იმას სცდილობდა, თავისუფლება და უფლებები შეეძინა ყველასათვის გერმანიის იმპერიაში. რადგანაც პოლონელების კლუბსაც იგივე პრინციპები აქვს, ცენტრი მით უფრო მეტის გულმოდგინებით მუშაობს მასთან ერთად. ყველა აქ დამსწრეთ სურვილია, რომ ეს მეგობრული კავშირი შემდეგშიაც დარჩეს“.

საპასუხო სიტყვაში თ. რაძივილმა მადლობა გადაუხადა ორატორს სადღეგრძელოსათვის და სთქვა, რომ ცენტრსა და პოლონელების კლუბს აერთებს ხანგრძლივი მეგობრობა. ამ უკანასკნელ დროს სცდილობენ ჩვენს წაჩხუბებასო, მაგრამ, იმედი, ეს ცდა უნაყოფოდ ჩაივლისო. არც ერთ ფაქტს ისე არ უტყენია გული ორატორისათვის, როგორც ცენტრსა და პოლონელებ შორის ჩამოვარდნილ გულ-გრილობას. მაგრამ მას იმედი აქვს, რომ ძველი მეგობრობა არ დაირღვევა და ორივე დასი ერთად განაგრძობს ბრძოლას სიმართლის, თავისუფლებისა და უფლებისათვის.

გერმანელი კლერიკალები, როგორც ფრანგებიც, ეხლა თავისუფლებისა და სიმართლის დამცველები გამოდიან მხოლოდ იმიტომ, რომ ცბიერობით მთავრობა ხელში იგდონ და შემდეგ ბოლო მოუღონ თავისუფლებასაც და უფლებასაც. კლერიკალებს თავისუფლება და უფლება მარტო თავისთვის სურთ; სხვები კი მათ კატეხისმის მიხედვით უნდა სცხოვრობდნენ და ფიქრობდნენ.

ეს ყველასათვის ცხადია და ამიტომ საზოგადოების დაწინაურებული ნაწილი, რომელიც მართლა ემსახურება თავისუფლებისა და უფლების განმტკიცების საქმეს, ყოველთვის ებრძვის კლერიკალებს. და თუ პოლონელების კლუბს აქამდე კავშირი ჰქონია მასთან, ეს იმიტომ მოხდა, რომ, ჯერ ერთი, კათოლიკები პოლონელების ეროვნულ სარწმუნოებას იცავენ პრუსიაში გაბატონებულ მეომარ პროტესტანტისმის წინააღმდეგ და მეორეც პოლონელების კლუბი თვითონ რეტროგრადული და ნამდვილ თავისუფლება-უფლების წინააღმდეგია. თ. რაძივილი, კამერპერი ცეგოლსკი და ამათი დამქაშნი ისეთი ხალხია, რომ პოლონელ ხალხის ყოველად უსამართლო დევნა და შევიწროება მათ სრულებით ხელს არ უშლის პრუსიის მთავრობასთან კარგ განწყობილებაში იყვნენ და მათგან ჩინები და ორდენები მიიღონ. იმას ვერ ვიტყვით, რომ ეს პირები მოკლებული იყვნენ ეროვნულ გრძობას: ეს გრძობა იმდენად ძლიერია ყოველ ადამიანში, რომ ერთი-ორი თუ გამოერევა ხალხში ისეთი მახინჯი, რომელსაც ეს გრძობა აკლია. მაგრამ ამ „უგოდოვანც“-ებში ეს გრძობა იმდენად ძლიერი არ არის, რომ პირდაპირ გაჭირვებულთა მხარეს გადავიდნენ და მათ რაზმში ჩამდგარნ მტერს მტრულად დაუხვდნენ. ამიტომაც არის, რომ პოლონელი დეპუტატების მოღვაწეობა პრუსიის ლანდტაგში ყოველად უფერული და უღონოა.

მეორე მიზეზი პოლონელ დეპუტატების უღონობისა ცენტრთან კავშირია. ცენტრი, როგორც ნათქვამი იყო, იმდენათ ემხრობა პოლონელებს, რამდენათ პოლონელები კათოლიკებია. მაგრამ ამასთანავე ცენტრი გერმანული პარტიაა და, როგორც ვგეთი, იგი წინააღმდეგია პოლონელების ეროვნულ მისწრაფებათა. რაძივილებსა და ცეგოლსკებს, რომელთა ეროვნული იდეალი მეტად ვიწრო ფარგლისაა, ეს არ სჯეროდათ და ცენტრს ყოველთვის გვერდში უდგნენ.

თუ პოლონეთის ასეთ მამულის შვილებს ჭკუის სწავლა შეუძლიათ, ცენტრმა საუკეთესო მაგალითი მისცა მათ თავიანთ მეგობრულ განწყობალებისა პოლონელებისადმი.

ხსენებულ ბანკეტის რამდენიმე დღის შემდეგ პრუსიის ზემო პალატაში ცენტრის წარმომადგენელმა გრ. გენსბერხმა აღნიშნა ის გარემოება, რომ ვესტფალიის პოლონელ მუშებს შორის მეტად ვრცელდება სოციალისტური ქადაგება, და მოთხოვა, რომ მთავრობამ გაგზავნოს ამ მხარეში კათოლიკე მღვდლები და ჯამაგირი დაუნიშნოს მათ, რათა წინააღმდეგობა გაუწიონ სოციალისტების პროპაგანდას. მაგრამ გრაფმა ამასთანავე მოითხოვა, რომ არას გზით მღვდლები პოლონელები არ იქნენ, რადგან ესენი იქ პოლონურ აგიტაციას გადაიტანენო. გრ. გენსბერხმა ასე დაამთავრა თავისი სიტყვა: „ჩვენ, გერმანელ კათოლიკებს, გვაერთებს პოლონელებთან ეკლესია, მაგრამ პოლიტიკაში კი მე აუცილებელ საჭიროებათ მიმაჩნია ჩვენი ინტერესების განცალკევება, სანამ პოლონელების პოლიტიკური გრძნობა ჩვენსას არ დაემზავნება“.

დანარჩენი გერმანელები, რასაკვირველია, აღტაცებით მიეგებნენ ცენტრის წარმომადგენელის ასეთ განცხადებას.

ისწავლიან კი ჭკუას რადიკალები და ცეგოლსკები?

თ. რადიკალისა და მის ამხანაგების ეხლანდელ მოქმედებაზე საინტერესო კორესპონდენციაა დაბეჭდილი „რუსსკია ვედომოსტ“-ში. მოგვყავს ეს კორესპონდენცია ცოტა შემოკლებით: „ისე არაფრისათვის ვმადლობ შემოქმედს, როგორც იმისათვის, რომ მე დევნილთა მხარეს ვეკუთვნი და არა მდევნელებს“. ასეთი სიტყვები თავის დღეში არ გაუგონია პრუსიის ზემოპალატის დარბაზს. პრეზიდენტ მანტიეფელმა შენიშვნა მისცა ამ სიტყვების მოქმედს.

ვინ არის ეს გაბედული ორატორი? რამდენიმე წლის წინად რომ ეწინასწარმეტყველებიათ მისთვის, რომ იგი ოდესმე ამისთანა სიტყვებს იტყოდა, ხუმრობადან შეურაცხყოფად მიიღებდა. პოლონელ არისტოკრატს კოსცელსკის აღმირალსკი დაარქვეს, ისეთის გატაცებით იცავდა ვილჰელმ მეორის პროექტს გერმანიის ფლოტის გაძლიერების შესახებ. ბევრი გაკვირვებული იყო კოსცელსკის ასეთ უცნაურ ქცევით, თვითონ კოსცელსკი კი დარწმუნებული იყო, რომ მეტად საზრიან

პოლიტიკას ადგია: ვილჰელმ მეორემ 90-იან წლებში ერთობ დაიხსლოვა პოლონელი არისტოკრატები და კოსცელსკიც და მის თანამოზრეებიც ამის მსურველი იყვნენ, რადგან იმედი ჰქონდათ, რომ ამ გზით თავიდან ააცდენდნენ პოზნანელ პოლონელებს ეროვნულ დევნას. მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, პრუსიის მთავრობამ სრულებით არაფრად მიიჩნია პოლონელ არისტოკრატების პოლიტიკა და პოლონელებს სასტიკი დევნა დაუწყო. დევნამ, რასაკვირველია, ყველა დევნულების დაახლოება გამოიწვია: რადიკალები და არისტოკრატები და თვით ხალხი, ყველა გრძნობს, რომ ისინი ერთის ერის შვილები არიან და რომ გერმანელები მათი საერთო მტერია. როცა პოლონელი მაგნატი თავადი ფერდინანდ რადივილი ლაპარაკობდა პრუსიის მთავრობის პოლიტიკის წინააღმდეგ, ყველა გრძნობდა, რომ მასში ძლიერი ეროვნული ინსტიქტი მოქმედებდა. თ. რადივილები სულ იმის ცდაში იყვნენ ჰოპენცოლერნებთან კარგი განწყობილება ჰქონოდათ, მაგრამ შეუბრალებელმა დევნამ ამათაც-კი მოაგონა, რომ ისინი პირველად ყოვლისა პოლონელები არიან. „ჩვენ ერს თქვენ ვერ მოსპობთ, რაც უნდა გვკბინოთ“, უთხრა თავადმა გერმანელებს. თ. რადივილი მტკიცე ხასიათის კაცია, იგი უბრალოდ გრძნობას არ გამოამყლავნებს, მაგრამ, როცა გერმანელებმა მიაძახეს—პოლონელებს პრუსიელ მუშტის სიძლიერე უნდა ვუჩვენოთო, ცრემლები მოადგა თვალებზე და გამწარებულმა სთქვა: „სამართლისა და სიმართლის ასეთი დამახინჯება ჩემს დღეში არ მინახავს“-ო. პრეზიდენტი რადივილსაც შენიშნას აძლევს.

რადივილებს ერთი-ღა დარჩენიათ—უარჰყონ თავიანთი შემცდარი პოლიტიკა, შეუერთდნენ ხალხს და ეროვნულ საქმისათვის თავდადებულ მებრძოლებს გვერდში ამოუდგნენ.

როგორც ყველა გმირები, ბელეროფონტიც ბედის-წერის მსხვერპლია: განმარტოვებული და ნაღვლიანი დადის. იგი ისჯება მისთვის, რომ მოინდომა თავის ფრთიან მერანით ციურ სადგომებამდე ასვლა; ამ კანდიერებით გაბრაზებულმა ძევსმა ესროლა მას მეხი და ძირს ჩამოაგდო (პინდარი).

5. თებას მეფის ედიპოსის თავგადასახველი. ცოდვის გამოსყვიდვის აზრი, შურის მძიებელი ბედის-წერა, რომელიც ვგრე სასტიკდა სჯის გმირებს ყოველ დანაშაულისათვის, ისე ცხადად და საგრძნობლად არსად არ არის გამოხატული, როგორც ედიპოსის ისტორიაში. არასოდეს არ მომხდარა საბერძნეთის მოღიმარე ცის ქვეშ ასეთი შავბნელი დრამა. ედიპოსი თების მეფის ლაიოსის და იოკასტას შვილია, დაბადებიდანვე აღნიშნული ბედის-წერის ბეჭდით. ერთმა მისანმა იწინასწარმეტყველა, რომ ედიპოსი თავის მამის მკვლეელი შეიქნება. შეშინებული ლაიოსი კითერონზე დააგდებინებს თავის ჩვილ შვილს. აქ იგი ნახა ერთმა მწყემსმა და წაიყვანა კორინთის მეფის სასახლეში, სადაც იგი გაიზარდა როგორც ნამდვილი შვილი მამობილისა. ედიპი დარწმუნებული იყო, რომ კორინთის მეფის შვილია. მაგრამ ბედის-წერამ მაინც თავისი გაიტანა. აქ დაეუთმოთ სიტყვა თვით ედიპს, რომელიც სოფოკლესის უშესანიშნავეს დრამაში — „მეფე-ედიპოსი“ — ვგრე მოგვითხრობს თავის უბედურ თავგადასავალს.

„ერთ ლხინის დროს ერთმა დამთვრალმა მიწვეულთაგანმა მითხრა, რომ მე კორინთის მეფის შვილი არა ვარ. ამ შეურაცხყოფამ მეტის-მეტად გამაბრაზა და სალამომდის ძლივს შევიმაგრე თავი. მეორე დღეს დედ-მამისაკენ წაველი და ვკითხე, თუ რას ნიშნავდა იმ კაცის ნათქვამი. ისინიც საშინლად ჯავრობდნენ ჩემ შეურაცხყოფელზე და ამითი დამამშვიდეს. მაგრამ გული მაინც დაჯერებული არ მქონდა და მშობლების ჩუმად დელფის მისნისაკენ გავსწიე. მისანმა ჩემ კითხვებზე არაფერი პასუხი არ მომცა, სამაგიეროდ შესაზარი რამ შემატყობინა: მე უნდა გავმხდარიყავ მამის მკვლეელი, დედის ცო-

ლად შემრთველი და ჩემი ჩამომავლობა ყველასათვის სამკლ-
 ველი უნდა გამხდარიყო. ამ სიტყვების მოსმენისათანავე მე
 მოვშორდი კორინთის სამეფოს და გავსწიე შორს, რათა არ
 ასრულებულიყო მისნის საშინელი წინასწავმეტყველება!“

აი აქ იჩენს თავს ბედის-წერის სასოწარმკვეთი ძალა ერ-
 თის მხრივ და ადამიანის გონიერების ამაოება და მისი ნების
 სრული უძლურება, მეორე მხრივ! მართლაც: ლაიოსს უნდო-
 და შეიღოს დაღუპვა და ვერ მიაღწია თავისს მიზანს; ედიპოსი
 გარბის კორინთიდან, რათა არ ასრულდეს მისნის წინასწარმე-
 ტყველება, და ის კი არ იცის, რომ თითოეული მისი ნაბიჯი,
 რომელიც მას კორინთს აშორებს, უახლოვებს ბედის-წე-
 რის აღსრულებას. ერთ გზა-ჯვარედინზე იგი შეხვდება ეტლით
 მომავალ უცნობ მოხუცს. მეეტლე და მოხუცი უზრდელად
 ეპყრობიან ედიპოსს და უნდათ გზიდან ჩამოაყენონ იგი; ედიპოსი
 წინააღმდეგობას უწევს მათ, სცემს მეეტლეს და როცა მოხუ-
 ცის მათრახი მოხვდება, ჰკლავს მას. ეს უცნობი მოხუცი მისი შამა
 ლაიოსია; ამ გვარად წინასწარმეტყველება ნახევრად ასრულდა;
 ეხლა მხოლოდ ის დარჩა, რომ ედიპოსი დედის ქმარი გახდეს და
 შემდეგ გამოიყიდოს ეს ორი ცოდვა, რომელიც მან ჩაიდინა, მაგ-
 რამ რომელთა ჩადენაში თვითონ უბრალოა. ედიპოსი განაგრ-
 ძობს მგზავრობას და მოდის თებაში, სადაც სწორედ ამ დროს
 გამოჩენილიყო რალაც საშინელი ცხოველი სფინქსი: სახე
 ქალისა ჰქონდა, ფრთები ფრინველისა, ტანი და კუდი კი ლომის.
 ეს საშინელება დამდგარი იყო ფიკიონის მთაზე, აძლევდა გამო-
 ცანებს თებელებს და ვინც ვერ გამოიციცნობდა, სჭამდა. ახალ-
 გაზრდა და გაბედული ედიპოსი მიდის ამ სფინქსთან და ელის
 კითხვას. „რა არსებაა ის არსება, რომელსაც ჯერ ოთხი ფეხი
 აქვს, შემდეგ ორი და ბოლოს სამი?“ ეკითხება სფინქსი. „ეს
 არსება ადამიანია, უბასუხებს ედიპოსი; პატარაობისას იგი ოთხ
 ფეხზე დადის; როცა დავაჟაკადები ორ ფეხს ხმარობს და სი-
 ბერის დროს მესამე ფეხად ჯოხს ხმარობს!“ დამარცხებული
 სფინქსი გადაიკარგება თების მიდამოებიდან, ედიპოსი კი მახვილ-
 გონიერებისა და მამაცობისათვის თების მეფედ ხდება და ირთავს

დაქვრივებულ იოკასტას. რა იცის უბედურმა, რომ იოკასტა მისი დედაა. ამ გვარად გმირის დიდ-სულლოვნობა და ღვაწლი მასვე ღუპავს. ცოდვების გამოსყიდვის დროც მოახლოვდა: ღმერთები გზავნიან თებაში შავ ჭირს, რომელიც მუსრს ავლებს კადმის ქალაქს. არა თუ ადამიანები, საქონლის ჯოგები და ხეხილიც კი იღუპებოდა. ქალაქი დაცალიერდა და შავი ჰადესი გამდიდრდა თებელების ოხვრითა და ცრემლით. ამ შავიჭირის აწერით იწყება სოფოკლესის ტრაგედია-მეფე-ედიპოსი. ძვესის მთავარი ქურუმი, სხვა ქურუმები, ბავშვებიც კი მოდიან ედიპოსის სასახლეში და საკურთხეველის წინ გართხმულნი შეჰვედრიან ღმერთებს ხსნას. ედიპოსის გული სიბრალულით ივსება და ერთხელ კიდევ ეს კეთილშობილური გრძნობა აჩქარებს მის დაღუპვას: ბედის-წერის მსხვერპლი როგორც სასაკლაო ცხვარი, თავს ვერ იხსნის მის კლანჭებისაგან. ედიპოსი მიმართავს აპოლონის მისანს და ღმერთი უპასუხებს, რომ მიზეზი ღმერთების რისხვისა ლაიოსის მკვლელობა არისო. ედიპოსი რომელმაც ჯერ არ იცის თუ თვითონ არის მკვლელი, საშინელ წყევლა-კრულვას უგზავნის მას და ეს წყევლა-კრულვა მასვე უბრუნდება, როდესაც იგი იგებს მისან ტირეზიასაგან, რომ დამნაშავე თვითონ იგია. საბრალო ედიპოსი—მამის მკვლელი და დედის ქმარი—გონებას ჰკარგავს, იოკასტა თავს იკლავს; ამდენ უბედურების მიზეზი გმირი გლეჯს იოკასტას მოსახურავს ოქროს შესაკრავს და მითი თვალებს ითხრის. „ისინი ველარ დაინახვენ ვერც ჩემ უბედურებას და ვერც ჩემ ჩანადენს, ამბობს უბედური ედიპოსი, ბნელით მოცულნი ვერ დაინახვენ ვერც იმათ, ვიც მძულს და მეზარება, და ვერც იმათ, ვისიც დანახვა მესიამოვნება“.

ყველასაგან შეჩვენებული, ხალხის ზიზლის სიმძიმის ქვეშ ქედ-მოხრილი ედიპოსი, ბრმა და დაგლახავებული შორდება თებას. მაგრამ ბერძენთა თანტაზიამ ადგილი მისცა ამ საშინელ დრამაში ერთ გულის მოსაფონებელ ეპიზოდს. ედიპოსი მარტო არ არის: ნაზ ხელს უკავია მისი ხელი, მზრუნველი თვალელები მხედველობენ მის მაგიერ და აშორებენ უსწორ-მასწორ

გზასა და ქვას. მამის უბედურების მონაწილე გახდა წებხით ანტიგონა, უწმინდესი და უნაზესი ქალის ტიპი იმ ტიპთა შორის, რომელიც კი ბერძნულ ლეგენდას შეუქმნია. სოკოკლესის მეორე ტრაგედიაში—ედიპოსი კოლონაში—მოთხრობილია უბედურის ბოლო: საშინელი დამნაშავე მოხუცი და უმწიკვლო ბავშვი მოდიან ათინის ტერიტორიაზე; აქ, ევმენიდების წმინდა ტყეში, თეზეოსის თანადასწრებით და თავის ორის შვილის დწყველის შემდეგ, ჰქრება იგი ელვა-გრგვინვში.

6. გადაიტყუებულა შქება და შეადნა თებას წინ. აქ დრამა უნდა გათავებულყო, მაგრამ ბედის-წერა მხოლოდ მაშინ დაკმაყოფილდება, როცა არც ერთი ედიპოსის ჩამომავალი არ იქნება ქვეყანაზედ. გვირის ორი შვილი მამის მემკვიდრეობაზედ ცილობენ. გამარჯვებული ეთეოკლესი რჩება და მეფობს თებაში; პოლინიკი გარბის არგოსის მეფე ადრასტთან, ცოლად ირთავს მის ქალს და სიმამრს ძმასთან ბრძოლაში ჩაითრევს. შეგროვდა შვიდი მთავარი და გასწიეს თების წინააღმდეგ, სადაც ისინი გამოიჩინენ პირვანდელ ადამიანის ველურობას და სიმხეცეს; აი როგორ აგვიწერს ესხილოსი ამ ომს ერთ თავის ტრაგედიაში: „შვიდნი მთავარნი, ფიცხელი მეომარნი, ჰკლავენ სამსხვერპლო ხარს; მსხვერპლის სისხლი შავ ფარში ჩაასხეს; ყველამ ჩაჰყო შიგ ხელი, ყველა ფიცავს არესის, ბელლონას (არესის და) და ჟღერის მოყვარულ ტერორის (საშინელება) სახელებს: ან ქვა-ქვაზედ არ დარჩება კადმის ქალაქში ან და თვითონ დაიღუპებიან და მორწყავენ თავიანთ სისხლით თების ნიადაგს“.

ბრაზმორეული მხედართმთავარნი იერიშს იწყებენ. თითველ მათგანს თავისი ადგილი აქვს მიჩენილი. საშინელი ტიდეოსი შიშის ზარსა ჰგვრიდა ყველას თავის ჩაფხუტის სქელთმიან ჯილით და ზარებიანის თარით; სასიკვდილოდ დაჭრილსაც კი იმდენი მხეცური ძალა შერჩენოდა, რომ ერთ-ერთ თავის მოპირდაპირეს თავის ქალა გაუღღრნა. გამხეცებული კაპანეოსი ლანძღვით იხსენიებდა ღმერთებს და როდესაც მენი დაეცა, სიკვდილის ჟამსაც კი საშინლად გმობდა მათ. თითქოს სურათის დასას-

რულებლად, ეთეოკლესი ძმას იწვევს საბრძოლველად. „შიშის ძრწოლა მოგვდის, ამბობს ტრაგედიაში ხორო, დამხოვის ქალღმერთმა, რომელსაც სხვა ღმერთებთან საერთო არა აქვს-რა, გაგვაგონა თავისი ხმა. ეს სასტიკი, შეუბრალებელი და აუცილებელ უბედურების მომავლინებელი ფურიაა; ეს ერინიაა, რომელსაც მოუწოდა ჯავრით დაბრმავებულმა მამამ (ედიპოსმა) და რომელიც შურისძიების შესრულებას იჩქარის. ედიპოსის შვილები სიკვდილისაკენ მიისწრაფიან“. ერთმანერთის სიძულილით მთვრალი ძმები ეცნენ ერთმანერთს და ორივე დაიღუპა. ჯერ კიდევ არ გათავებულა ეს უბედურებით აღსავსე ისტორია; ათის წლის შემდეგ დაღუპულ შვიდ-მთავართა შვილებმა, ეპიგონებმა, თავიანთ მამების სისხლი აიღეს ქ. თების აოხრებით. ღმერთების შურის ძიება დაკმაყოფილებული იქმნა და ბედისწერის დადგენილება აღსრულებული.

7. ბერძენთა საერთო ექსპედიციება. არგონავტების მოგზაურობა. ოქროს მატყლისა და ცხვანი. ანჯონი და მადე.
საბერძენეთის პირვანდელი გმირები უფრო ხშირად თვის-თვისად მოქმედებდნენ; შემდეგ ხანის გმირები კი ერთად მოქმედებას ამჯობინებენ, რადგან ცალ-ცალკე მათი ძალა სუსტია. ერთი მაგალითი ამ გვარ საერთო მოქმედებისა ჩვენ კიდევ ვნახეთ: ეს იყო შვიდ-მთავართა გალაშქრება თების წინააღმდეგ. მეორე მაგალითი არგონავტების მოგზაურობაა.

არგონავტების ექსპედიცია პირველი მაგალითია ზღვით შორს მოგზაურობისა. იგი გვიმტკიცებს, რომ მომხიბლველ და საიდუმლოებით აღსავსე ზღვას ცნობის-მოყვარეობა გაუღვიძებია ბერძენთა შორის. ამ ლეგენდაში ბერძენებმა თავისებურად წარმოგვიდგინეს პირველი მათი ცდა გემებით შორს გამგზავრებისა. ექსპედიციის მიზანი იყო—დაბრუნება ოქროს მატყლისა, რომელიც კოლხიდის მეფეს აეტესს ჩავარდნოდა ხელში და რომლის დარაჯობა ფრთხილ ვეშაპს ჰქონდა მინდობილი. ეს ოქროს მატყლი ესხა ერთ ვერძს, რომლის მსგავსი ეხლა აღარ მოიპოვება: მას ადამიანის ენა ჰქონდა და ფრენა შეეძლო. ეს საკვირველი ვერძი აჩუქა ჰერმესმა ორხომენის

(ბეოტიაში) მეფის ათამასის ცოლს. ერთის მისნის წინასწარმეტყველების გამო ათამასმა განიზრახა თავის შვილის ფრიქსის მოკვლა. დედამ გაუგო ეს განზრახვა, შესვა ვერძზე ფრიქსი, უკან პატარა და ჰელა მოუსვა და ვერძს წასვლა უბრძანა. ვერძი აფრინდა ჰაერში და აღმოსავლეთისაკენ გასწია. პატარა მხედრები მალე დამშვიდდნენ და სიამოვნებით და ცნობის-მოყვარეობით ათვალთქმობდნენ მათ ფეხ ქვეშ გაფენილ სურათს. საუბედუროდ პატარა ჰელა ძირს ჩამოვარდა და დაიღუპა სწორედ იმ დროს, როცა გადადიოდნენ ეგეის ზღვისა და პროპონტიდის შემაერთებელ სრუტეს, რომელსაც საბრალო ქალის სახელი დაერქვა შემდეგში (ჰელესპონტი—ჰელას ზღვა). მარტოდ დარჩენილი ფრიქსი კოლხიდაში მივიდა, დაჰკლა ვერძი (როგორც ვხედავთ მეტად ცუდად დაჯილდოვებულა თავის სამსახურისათვის) და ოქროს მატყლი მისცა კოლხიდის მეფეს, რომლის სიძე იგი შეიქნა.

არგონავტების ლეგენდა იწყება ამ მომენტიდან. უნდა წაერთვას ბარბაროსებს ის საუნჯე, რომელიც წინად ბერძნების საკუთრება იყო. ამ საქმის შესრულება იტვირთა მეფის პელიასის ძმისწულმა თესალიელმა იაზონმა. პელიასი მეფე იყო, მაგრამ ერთობ ეშინოდა სამეფოს დაკარგვისა. როგორც ჩვეულება იყო, პელიასი დაეკითხა მისანს თავის მეფობის ხანგრძლივობის შესახებ. „უფროსილდი ცალ-ქალამნიან კაცსაო“, ურჩია მისანმა. სწორედ ამ ცოტა გაუგებარ რჩევის შემდეგ პელიასთან მოვიდა იაზონი სწორედ ცალის ქალამნით, რადგანაც მეორე წყალზე გადასვლის დროს დაჰკარგოდა. პელიასმა მიმართა იაზონს შემდეგის კითხვით: „რას იზამდი, რომ შენთვის ეწინასწარმეტყველებიათ: ელოდე სიკვდილს შენის ნათესავისაგანო“.—ოქროს მატყლის საძებრად გავგზავნიდიო, უპასუხა იაზონმა, და ამ გვარად თავისი ბედი თვითონვე გადასწვიტა. პელიასი ტახტის დათმობას დაჰპირდა იაზონს, როგორც კი იგი ძვირფასის საუნჯით დაბრუნდებოდა სახლში. ახალგაზდა იაზონი სიამოვნებით დასთანხდმა წინადადებას და შეუდგა სამზადისს; მოიწვია საბერძნეთის საუკეთესო მეომრე-

ბი—ჰერკულესი, თეზეოსი, ტელამონი, პელეოსი, კასტორი და პოლუქსი, მელეაგრი, ამფიარაოსი, განთქმული დამკვრელი ორფეოსი, ესკულაპი, ლაერტოსი და ბეკრი სხვანი, რომელთა ჩამოთვლა ერთობ ძნელია, რადგანაც არ დარჩენილა საბერძნეთში ისეთი ქალაქი, რომ თავისი გმირი არ მოეთავსებოდა არგონავტების სიაში; ჩასხდნენ გემში, რომელსაც სახელად არგო ერქვა, და გაემგზავრნენ. გაიარეს ლემნოსი, ევროპასა და აზიას შუა მდებარე სრუტეები, პონტ-ევქსინის (შავი ზღვა) შესავალი, სადაც ბედნიერათ გადურჩნენ სიმპლეგადის კლდეებს, რომელნიც ისეთის სისწრაფით ეჯახებიან და შორდებიან ერთმანეთს, რომ ჩიტსაც კი გაუჭირდება უხიფათოდ მათ შორის გაფრენა. შემდეგ გასცურეს შავი ზღვა და მიადგნენ თაზისის შესართავს, კოლხიდის სამეფოში. ექსპედიციის მიზნის შესრულების სიძნელე აქ იჩენს თავს.

როდესაც იაზონმა მოსთხოვა კოლხიდის მეფეს ოქროს მატყლის დაბრუნება, ეატესი იმითი ფიქრობდა მის თავიდან მოშორებას, რომ ძნელად ასასრულებელ პირობებს უდებდა. მაგ. გმირს უნდა გაეხედნა ორი სპილენძ-ფეხებიანი და ცეცხლის მფრქვეველი ხარი, დაეხნა მათის საშუალებით არესის მინდორი და დაეთესა ვეშაპის კბილები. იაზონმა იკისრა ამ პირობების შესრულება და დაიღუპებოდა კიდევ, რომ მას არ დახმარებოდა მეფის ქალი მშვენიერი მედეა, რომელიც შესანიშნავი მისანი იყო. მედეამ გახადა იაზონის სხეული იარაღის მიუკარებელი, დაეხმარა გმირს ხარების გახედნაში, ვეშაპის კბილებიდან ამოსული მეომრები მოაშორებინა თავიდან იმ საშუალებით, რომელიც ერთ დროს კადმოსმა იხმარა იმავე მიზნისათვის და საძილო წამლით დააძინა მოდარაჯე ვეშაპი. ეხლა ადვილი შეიქნა იაზონის წადილის ასრულება: სიჩქარით დაავლო ხელი ოქროს მატყლს, მედეაც თან წამოიყვანა და გამოსწია საბერძნეთისაკენ. მაგრამ ჯერ კიდევ შორს არის მშვიდობიანად საქმის გათავება. მედეამ მღევართა შესაჩერებლად ნაკუწ-ნაკუწად დასჭრა თავის პატარა ძმა და ეს ნაჭრები გზა-გზა დააბნა, რათა მათ თავის მოყრაში

მღევრბეს დრო დაეკარგათ. ამ საშინელ საქმის ჩადენით დემ ბევრი ახალი განსაცდელი გაუჩინა თავის თავსაც და თანამოგზაურებსაც. ბევრი იხეტიალეს იაზონმა და მისმა ამხანაგებმა და ბევრის გასაჭირის შემდეგ დაბრუნდნენ სახლში. მაგრამ ჯერ კიდევ საკმარისად არ გამოუყიდნიათ ჩადენილი ავკაცობა. მედემ, რომელიც იაზონის ცოლი გახდა, გაიგო, რომ მისი ქმარი სხვა ქალის შერთვას აპირებდა. იქვიანობით და სიბრაზით გონება დაკარგულმა კოლხიდელმა ქალმა მოჰკლა თავის მეტოქე ქალი, დაჰკლა საკუთარი შვილები, რომელნიც იაზონისაგან ჰყავდა, და გაიქცა ეტლით, რომელშიაც ფრთიანი ვეშაპები ჰყავდა გაბმული.

8. ბერძენ-ტროანელთა ომის ჯეკენდა. მნაშენელისა ამ ჯეკენდასა ხელაგნებასათვის. ყველა აქამდე მოთხრობილი ამბები ფანტასტიურია, და თუ რომელიმე მათგანს ნამდვილად მომხდარი რამ უდევს სარჩულად, მისი ეხლა გამოცნობა ყოვლად შეუძლებელია, რადგანაც იგი მეტად მოქარგულ-გამშვენნიერებულია ზღაპრულ ეპიზოდებით. რას არ შეხვდება კაცი ამ ლეგენდებში: არა ჩვეულებრივ ძალის პატრონ გოლიათებს, შესანიშნავ მისნებს, მოლაპარაკე უსულო საგნებს, საკვირველ ფორმის ცხოველებს, რომელნიც წასულ ხანის მოგონებანი უნდა იყვნენ. მთელი ეს საკვირველი და სასწაულებრივი ქვეყანა, სადაც ყოველ წამს ბუნების კანონი ირღვევა, სადაც ყოვლად შეუძლებელი ადვილათ ასასრულლებელი გამხდარა, ხიბლავდა ჯერ კიდევ ასაკში არ-მოსულ ბერძნის ხალხს. ბერძენ-ტროანელთა ომით ახალი ხანა უნდა იწყებოდეს; აქ ისტორიულ სინამდვილესთან ახლო უნდა ვიყოთ. ეს უშველებელი ეპოპეაც ლეგენდაა; ღმერთები აქაც ჩამოდიან ციდან და იღებენ ყოველ-გვარ მონაწილეობას ადამიანების საქმეებში; მაგრამ ლეგენდასთან ისტორიაც არის: ტროა ნამდვილად არსებობდა; ისიც საფიქრებელია, რომ იგი მართლა ბერძნებმა დაანგრიეს, და ამ შემთხვევაში შესაძლებელია მივიღოთ თუკიდიდეს აზრი, რომელიც ამბობს, რომ ტროას აღება პირველი საქმეა, რომელიც ბერძენთა საუკეთესო თემე-

შმა ერთად შეასრულესო. *) როგორის აზრისაც უნდა ვიყავით, ერთი გმრემოებაა ცხადზე უცხადესი: ბერძენ-ტროანელთა ომიანობამ თავის ურიცხვ ეპიზოდებით და მოულოდნელ შემთხვევებით, როგორც მაგ. ტროას ათის წლის ალყა (გარემოცვა), ქალაქის აღება, სამშობლოდან გაქცეულ ტროანელების და სამშობლოში მიმავალ ბერძნების თავგადასავალი და სხვა, მეტად დიდი მნიშვნელობა მოიპოვა ხელოვნებისა და ლიტერატურის ისტორიაში. რამდენი უკვდავი ხელოვნური ნაწარმოები, გარდა ილიადისა და ოდისეისა, მომდინარეობს ამ მდიდარ და დაუშრეტელ წყაროდან! ამიტომაც ბერძენ-ტროანელთა ომს თავის მიზეზებით და შედეგებით ადგილი უნდა ჰქონდეს საბერძნეთის ისტორიის შესავალში; ამიტომაც საჭიროა მისი ცოდნა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენთვის გაუგებარი დარჩება საუკეთესო ხელოვნური ნაწარმოებნი, რომელნიც ამ ლეგენდის ნიადაგზედ აღმოცენდნენ.

ერთ დროს ფრიგიაში იყო მეფე ტანტალოსი, მეტად მდიდარი და მასთან ბედნიერიც. ღმერთებსაც ძალიან უყვარდათ იგი და ხშირად ესტუმრებოდნენ კიდევც. ერთ ამისთანა დღეს ტანტალოსს მოუვიდა კადნიერი სურვილი-გაეგო, თუ სადამდის მიდიოდა ღმერთების გემოვნების სიმახვილე. ამ მიზნისათვის მან დაჰკლა საკუთარი შვილი პელოპსი და ხელოვნურად მომზადებული ღმერთებს მოართვა. რასაკვირველია, ღმერთები კბილის პირველ შეხებისათანავე მიხვდნენ მას-პინძლის საშინელ დაცინვას; მხოლოდ მარტო დემეტრამ, რომელსაც გონება დაბნეული ჰქონდა შვილის დაკარგვით შესჯამა მხრის ნაქერი. შეურაცხყოფილი ღმერთები მაშინვე წამოდგნენ სუფრიდან და გააცოცხლეს პელოპსი, რომელსაც შექმულ მხარის მაგიერ სპილოს ძვალი გაუკეთეს.

*) შლიმანმა არქეოლოგიურად გამოიკვლია ის ადგილი, სადაც ძველი ტროა იყო (სოფ. ისარლიკის ახლო) და ნახა სხვა და სხვა დროს ერთი ერთმანერთზე ნაშენი ქალაქები. მისის აზრით უძველესი ხანის ნანგრევები პრიამის დროის ტროა უნდა იყოს. ეს აზრი საეჭვოდ არის მიჩნეული.

ტანტალოსმა კი დამსახურებული სასჯელი მიიღო: იგი დასაჯდა და
 დეს ჯოჯოხეთში და ჩააყენეს ყელამდე წყალში, რომელსაც
 მშვენიერ ხეხილიანი ხეები ჩრდილავდნენ; როგორც კი ტან-
 ტალოსი დაიხრებოდა წყლის დასაღვეად, წყალიც დაიწვედა;
 როგორც ხილის მოკრეფას დააპირებდა, ხის ტოტები ზევით
 აიწეოდნენ. პელოპსი საბერძნეთში გადასახლდა. ამ დროს
 პიზაში (ოლიმპიის ახლო) მეფობდა ენომაოსი, მამა მშვენიერ
 ჰიპოდამიასი. ერთის მისნის წინასწარმეტყველებით, ენომაოსი
 უნდა გამხდარიყო თავის სიძის მსხვერპლი და ამიტომაც იგი
 სცდილობდა ქალი არ გაეთხოვებინა. მეფემ გამოაცხადა, რომ
 მხოლოდ ის შეიქნება ჰიპოდამიას ქმარი, ვისიც ეტლი მის
 ეტლს გაუსწრობს; დოღის მანძილი იყო ძველის ტაძრიდან
 ოლიმპიაში პოსეიდონის ტაძრამდე კორინთის ყელზე. ენო-
 მაოსს სრული იმედი ჰქონდა თავის ცხენების საკვირველ სის-
 წრაფისა და მეეტლე მირტილოსის სიმარჯვისა. დამარცხებულ
 სასიძოს მეფე შეუბრალებლად ჰკლავდა თავის შუბით. პელოპსი
 არ შეუშინდა თავის წინამორბედების ბედს და განაცხადა
 სურვილი ჰიპოდამიას შერთვისა. პოსეიდონმა, რომელთანაც
 ახალგაზდა გმირი შეხვეწილი იყო, მისცა მას ოქროს ეტლი
 და დაულაღავ-ფეხებიანი მარდი ცხენები. გარდა ამისა, შეყვარ-
 ებულმა ჰიპოდამიამ შეისყიდა მეეტლე მირტილოსი, რომელმაც
 გამგზავრების წინ ხრახნილები (ვინტები) დააძრო ეტლს. რასა-
 კვირველია, დახსნილი ეტლი მალე სრულებით დაინგრა, ენო-
 მაოსი გადმოვარდა და მოკვდა; გამარჯვებულმა პელოპსმა კი
 ჰიპოდამია შეირთო. მეეტლე მირტილოსმა, რომელიც ჯილ-
 დოს მოელოდა თავის სამსახურისათვის, მალე გაიგო, რომ
 ყოველი მოღალატე თავისზე უარსს მოღალატეს შეხვდება:
 პელოპსის ბრძანებით, იგი გადაისროლეს ზღვაში, რომელსაც
 მისი სახელი დაერქვა. სიკვდილის წინ იგი შეევედრა თავის მამას
 ჰერმესს, მის დამლუპველისათვის მაგიერი გადაეხადნა. მამამ
 შეისმინა შვილის ვედრება და შურის მაძიებელი ფურიები
 მიუსია პელოპსის მოდემას, რომელსაც ტანტალოსის ჯერ კიდევ
 გამოუსყიდველი ავკაცობა ემართა. როგორც ედიპოსის ლეგენ-

დაში, ისე აქაც ბედის-წერა სდევნის პელოპსის ოჯახს და შორდება მას, სანამ იგი სრულებით არ ამოწყდა. პელოპსს ორი შვილი ჰყავდა—ატრეოსი და თიესტოსი; მათ შორის საშინელი მძულვარება არსებობდა. თიესტოსმა მოჰპარა ატრეოსს ოქროს ბატკანი, რომელიც მას ჰერმესმა აჩუქა; სამაგიეროდ ატრეოი, შერიგების გამო მომხდარ წვეულების დროს, გაუმასპინძლდა მას თავის შვილების ხორციით. თიესტოსი წამოვარდება სუფრიდან, წიხლით მაგიდას გადააბრუნებს და წარმოსთქვამს უსაშინელესს წყევლა-კრულვას. „ამ გვარადო, ამბობს ესხილოსი, ავკაცობას ავკაცობა მოსდევს, მკვლევლობა მკვლევლობით ისჯება, სისხლი სისხლით“. მტრობა და შურისძიება ვაძლიერდა პელოპსის მოდგმაში. თიესტოსის შვილი ეგისტოსი, რომელიც ერთიდა გადარჩენოდა სიკვდილს, ჰკლავს ატრეოსის შვილს აგამემნოსს; სამაგიეროდ აგამემნონის შვილი ორესტოსი მამის სისხლს იძიება და ჰკლავს ეგისტოსს. მაგრამ სანამ ეს საშინელი ამბები მოხდებოდა, ბევრი მწარე განსაცდელი ნახა ამ უბედურმა მოდგმამ; ამასთანავე დრამის ასპარეზი ვრცელდება და ბოლოს იგი მთელ საბერძნეთს მოედება. ატრეოსის ორმა შვილმა—აგამემნონმა, რომელიც მიკენის მეფე იყო, და მენელაოსმა, რომელიც სპარტაში მეფობდა, ცოლებად შეირთეს, თვისდა საუბედუროთ, ტინდაროსისა და ლედას ქალები. აგამემნონის ცოლი იყო კლიტემნესტრა; ამან მოჰკლა თავისი ქმარი, როგორც კი იგი ტროადან დაბრუნდა; მენელაოსის ცოლი მშვენიერი ელენე გაიტაცა ტროას მეფის პრიამოსის შვილმა პარისმა, რომელსაც აგრეთვე ალექსანდრესაც ეძახოდნენ. ეს ის პარისია, რომელიც ჰერამ, ათინამ და აფროდიტამ ამოირჩიეს იდის მთაზედ იმის მსაჯულად, თუ ვინ უფრო ლამაზია მათ შორის. ნებით გაყვა ელენე პარისს, თუ ძალით იყო წაყვანილი, არავინ იცის. სპარტაში დიდხანს უჩვენებდნენ ერთ ადგილს, სადაც ელენე უნდა ცდილიყოს პარისის ხელიდან გამოსხლეტას და სადაც მას ქალამანი უნდა დაეარდნოდეს. მენელაოსი მშვიდობიანობის მოყვარე კაცი იყო და ამიტომ, შეიძლება, უდავიდარაბოთ გადაეტანა ეს

შეურაცხყოფა, მაგრამ თავმოყვარე აგამემნონმა პირად შეურაცხყოფად მიიღო რძლის მოტაცება. თავი მოუყარა ყველა იმათ, რომელთაც ერთ დროს უნდოდათ ელენეს შერთვა, გაახსენა მათ ფიცი, რომელიც მათ დასდევს — მეგობრები და მცველები შევიქნებით იმისი, ვისაც ელენე ქმრად აირჩევს, და ზედ თავისი გავლენიანი ხმაც დაუმატა. ზოგიერთი ღმერთებიც კი, განსაკუთრებით ჰერა, ეხმარებოდნენ აგამემნონს ბერძნების ამგვარად შეგულიანებაში. ეს ის ღმერთები იყვნენ, რომელთაც რამე მიზეზის გამო მტრობა ჰქონდათ ტროანელებისა. ამ გვარად აგამემნონმა თავი მოუყარა ავლიდაში (ბეოტია) დიდ ჯარსა და ფლოტს. ჯარის მეთაურ გმირების სახელი, ჰომიროსის წყალობით, ჯერაც არ წარხოცილან ადამიანთა მახსოვრობიდან. უმთავრესი მათგანი იყვნენ: მეფეთმეფე აგამემნონი და მისი ძმა მენელაოსი, ტიდეოსის შვილი დიომედოსი, ორი აიაქსი, იდომენეოს კრიტელი, ბრძენი ნესტორი, რომელიც მეოთხე მოდგმის მომსწრე იყო, პატროკლოსი, ფილოკტეტესი, ჰერკულესის მშვილდისრის პატრონი მემკვიდრეობით, პალამედესი, მაქაონი და პოდალირი, ყველაზე უმატესი და უმარდესი აქილესი, მირმიდონელთა მეფე და შვილი თეტიდისა და პელეოსისა, ცბიერი მეფე იტაკისა-ულისი (ოდისეესი), რომელიც თავის ხერხიანის ჭკუით და ნაკლებად ფაქიზ სინიღისით ბერძნის პრაქტიკულ ნიჭის წარმომადგენელია. დიდხანს უცდიდა ავლიდაში ბერძენთა ჯარი მარჯვე ქარის ამოსვლას. ბოლოს აგამემნონი იძულებული შეიქნა არტემიდის რისხვის დასამშვიდებლად შეეწირა მსხვერპლად თავის საკუთარი ქალი იფიგენია. როგორც იქნა, ბერძენთა ფლოტი დაიძრა და მშვიდობით მიაღვა ტროას ნაპირებს. ტროას დამცველები იყვნენ პრიამოსის შვილები, რომელთა შორის ბრწყინავდა დიდ-სულოვანი ჰექტორი.

მთელი ათი წელი იდგნენ პირის-პირ ეს ორი ხალხი. ბერძნები სცდილობდნენ ქალაქის აღებას, ტროანელები ეძებდნენ მარჯვე შემთხვევას, გამოსულიყვნენ ქალაქიდან და ძალზე შეეწუხებინათ ბერძნები. ტროას გარემოცვა

არ იყო ნამდვილი ალყის შემორტყმა; ეს სამხედრო ხელისუფლება ჯერ კიდევ განუვითარებელი იყო; ამიტომაც ტროსს ხშირად მოდიოდა გარედან დახმარება. ეს გაუთავებელი ბრძოლა მეტად მდიდარია ეპიზოდებით, რომლებშიაც შესანიშნავ მამაცობას იჩენდნენ რიგ-რიგზე ბერძნები და ტროანელები. ამ ეპიზოდებში ყველაზედ ცნობილი და სახელ-განთქმულია ის ეპიზოდი, რომელიც ილიადის სიუჟეტი შეიქნა აქილესი, განრისხებული აგამემნონზე, რომელმაც მას ტყვე ქალი ბრიზეიდა წაართვა, ბრძოლას თავს ანებებს და მეთაურების უთანხმოების მსხვერპლნი ბერძნები სწყდებიან. ჰექტორი სარგებლობს თავის საშინელ მოწინააღმდეგის ბერძენთა ჯარში არ ყოფნით და იერიშით მიდის მტრას ბანაკზე: ვერც ტელამონის შვილმა აიაქსმა, რომლის კოშკის ძხვავსი ფარი შეიღის ხარის ტყავით იყო გადაკრული, ვერც ღვთაებრივმა დიომედოსმა, ვერც ცბიერმა ულისმა და ვერც თვითონ აგამემნონმა, მდიდარ მიკენის მეფემ, ვერ შეაჩერეს ეს ბერძენთა მომსვრელი ღვთის რისხვა. ტროანელები შეცვინდნენ თვით ბანაკში და ეს დღე ცუდად დაუღამდებოდა ბერძნებს, რომ აქილესს თავის აბჯრით გამოწყობილი პატროკლესი არ გამოეგზავნა მათ და საშველად. პატროკლესმა ისახელა თავი, მაგრამ იგი შეიქნა მსხვერპლი პრიამოსის სახელოვან შვილისა. ამ ამბის გაგონებაზედ მეგობრის დაკარგვით გულმოკლული აქილესი საშინლად კვნესის; დედა-მისი ვერცხლ-ფეხებიანი ღვთაებრივი თეტიდა ტყვილა სცდილობს მის ნუგეშს: პასუხად გმირის მწარე ჩივილისა და მრისხანე შურის ძიების სიტყვები გაისმის. აქაც გმირის ცხოვრების სრული მეუფე შეუზბრალელებელი ბედის-წერაა. „წავიდეთ, ამბობს გმირი, მოვსძებნოთ ჰექტორი, მკვლელი ძვირფასის მეგობრისა. შემდეგ ჩვენც მოვკვდებით, როცა ეს ძევს და სხვა უკვდავ ღმერთებს ენებებათ. განა მამაცმა ჰერკულესმა, რომელიც ძვირფასი იყო თვით უკვდავთა მეფისათვის, მოიშორა თავიდან ბედის-წერა? არა, პარკამ და ჰერას სიძულელია აჯობეს მას. მეც ვგრე მომივიდეს, თუ ეგეთია ჩემი ბედი. თუ უნდა დავიღუპო, ბარემც მალე მომეღოს ბოლო.

ეხლა ვიფიქროთ მხოლოდ დიდებულ სახელის მოხვეჭაზედ. ტროანელი ქალნი, დარდანის ტან-წერწეტა ქალიშვილები მზად იყვნენ მოსაწმენდად ცრემლებისა, რომელნიც მალე დაიწყებენ დენას მათ თვალოთაგან; მე მათ მალე ავაკენესებ. გაიგონ, რომ ჩემი მკლავი დიდიხანა დასვენებულია. და შენ, ჩემო დედავ, ტყვილა ნუ სცდილობ ბრძოლას მომაშორო, ვერ დამიყოლიებ.“ აქილესი, ჰეფესტოსის მიერ გაკეთებულ იარაღში ჩასმული, მიისწრაფის ომის ველისაკენ; ვინც კი შეხვდება, ყველა გარბის. მხოლოდ ჰექტორი სცდილობს მის შეჩერებას, მაგრამ აქილესი ჰკლავს მას. იგი შეურაცხყოფს მტრის გვამს და მხოლოდ ღმერთების ბრძანებით უბრუნებს მას მოხუც პრიამს. ამითი თავდება ილიადა. მაგრამ ბერძენთა მგონებმა (რაფსოდებმა), რომელნიც სოფლიდან სოფელს დადიოდნენ და აღიდებდნენ სახელოვან გამირების სახელებს, ბევრი საკვირველი ამბები იცოდნენ ამ გამირებზედ. აქილესი, როგორც თვითონვე წინად-იგრძნო, კვდება პარისის ხელით; ომიანობის მეთავე წელს ბერძენი, ცბიერ ულისის რჩევით, აკეთებენ ხის დიდ ცხენს, სტრევებენ მას ნაპირზე და თვითონ, ვითომდა თავი დაანებეს ტროას, ნაგებში ჩახდნენ. ლაოკოონის რჩევის წინააღმდეგ, ტროანელებს მიჰყავთ ხის ცხენი შიგ ქალაქში. ცხენის მუცელში დამალული მეომრები გამოდიან ღამე და აღებენ ქალაქის კარებს. ქალაქი მალე აიღეს ბერძენებმა, პრიამოსი და თითქმის ყველა მისი შვილები დახოცეს, ჰექტორის შვილი ასტიანაქსიც მოჰკლეს; გამირის ქვრივი ანდრომახა აქილესის შვილის ნეობტოლემის (იგივე პიროსი) მონა გახდა. მარტო ანტენორი და ენეასი გადურჩნენ სიკვდილსა და მონობას. ისინი იტალიაში წავიდნენ და იქ დასახლდნენ, ანტენორი პადუაში და ენეასი ლაციუმში; ენეასის ჩამომავლობა ერთ დროს რომის მეფენი შეიქმნენ.

ტროას დანგრევა არ არის უკანასკნელი ეპიზოდი ამ ომიანობისა. ბერძენთა ეპოპეები მოგვითხრობენ სამშობლოში შიშვეალ გამირების თავ-გადასავალს. ყველაზედ ცნობილია ულისის დაბრუნების ისტორია, რომელიც იმავე ჰომეროსმა

მოგვითხრო თავის „ოდისეაში“. ბევრი განსაცდელი გამოიარა მგზავრობაში ცბიერმა ულისმა, რადგანაც მასაც ღმერთების რისხვა სდევნის. ბოლოს მაინც მშვიდობით ბრუნდება იტაკაში. აქ იგი დაჰხოცს ყველა იმათ, რომელნიც მის მეუღლეს სათნო პენელოპას ძალით შერთვას უპირებდნენ. ამითი თავდება ოდისეა. თითოეულ გმირს ჰქონდა თავისი თავ-გადასავალი, თავისი ოდისეა, ხშირად ბევრად უფრო დრამატიული და უბედური. ნესტორი, იდომენეოსი და ფილოკტეტესი იტალიაში წავიდნენ. ოილეოსის შვილს აიაქსს მენი დაეცა; მენელაოსი, ზანგრძლივ ხეტიალის შემდეგ, სახლში დაბრუნდა. მეფეთმეფე აგამენონი სახლში მშვიდობით დაბრუნდა, მაგრამ ეგისტოსმა და აგამენონის ცოლმა კლიტემნესტრამ დაჰკლეს იგი, როგორც ხარი ბაგაში. მისმა შვილმა ორესტოსმა ასაკში მოსვლისათნავე მოჰკლა სამაგიეროთ ეგისტოსი და დედა კლიტემნესტრა, რისთვისაც მას არ ასვენებდნენ შურის მძიებელი ფურიები, სანამ ათინა არ დაეხმარა და არ დააწყნარა ეს საშინელი ღმერთები. ბოლოს, როგორც იქნა, ღმერთების შურისძიება დაკმაყოფილებულ იქმნა.

თ ა ვ ი V

ჰომიროსის დროის საბერძნეთი.

საზნევი:—1. პირვანდელ საბერძნეთის მდგომარეობა.—2. ჰომიროსის დროის მართებლობის ფორმა.—3. მეფე და მეფის უფლებანი.—4. ქურუმი.—5. თივისუფალი და მონა.—6. პირვანდელ ზნე-ჩვეულებათა სიტლანქე და სიმკაცრე.—7. სასოფლო მეურნეობის მნიშვნელობა ამ ხანაში.—8. ზღუდოსნობისა და ვაჭრობის მდგომარეობა.—9. ბერძენთა პირვანდელი ხელოვნება: პელაზგიური და ციკლოპიური ნაშთები.

1. შირვანდელ ბერძენთა მდგომარეობა.—ჰომიროსის წინა დროების ბერძენებს ჩვენ სრულებით არ ვიცნობთ. თვითონ ჰომიროსის ხანის შესახებ ერთი კითხვა ჯერაც გადაუწყვეტელია; სახელდობრ—არ ვიცით რომელ საუკუნეს ვაკუთვნოთ იგი—მე-XI-ს, მე-X-ეს თუ მე-IX-ეს ქრისტეს დაბადებამდე. ამ ხანაში ბერძენებს ჯერ საერთო სახელი არა აქვთ. ჰომიროსი იხსენიებს უმთავრეს თემების სახელებს და როდესაც საზოგადოთ ბერძენებზე ლაპარაკობს, იგი ხმარობს სახელს—„აქეელნი“. სახელწოდება „ჰელინი“ ჯერ კიდევ თესალიის ერთის პატარა თემის საკუთრებაა. მიუხედავად ამისა ბერძნულ თემთა შორის არსებობს ერთგვარი ერთობა: ამას ამტკიცებს უმთავრეს მეფეთა კოალიცია ტროანელთა წინააღმდეგ. მაგრამ ეს მეფენი დამოუკიდებელი არიან ერთიერთმანერთისაგან; თუ აგამემნონს, ილიადაში, მეტი გავლენა აქვს, ეს აიხსნება მის სიმდიდრით, ვაჭკაცობით და იმ გარემოებით, რომ იგი იყო თვით საქმის დამწყები, ინიციატორი. თვით პოემის სიუჟეტი, აქილესის მრისხანება, იმის დამამტკიცებელია, რომ ბერძენთა მხედართ-მთავარნი დამოუკიდებელი იყვნენ აგამემნონისაგან:

შეურაცხყოფილი აქილესი თავის ჯარით თავს ანებებს ბერძნებს და შორიდან უცქერის ბერძენთა დამარცხებას. ცუდი საქმე მოუვიდოდათ ჩვენ დროის სარღლებს, რომ აქილესისათვის მიბაძვა დაეწყოთ!

2. ჰომეროსის დროის ბერძენთა მართვადობა. პირვანდელ ხანაში საბერძნეთის მართველობის ფორმა—მონარქიულია. მეფობა—ღვთაებრივია ჰომეროსის წარმოდგენით. მეფეები ყოველთვის ძვესის მოწაფენი არიან; გარდა ამისა ისინი ხშირად ან თვითონ ძვესის ან სხვა ღმერთების ჩამომავალი არიან: აქილესი ვერცხლის ფეხებიან თეტიდის შვილია, ენეასი—მშვენიერ აფროდიტასი, მაქაონი—ესკულაპისა და სხვა. გარდა ნამდვილ მეფეებისა ბევრი კეთილშობილი (noble) ატარებდა მეფის ტიტულს. პენელოპას ქმრობის მსურველნი, რომელნიც მაღიანად შეექცეოდნენ ულისის ღორებს და თხებს, ყველა მეფეები იყვნენ. მეფის უფლება შეზღუდული იყო. კეთილშობილ ოჯახთა მამასახლისები (მეორე ხარისხის მეფეები) ხშირად ეწინააღმდეგებიან მას; ისინი მეფის მრჩეველი არიან და არც ერთი საყურადღებო საქმე არ გადაწყდება მათდა დაუკითხავად და დაუთანხმებლად. ამ თანხმობის შოვნისათვის მეფენი ყოველთვის დიდ ნადიმებს მართავდნენ: საქმე ირჩევა და სწყდება სუფრაზე; მაგრამ სუფრის წინ მსხვერპლი იყო საჭირო ღმერთებისათვის. ძველ საბერძნეთში საკურთხი და ღვინო განუშორებელი მხიარული თანამგზავრები იყვნენ. გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ მის შესატყობინებლად დანარჩენ ხალხს დაუძახებდნენ მაგრამ ლაპარაკის ნება მხოლოდ უფროსებს, მეფეებს, ჰქონდათ, ხალხი სჯაში მონაწილეობას არ იღებდა; იგი ბედავდა მხოლოდ სიამოვნების ან უსიამოვნების გამოხატვას,—თუმცა ხალხშიაც გამოჩენილან ამ ხანაში იმისთანა პირები, რომელნიც არ ეთანხმებიან უფროსების სურვილს და ბედავენ ამ არ-თანხმობის გამოთქმას სახალხო კრებაზედ. ამ გვარია თერსიტესი ილიადაში. მაგრამ ეს ოპოზიციის წარმომადგენელი ჯერ-ჯერობით

მახინჯი რამ არის: იგი ელამიც არის, კოქლიც, კუზიანიც და მელიოტიც. ხალხთა მწყემსი ულისი ჯოხის ცემით აჩუმებს მას და იგი არავის ებრალება, მიუხედავად მისა, რომ სიმართლეს ამბობს. ჯერ კიდევ ის დროა, როცა ძლიერი ყოველთვის მართალა.

3. მეფე და მისი უფლებანა. მეფე გამგეობის თავი და ჯარის უფროსია; ამასთანავე იგი უმაღლესი მოსამართლეა; საქმეების გარჩევა მამასახლისების თანადასწრებით ხდება გაშლილ ჰაერზე. აგორაზედ (მოედანი) თავის-მომბეზრებელი და ენაქართალა ბრბოც არის და ხშირათ თავის სიმპატია-ანტიპათიას აცხადებს. სხვა არა ვიცი რა ამ დროის სამართლის ფორმის შესახებ. გარდა ამისა მეფე თავმჯდომარეობდა მსხვერპლების შეწირვის ცერემონიებს; მაშასადამე მეფე ქურუმიც იყო. სხაფრივ ამ ხანის მეფეები არაფრით არ განირჩეოდნენ უბრალო მომაკვდაბებისაგან; არც განსაკუთრებული ტანისამოსი, არც დიადემა და არც გვირგვინი. ერთად-ერთი ნიშანი მეფობისა იყო ერთგვარი ჯოხი, რომელსაც სკიპტრას ეძახოდნენ. მეფეები სცხოვრებდნენ სოფლად ერთობ უბრალოდ და სრულებით არ უკადრისობდნენ თავიანთ მელიორებთან ბაასს. მათი ეზოები სავსე იყო ნეხვის გროვებით; ყველა თავისუფლად შედის და გამოდის მეფის სასახლეში, მათხოვარიც კი ხშირი სტუმარი იყო იქ, მაგ. იროსი ულისის სახლში. ღრმა მოხუცებულობაში მეფეები ხშირად ტახტს თავს ანებებდნენ და უთმობდნენ მას ახალგაზდა მემკვიდრეებს: ამ ხანაში ამ „ღმერთის“ შეილებს“ მანამდე პატივს სცემდნენ, სანამ მათ ძალ-ღონე ჰქონდათ. ულისის მამა ლაერთოსი თავს ანებებს მეფობას და სცხოვრობს თავის ბაღჩაში; ტანთ მას ძველი დაკერებული ტანისამოსი აცვია, ფეხსაცმელი ტყავისა აქვს, თავზე თხის ტყავის ქუდი ხურავს, და ასე გამოწყობილი საწყლად ბარავს თავის ბაღჩას. აი რა ხდებიან ჰომიროსის მეფეები სიბერის დროს!

4. ქურუმი. ამ ხანაში თანამდებობის პირი მარტო ქურუმი. პირვანდელი სამლოცველოები—ტაძრებია ან საკურთხევ-

ლები, რომელთაც ირგვლივ ღობე უვლის და რომელნიც ღმერთების საკუთრებად ითვლებოდნენ. ზომიროსის პოემებში ნახსენებია მხოლოდ ორი ტაძარი-ათინისა ათინაში და აპოლონისა დელფში. ქურუმები მღვდელ-მსახურებდნენ ტაძრის ეზოში; ამ ეზოს გარეთ იმათ არც საქმე, არც გავლენა არა ჰქონდათ. აგამემნონი საშინლად ემუქრება აპოლონის ქურუმს ქრიზესს, რომელიც მოვიდა ბერძენთა ბანაკში თავის ქალის სათხოვნელად; უფრო მოურიდებლად ეპყრობა იგივე აგამემნონი თესტორის შვილს კალხასს, შესანიშნავ ქურუმს, რომელმაც დიდი სამსახური გაუწია ბერძნებს; ამ ქურუმმა იცოდა წარსული, აწმყო და მომავალი და მან მიიყვანა ბერძნები მშვიდობით ილიონის ნაპირზე.

5. **თავისუფალი და მონა.** გარეშე მეფეებისა, მამასახლისებისა და ქურუმებისა, როგორი იყო დანარჩენების სოციალური მდგომარეობა, ნამდვილი არა ვიცით რა. ვიცით მხოლოდ, რომ იყვნენ თავისუფალნი და მონები. თავისუფლები გაყოფილი იყვნენ რამდენიმე მუხლად, ბერძნულად-ფილა, და თვითოეული მუხლი რამდენიმე „ძობად“,—ბერძნულად ფრატრია. მონების მდგომარეობა ამ ხანაში არ იყო ისე ცუდი, როგორც შემდეგ. თავისუფალსა და მონას შუა არ უნდა ყოფილიყო დიდი მანძილი, რადგანაც დღეს თავისუფალი ხვალ ადვილად მონად იქცეოდა ომიანობის მიზეზით. ევმეოსი ოდისსეში მეფის შვილია, რომელიც ერთ მონას მოეტაცნა და ფინიკიელებისთვის მიეყიდნა. საკვირველია, მონებს ამუშავებენ, მაგრამ თვით ბატონებიც არ უკადრისობენ მათთან ერთად მუშაობას. ულისმა თვითონ გაიკეთა თავის საწოლი და მშვენიერი ნაფიკაა, ფეაკელ მეფის ალკინოოსის ქალი, თვითონვე რეცხს მდინარეზედ თავის სარეცხს.

6. **ბერძენთა ზარგანდელო ოჯახი.** რაც ჩვენ ბერძნებს ვიცნობთ, მათ ყოველთვის ჰქონიათ ოჯახი. ოჯახის წევრებს საერთო წინაპარები ჰყავთ და ამ წინაპრების საერთო კულტი აქვთ. ოჯახის უფროსი მამაა; მამა სწირავს წინაპრებს დაწესებულ მსხვერპლს „მე ვღვრი სამარხზე, ამბობს იფიგენია

ევრიპიდესის ტრაგედიაში, რძეს, თაფლს და ღვინოს, რადგანაც ამითი ხარობენ გადაცვლილნი“. ოჯახის უფროსი ინახავს კერაზე ცეცხლს, რომელიც არ უნდა ჩაქვრეს. ყოველ ოჯახს თავისი კერა აქვს; კერას ცეცხლი წმინდაა, იგი უწინარესი ღმერთია, რომელსაც თხოვნითა და მადლობით მიმართავდნენ; იგი მონაწილეობას იღებს ოჯახის ჭამა-სმაში; სანამ თვითონ შესჭამდნენ ან შესვამდნენ რასმე, ჯერ ცეცხლში ჩაგდებდნენ ან ჩაახამდნენ პატარა რამეს. რადგანაც ძველად ჩვეულება იყო გადაცვლილების სახლში დამარხვა, წინაპრებისა და ცეცხლის კულტი შეირია და ბოლოს ერთი და იგივე შეიქნა: ერთის თაყვანისცემა იყო აგრეთვე მეორეს თაყვანისცემაც. ოჯახი ქორწინებაზედ იყო დამყარებული; მამა ამოურჩევდა საცოლეს თავის შვილს. „თუ ღმერთები სიცოცხლეს შემარჩენენ, ამბობს აქილესი ილიადაში, თუ სამშობლოში მშვიდობით დავბრუნდი, პელეოსი თვითონ ამომირჩევს საცოლოს.“ დანიშნულები ერთმანერთს საჩუქრებს აძლევენ; ქალს შეეძლო ქმრის სიკვდილის შემდეგ მზითევი უკანვე მოეთხოვა. აქილესის ფარზე ამოეჭრა ჰეფესტოსს ქორწინების სცენა: ანთებულ ქრაქების სინათლეზედ, დაჰყავთ დაქორწინებულნი ქალაქში, ხმა-მალლა მოუწოდებენ ჰიმენეს *); ახალგაზდანი ფერხულში ჩაბმულან; შუაში ფლეიტა და ციტრა უკრავს; თავმოყრილი დედა-კაცები ხარბად შეჰყურებენ ამ სცენას. ქალს ოჯახში პატივისცემით ეპყრობიან, მაგრამ მან თავისი ადგილი უნდა იცოდეს. „წადი შენს ოთახში, ეუბნება ტელემაქი თავის დედას პენელოპას, ართე და ქსოვე; დასაქმე მოსამსახურე ქალები; იარალი და მაზედ ზრუნვა მამა-კაცის საქმეა, და ყველაზედ უწინ ჩემი, როგორც ამ სასახლის ბატონის“. **) ბავშვების აღზრდა მეტად მარტივია, შესაძენი

*) ქორწინების ღმერთი.

**) ქმრის სიკვდილის შემდეგ ქვრივი უფროსს შვილის უფლებაში გადადიოდა.

ცოდნა-ერთობ პატარა. სამხედრო ვარჯიშობა, დაკვრა და მათი მთელი მათი მეცნიერება.

7. **ზნე-ჩვეულებათა სატლანქი და სიმკაცრე.** ზნე-ჩვეულებები ჯერ კიდევ მუხეშავი და ველურია; მძლავრი ყოველთვის მართალია. ომში დამარცხებულებს შეუბრალებლად ჟღერებენ. გამოყიდვის იმედმა გააჩეროს, შეიძლება, გამარჯვებული და არ მოაკვლევინოს ტყვე. მტრის მოკვლის შემდეგაც არ ცხრება სიმძულვარე და შურის ძიების სურვილი. ჰეკტორი კვდება და ემუდარება თავის მკვლელ აქილესს, მისცეს მისი გვამი მშობლებს. „ძაღლო, შორს ჩემის მუხლებიდან, უპასუხებს გმირს აქილესი. აჰ! რატომ არ მაქვს ძალი და გაბედულება დავგლიჯო და ვსქამო შენი უმი ხორცი! განა არ იცი, რა მიქენი! არა, ვერაფერი ვერ დაიფარავს შენს თავს გაუმაძლარ ძაღლებისაგან. რამდენი სასყიდელიც არ მომიტანონ, თუნდ პრიამოსმა შენი წონა ოქრო შემომამძლიოს, მშობელი დედა ვერ დაგიტირებს; შენ შეიქნები ძაღლებისა და ორბების კერძი“. ადამიანის მსხვერპლად 'მეწირვა ჯერ კიდევ არ გადავარდნილა. აქილესი თორმეტ ახალ-გაზდა ტროანელს ჰკლავს პატროკლოსის სამარეზე. როცა აქილესი კვდება, ბერძენები სწირავენ მას მსხვერპლად პოლიქსენოსს. ამ ტლანქ პირვანდელ ხალხს ღირსებაც აქვს: იგი მეტად სტუმართ-მოყვარეა; უცხოელი და ღარიბი ყოველთვის იშოვის აქ მასპინძელს.

8. **სასოფლო მეურნეობის მნაშენელობა ამ ხანაში.** ამ ხანის ცხოვრება ნამდვილი სოფლურია. სიმდიდრე მიწის სივრცითა და საქონლის რიცხვით იზომება. ადგილის მიხედვით, აშენებენ ხარს, ცხენს, თხას. მენელაოსი, რომელიც გამოცდილი მეურნეა, ბატებს აშენებს. მოჰყავთ პური, ქერი, ღვინო. მოხუც ნესტორს თერთმეტი წლის ღვინო ჰქონდა თავის სარდაფში და როცა მას ტელემაკი ეწვია, უმასპინძლდება მას ამ ძვირფას ღვინით. ხილებში ბერძენები ხმარობდნენ ლეღვს, ზეთის ხილს, მსხალს, ბროწეულს, ვაშლს; ზოგი ბოსტნეულობაც იცოდნენ ამ ხანაში, მაგ.—მუხუდო, ხახვი და ცერც-

ვი. მაგრამ ამ დროის ბერძნების საქმელების რიცხვი ერთობ მცირეა: პური, ღვინო და ცეცხლზე შემწვარი ხორცი. მაშინდელ ხალხს მაღა დიდი ჰქონდა და ამიტომაც საქმელების სხვა და სხვაობას არ საჭიროებდა.

გარდა ნადიმისა, ბერძნები პოვებდნენ სიამოვნებას ნადირობაში და უფრო იშვიათად თევზის ქერაში.

9. ზღვაოსნობისა და ვაჭრობის მდგომარეობა. ზღვაოსნობა და ვაჭრობა ერთობ განუვითარებელი იყო ამ ხანაში; ზღვით მგზავრობას მოკლე მანძილზე თუ ბედავდნენ. ტროაში წასვლა და იქედან დაბრუნება დიდ რამე საქმედ ითვლება. უფრო მოშორებულ ქვეყნებზე და ზღვებზედ რაღაც ზღაპრული წარმოდგენა აქვთ, ისე როგორც ვასკო-დე-გამასა და კოლუმბის წინ ატლანტიკის ოკეანზე. ნესტორი რაღაც ბოდვას მოჰყვება, როცა მენელაოსის შორ-მგზავრობაზედ ლაპარაკობს: „იგი დაბრუნდა ისეთ შორეულ ქვეყნიდან, საიდანაც დაბრუნებას უთუოდ არ ჰფიქრობდა, და ისეთის ზღვით, რომელსაც თვით ფრინველიც კი ვერ გადაივლის ერთის წლის განმავლობაში, ისე დიდი და საშიშია იგი“. ჩვენ ვიცით, ფინიკიელების მაგალითით, რომ ამ ხანაში მეკობრეობა ვაჭრობაზე ნაკლებ სარგებლიანი არ ყოფილა მოხერხებულის კაცისათვის და ბერძნები ხომ ერთობ მოხერხებული ხალხი იყო. მეკობრეობას ამ დროს ცუდის თვალთ რადი უყურებდნენ. აი რას ეუბნება იგივე ნესტორი ტელემაკს და მის თანამხლებლებს: „ვინა ხართ თქვენ, ჩემო სტუმრებო! საიდგან მოდიხართ ამ სველის გზით? ვაჭრობისათვის მოგზაურობთ, თუ დადინხართ, როგორც თავდაუზოგველი მეკობრენი, უცხოელებისათვის უბედურების მომტანნი?“

10. ბერძენთა ზარგანდელი ხელოვნება; ზელაზგიური და ციკლოპური ნაშთები. საბერძნეთის ნიადაგზე ეხლაც პოულობენ პირვანდელ ხელოვნების რამდენიმე ნაწარმოებს: უზარმაზარ შენობებს, რომლების ამშენებლები, შეიძლება, პელაზგები იყვნენ, და ბერძნების აზრით კი ციკლოპები—ზღაპრული არსებანი. უძველესი ამ ნაშთებთაგან არის ეგრედ წოდებული

ციკლოპიური კედელი: იგი აშენებულია უშველებელ გაქო-
ლელ კლდეებისაგან, რომელნიც უკიროდ არიან ერთი-მეო-
რეზედ დაწყობილი, ცარიელი ადგილები ამოვსებულია უფრო
პატარა ქვებით. ამისთანა კედლები უფრო ხშირია არგოლიდა-
ში, მაგ. ტირინთში, ჰერკულესის სამშობლო ქალაქში. ტირინ-
თის კედლები აქამდე სრულად შენახულან: სისქე ამ კედლისა
რვა მეტრიდან თხუთმეტამდეა; ზოგი ქვა ამ კედლისა სიგრ-
ძით სამი მეტრია და სიგანით მეტრ ნახევარი. შემდეგ მოდის
ეგრედ წოდებული პელაზგიური კედელი; ამას მეტი ხელოვ-
ნება ეტყობა: მრავალ კუთხიანი დიდრონი ქვები რიგ-რიგად
არიან მიმდგარი ერთი-მეორეზე; ამისთანა კედელია მიკენა-
ში, რომლის ციხე, მალალ კლდეზედ აშენებული, დღემდე
სავსებით შენახულა. აქვე არის მესამე ტიპის კედელი — მისი
ქვები ოთხ-კუთხიანია.

მიკენაშივე, ხალხთა მწყემსის და მეფეთა-მეფის აგამემნო-
ნის სატახტო ქალაქში, არის კიდევ ერთი ნაშთი წინა-ისტო-
რიულ დროის ხელოვნებისა; ეს არის მიკენის ციხის კარი—
ეგრედ წოდებული „ლომების კარი“. კარის სიმაღლე ხუთ
მეტრნახევარია, სიგანე—სამი მეტრი; კარის ნალი უშველე-
ბელი ქვაა, რომლის სიგრძე ხუთი მეტრია, ნალზე ორი ყალყზე
შემდგარი ლომია გამოქანდაკებული. ეს ქანდაკება ეკუთვნის
უფრო ახლო ხანას, ვიდრე ზემოდ აღწერილი კედელი და
არის უძველესი ნიმუში ბერძნულ ქანდაკებისა. საუბედუროთ,
ლომების თავები, რომელნიც შეიძლება ბრინჯაოსი იყვნენ,
არ შენახულან. მთის ძირის ახლო, ოთხასი მეტრის მანძილ-
ზე კედლიდან, არის ეგრედ წოდებული „ატრეოსის საუნჯე“;
ეს მიწის ქვეშ აშენებული სამარხია; ფორმა მისა—სიმრგვ-
ლეა, რომლის დიამეტრი თუთხმეტ მეტრს უდრის; სიმაღ-
ლე ამ სამარხისა—14 მეტრია; მარჯვნივ პატარა ოთხ-
კუთხი ოთახია, რომელიც კლდეში არის გამოქრილი. ამ „სა-
უნჯე“ში შესავალი კარი ლომის კარებზე უზარმაზარია. აქე-
დან ცოტა მოშორებით ცნობილმა არქეოლოგმა შლიმანმა
აღმოაჩინა 1876-ში მეორე საუნჯე ან სამარხი, სადაც მან

ნახა რამდენიმე საკვირველ სიდიდის ჩონჩხი; ერთი ჩონჩხი კარგათ იყო შენახული: ადვილი გასარჩევი იყო თვალების ადვილი და პირი თავის ოცდა თორმეტის კბილით; სახე დაფარული ჰქონდა მძიმე ოქროს ნიღაბით. ეს აღმოჩენა მეტად საინტერესოა, თუმცა ძნელი მისაღებია შლიმანის ის აზრი,

ფლომის კარი

ვითომც ეს საუნჯე იყოს აგამემნონისა და მის ოჯახის სამარხი. აქ ნაპოვნი ნივთები—ოქროს ბალთები, ოქროსავე გვირგვინი და სხვ. აზიურ ხელოვნების ნაშთები უნდა იყვნენ. ჰომეროსის დროებში ყველა ცოტად თუ ბევრად ხელოვნურად გაკეთებული ლითონის ნივთი უცხოეთიდან მოდის. იტალიაში და საბერძნეთში ნაპოვნი ვეცხლისა და ოქროს ნივთები თითქმის ყოველთვის ფინიკიელების ნაწარმოებია. რომ ოქრომჭედლის ხელობა ბერძნებმა აღმოსავლეთიდან ისწავლეს, ამას

მათი ლეგენდაც ამტკიცებს. ამ ლეგენდით ეს ხელობა აღმოჩინეს უსხეულო არსებებმა—ტელხინებმა, რომელთა სამშობლო როდოსია. ატიკაში ნაპოვნი პირვანდელ ხანის ნახატი ქურჭლეულობა კი ბერძენთა ერის ნამდვილი ნაწარმოებია; მას არ ეტყობა უცხოეთის გავლენა. სამაგიეროთ ყველა ნახატებს ეტყობა, რომ ისინი სრულებით გამოუცდელის ხელის ნაკეთებია. უცხოეთის გავლენა ბერძნულ მექურჭლეობაში თავს იჩენს მე-VIII-ე და VII-ე საუკუნოებში.

თ ა ვ ი VI-ე.

ბერძენთა გადასახლება და მათი ახალშენები.

ზარჩევი:—1. ბერძენთა ოთხი უმთავრესი მუხლი; დორიელებისა და იონიელების ხასიათების სხვა და სხვაობა. 2. თესალიელების და ბეოტიელების გადმოსახლება. 3. დორიელების გადმოსახლება; პელოპონეზის დაპყრობა. 4. ზღვით გადასახლება. ბერძენთა პირვანდელი ახალ-შენები. 5. ეოლიელების, იონიელების და დორიელების ახალ-შენები თრაკიაში და მცირე აზიაში. 6. პოლიტიკური და რელიგიური ორგანიზაცია მცირე-აზიელ ბერძენთა თემებისა. 7. ბერძენთა, განსაკუთრებით მილეტელთა, ახალშენები შავის ზღვის ნაპირებზედ. 8. ბერძენები ეგვიპტეში. 9. ბერძენები მაკედონიაში და ხალკიდიაში 10. ბერძენთა ახალშენები იტალიაში და სიცილიაში. 11. ბერძენები კორსიკაზე, სარდინიაზე და გალიისა და ესპანიის ნაპირებზედ: 12. ბერძენები აფრიკის ნაპირებზედ. 13. ბერძნულ კოლონიზაციის ხასიათი.

1. ბერძენთა ოთხი უმთავრესი მუხლი; დორიელება და იონიელება. ლეგენდის შემდეგ ისტორია იწყება. ბერძენთა ერი იმ თავითვე ოთხ დიდ მუხლად იყოფოდა; პირველი ორი მუხლი—ეოლიელნი და აქეელნი—ისტორიულ ხანაში ბევრს არას წარმოადგენდნენ, ამათის დიდების დრო გმირული ხანა იყო: იაზონი ეოლიელია, აქილესი და აგამემნონი—აქეელები არიან.

ამათ შემდეგ ისტორიულ ასპარეზზედ გამოდის ორი დანარჩენი მუხლი—დორიელებისა და იონიელებისა. ეს ორი მუხლი—საბერძნეთის ის ორი ნაწილია, რომელნიც ბერძენთა ისტორიის მიმდინარეობაში ერთმანერთის მოპირდაპირე და მოქიშვე იყვნენ. დორიელი ყველაზედ უწინ მოუხეშავი და სასტიკი მემომარია, რომელიც მუდამ ომზედა ჰფიქრობს. სპარტა დორიელებისა არის. მარჯვე და მახვილ გონებიანი ათინელი ყველაზედ უწინ ვაჭარი და ზღვაოსანია. საბერძნეთის საუკეთესო მწერლები და ხელოვანები იონიელები იყვნენ. ქ. ათინა იონიელებისა იყო.

2. თესჯიელების და ბეატაელების გადმოსახლება. საბერძნეთის ისტორიის ისტორიული ხანა იწყება დორიელების გადმოსახლებით; ამ გადმოსახლებამ სრულებით შესცვალა საბერძნეთის რუქა და იგი შეიქნა საგრძობელი თვით მცირე აზიის კუნძულებისთვისაც. თვითონ ეს გადმოსახლება იყო შედეგი იმ არეულობისა, რომელსაც ჩრდილოეთ საბერძნეთში ჰქონდა ადგილი. უხსოვრის დროიდან ეპირის მთებში სცხოვრებდა რამდენიმე ხალხი, რომელნიც მწყემსობას და ხან-და-ხან მიწის-მუშაობასაც მისდევდნენ. ამათში ყველაზედ ძლიერი იყვნენ ქაონიელები, თესპროტები და მოლოსები; ამ ხალხებს ერთი საერთო სახელიც ერქვათ; ეს სახელი იყო გრეკ, რომელიც შემდეგ რომაელებმა ბერძნებზედაც გადაიტანეს. ამათი უმთავრესი რელიგიური სიწმინდე იყო დოდონის ტაძარი, სადაც ძვესის საკურთხევლის ირგვლივ დაწყობილი იყო სამფეხები ნიშნად იმისა, რომ პირველად ამ ღმერთმა მოუყარა თავი მოსახლეებს და შექმნა ფედერაციის დაგვარი კავშირი. ერთი ამ თემთაგანი იყო თესალიელებიც; ამათ მოსწყინდათ რკობით თავის გამოკვება, გადმოლახეს პინდის მწვერვალები და ჩამოვიდნენ იარალით ხელში მდ. პენეოსის ნაყოფიერ ქალებში. ეს მწყემსობის მიმდევარი ხალხი იყო, ველური, გულის თქმის ამყოლი და ისევ დაუმორჩილებელი, როგორც ის ხარები, რომელთა ქიდილით ის თავს იქცევდა. პენეოსის ქალის მცხოვრებლებმა ეოლიელებმა, რომელთაც

ბეოტიელებს ეძახდნენ (ამათი წინაპარი პოსეიდონის შვილი ბეოტოსი უნდა ყოფილიყო), ველარ გაუძლეს ამ ბარბაროსების შემოსევას; ბევრი მათგანი დაემორჩილა ახალ მოსულებს და შეურიგდა მონობას. ესენი წილის ყრით იქმნენ განაწილებული გამარჯვებულთა შორის და იძულებული იყვნენ დამეუშავნათ თავიანთ ბატონების სასარგებლოდ ის მიწები, რომელთა პატრონები ისინი წინეთ იყვნენ, მოკლებული იყვნენ ყოველ პოლიტიკურ უფლებას და აღკრძალული ჰქონდათ ფეხი დაეღათ იმ ადგილზე, სადაც კეთილშობილი თესალიელები იკრიბებოდნენ. ამ მონებს სახელად ერქვათ პრენესტები. მაგრამ ყველა ბეოტიელი როდი შერიგებია ასე ადვილად თავის ბედს. უფრო ამაყნი და მამაცნი თავს ანებებენ სამშობლოს და მშვენიერ ქ. არნეს, რომელიც სტირის და გლოვობს, როგორც დაქვრივებული ბეოტიელი ქალი, მიდიან სამხრეთისაკენ და ესახლებიან კოპაისის ტბის ნოყიერ ადგილებზე, რომლებსაც ამის შემდეგ ბეოტია ეწოდება სახელად. აქაური მკვიდრნი, რასაკვირველია, დაიმორჩილეს და მონებათ გახადეს, როგორც ეს წესი იყო იმ დროს, მხოლოდ ორი ქალაქი დარჩა დაუმორჩილებელი—თესპისი და პლატეა: ამ ქალაქების მცხოვრებნი ყოველთვის განირჩეოდნენ დანარჩენ ბეოტიელთაგან.

3. დორაელებსა და მონობის დაშვების შესახებ. ზემოდ ნახსენებ ცვლილებებმა დიდი არეულობა მოახდინეს ჩრდილოეთ საბერძნეთში: ბევრი ხალხი შეეხეთქ-შემოეხეთქა ერთმანერთს და უმრავლესი მათგანი, ბეოტიელებსავით, იძულებული შეიქნა ახალი ადგილები და ახალი სამშობლო ეძებნა. განსაკუთრებით დიდ-მნიშვნელოვანი იყო დორიელების გადასახლება. ეს ხალხი წინედ ოლიმპის კალთებზე სცხოვრებდა. აქედან განდევნილი იგი მოემწყვდა ეტასა და პარნასს შუა (ამ ადგილს შემდეგშიაც დორიდას ეძახდნენ), მაგრამ აქ მას სული ეხუთებოდა სივიწროისაგან და ამიტომ მან გასწია სამხრეთისაკენ ჰილოსიანთა მეთაურობით. ეს ჰილოსიელნი იყვნენ ჰერკულესის შვილის ჰილოსის ჩამომავალნი

და როგორც ვგეტანი ეძიებდნენ თავიანთ სამკვიდრო პელოპონეზს, რომელიც უსამართლოდ წაართვა ჰერკულესს ვერისთეოსმა. სწორედ ამ გარემოების გამო ჰქვია დორიელების გადმოსახლებას „ჰერაკლიდების დაბრუნება“. დორიელების ოთხი გალაშქრება პელოპონეზის წინააღმდეგ უნაყოფოდ ჩააარა, მხოლოდ მეხუთე გალაშქრების დროს მიაღწიეს მათ თავიანთ მიზანს. დელფის მისანმა შემდეგი პასუხი მისცა ჰერაკლიდებს, როცა ისინი მას დაეკითხნენ: გაიმარჯვებთ, თუ სამთვალა კაცი გეყოლებათ ბელადადო. სად ეშოვათ ბუნებისაგან ვერე დაჯილდოვებული კაცი? მაგრამ, როგორც ეს ხშირად მომხდარა, მისანი იოლად დააკმაყოფილეს: ეტოლიელი ოქსილოსი ცალთვალა იყო, მაგრამ იგი იჯდა ვირზე, რომელსაც ორი თვალი ჰქონდა, ერთათ ხომ სამი თვალი გამოდის და, რასაკვირველია, მისნის წინასწარმეტყველებაც უნდა ასრულებულიყო. ოქსილოსმა გვერდი აუხვია კორინთის ვიწრო ყელს, რომლის დაცვა ადვილი იყო, და ტივებით გადაიყვანა ჯარი პელოპონეზში. შემდეგში სპარტა დიდი ხნის განმავლობაში დღესასწაულობდა ამ ტივების სამახსოვრო დღეობას. მოსულები მოედნენ მთელ ნახევარ-კუნძულს. ვერც მიკენა და ვერც ტირინთოსი ვერ დაიფარეს მათ უზარმაზარ ციკლოპიურმა კედლებმა. გამარჯვებულებმა დორიელებმა გაინაწილეს პელოპონეზი, კორინთის ყელი და მეგარაც, რომელიც აგრეთვე ვერ გადურჩა დაპყრობას: ოქსილოსს ელიდა ერგო, ტემენოსს არგოსი, კრესფონთესს—მესენია და არისტოდემის შვილებს—სპარტა. დამარცხებულნი ზოგი გამარჯვებულთა ქვეშევრდომი შეიქნა, როგორც მაგალითად ლაკონიის პერიეკები, ზოგი მონები, როგორც ჰილოტები, რომელთა საბრალო მდგომარეობა საანდაზო დარჩა. მარტო არკადია დარჩა ცოტად თუ ბევრად დამოუკიდებელი, მაგრამ რადგანაც იგი თან და თან ზღვას დაშორეს, მას მნიშვნელობა არა ჰქონია რა.

ძველ ისტორიკოსებს, განსაკუთრებით თუკიდიდესს, საგსებით სარწმუნოდ მიაჩნიათ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტები. არც ჩვენ გვაქვს საბუთი, ექვი შევიტანოთ მათზე,

თუმცა ეს ხანა ნაკლებად ცნობილია. დორიელების გადმოსახ-
ლების ამბავი ყოველთვის ახსოვდა პელოპონეზის ტრადიციას.
სპარტიატებმა ბოლომდე შეირჩინეს დორიელების ორგანიზა-
ციის ზოგი მხარეები. ტრადიციას ისიც კარგად ახსოვდა, რომ
დორიელების შემოსევაში მონაწილეობა ჰქონდათ აქელებსაც:
სპარტას მეფეს კლეომენს უნდოდა მისნისათვის მიემართნა;
ათინის ქურუმი ქალი ეუბნება მას:—“შორს აქედან, ლაკედემო-
ნელო, აქ შემოსვლა დორიელებს აკრძალული აქვთ. „შენ
სცდებიო, უბასუხა კლეომენმა, მე დორიელი როდი ვარ, არა-
მედ აქეელი“. როგორც უნდა იყოს, პელოპონეზი დორიელების
თემის სიმაგრე გახდა; იონიელთა ტერიტორიას უფროდებოდა
იგი ვიწრო და ძნელად გასავალ ყელით. ამ ორ ტომთა გან-
სხვავება და ანტაგონისმი, რომელსაც საბერძნეთის დამლუპვე-
ლი ომები მოჰყვა, ძალიან კარგად იყო შემდეგში აღნიშ-
ნული ერთის სვეტით, რომელიც ამართული იყო კორინთის
ყელის შუა ადგილას. სამხრეთ მხარეზე ეწერა: აქ დორიელები
არიან; ჩრდილოეთ მხარეზე: აქ იონიელები არიან.

4. **ზღვით გადასახლება, ბერძენთა ზღვანდგედი ახალ-
შენება.** ის არეულობა და მოძრაობა, რომელიც შიდა სა-
ბერძნეთში მოხდა, საგრძნობელი შეიქმნა ზღვისპირებისა და
კუნძულებისათვისაც. ბევრი გადასახლდა ზღვით სხვა ქვეყნებ-
ში და გაავრცელა ენა და გავლენა საბერძნეთისა. მაგრამ ეს
პირველი როდი იყო ზღვით შორს ქვეყნებში გადასახლება.
ქვეყნის მდებარეობა და ზღვის პირების ხასიათი ხელს უწყობ-
და ბერძენს, რომ იგი ადრე შეჩვეოდა ქაფიან ზღვას; მაგრამ
მას დიდ ხანს გამბედაობა აკლდა, რადგანაც გეოგრაფია და
ზღვაოსნობა ძალიან ნაკლებად იცოდა. დრომ ეს ცოდნაც
მოიტანა და შიში თან-და-თან გაჰქრა; ბერძენმა ისწავლა მან-
ძილისა და ნამდვილ საშიშროების დაფასება და ხმელთა შუა
ზღვა გაეცნო ჰელადის ცნობის მოყვარე და მახვილ გონიერ
შვილს. როგორც ფინიკიელები და კარიელები, ბერძენებიც
ერთ და იმავე დროს ვაჭრებიც იყვნენ და მეკობრენიც. ფი-
ნიკიელებსავით ბერძენებსაც მალე მოსწყინდათ სავაჭროების

ნაპირებზე გამოფენა და მკვიდრთან საქონლის გაცვლა-გამოცვლა. ამიტომაც ადრევე დაარსეს სხვა-და-სხვა ადგილას ფაქტორიები. ფაქტორიების დაარსებიდან ნამდვილ კოლონიზაციამდე დიდი მანძილი არ არის. საუბედუროდ ბერძენთა ამ ხანის ვაჭრობაზე დანამდვილებით ჩვენ არა ვიცით-რა; მე-XII საუკუნიდან და დორიელების გადმოსახლებიდან კი ჩვენი ცნობები უფრო ნამდვილია. შემოსევებისაგან შევიწროებული ნაპირების მცხოვრებნი იძულებული იყვნენ ზღვისთვის მიემართნათ. საბერძენეთის აღმოსავლეთ ნაპირიდან ემიგრანტების ნაგები გაემართნენ აზიისაკენ, რომელიც წინა დროებში თვითონ უგზავნიდა დასავლეთს ახალშენლებს.

ნ. ეოლიელები, იონიელები და დორიელები ახალშენების დასახლება იონიისა და მცირე აზიისა. ახალშენლები შესდგებოდნენ სამის ჯგუფისაგან; პირველები იყვნენ ეოლიელები, რომელნიც ბეოტიის ავლიდიდან წავიდნენ ორესტიისა და მის შვილების მეთაურობით; ამათი გზა იყო თრაკიის ზღვა; პროპონტიდა კიზიკის ნახევარ კუნძულით, ტროადა და ცოტა უფრო სამხრეთით, ლესბოსი ეოლიელებმა დაისაკუთრეს. მცირე აზიის მთელ ჩრდილოეთის ნაწილს ლამფსაკითა და კიმეთი ეოლიდა ერქვა. შემდეგ დაიძრნენ იონიელები ატიკიდან და არგოლიდიდან და დაიპყრეს ქიოსი, სამოსი, ეფესი, მილეტი; მცირე აზიის ნაპირები მდ. ჰერმოსიდან მენდრამდე იონია იყო. ამ ქვეყნების დაპყრობა უომრად არ მომხდარა; მაგალითად, ეფესში არტემიდის ქურუმები 22 წლის განმავლობაში ეწინააღმდეგებოდნენ ახალ მოსულებს. იონიელების გამარჯვებას აქ არა შეუცვლია-რა: წინანდელი მცხოვრებნიც ხომ ბერძენები იყვნენ და ახალ მოსულები ადვილად შეერივნენ მათ. აქეთა მხრის კოლონიზაციას ის მოჰყვა შედეგად, რომ მცირე აზია უფრო მჭიდროდ დაუკავშირდა საბერძენეთს, განსაკუთრებით ათინას, რომელიც იონიის მეტროპოლია იყო. ყველაზე გვიან დორიელები გადმოსახლდნენ; ამათ დაიპყრეს კიკლადების სამხრეთი ნაწილი, მელოსი, რომლის მცხოვრებლები უმტკიცებდნენ შემდეგში ათინელებს, რომ ისინი სპარტიატები იყვნენ, თესა

და ყველა კუნძულები კოსამდე, როდოსი და მის ახლო მდებარე ნაპირები, სადაც ჰალიკარნასი იყო უმთავრესი ქალაქი. ყველაზე ძნელი იყო დორიელებისათვის კრეტას დაპრობა, მაგრამ ბოლოს მაინც მთელი კუნძული ჩაიგდეს გელში.

6. მცირე აზიის ბერძენთა თემების (cité-polis) ზოგიერთი და სასწამუნეობა ან ფრანკოფონია. მცირე აზიის ბერძენთა თემები არ იყვნენ განკერძოებული ერთმანეთისაგან. შეკავშირების საფუძველი ჩამომავლობა და საერთო კულტი იყო. მაგრამ აქაც ვპოვებთ იმ შურიანობასა და განკერძოებულებას, რომელიც შეადგენს მთელ საბერძნეთის ისტორიის ცუდ მხარეს. ეოლიდაში იყო თორმეტ თემთა კავშირი, იონიაშიაც კავშირი შესდგებოდა ამდენივე თემისაგან და დორიდაში ექვსი თემის ფედერაცია იყო. იონიელთა ფედერაციამ ააშენა მიკალეში ტაძარი—პანიონიონი; მაგრამ პოსეიდონის დღეობას, რომელსაც აქ დღესასწაულობდნენ, ვერ დაესწრებოდა ვერც ერთი კავშირის გარეშე მყოფი იონიელი. ასევე იქცეოდა დორიელთა ფედერაციაც: კნიდოსში აშენებულ აპოლონის ტაძარში არ უშვებდნენ დორიელსაც კი, თუ იგი ფედერაციას არ ეკუთვნოდა. ეს შური ბერძნისა ბერძნისადმი ყოველთვის უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ გავიგოთ, თუ რად მოანდომეს ბერძნებმა გონების და მკლავის ამდენი ძალა სრულებით უნაყოფო ომებს. ეგვევ შური ხსნის განსაკუთრებით იმ გარემოებას, თუ რად დაჰკარგეს მცირე აზიის ბერძნებმა ვერც ადვილად დამოუკიდებლობა.

7. ბერძენებს, განსაკუთრებით მიდეტლების, ახალშენების და ანსებს შავი ზღვის ნაპირებზე.—აქამდე ბერძნები არ გასცილებიან არხიპელაგს—თავის შინაგან ზღვას. მაგრამ ზღვაოსნობის განვითარებამ და ვაჭრობის საჭიროებამ მალე აიძულა ისინი გასცილებოდნენ ძველ საზღვრებს. ამ მოძრაობის სათავეში მცირე აზიის იონიელები იდგნენ. ეოლიელები არ დაძრულან თავიანთ ადგილებიდან. იონიელთა ახალ-შენები—ფოკეა და მილეტი, უძველესი ახალშენები მცირე-აზიის ნაპირზე; ეს ოთხკარებიანი კოსმოპოლიტური ქალაქი განთქმული იყო წმინდა

შალეულობისა და ხალიჩების ფაბრიკებით და მცხოვრებლებს მეზღვეურობით. რამდენად შეჩვეული იყვნენ მილეტლები ზღვაზე ცხოვრებას, ეს იმ გარემოებიდან სჩანს, რომ ერთი აქაური კორპორაცია (ამხანაგობა) პოლიტიკურ კრებებსაც კი გემებზე მართავდა. მე-VIII საუკუნეში მილეტლებმა შავის ზღვის ნაპირები გახადეს ბერძნულ კულტურის მონაწილედ. მაგრამ სანამ ამ ნაპირებს მიატანდნენ, მათთვის საჭირო იყო ეტაპები (შესაჩერებელი ადგილი); ამიტომაც ჯერ ჰელესპონტზე აბიდოსი დაიკავეს, შემდეგ კიზიკი და ვიწრო ბოსფორის გავლის შემდეგ მიაღწენ შავის ზღვის ბნელსა და დიდს წყალს. აქაური არც ჰავა, არც ნაპირების მოხაზულობა, არც თვით ზღვა და არც ცა საბერძნეთისას არ ჰგავდა, მაგრამ სამაგიეროდ, რა სიმდიდრე არ ნახეს აქ ბერძნის ვაჭრებმა! აუარებელი თევზი, მშვენიერი პური, სხვა-და-სხვა ტყავი, წებო, თაფლი, კანაფი, მინები და ოქროს მადანი. ამ სიმდიდრემ გამოიწვია მრავალ კოლონიების დაარსება ზღვის ნაპირებზე: ჯერ სინოპი, რომლის მეტროპოლია მილეტი იყო; ეს ქალაქი იყო უკანასკნელი პუნკტი ნინევიიდან მომავალ სავაჭრო გზისა და ამიტომაც მოკლე ხანში ის იმდენად განვითარდა, რომ კიდევ მერვე საუკუნეში დაარსა თავისი საკუთარი კოლონია ტრაპეზონტი, კოლხიდის მდნეულობის გზაზე. მილეტლებმა ჩრდილოეთ ნაპირებზე გააშენეს კოლონიები უპირატესად დიდ მდინარეების შესართავთან. მეშვიდე საუკუნეში მიატანეს ტავრიდის (ყირიმი) ნაპირებსაც, რომლებსაც ეგრე უფრობოდნენ მეზღვეურები ბრაგებისა (რიფებისა) და მკვიდრთა ველურობის მიზეზით. აქ გაშენდა ფეოდოსია და პანტიკაპეა (ეხლანდელი კერჩი), შემდეგ მეოტიდის ტბის (აზოვის ზღვა) ნაპირზე—ტანაისი, მდინარე ტანაისის (დონის) შესართავში. ამ მხარეზე მცხოვრებ ბოგანო სკითებს, რომელნიც ცხენიდან თითქმის არ ჩამოდოდნენ, დიდი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ ბერძნებისათვის; ბერძნების კულტურამ ცოტა გავლენაც კი იქონია მათზე; ერთი ამათ მთავართავანი ანახარზისი ათინაში მოვიდა სოლონის დროს. შავის ზღვის აღმოსავლეთ